

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**BEŞERİ SERMAYE KAYNAĞI OLARAK DİASPORA: ALMANYA'DAKİ
TÜRKİYE KÖKENLİ BİLİM İNSANLARININ TÜRKİYE İLE OLAN
BAĞLARININ TERSİNE BEYİN GÖÇÜ ÜZERİNE ETKİLERİ**

DOKTORA TEZİ

Atakan DURMAZ

MAYIS - 2017

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**BEŞERİ SERMAYE KAYNAĞI OLARAK DİASPORA: ALMANYADAKİ
TÜRKİYE KÖKENLİ BİLİM İNSANLARININ TÜRKİYE İLE OLAN
BAĞLARININ TERSİNE BEYİN GÖÇÜ ÜZERİNE ETKİLERİ**

DOKTORA TEZİ

Atakan DURMAZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Adem KALÇA

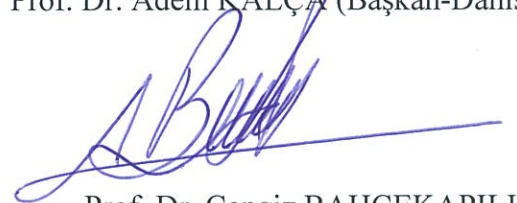
MAYIS-2017

TRABZON

ONAY

Atakan DURMAZ tarafından hazırlanan “Beşeri Sermaye Kaynağı Olarak Diaspora: Almanya’daki Türkiye Kökenli Bilim İnsanlarının Türkiye İle Olan Bağlarının Tersine Beyin Göçü Üzerine Etkileri” adlı bu çalışma 07.07.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim dalında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Adem KALÇA (Başkan-Danışman)

Prof. Dr. Cengiz BAHÇEKAPILI

Prof. Dr. Seyfettin ARTAN

Prof. Dr. Mustafa Çağatay OKUTAN

Yrd. Doç. Dr. Hakan PABUÇCU

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .../ ... / ...

Prof. Dr. Yusuf SÜRMEŒ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Atakan DURMAZ

25.05.2017

ÖNSÖZ

Birçok ülke kendi kalkınma politikalarının odak noktasına beşeri sermayeyi, beşeri sermaye stokunu artırmayı ve ticarileştirilebilir inovatif ürünler üretmeyi koymuştur. Bu durum ülkelerin beşeri sermaye kaynakları için birbirleriyle rekabet etmelerine neden olmuştur. Bazı gelişmekte olan ülkeler bu yarıştan daha fazla pay elde edebilmek için bu projelerin yanı sıra alternatif kaynaklara da yönelmişlerdir. Bu kaynakların başında *beyin kazanımı stratejisi* adı altında uygulanan tersine beyin göçü programları gelmektedir. Bu noktadan hareketle yapılan bu çalışmada, Almanya'daki Türkiye kökenli bilim insanlarının Türkiye ile olan bağlarının fikirsel ve fiziksel anlamda tersine beyin göçü üzerine etkileri incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, diasporadaki bilim insanlarının anavatanlarıyla olan ilişkileri hem tersine beyin göçü ve fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını hem de akademik verimliliği pozitif yönde etkilemektedir.

Çalışmanın tamamlanması sürecinde pek çok kişinin desteği söz konusudur. Öncelikle lisansüstü eğitim hayatım boyunca bana her konuda destek veren, bilimsel bakış açımı güçlendiren ve çalışmalarına özveriyle katkı sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. Adem KALÇA'ya şükranlarımı sunarım. Çalışmanın hazırlanma sürecinde Bayburt Üniversitesi'ndeki kıymetli hocalarım ve çalışma arkadaşlarıma, Duisburg-Essen Üniversitesi Türkiye ve Uyum Araştırmaları Merkezi'ndeki başta Caner AVER ve Prof. Dr. Hacı Halil USLUCAN olmak üzere tüm çalışma arkadaşlarıma teşekkürlerimi bir borç bilirim. Nihai olarak yaşamım boyunca attığım her adımda arkamda duran ANNEME ve BABAMA ve bu süreçte benden manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen eşim Kübra DURMAZ'a şükranlarımı sunarım.

Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından TÜBİTAK 2214A (Yurtdışı Doktora Sırası Araştırma) Programı çerçevesinde desteklenmiştir.

Mayıs, 2017

Atakan DURMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
TABLolar LİSTESİ	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XIII
GRAFİKLER LİSTESİ	XIV
KISALTMALAR LİSTESİ	XV
GİRİŞ	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÖÇ VE GÖÇÜN EKONOMİK ETKİLERİ: TEORİK BİR BAKIŞ	5-61
1.1. Göç Kavramı.....	5
1.2. Göç Nedenleri	6
1.2.1. Ekonomik Nedenler	7
1.2.2. Sosyal Psikolojik ve Siyasal Nedenler	7
1.2.3. Doğal Olaylar	8
1.3. Göç Yaklaşımları	10
1.3.1. Fayda Maliyet Yaklaşımı	11
1.3.1.1. Neo-klasik Ekonomi: Makro Teori	11
1.3.1.2. Neo-klasik Ekonomi: Mikro Teori	12
1.3.2. İkili İşgücü Piyasası Teorisi	15
1.3.3. Dünya Sistemleri Teorisi	18
1.3.4. Ağ (Network) Teorisi	20
1.3.5. Kurumsal Teori	23
1.3.6. Kümülatif Nedensellik Teorisi	23
1.3.7. Göç Sistemleri Teorisi	24

1.4. Göçlerin Sınıflandırılması	25
1.4.1. İşgücü Göçü	25
1.4.2. Beyin Göçü	27
1.4.2.1. Tersine Beyin Göçü	28
1.5. Beşeri Sermayenin Hareketliliği: Beyin Göçü Kavramı, Tanımı ve Genel Özellikleri	29
1.5.1. Beyin Göçünün Tarihsel Gelişimi	32
1.5.2. Beyin Göçünün Nedenlerine İlişkin Teorik Yaklaşımlar	42
1.5.2.1. Cazibe Kutupları Yaklaşımı	42
1.5.2.2. Merkez-Çevre Ülkeler Yaklaşımı	43
1.5.2.3. Arz-Talep Yaklaşımı	43
1.5.2.4. İtici-Çekici Güçler Yaklaşımı	45
1.5.2.5. Uluslararası Bağımlılık Yaklaşımı	46
1.6. Beyin Göçünün Etkilerine İlişkin Teorik Yaklaşımlar	46
1.6.1. Beyin Göçünün Etkileri Üzerine Klasik Yaklaşımlar	47
1.6.1.1. Uluslararası (Internationalist) Yaklaşım	49
1.6.1.2. Milliyetçi Yaklaşım	51
1.6.2. Beyin Göçünün Etkileri Üzerine Yeni Yaklaşımlar	54
1.6.2.1. Yararlı Beyin Göçü ve Beyin Kazanımı Modeli	55
1.6.2.2. Beyin Sirkülasyonu ve Bilimsel Diaspora	59

İKİNCİ BÖLÜM

2. DİASPORA KAVRAMI VE DİASPORANIN EKONOMİK ETKİLERİ	62-144
2.1. Diaspora Kavramı, Özellikleri ve Türleri	62
2.2. Diasporanın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri	71
2.2.1. Diasporanın Misafir Olunan Ülkenin Ekonomik Büyümesine Etkileri	72
2.2.2. Diasporanın Anavatanın Ekonomik Büyümesine Etkileri	73
2.2.2.1. İşçi Dövizleri	74
2.2.2.2. Doğrudan Diaspora Yatırımları ve Portföy Yatırımları	76
2.2.2.3. Bilgi-Teknoloji Transferi	82
2.3. Dünyada Örnek Diasporik Topluluklar ve Türk Diasporası	93
2.3.1. Yahudi Diasporası	94

2.3.2. Kore Diasporası	99
2.3.3. Afrika Diasporası	103
2.3.4. Hint Diasporası	107
2.3.5. Çin Diasporası	118
2.3.6. Türk Diasporası	126
2.3.6.1. Batı Avrupa'daki Türk Diasporasının Tarihi Perspektifi ve 1960 Öncesi Batı Avrupa'ya Türk Göçü	127
2.3.6.1.1. 1960- 1975 arasında Batı Avrupa'ya Türk Göçü	129
2.3.6.1.2. 1970- 1990 arasında Batı Avrupa'ya Türk Göçü	132
2.3.6.1.3. 1990'larda Batı Avrupa'ya Türk Göçü	133
2.3.6.2. Türk Diasporasının Fiziki ve Beşeri Sermaye Potansiyeli	139

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DİASPORA ANAVATAN İLİŞKİSİNİN BEŞERİ SERMAYE

ÜZERİNE ETKİLERİ: ALMANYA'DAKİ TÜRK BİLİM İNSANLARI

ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 145-224

3.1. Literatür Taraması	145
3.1.1. Diasporaların Anavatanlarına Bilgi Transferine Yönelik Genel Çalışmalar	147
3.1.2. Asya Diasporalarının Anavatanlarına Bilgi Transferine Yönelik Çalışmalar	150
3.1.3. Afrika Diasporalarının Anavatanlarına Bilgi Transferine Yönelik Çalışmalar	167
3.1.4. Diasporaların Anavatanlarına Bilgi Transferine Yönelik Diğer Çalışmalar	171
3.2. Araştırma Modeli	186
3.3. Araştırmanın Metodolojisi	186
3.3.1. Evren ve Örneklem	186
3.3.2. Veri Toplama Aracı ve Yöntemi	187
3.3.3. Araştırmanın Değişkenleri ve Hipotezleri	187
3.3.4. Araştırmanın Analiz Yöntemleri	191
3.4. Araştırmanın Bulguları	192

3.4.1. Tanımlayıcı İstatistikler	193
3.4.2. Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerin Varsayımlarının Testi	197
3.4.2.1. Normallik Varsayımı	197
3.4.2.2. Çoklu Doğrusal Bağlantı Problemi	197
3.4.3. Tersine Beyin Göçünü Etkileyen Faktörlere İlişkin Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları	200
3.4.4. Fikirselsel Anlamda Tersine Beyin Göçünü Etkileyen Faktörlere İlişkin Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları	207
3.4.5. Akademik Verimliliği Etkileyen Faktörlere İlişkin Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları	212
SONUÇ	225
YARARLANILAN KAYNAKLAR	231
EKLER	267
ÖZGEÇMİŞ	274

ÖZET

Birçok ülke kendi kalkınma politikalarının odak noktasına beşeri sermayeyi, beşeri sermaye stokunu artırmayı ve ticarileştirilebilir inovatif ürünler üretmeyi koymuştur. Bu durum ülkelerin beşeri sermaye kaynakları için birbirleriyle rekabet etmelerine neden olmuştur. Bazı gelişmekte olan ülkeler bu yarıştan daha fazla pay elde edebilmek için bu projelerin yanı sıra alternatif kaynaklara da yönelmişlerdir. Bu kaynakların başında *beyin kazanımı stratejisi* adı altında uygulanan tersine beyin göçü programları gelmektedir. Genel olarak “geriye dönüş ve diaspora seçeneği” olmak üzere iki başlık altında toplanan bu programların hedefi geçmişte çeşitli nedenlerle ülkeyi terk eden beşeri sermaye stokunu tekrar ülkeye kazandırarak mevcut beşeri sermaye stokunu arttırmaktır.

Bu çalışmanın amaçları; Avrupa Birliği Bölgesi’nde en çok Türk ve/veya Türk kökenli nüfusun yaşadığı ülke olan Almanya’da yaşayan Türk Diasporası içerisinde yer alan bilim insanlarının anavatanlarıyla olan ilişkilerinin tersine beyin göçü ve fikirsel anlamda (beşeri sermaye) tersine beyin göçü olasılığı üzerindeki etkisini ortaya koymak ve bu bilim insanlarının anavatanlarıyla ilişkilerinin akademik verimlilikleri üzerinde etkisinin olup olmadığını test etmektir. Bu amaçla ilgili literatür göz önünde bulundurularak oluşturulan araştırma modeli, Almanya’daki üniversite ve araştırma merkezlerinde akademik faaliyetlerini devam ettiren 466 Türk ve/veya Türk kökenli bilim insanından elde edilen veriler ile Logit Regresyon Analizi ve Doğrusal Regresyon Analizi yöntemleri kullanılarak test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, diasporadaki bilim insanlarının anavatanlarıyla olan ilişkileri hem tersine beyin göçü ve fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını hem de akademik verimliliği pozitif yönde etkilemektedir. Ancak ilişki türleri ve etkileri arasında farklılıklar vardır.

Anahtar Sözcükler: Diaspora, Bilimsel Diaspora, Göç, Beşeri Sermaye, Fikirsel Anlamda Tersine Beyin Göçü, Ekonomik Büyüme

ABSTRACT

Many countries have focused on increasing human capital, human capital stock and creating commercializable innovative products at the focal point of their development policies. This situation has caused countries to compete with each other for human capital resources. Some developing countries have turned to these projects as well as alternative sources to gain more share from this race. At the beginning of these resources are reverse brain drain programs that are implemented under the name of brain recovery strategy. The goal of these programs, which are generally gathered under two headings as "return and diaspora option", is to increase the existing human capital stock by bringing back the human capital stock which has left the country for various reasons in the past. Thanks to the changing and developing world order, the return policy has left its place in the "diaspora option" policy since the 1990s.

Aims of this study are to reveal the effect of reverse brain drain and the possibility of intellectual (human capital) reverse brain drain on the relations of the scientists in the Turkish Diaspora living in Germany, which is the country with the most Turkish and / or Turkish population, in the European Union Region and to test whether these scientists have an impact on the academic productivity of their relationship with their homeland. For this purpose, the research model based on the related literature has been tested with 466 Turkish and / or Turkish scientists who continue their academic activities in universities and research centers in Germany using Logit Regression Analysis and Least Squares method. According to the findings, the relationship between the scientists in the diaspora and their homeland affects both the probability of reverse brain drain and intellectual reverse brain drain together with academic productivity positively. However, there are differences between the types of relationships and their effects.

Keywords: Diaspora, Scientific Diaspora, Migration, Human Capital, Intellectual Reverse Brain Drain, Economic Growth

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	1990-2013 Yılları Arasında Dünyada Göç Miktarı.....	9
2	Buldukları Yer ve Anavatanlarına Göre Uluslararası Göç Nüfusu (Milyon) (2013).....	9
3	ABD'ye Gelişmekte Olan Ülkelerden Nitelikli İnsan Göçü(1962-1969).....	35
4	H-1B Vize Kapsamında ABD'ye Geçici Göç Veren Ülkeler (2002-2012).....	38
5	Diaspora Türleri	70
6	İsrail, Hindistan ve Etiyopya Diaspora Tahvillerinin Karşılaştırması.....	78
7	Doğrudan Diaspora Yatırımlarının Potansiyel Yararları.....	81
8	2005-2013 Yılları Arasında Kore'ye İşçi Dövizî Giriş ve Çıkışı (Milyar Dolar).....	102
9	2010 Yılında Afrika İçine ve Dışına Göç (Toplam Göç İçindeki Payı).....	104
10	2013 Yılında Gelişmekte olan Ülkelere Toplam İşçi Dövizî Akımı ve Dolar Cinsinden Büyüme Oranları.....	111
11	Çin Diasporasının Nüfusu ve Dağılımı	121
12	Çin'e En Çok Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapılan 10 Ülke.....	122
13	Bölgeler ve Bazı Ülkelerin Toplam Patent Başvuru Sayısı (1990-2013).....	125
14	Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Avrupa'ya Gönderdiği İşçi Sayısı (1961-1987).....	131
15	Avrupa'da Yaşayan Türk Göçmen Sayısı (1974-2004).....	134
16	Avrupa Birliği Ülkelerindeki Türk Nüfusu (2006)	136
17	ABD'ye Olan Göçler İçinde Eğitim Durumların Göre Göçmenlerin Dağılımı ve Türk Göçmenler (1990).....	137
18	Mesleki Eğitime Göre Almanya'daki Türkiye Kökenli Nüfus	138
19	Türkiye Kökenli Göçmenlerin Kuşaklara Göre Okul Diplomaları (Yatay Yüzdellik Hesaplama)	139
20	Türkiye'nin Elde Ettiği İşçi Gelirleri (1964-2014) (Milyon Dolar).....	142

21	Çalışma Kapsamında İncelenen Asyalı Diasporalara Yönelik Uygulamalı Araştırmalar	162
22	Çalışma Kapsamında İncelenen Afrika Diasporalarına Yönelik Uygulamalı Araştırmalar	170
23	Çalışma Kapsamında İncelenen Diğer Diasporalara Yönelik Uygulamalı Araştırmalar	182
24	Araştırmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Özet Bilgiler	188
25	Örneklemin Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı	194
26	Türkiye Kökenli Bilim İnsanlarının Almanya'da Bulunma Nedenleri.....	195
27	Türkiye'ye Tersine Beyin Göçünü Teşvik Eden Etkenler	196
28	Türkiye'ye Tersine Beyin Göçünü Engelleseyici Etkenler	196
29	Başlangıç Model Yineleme Öyküsü (Model 1 için).....	201
30	Başlangıç Model-Eşitlikteki Değişkenler (Model 1 için).....	201
31	Model Katsayılarına İlişkin Omnibus Testleri (Model 1 için).....	201
32	Amaçlanan Model Özeti (Model 1 için).....	202
33	Hosmer Lemeshow Testi (Model 1 için).....	203
34	Tersine Beyin Göçü Olasılığını Etkileyen Faktörler	204
35	Başlangıç Model Yineleme Öyküsü (Model 2 için).....	207
36	Başlangıç Model-Eşitlikteki Değişkenler (Model 2 için).....	207
37	Model Katsayılarına İlişkin Omnibus Testleri (Model 2 için).....	208
38	Amaçlanan Model Özeti (Model 2 için).....	208
39	Hosmer Lemeshow Testi (Model 2 için).....	208
40	Fikirsel Anlamda Tersine Beyin Göçü Olasılığını Etkileyen Faktörler	210
41	Model Özeti	212
42	FTBG Değişkeninin İçsellik Testi.....	214
43	Varyans Analizi Tablosu	214
44	Akademik Verimliliği Etkileyen Faktörlere İlişkin Çoklu Regresyon Analizi	216
45	Medeni Durum, Eğitim Durumu ve Çalışma Alanı Hipotezleri İçin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları	219
46	Analiz Bulgularının Özeti	223

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil Nr.</u>	<u>Şekil Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Göç Nedenleri.....	6
2	Uluslararası Göçün Ekonomi Üzerine Etkileri.....	12
3	Ekonomik Büyüme Stratejisi Olarak Bilgi Transferinin Uygulanabilirliğinin Analitik Çerçeve de Değerlendirilmesi	86

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	1991-2013 Yılları Arasında İngiltere'ye Gelen ve Giden Uzman Göçmen Akımlarının Durumu (Bin Kişi)	41
2	En Fazla İşçi Döviz Girişi Olan 10 Ülke (2013)	75
3	GSMH İçerisinde İşçi Dövizlerinin Payı En Fazla Olan 10 Ülke (2013)	75
4	İsrail'in Diaspora Tahvil Satışı (2009-2013).....	96
5	2012 Yılında Afrika'da En Fazla İşçi Döviz Elde Eden 10 Ülke	105

KISALTMALAR LİSTESİ

3D	: Kirli, Tehlikeli ve Zor (Dirty, Dangerous and Difficult)
A	: Akademik Durum
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABK	: Anavatan ile Bağlantı Kanalları
ABKb	: Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak Bilimsel Etkinliklere Katılım
ABKd	: Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak diaspora
ABKg	: Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak Geçici Durumlar
ABKge	: Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak Düzensiz Bilgi Transferi
ABKi	: Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak İş Ortaklıkları
ABKm	: Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak Mesleki Örgütler
ABN	: Almanya’da Bulunma Nedeni
ABNa	: Akademik Nedenlerden Dolayı Almanya’da Bulunma
ABNd	: Doğum Nedeniyle Almanya’da Bulunma
ABNe	: Eğitim Olanakları Nedeniyle Almanya’da Bulunma
ABNep	: Ekonomik ve Politik Nedenlerden Dolayı Almanya’da Bulunma
ABNi	: İş İmkânları Nedeniyle Almanya’da Bulunma
ABNk	: Kişisel Nedenlerden Dolayı Almanya’da Bulunma
AGS	: Almanya’da Geçirilen Süre
ANOVA	: Tek Yönlü Varyans Analizi
ARGE (ar-ge)	: Araştırma ve Geliştirme Faaliyeti
ASEAN	: Güneydoğu Asya Milletleri Birliği
C	: Cinsiyet
CIDA	: Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı
ÇA	: Çalışma Alanı
DCI	: İsrail Geliştirme Şirketi
DDI	: Doğrudan Diaspora Yatırımları
DE	: Diaspora Etkisi (Aidiyet Hissi)

DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
ED	: Eğitim Durumu
EKK	: En Küçük Kareler Yöntemi
FCDs	: Döviz Mevduatları
FDI	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
FTBG	: Fikirsiz Anlamda Tersine Beyin Göçü
GCI	: Küresel Rekabetçilik Endeksi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasılat
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasılat
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ITTA	: Amerika Birleşik Devletleri Enformasyon Teknolojisi Derneği
LRA	: Lojistik Regresyon Analizi
M.Ö	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
M	: Medeni Durum
Max.	: Maksimum
Min.	: Minimum
MOIA	: Ministry for Overseas Indian Affairs
NAFTA	: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Antlaşması
NIA	: Ulusal Sağlık Enstitüsü
NRIs	: Hint Diasporası
OCI	: Overseas Citizens of India
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
PB	: Profesyonel Bağlantılar
PIO	: Persons of Indian Origin
RDMF	: Ruanda Diaspora Yatırım Fonları
S&P	: Standart and Poors
SBI	: Hindistan Merkez Bankası
SEC	: ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu
SLDBs	: Sri Lanka Geliştirme Tahvilleri
SNI	: Meksika Ulusal Araştırmalar Sistemi

SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TASSA	: Türk-Amerikan Araştırmalar ve Bilim İnsanları Derneği
TBG	: Tersine Beyin Göçü
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
VIF	: Varyans Şişirme Faktörü
Y	: Yaş
YY (yy)	: Yüzyıl
YYS	: Yıllık Yayın Sayısı

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihi geçmişi, bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu genç nüfus nedeniyle bulunduğu bölgenin önemli ekonomik ve siyasi aktörlerinden birisidir. Son yıllardaki ekonomik büyüme performansı ve geleceğe yönelik ekonomik ve siyasi projeksiyonlar da bu durumu doğrular niteliktedir. Nitekim Türkiye'nin son on yıldaki ekonomik performansına bakıldığında, reel GSYH'nin yıllık ortalama %5 arttığı, kamu borç stokunun %67,7'den %36,3'e gerilediği, bütçe açığının %10'dan %3'ün altına düştüğü ve kişi başına düşen milli gelirin 4.565 ABD dolarından 10.782 ABD dolarına çıktığı görülmektedir. Aynı dönemde ihracat gelirlerinin 47 milyar ABD dolarından 152 milyar ABD dolarına, turizm gelirlerinin ise 14 milyar ABD dolarından 32,3 milyar ABD dolarına ulaştığı görülmektedir.

Budurum Türkiye'yi Avrupa Birliği Bölgesindeki 6. büyük ekonomi, dünyanın ise 17. büyük ekonomisi yapmaktadır. Ancak ülkenin "Türkiye 2023 Vizyonu" doğrultusunda hedeflediği ekonomik büyümeyi (milli geliri 2 trilyon ABD doları, kişi başına düşen milli geliri 25 bin ABD dolarına ve ihracatı da 500 milyar ABD dolara çıkartarak dünyanın en büyük 10. ekonomisi ve Avrupa Birliği'nin en büyük 3. ekonomisi olma) gerçekleştirebilmesi mevcut durum göz önüne alındığında çok mümkün görünmemektedir. Bu durumu ülkenin ihracat yapısına bakarak da söylemek mümkündür. TÜİK verilerine göre, Türkiye'nin 2014 Mart ayında yapmış olduğu ihracatın %93,9'luk kısmını imalat sanayinde üretilen ürünler oluştururken, bu ürünler içinde yüksek teknolojlili ürünlerin payı sadece %3,4'tür.

Ülkenin orta ve uzun dönemde hedeflerine ulaşabilmesi için ihracatında yüksek teknolojlili ürünlerin payının artması gerekmektedir. Bunun için de beşeri sermaye stokunu artırarak bu sermaye stokunu yeni bilgiler üretmekte kullanması ve ürettiği bu bilgileri ticarileştirmesi gerekmektedir. TÜİK'in 2016 yılı verilerine göre Türkiye'nin nüfusu 79

milyon 814 bin 871 kişidir. Bu nüfusun 12 milyon 989 bin 42 kişisi “15-24” yaş grubundan oluşmaktadır. Bu genç nüfusun toplam nüfusa oranı %16,3’tür. Türkiye bu özelliğiyle Avrupa’nın en genç nüfuslu ülkesi konumundadır.

Ülkenin sahip olduğu bu genç nüfus uzun dönemde bu açıdan son derece önemlidir. Ancak Türkiye, kendi sınırları içerisindeki dinamik nüfus yoğunluğunun yanı sıra gelişmiş ülkelerde ve özellikle Avrupa Birliği Bölgesi’nde de yoğun bir nüfusa sahiptir. Dahası bu nüfusun içerisinde gelişmiş ülkede olmanın avantajlarını kullanarak kendisini iyi yetiştirmiş önemli bir nitelikli işgücü grubu da söz konusudur. Bu grup, Türkiye açısından hem beşeri sermaye stokunun artırılması ihtiyacının doğrudan giderilmesi ve hem de bu ihtiyacın ülke sınırları içerisindeki genç nüfusunun yetiştirilmesi yoluyla dolaylı olarak giderilmesi (pozitif dışsallık) açısından önemli bir potansiyel oluşturmaktadır.

Budurum Türk Diasporası’nın Türkiye’nin uzun vadeli ekonomik hedefleri doğrultusunda ihtiyaç duyduğu beşeri sermaye stokuna alternatif bir kaynak olup olamayacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu soruya cevap vermek niyetiyle yapılan bu çalışmanın amaçları; Avrupa Birliği Bölgesi’nde en çok Türk ve/veya Türk kökenli nüfusun yaşadığı ülke olan Almanya’da yaşayan Türk Diasporası içerisinde yer alan bilim insanlarının anavatanlarıyla olan ilişkilerinin tersine beyin göçü ve fikirsel anlamda (beşeri sermaye) tersine beyin göçü olasılığı üzerindeki etkisini ortaya koymak ve bu bilim insanlarının anavatanlarıyla ilişkilerinin akademik verimlilikleri üzerinde etkisinin olup olmadığını test etmektir. Bu amaçlar doğrultusunda, göç ve diaspora kavramları teorik olarak incelenerek misafir eden ülke ve anavatanın ekonomik büyümesi üzerindeki etkileri irdelenmiştir. Bu bağlamda ekonomik büyüme modellerinde sahip oldukları diasporaları etkin bir şekilde kullanan ülke örnekleri ve uyguladıkları politikalar incelenip, Türk diasporasının Batı Avrupa’daki gelişim sürecine ve sahip olduğu fikirsel (beşeri sermaye) ve fiziksel sermaye potansiyeline değinilmiştir. Ardından araştırma modeline temel oluşturması için literatürde konu ile ilgili yapılan uygulamalı çalışmalar incelenmiş ve araştırma modeli oluşturulmuştur. Çalışmanın uygulama kısmında tersine beyin göçünü, fikirsel anlamda tersine beyin göçünü ve akademik verimliliği etkileyen faktörler “Logaritmik Regresyon Analizi” ve “En Küçük Kareler” yöntemleri kullanılarak araştırılmıştır.

Çalışmanın çeşitli kısıtları söz konusudur. Bunlardan ilki, Türk Diasporası olarak tanımlanan topluluğun sınırlarının ne olduğudur. Literatürde çeşitli tartışmalar olmasına karşın, anavatanından çeşitli nedenlerle ayrılmış olan buna karşın anavatanları ile bağlantılarını devam ettiren aynı zamanda buldukları ülkedeki ve başka ülkelerdeki millettaşlarıyla da ilişki içerisinde olan insanların oluşturdukları topluluklara diaspora denilmektedir. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden çeşitli nedenlerle ayrılan buna karşın Türkiye ile bağlarını koparmayan ve aynı zamanda gerek buldukları ülkede ve gerekse başka ülkelerde yaşayan Türklerle ilişkileri olan kişilerin oluşturduğu grup bu çalışmada Türk Diasporası olarak nitelendirilmektedir. Bir başka kısıt ise, çalışmanın mekânsal kısıtıdır. Türk Diasporası hinterlandı oldukça geniş olan bir topluluktur. Ancak Türk Diasporası'nın büyük çoğunluğunu Avrupa Birliği Bölgesi'nde yaşamaktadır (yaklaşık 6 milyon) ve bu nüfusun da yaklaşık yarısı Almanya'da toplanmıştır. Bu nedenle çalışma diaspora nüfusunun önemli bir kısmını barındıran Almanya ile sınırlı tutulmuştur. Son kısıt ise, araştırmanın uygulanacağı grupla ilgilidir. Nitelikli işgücünün istihdam edildiği pek çok sektör ve kuruluş olmasına karşın, çalışma gerek iletişim kolaylığı gerekse ilk amaçları yeni bilgiler üretmek olan bilim insanları üzerine uygulanmıştır.

Türkiye'de konu ile ilgili literatürün oldukça zayıf olması ve Türk Diasporası ile ilgili fikirlerin yeni yeni gündeme gelmesi göz önüne alındığında, bu çalışmanın ilgili literatürdeki boşluğa Türk Diasporasının Türkiye'nin ekonomik gelişimi için alternatif bir kaynak olabileceğini gösteren bilimsel bir çalışma olarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular ışığında, ilgili kurum ve yöneticilere bu işbirliğinin geliştirilmesine yönelik bir takım tavsiyelerde de bulunulacaktır. Aynı zamanda çalışmanın, hem akademik camianın hem de Türkiye'nin yönetiminde görev alan yöneticilerin ve politika yapıcılarının Türk Diasporasına yönelik farkındalıklarının artmasını sağlaması beklenmektedir. Ayrıca Türkiye'nin hedeflediği teknolojik gelişime ve küresel rekabet seviyesine ulaşmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, göç olgusu kavramsal olarak irdelendikten sonra, bu kavrama ilişkin modeller teorik tartışmalar çerçevesinde ortaya konulmuştur. Daha sonra, göç akımlarının hem göç veren hem de göç alan ülkelerin ekonomisi üzerindeki etkileri analiz edilmiştir.

İkinci bölümde diaspora olgusu kavramsal olarak irdelendikten sonra, bu kavrama ilişkin modeller teorik tartışmalar çerçevesinde ortaya konulmuştur. Daha sonra, diaspora topluluklarının hem misafir olunan hem de anavatan ekonomisi üzerindeki etkileri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Bölüm sonunda ise, ekonomik büyüme modellerinde diasporalarından yararlanan ülke örneklerine ve uyguladıkları politikalar incelenip, Türk diasporasının Batı Avrupa'daki gelişim sürecine ve sahip olduğu fikirsel (beşeri sermaye) ve fiziksel sermaye potansiyeline değinilmiştir. Nihayetinde konunun kavramsal ve teorik çerçevesi özetlenmiştir.

Üçüncü bölümde, diasporaların anavatanlarının beşeri sermaye stokuna yaptıkları katkılara yönelik teorik ve uygulamalı literatüre yer verilmiştir. Öncelikle diasporaların ülkelerin ekonomik büyüme hedefleri için ihtiyaç duydukları beşeri sermaye stokuna alternatif bir kaynak olabileceğine yönelik teorik çalışmalar incelenmiştir. Daha sonra ise, başta Asya ve Afrika ülkeleri olmak üzere beşeri sermaye stoklarını artırmak için diasporaları ve bu diasporaların oluşturdukları ağları kullanan ülkelere yönelik yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Son olarak, Almanya'daki diaspora üyesi Türk ve/veya Türk kökenli bilim insanları özelinde anavatanla oluşturulan ağların tersine beyin göçü olasılığı, fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığı ve akademik verimlilik üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bunun yanı sıra, diasporadaki bilim insanlarının tersine beyin göçü olasılığını, fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını ve akademik verimliliğini etkileyen diğer faktörler de incelenmiştir. Bu kapsamda Almanya'daki üniversite ve araştırma kuruluşlarında akademik faaliyetlerini sürdüren Türk ve/veya Türk kökenli bilim insanları üzerine bir saha çalışması yapılmıştır. Bu nedenle öncelikle çalışmada kullanılan araştırma modeli tanıtılmıştır. Ardından, çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin açıklamalar ve geçerliliği test edilecek hipotezler, araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama aracı ve yöntemi ekseninde araştırmanın metodolojisi ortaya konulmuştur. Nihayetinde, çalışmada elde edilen veriler Logaritmik Regresyon Analizi ve En Küçük Kareler yöntemiyle analiz edilmiş ve bulgular kısaca değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonuç ve öneriler kısmında, yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmiş ve diasporadaki yüksek nitelikli bireylerle ilişkilerin artırılmasına yönelik politika önerilerinde bulunulmuştur. Son olarak, çalışmanın kısıtlarından hareket ederek gelecek çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GÖÇ ve GÖÇÜN EKONOMİK ETKİLERİ: TEORİK BİR BAKIŞ

Bu bölümde, göç olgusu kavramsal olarak irdelendikten sonra, bu kavrama ilişkin modeller teorik tartışmalar çerçevesinde ortaya konulmuştur. Daha sonra, göç akımlarının hem göç veren hem de göç alan ülkelerin ekonomisi üzerindeki etkileri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Bölüm sonunda ise, beşeri sermayenin hareketliliğini ifade eden beyin göçü kavramı ekseninde yoğunlaşarak beyin göçünün tarihsel gelişi ve beyin göçüne neden olan etkenler farklı teorik yaklaşımlar aracılığıyla açıklanmış ve son olarak, beyin göçünün etkileri yine farklı teoriler aracılığıyla incelenmiştir.

1.1. Göç Kavramı

Göç kavramı insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Dünya tarihi boyunca hemen hemen bütün toplumlar çeşitli sebeplerle buldukları coğrafyadan başka coğrafyalara gitmek zorunda kalmışlardır. Göç olgusu, 19. yüzyıla kadar sadece coğrafya biliminin ilgi duyduğu bir konudur. Ancak Sanayi Devrimi'nin ardından ekonomik ve sosyal yapıda yaşanan değişimin sonu olarak diğer bilim alanlarının da ilgi odağı haline gelmiş ve farklı bilim alanları tarafından incelenmeye başlanmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak, her bilim dalı kendi amacına uygun bir tanım geliştirmiş ve göç olgusuna farklı anlamlar yüklemiştir (Cadwallader, 1992: 3).

Beşeri coğrafya göçün sadece mekânsal değişikliğiyle ilgilenirken, demografi göç eden kişilerin niceliksel özellikleriyle ilgilenmektedir. Buna karşın iktisat biliminin göçe bakışı, üretim faktörünün ülkeler arası geçişi ile ilişkili iken siyaset emek göçüne vurgu yapmaktadır (Sağbaş, 2009: 4). Bu anlamda Birleşmiş Milletler'e göre, bir yılı aşan süreyle yapılan yer değiştirmeler göç olarak kabul edilirken (Şimşek, 2006: 78), Türk Dil Kurumu göç kavramını; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir

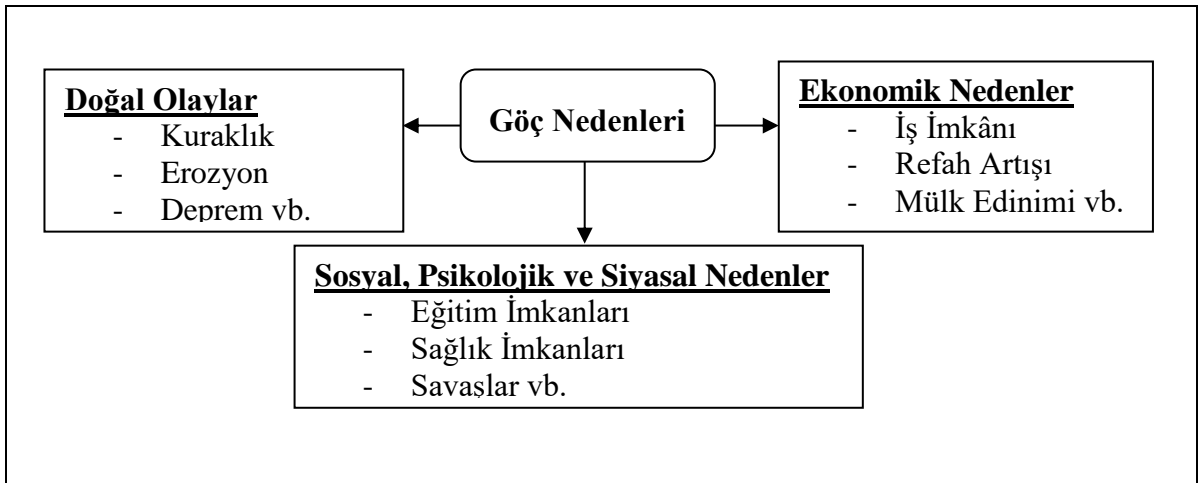
ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi olarak tanımlanmaktadır.

Bogue'nin (1969) çalışmasında, toplumlar arasında gerçekleşen yerleşim yeri değişimi olarak tanımlanan göç, başka bir açıdan ise, insanların belli bir zaman boyutu içinde bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına geçişi olarak ifade edilmektedir (İçduygu ve Ünalın, 1998: 38). Göçün tanımına mesafe boyutuna ek olarak zaman ve kalıcılık boyutu da eklenebilir. Genel olarak göç olgusu tanımlanırken bu zaman ve kalıcılık boyutu dikkate alınarak “altı ay” ya da “bir yıl” ölçütü kullanılmaktadır (Ünalın, 1998: 92). Hangi tanım ya da tanımlar benimsenirse benimsensin göç hareketi, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel, birçok faktör tarafından etkilenen, toplumlara ve ülkelere göre farklılık göstererek gerçekleşen, nedenleri ve sonuçları ile birlikte dinamik bir süreçtir (Karabulut ve Polat, 2007: 2).

1.2. Göçün Nedenleri

Çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olan göç kavramı diğer tüm toplumsal olaylar gibi birçok farklı faktör tarafından etkilenmektedir. Göçün tüm insanları kapsayabilecek genişlikte olması, toplumlara göre farklı biçim ve içerikte gerçekleşmesi ve zamana bağlı olarak yoğunluğu ve yönünde meydana gelen değişimler göçün tüm toplumlarda farklılık göstermesinin nedenini oluşturmaktadır (Topçu ve Beşer, 2006: 38).

Şekil 1: Göçün Nedenleri

Bütün bu çok boyutluluklara ve toplumlar arasındaki farklılıklara karşın göç olgusunu üç temel kategoride değerlendirebilmek mümkündür. Bunlar; ekonomik nedenler, sosyal, psikolojik ve siyasal nedenler ve doğal olaylardır.

1.2.1. Ekonomik Nedenler

Sanayileşme süreciyle birlikte gerek bölgeler ve gerekse ülkeler arasında ekonomik gelişmişlik düzeylerinin farklı olması kırsal alanlardan ya da daha az gelişmiş bölgelerden sanayi üretiminin gerçekleştiği daha gelişmiş merkezlere doğru bir göç süreci yaşanmasına neden olmaktadır (Karabulut ve Polat, 2007: 2). Ülkeler arasında ekonomik sebeplerle oluşan refah farklılığı ile birlikte ulaşım ve haberleşmenin sağladığı avantajlar sayesinde refah seviyesini yükseltmeye çalışan bireyler, bunu elde etmesine yardımcı olabilecek yollara kanalize olmalarına bağlı olarak, ekonomik nedenlerden kaynaklanan göç eylemi ortaya çıkmaktadır (Gençler, 2008: 29).

1.2.2. Sosyal, Psikolojik ve Siyasal Nedenler

Göçü etkileyen bir başka etken de psikolojik temellere dayanmaktadır. Buldukları ülkede kötü hayat standartlarında yaşayan ve gelecekte ülkede bunu iyileştirecek bir gelişmenin olmayacağına inanan bazı insanlar, aradıkları yaşam standardını bulabilmek umuduyla başka bir ülkeye yerleşip çalışmayı düşünmektedirler. Eğer gitmeyi düşündükleri yerde önemli bir insan olma ya da mülk sahibi olma imkânları da mümkünse bu istek daha da kuvvetlenmekte ve göç hareketi başlamaktadır (Işıklı, 1963: 87).

Fichter (1990), kişilerin siyasal şiddet ortamından veya çeşitli ayrımcılıklardan dolayı da göç edebileceklerini belirtmektedir. Dini özgürlüklerini kullanmak ya da çocuklarının daha iyi eğitim alabilmelerini sağlayabilmek veya akrabalarla daha yakın olabilmek için göçler söz konusu olabilmektedir.

Bunun yanı sıra bireyler daha iyi yaşama koşulları, güvenlik, istikrar ve çeşitli sosyal imkânlar elde edebilme güdüsüyle gönüllü olarak da yer değiştirebilirler. Gönüllü göçler dışında bireylerin kendi arzuları dışında çeşitli faktörlerin etkisiyle güdümlü ya da

zorunlu olarak göç de söz konusu olmaktadır. Bu zorunluluk ortamını sağlayan unsur genellikle sosyal, ekonomik, güvenlik vb. sebeplerle devlet olmaktadır. (Gönüllü, 1996: 97).

1.2.3. Doğal Olaylar

Doğal olaylar da en az diğer unsurlar kadar insanların buldukları yerleri terk ederek göç etmelerine neden olmaktadır. Türklerin, anayurtları olan Orta Asya'dan M.Ö. 375 yılında göç etmelerinin belli başlı nedenleri arasında bölgede ortaya çıkan kuraklık, salgın hastalıklar ve kıtlık olduğu bilinmektedir. 1804, 1876 yıllarında Türkiye'de yaşanan şiddetli kuraklık tarım ürünleri ve hayvanların kaybına, çaresiz kalan birçok çiftçinin de göç etmesine neden olmuştur. Aynı zamanda yaşanan bu kuraklıklar kıtlığa ve salgın hastalıklara da neden olarak pek çok insanın ölümüne sebep olmuştur.

1991-2000 yılları arasında doğal afetlerden ölen insanların %90'ı kuvvetli meteorolojik ve hidrolojik hadiseler nedeniyle yaşamlarını yitirmişlerdir (Ceylan, 2009: 22). Yapılan araştırmalara göre, 2013 yılında doğal afetler nedeniyle yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kalanlarının sayısı 22 milyondur. Bu rakam son dönemlerde yaşanan şiddet olayları nedeniyle göç etmek zorunda kalanlarının sayısının üç katıdır. Bu 22 milyon insanın % 31'i seller, % 69'u ise tayfun, kasırga gibi meteorolojik olaylar nedeniyle göç etmek zorunda kalmıştır (<http://www.fortuneturkey.com/2013-yilinda-22-milyon-kisi-neden-goc-etti-1188>).

Tüm bu nedenlere dayalı olarak dünyadaki göç eğiliminin arttığı Tablo 1'deki verilerden de anlaşılmaktadır. Bu verilere göre 2013 yılında yaklaşık 232 milyon insan doğdukları yerin dışında bir yerde yaşamaktadır. 1990-2013 yılları arasındaki göç eğilimine bakıldığında da göç eden kişi sayısının 77 milyon diğer bir ifadeyle % 50 arttığı anlaşılmaktadır. Bu artışın özellikle 2000-2010 yılları arasında yoğunlaştığı ve bu dönemde yıllık ortalama 4,6 milyon kişinin göç ettiği görülmektedir. 1990-2013 yılları arasında gerçekleşen göç hareketinin bölgelere göre dağılımına bakıldığında, gelişmiş bölgelere 77 milyon kişinin % 69'unun yani 53 milyon kişinin göç ettiği, buna karşın gelişmekte olan bölgelere göç eden kişi sayısının 24 milyon arttığı Tablo 1'den anlaşılmaktadır.

Tablo 1: 1990-2013 Yılları Arasında Dünyada Göç Miktarı

	Uluslararası Göç Miktarı (Milyon)				Büyüme Oranı (%)		
	1990	2000	2010	2013	1990-2000	2000-2010	2010-2013
Dünya	154.2	174.5	220.7	231.5	1.2	2.3	1.6
Gelişmiş Bölgeler	83.3	103.4	129.7	135.6	2.3	2.3	1.5
Gelişmekte Olan Bölgeler	71.9	71.1	91.0	95.9	-0.1	2.5	1.8
Afrika	15.6	15.6	17.1	18.6	0.0	0.9	2.8
Asya	49.9	50.4	67.8	70.8	0.1	3.0	1.5
Avrupa	49.0	56.2	69.2	72.4	1.4	2.1	1.5
Latin Amerika ve Karayipler	7.1	6.5	8.1	8.5	-0.9	2.2	1.8
Kuzey Amerika	27.8	40.4	51.2	53.1	3.7	2.4	1.2
Okyanusya	4.7	5.4	7.3	7.9	1.5	3.1	2.6

Kaynak: United Nation, 2013: 1

Tablo 1'e göre, uluslararası göç hareketlerinin üçte ikisinin Avrupa ve Asya kıtalarında gerçekleştiği görülmektedir. 2013 yılı verilerine göre, 72 milyon kişinin Avrupa kıtasına ve 71 milyon kişinin de Asya kıtasına göç ettiği görülmektedir.

Tablo 1 ve 2'ye göre, 1990 ile 2013 yılları arasında en fazla göç alan bölge Kuzey Amerika'dır. Bu dönemde bölgeye 25 milyon göçmen nüfusu eklenmiştir. Bölgeye en fazla göçmen 14 milyon kişiyle (%57)Latin Amerika ve Karayipler'den gelirken, bu bölgeyi 9 milyon (%35) kişiyle Asya ve 1 milyon (%6) kişiyle Afrika doğumlular izlemektedir.

**Tablo 2: Buldukları Yer ve Anavatanlarına Göre Uluslararası Göç Nüfusu
(Milyon)(2013)**

Bulduğu Yer	Anavatan						
	Gelişmiş Bölgeler	Gelişmekte olan Bölgeler	Afrika	Asya	Avrupa	L. Amerika ve Karayipler	K. Amerika
G. Bölgeler	53.8	81.8	11.3	38.9	48.8	31.0	2.4
Gelişmekte Olan Bölgeler	13.7	82.3	119.7	53.7	9.7	5.7	1.9
Afrika	1.3	17.3	15.3	1.1	0.8	0.0	0.1
Asya	9.7	61.2	4.4	54.0	7.6	0.7	0.6
Avrupa	40.1	32.4	8.7	18.7	37.9	4.5	1.0
L. Amerika ve Karayipler	2.7	5.9	0.0	0.3	1.2	5.4	1.3
K. Amerika	9.6	43.5	2.0	15.7	7.9	25.9	1.2
Dünya	67.5	164.0	30.9	92.6	58.5	36.7	4.3

Kaynak: United Nation, 2013: 2

Kuzey Amerika'dan sonra en fazla göç alan bölge Avrupa'dır. 1990-2013 yılları arasında bölgeye 23 milyon (yıllık ortalama 1 milyon) göçmen nüfus eklenmiştir. Bu dönemde bölgeye göç edenlerin doğum yerlerine bakıldığında, en fazla göçün % 43 ile Avrupa doğumluların olduğu görülmektedir. Bu ülkeyi % 22 ile Asya, % 18 ile Afrika ve % 14 ile Latin Amerika ve Karayip doğumluların izlediği Tablo 2'den anlaşılmaktadır.

1.3. Göç Yaklaşımları

Göç hareketlerinin uzun tarihi geçmişine rağmen göçle ilgili ilk akademik çalışmalar 19. yy'ın son dönemlerine rastlamaktadır. Bu alanda yapılan ilk bilimsel çalışma 1885 yılında yayınlanan Ravenstein'in "Göç Kanunları" isimli çalışmasıdır (Sağbaş, 2009: 9). Göç olgusunun genel geçer kurullarının oluşturulmaya çalışıldığı bu çalışmada, 1871-1881 yılları arasında yapılan nüfus sayımı verilerinden yararlanılarak göç olgusu açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın sonuçlarından hareketle Ravenstein (1885), göçün temel nedeninin ekonomik olduğunu ve insanların daha iyi bir yaşam standardı isteğiyle göç ettiklerini, bunun dışındaki diğer koşulların daha güçsüz olduğunu savunmaktadır. Ayrıca çalışmada sanayinin gelişmesi ve ticaret merkezlerinin artmasıyla göçün sürekli artarak devam eden bir süreç haline geldiğine vurgu yapılmaktadır. Çalışma sonraki çalışmalar açısından öncü rolü üstlense de göçün güncel yapısını açıklamada yetersiz kalmaktadır.

Sonraki dönemlerde ortaya çıkan ve uluslararası göçün başlama nedenlerini araştırmaya yönelik çok sayıda teorik model ortaya atılmıştır. Bu modellerin hemen hemen hepsi farklı yöntemler, farklı varsayımlar ve farklı bakış açılarıyla aynı konuyu açıklamaya çalışmışlardır. Bu anlamda Neo-klasik yaklaşım, ülkeler arasındaki ücretler, çalışma şartları ve göç maliyeti arasındaki farklılıklar üzerinden göç olgusunu açıklamaya çalışırken, İkili İşgücü Piyasası ve Dünya Sistemleri teorileri ise, mikro anlamdaki değişkenleri göz ardı ederek, daha genel konular üzerine yoğunlaşmışlardır.

1.3.1. Fayda Maliyet Yaklaşımı

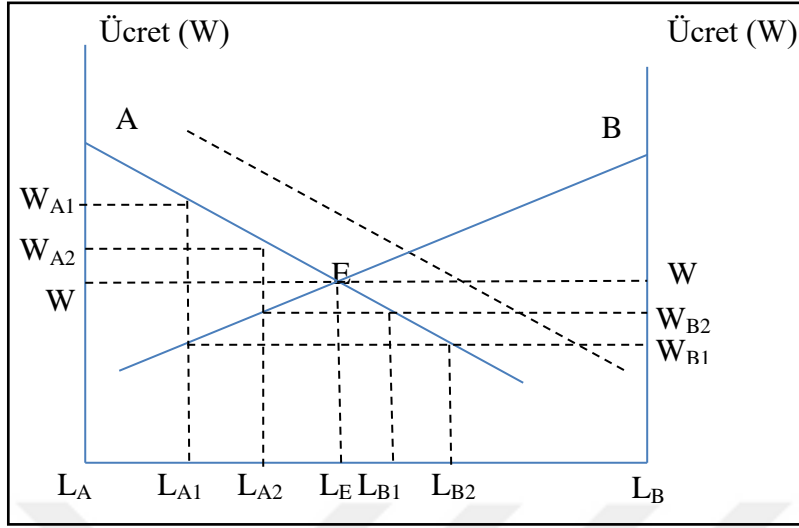
Fayda maliyet yaklaşımı göçün beşeri sermaye içinde incelenmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde klasikler bireyin fayda maliyet analizi sonucunda maksimum gelir elde edecekleri yere göç edeceğini savunurlar. Neoklasikler ise makro ve mikro olmak üzere bu yaklaşımı iki farklı perspektifte ele alırlar.

1.3.1.1. Neo-klasik Ekonomi: Makro Teori

Bu teori, neoklasik iktisat teorisinden esinlenilerek ekonomik gelişme ile ilgili olarak geliştirilmiş en eski ve en çok bilinen uluslararası göç teorisidir (Lewis, 1954; Ranis ve Fai, 1961; Harris ve Todaro, 1970; Todaro, 1976). Göçün yapısal belirleyicileri üzerine odaklanan bu teoriye göre göç, emek arz ve talebinin coğrafi dağılımındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Massey ve diğerleri, 1993: 433). Sermayeye oranla emek fazlasına sahip ülkelerdeki ücret düzeyleri düşük olurken, emek piyasasının sermayeye oranla kısıtlı olduğu ülkelerde ise ücret düzeyleri yüksek olmaktadır. Bu ücret farklılıkları düşük ücretli emeğin yüksek ücret imkânı sunan ülkelere göç etmesine sebep olmaktadır. Bu göç hareketi nedeniyle sermaye zengini ülkelerdeki emek arzı artacak, bu da bu ülkelerdeki ücretlerin düşmesine neden olmaktadır. Buna karşın emek zengini ülkelerdeki göç nedeniyle bu ülkelerdeki emek arzı azalacak ve bu da ülkedeki ücretlerin artmasını sağlayacaktır.

Emek fazlası olan ülkelere emek yoksunu ülkelere doğru gerçekleşen göç hareketi sermaye fazlası olan ülkelere sermaye yoksunu olan ülkelere doğru sermaye yatırımlarının gerçekleşmesini de sağlamaktadır. Sermaye yoksunu ülkelere yapılan yatırımların uluslararası standartlara göre getirisinin daha yüksek olması bu ülkelere yapılan yatırımları cazip hale getirmektedir (Massey ve diğerleri, 1993: 433).

Şekil 2: Uluslararası Göçün Ekonomi Üzerine Etkileri

Kaynak: Ferrie ve Hatton, 2013: 49

Neoklasik Makro Teori uluslararası göç olgusu hakkında basit ve tatminkâr açıklamalarıyla pek çok kamu görüşünü ve göç politikasını etkilemiştir. Bu teorinin içerdiği varsayımlar şöyle sıralanabilir (Massey ve diğerleri, 1993: 433):

1. Ülkelerarası ücret farklılıkları emeğin uluslararası göç hareketine sebep olmaktadır.
2. Ücretler arasındaki farkın ortadan kalkması emek göçünü sona erdirecektir ve bu hareket ücret farklılıkları olmaksızın meydana gelmeyecektir.
3. Uluslararası kalifiye işgücü göçü ile vasıfsız işgücü göçü arasında büyük farklılıklar mevcuttur.
4. Uluslararası göçü de içeren işgücü piyasası kendine özel bir işleyişe sahiptir. Diğer piyasaların uluslararası göç üzerinde önemli bir etkisi yoktur.
5. Hükümetlerin göç akımlarını kontrol etmelerinin yolu kanuni düzenlemeler ya da göç alan ve göç veren ülkelerin emek piyasalarını etkilemeleridir.

1.3.1.2. Neo-klasik Ekonomi: Mikro Teori

Bu teori makroekonomik modelin aksine bireysel tercihleri içeren mikro ekonomik bir modeldir (Sjaast, 1962; Todaro, 1969; Todaro ve Maruszko, 1987). Bu teoriye göre, bireyler kendilerine göre mantıklı açıklamalar sonucunda göç etme kararı almaktadırlar.

Kendilerine göre kar-zarar analizi yaparak özellikle parasal anlamda olumlu geri dönüşler elde edebilecekleri durumlarda buldukları ülkelerden başka bir ülkeye göç kararı almaktadırlar. Bu teori uluslararası göçün bir çeşit beşeri sermaye yatırımı olduğu düşüncesinden hareket ederek, insanların sahip oldukları yetenekleri daha iyi kullanabilecekleri, daha verimli olacakları yerlere gitmek isteyeceklerini öne sürer. Ancak teoride göçmenlerin sahip oldukları nitelikleri en verimli şekilde kullanarak elde edebilecekleri yüksek maaşların yanı sıra ulaşım maliyetleri, yeni iş bulmak için katlanılan maliyet, yeni bir dil öğrenmek ve yeni bir kültüre alışmak için harcanan zaman, psikolojik maliyetler gibi birçok zorluğa da göğüs germek zorunda olduklarının altı çizilmektedir.

Borjas (1990) yapmış olduğu çalışmada, göçmenlerin belli bir dönemde en iyi geri dönüşü elde etmeyi bekledikleri alternatif uluslararası yerleri kar-zarar analizi yaparak belirledikleri ve oraya göç ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Her bir gelecek dönem için net geri dönüş, göçmenlerin gitmeyi düşündükleri ülkedeki bireysel becerilere göre elde edilen kazançlar ve bu kazançların o ülkede iş edinme durumunda elde edilecek “beklenen kazançlar” ile çarpılması ile tahmin edilmektedir. Bu beklenen kazançlar o dönemde bulunulan ülkedeki beklenen kazançlardan çıkarılır (0’dan n ’e). Bu süreç şu fonksiyonla gösterilebilir;

$$ER(0) = \int_0^n [P_1(t)P_2(t)Y_d(t) - Y_3(t)Y_0(t)]e^{-rt} dt - C(0) \quad (1)$$

Fonksiyonda yer alan $ER(0)$ zamanında (hedeflenen ülkeye ilk ulaşıldığında) göç hareketinin beklenen net geri dönüşünü; t zamanı; $P_1(t)$ hedeflenen ülkeden sınır dışı edilmeme olasılığını (kanuni göçler için 1,0, kaçak göçler için <1.0); $P_2(t)$ hedeflenen ülkede iş bulma olasılığını; $Y_d(t)$ hedeflenen ülkede iş bulması durumunda elde edilecek kazancı; $Y_0(t)$ kendi ülkesinde iş bulması durumunda elde edilecek kazancı; r indirim faktörlerini ve $C(0)$ göç hareketi sonucunda katlanılacak toplam maliyetleri (psikolojik maliyetler dâhil) temsil etmektedir.

Bu fonksiyonun çözümü sonunda $ER(0)$ pozitif çıkarsa kişi bu ülkeye göç kararı alır; eğer negatif çıkarsa kişi bu ülkeye göç etmekten vazgeçer ve eğer sıfır çıkarsa kişi göç

etmekle etmemek arasında kararsız kalır. Bu teoride, göçmen adayları net geri dönüşün en yüksek olduğu yere göç etmek isterler. Buna bir önceki makroekonomik teoriden oldukça farklı bazı sonuçlara neden olmaktadır.

1. Uluslararası göç hareketi hem kazançların hem de istihdam olanaklarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Bir önceki teoride tam istihdam varsayıyordu).
2. Diğer şartlar sabit olmak şartıyla, kişilerin sahip oldukları özellikler (eğitim, deneyim, dil becerisi vb.) ücret oranlarını ya da bulunulan ülkeye kıyasla hedeflenen ülkede iş bulma olasılığını artırarak uluslararası göç hareketliliğini artırmaktadır.
3. Kişisel özellikler, toplumsal koşullar ya da teknoloji gibi göç hareketinin maliyetini düşürücü etmenler göç hareketinin net geri dönüşünü artıracığından uluslararası göç hareketliliğini artıracaktır.
4. 2. ve 3. maddelerden ötürü aynı ülkede yaşayan kişilerde göç hareketliliğine karşı birbirinden çok farklı eğilimler söz konusudur.
5. Ülkeler arasındaki toplam göç hareketliliği göçmenlerin bireysel kar-zarar analizinin toplu sonucudur.
6. Uluslararası göç hareketliliği ancak ülkeler arasında kazanç ve/veya istihdam oranları arasında farklılık olduğunda meydana gelmektedir.
7. Beklenen geri dönüşlerdeki farklılıkların boyutu ülkeler arasındaki uluslararası göç hareketliliğinin boyutunu belirlemektedir.
8. Göç kararı emek piyasaları arasındaki dengesizlikten ya da süreksizlikten kaynaklanmaktadır. Diğer piyasaların göç kararı üzerinde doğrudan herhangi bir etkisi yoktur.
9. Göçmen kabul eden ülkelerin şartları psikolojik açıdan muhtemel göçmenler için çekici ise, göç maliyetleri negatif sayılabilir. Bu durumda ülkeler arasındaki negatif kazanç farklılıkları göç hareketliliğini durdurmak açısından önemli olabilir.
10. Hükümetlerin göç hareketlerini kontrol etmeye yönelik politikaları gönderen ve/veya kabul eden ülkelerde beklenen kazançları etkilemektedir.

1.3.2. İkili İşgücü Piyasası Teorisi

İkili işgücü piyasası teorisi, uluslararası göç hareketlerinin esasen modern sanayi toplumlarının emek taleplerinden kaynaklandığını savunmaktadır. Piore (1979) çalışmasında, uluslararası göç hareketlerinin nedeni olarak gelişmiş ülkelerin ekonomik yapılarından kaynaklanan kalıcı göçmen işçi talebini göstermiştir. Piore'ye göre, göç hareketleri gönderen ülkelerin itici faktörlerinden (düşük ücret, yüksek işsizlik oranı vb.) değil, göç kabul eden ülkelerin çekici faktörlerinden kaynaklanmaktadır. Göçmen işgücü talebinin bu yapısı gelişmiş endüstriyel ekonomilerin dört temel özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Bu özelliklerden birincisi, ülkelerin yapısal enflasyonudur. Ücretler sadece arz ve talebi değil, aynı zamanda ücrete tabi işlerin statüsünü ve itibarını da belirlemektedirler. Düşük ücretli işler mesleki hiyerarşinin en alt basamağında yer alan, işte ilerleme yollarının kapalı olduğu ve kötü çalışma koşullarına sahip vasıfsız işler olup, kendisi için yaşam standardının yanında toplumsal itibarın da önemli olduğu yerli işgücü tarafından kabul edilmesi oldukça zor olan işler grubundadır. İşverenin bu işler karşılığında yüksek ücret ödemesi hiyerarşik dengeyi bozacağından bu işler için ihtiyaç duyulan işgücü ihtiyacı, en alt basamakta statü ve itibar kaygısı olmaksızın sadece para biriktirmeyi amaçlayan göçmen işgücü ile karşılanmaktadır. İkinci özellik motivasyon problemleriyle ilişkilidir. İnsanların yalnızca gelir kazanma amacıyla değil aynı zamanda sosyal statülerini artırmaya yönelik işlere yönelmeleriyle, mesleki hiyerarşi işçilerin motivasyonlarının artmasında önemli bir etmen haline gelmiştir. Hiyerarşinin en alt basamağında statü ilerlemesinin sınırlı olması nedeniyle bu problem en alt basamağında meydana gelmektedir. İşgücü piyasalarında bu tabaka yok edilemeyeceğinden bu durum yapısal ve kaçınılmaz bir sorundur.

Bu gibi çeşitli sebeplerden ötürü, en azından başlangıçta göç hareketleri bu problemi çözmektedir. Birçok göçmen başlangıçta para biriktirerek anavatanındaki statülerini yükseltmeyi (ev satın alma, arsa satın alma vb.) hedeflemektedir. Dahası gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki hayat standartları farkı nedeniyle yurtdışında kazanılan düşük ücretler anavatanda insanların rahatlıkla yaşamlarını devam ettirmelerine yeterlidir. Bu durumun yanı sıra göçmenler, yurtdışında çalışılan düşük statüdeki işleri

kendilerini o ülke toplumuna ait hissetmedikleri ve anavatanlarına para göndermeyi daha prestijli saydıkları için motivasyon açısından problem olarak görmemektedirler. Üçüncü özellik ekonomik ikiciliktir. İşgücü piyasasındaki ikicilik gelişmiş endüstriyel ekonomilerin karakterindeki sermaye ve işgücünün ikiciliğinden kaynaklanmaktadır. İşgücü ve sermaye arasındaki bu ikiciliğin arkasındaki neden olarak parçalı işgücü piyasasının yapısal formu gösterilmektedir. Düşük ücret, istikrarsız koşullar ve ikincil sektördeki hareketlilik imkânlarının kısıtlı olması bu tür işlerin ücretlerin yüksek ve işlerin daha güvenli olduğu, aynı zamanda alanında yükselme imkânı sunan sermaye yoğun işlerde çalışmaya hevesli yerli işgücüne cazip gelmesini engellemektedir. Bu durumda ikincil piyasalarda ortaya çıkan talep açığını gidermek için işverenler göçmenlere yönelmektedir.

Dördüncü ve son özellik ise, işgücü arzının demografik yapısıyla ilgilidir. Modern mesleki hiyerarşiden kaynaklanan motivasyon problemi ve yapısal enflasyon ikiciliği sorunuyla birlikte esas itibariyle piyasa ekonomisinin oluşturduğu ikincil piyasalarının (düşük ücret, kötü çalışma şartları, gelişmeye kısıtlı ortam vb.) ihtiyaç duyduğu kalıcı işgücü talebinden kaynaklanan durumlardır. Geçmişte bu talep, sosyal statüleri ve karakteristik özellikleri itibariyle kadınlar ve gençler aracılığıyla giderilmektedir. Ancak gelişmiş endüstriyel toplumlarda bu iki kaynak sosyo demografik yapının 3 temel özelliği nedeniyle zaman içerisinde ikincil piyasalardaki önemini yitirmiştir. Bu üç özelliği şu şekilde sıralamak mümkündür:

- İşgücü piyasasında kadın işgücünün artması kadınların gelirlerinin artmasına ve kadınların gözünde toplumdaki sosyal statülerinin öneminin artmasına neden olması,
- Boşanma oranlarının artması, buna bağlı olarak kadınların hayatlarını devam ettirecek düzeydeki işlere yönelmeleri,
- Doğum oranlarının düşmesi ve eğitim süresinin uzamasına bağlı olarak gençlerin işgücü piyasasına girme konusunda gönülsüz olmaları.

Bütün bu nedenler sonucunda ikincil piyasalarda talep edilen işgücü ile sınırlı yerli işgücü arzı arasında bir dengesizlik meydana gelmektedir. Bu dengesizliği gidermek için uzun dönemde göçmen talebini artırmaktan başka çare yoktur.

İkili işgücü piyasası teorisi mikro ekonomik modelin öne sürdüğü aktörlerin rasyonel olduğu, bireylerin bencil olduğu gibi varsayımları ne onaylamakta ne de inkâr etmektedir. Bu anlamda neoklasik ekonomiyle temel olarak bir çatışma içerisinde olmamasına karşın bu modelden oldukça farklı sonuçlar ortaya koymaktadır (Massey ve diğerleri, 1993: 441-443):

1. Uluslararası işgücü göçü çoğunlukla gelişmiş ülkelerdeki işverenler ya da bu ülkelerin hükümetleri tarafından başlatılan talep tabanlı bir harekettir.
2. Ekonomik yapıdan kaynaklanan göçmen işgücü talebinin artması ve ücret teklifinden ziyade işçi alımı uygulamaları nedeniyle, uluslararası ücret farklılıkları işgücü göçünde ne önemli ne de gerekli bir koşuldur. Bu nedenle işverenler işçi alımını teşvik etmek için ücretleri sabit tutarlar.
3. Göç kabul eden toplumdaki düşük seviyeli ücretler göçmen işgücü arzında bir azalma meydana geldiğinde yükselmez; Bu ücretler arz ve talepteki değişmelere bağlı olarak değil, sosyal ve kurumsal mekanizmalara bağlı olarak değişirler.
4. Düşük seviyeli ücretler düşebilir, buna karşı göçmen işgücü arzının artmasının bir sonucu olarak düşük seviyeli ücretlerin artmasını engelleyen sosyal ve kurumsal mekanizmalar sayesinde bu ücretlerin düşmesi engellenememektedir.
5. Hükümetlerin, ücretler ya da işsizlik oranları üzerinde küçük değişikliklere neden olacak politikalarla uluslararası göçü etkilemelerinin olasılığı yoktur. Göçmenler, modern ve post-endüstriyel ekonomilerin yapılarından kaynaklanan işgücü talebini doldururlar ve bu talebi etkilemek, ekonomik örgütlerde önemli değişiklikler gerektirir.

İkili işgücü piyasası teorisi, her ne kadar gelişmiş ülkelerin vasıfsız işgücü talebi üzerine kurulmuş olsa da, daha sonraki dönemlerde gelişmiş ülkelerdeki ücret enflasyonundan kaynaklanan ücret yükselmelerinin firmalar tarafından önlenmek istemesi nedeniyle nitelikli göçmen işgücüne de aynı ölçüde talep olmuştur. Bu durum, bazı araştırmacıların nitelikli işgücüne olan talebin sürekliliğinin açıklanmasında da bu teoriyi kullanmalarına neden olmuştur (Diaz-Briquets ve Cheney, 2002). Özellikle ulaşım ve haberleşme teknolojileri alanlarında meydana gelen hızlı değişimler ve ileri teknolojilerin üretildiği sektörlerde nitelikli işgücüne artan talep, bir yandan bu alanlarda uluslararası rekabet şansını yakalama imkânı sunarken, diğer yandan da bu sektörlerde işverenlerin

rekabet için önemli bir unsur olarak gördükleri esnek işgücünü göç yoluyla kazandıklarında herhangi bir yatırım yapmaksızın elde etme şansını sağlamaktadır (Gökbayrak, 2006: 38). ABD’de yapılan bazı çalışmalar, yabancı nitelikli işgücünün yapısal kırılma noktaları nedeniyle, çalışanların daha düşük ücretlerle ve daha kötü çalışma şartlarıyla çalışmayı kabul ettikleri birincil piyasalarda da yerli nitelikli işgücü ile rekabeti sonucunda ücretlerin düştüğünü göstermektedir (North, 1996: 76; Hagan ve McCollom, 1996: 175-177).

1.3.3. Dünya Sistemleri Teorisi

Wallerstein’in 1974 yılında yapmış olduğu çalışmaya dayanarak, pek çok sosyal bilimci uluslararası göçün nedeni olarak, ulusal işgücü piyasalarının ikili yapılarını değil, 16. yüzyıldan bu yana gelişen ve genişleyen dünya piyasalarını göstermiştir. Wallerstein, dünya ekonomisinin farklı fonksiyonların yüklendiği merkez ve çevre ile iki bölge arasında yer alan yarı-çevrelere bölündüğünü, bu bölünmenin mesleki hiyerarşiyi de içerdiğini belirtmektedir. Bu teoriye göre, ileri düzey teknolojiye ve nitelikli işgücüne sahip dolayısıyla büyük oranda sermaye birikimi gerektiren işler, dünya ekonomilerinin yüksek seviyeli alanları olan merkez bölgelerde toplanmaktadır. Bu durumun nedeni olarak sermaye birikiminin çevre bölgelere kıyasla daha yüksek bir oranda ödüllendirilmesi gösterilebilir. Bu niteliklerin coğrafi anlamda dengesiz dağılımı, kendi kendini sürdürme yönünde güçlü bir eğilime sahiptir. Bu nedenle dünya ekonomisinin ilerleyen süreci, merkez ve yarı-çevre ile çevre alanlar arasındaki ekonomik ve sosyal farklılığın genişlemesi yönünde bir etki yaratmaktadır (Gökbayrak, 2006: 35). Wallerstein, bu durumun ancak teknolojik ilerlemeyle tersine çevrilebileceğini söylemektedir. Buna göre, dünya ekonomisinin gelişim sürecinin teknolojik ilerlemeyi beraberinde getirmesi, bu çerçevede her ne kadar dünya ekonomisinin içinde barındırdığı işbölümüne bağlı olarak farklı sektörler arasındaki ödül farkı genişlese de belli bölgelerin yapısal rollerinin zaman içerisinde değişebilmesine neden olmaktadır. Bu mekanizmanın fonksiyonellik kazanmasında önemli bir unsur da, merkezin etkisinin kültürel faktörler aracılığıyla çevreye aktarılmasıdır (Wallerstein, 1974: 349-350).

Portes (1976) ve Castells ve Miller (2003) gibi bazı araştırmacılar, Wallerstein’in bu çözümlemesinden hareket ederek, kapitalist ekonomik ilişkilerin, çevre ülkelere nüfuz

ederek, bu toplumlarda akışkan bir nüfus yarattığını ileri sürmektedirler. Daha yüksek kar güdüsüyle hareket eden firma sahipleri ve yöneticiler, dünya ekonomisinin çevre ülkelerine toprak, hammadde, işgücü ve yeni piyasalar elde etmek için girmektedirler. Bu teoriye göre, uluslararası göç, kapitalist gelişme sürecinin neden olduğu parçalanma ve yer değiştirmelerin kaçınılmaz bir sonucudur. Kapitalizm, Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Okyanusya ve Japonya gibi merkez bölgelerden yayıldıkça, çevre ülkelerden artan oranda emek arzı dünya ekonomisinin içine dâhil olmaktadır (Massey ve diğerleri, 1993: 444).

Bu çerçevede, uluslararası işgücü akımları mal ve sermaye akımlarının tersi yönünde gelişmektedir. Kapitalist yatırım dalgaları, çevre ülkelerde, köklerinden kopmuş nüfus grupları yaratırken, aynı zamanda uluslararası harekete neden olan merkez ülkelerle maddi ve kültürel bağlar kurmasına neden olmaktadır. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere olan göçün eski sömürgeci ya da geçmişte ikili ilişkilerin olduğu devletlere yönelik olması, bu teori bağlamında rastlantısal bir sonuç değildir. Sömürgecilik döneminde bu ülkeler ile kurulan kültür, eğitim, yönetim, yatırım, ulaşım ve iletişim alanındaki bağlar, ulus ötesi spesifik piyasaların ve kültürel sistemlerin formasyonuna neden olmaktadır (Robinson ve Carey, 2000).

Dünya sistemleri teorisine göre, söz konusu ideolojik ve kültürel bağlar, merkez devletlerin güdümünde olan medya tarafından yayımlanan program ve reklamlar aracılığıyla pekiştirilmektedir. Bu küresel şehirlerde yoğunlaşan faaliyetler, yüksek bir refah düzeyi yaratırken, diğer yandan bu refahın yaratılmasında önemli ölçüde etkide bulunan yüksek nitelikli beşeri sermayeyi de bu merkezlere çekmektedir. Özellikle, çokuluslu şirketlerin merkezlerinin bu şehirlerde yoğunlaşması, teknoloji üretiminin bu merkezlerde gerçekleştirilmesi, şirketlerin içsel işgücü piyasaları içinde, nitelikli işgücünün bu merkezlere doğru akmasına yol açmaktadır (Salt, 1997).

Dünya sistemleri teorisi çerçevesinde, uluslararası göç, piyasa ekonomilerinin artan küresel entegrasyonunun bir sonucu olduğundan, hükümetler için göç akımlarını etkilemenin yolu, çok uluslu şirketlerin sermaye ve mal akımlarını düzenlemekten geçmektedir. Ancak, bu tarz düzenlemelerin çok uluslu şirketlerin etki gücü göz önüne alındığında uygulamasının son derece güç olduğu söylenebilir.

Özetle, dünya sistemleri teorisi, mikro düzey neo-klasik analizlerin aksine, uluslararası göçün bu bağlamda da nitelikli işgücü göçünün kaynağını, ülkeler arasındaki ücret ve istihdam koşullarındaki farklılıklardan çok, küresel politik-ekonominin yapısı ve gelişim dinamikleri gibi çok daha geniş, makro sistemler içinde aranması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu tarz makro yaklaşımların, merkez ve çevre ülkeler arasındaki ilişkilerin göçe etkisi kadar, cinsiyet, ırk ve sınıf değişkenlerinin de analize katılması açısından fırsat yarattığı belirtilmektedir (Iradale, 2001: 9).

1.3.4. Ağ (Network) Teorisi

Bu yaklaşım, göç alan ve göç veren ülkelerde, göçmenler, eski göçmenler ya da henüz göçmen olmayanlar arasındaki arkadaşlık, akrabalık, aynı köken ve/veya meslek temeline bağlı olarak kurulan kişisel bağ setlerinin göçe ve göçün süreklilik kazanmasına etkilerini incelemektedir. Ağ teorisi, söz konusu bağların göçün ortaya çıkardığı maliyetleri ve riskleri azaltarak göç olasılığını artırdığını öne sürmektedir. Dolayısıyla göç kendi kendini sürdüren bir özellik kazanmakta, bu çerçevede göç sadece ekonomik belirleyicilerin değil, sosyal yapının özelliklerinin de ön plana çıktığı bir süreç olmaktadır (Massey, 1986: 679).

Bu teori çerçevesinde kurulan bu bağlar, yeni gelenlere öncelikle istihdama, kalacak yere erişim bağlamında kolaylık sağlayan sosyal sermaye unsuru olarak düşünülmektedir. Göç alan ülkelerde göçmenlerin sayısı kritik bir seviyeye ulaştığında, bu ağlar ortaya çıkmakta ve sonraki göçlerin neden olduğu maliyet unsurlarını azaltarak, süreklilik kazanmasına etkide bulunmaktadır (Massey, 1986;Castler ve Miller, 2003; Faist, 2003).

Bu durum nitelikli işgücü göçü açısından değerlendirildiğinde de aynı özelliği sergilemektedir. Ağ teorisinin varsayımlarına uygun olarak, ilk giden göçmenlerin gittikleri ülkede belli bir yer ve statü kazandıktan sonra, sonradan gelenlere hem referans hem de çeşitli açılardan destek olma anlamında, göçün sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir rol üstlendikleri görülmektedir (Gökbayrak, 2006: 41). Daha önceki göçmenlerle iletişim, potansiyel göçmenlere, göçün maliyet ve riskini azaltmada kullanabilecekleri birçok kaynak sağlamaktadır. Bu kaynakları, göç prosedürleri hakkında teknik ve yasal bilgi,

finansal destek kanalı bulmaya yardımcı olma, iş olanakları, bürokratik işlemlerde yardım, kalacak yer ve manevi destek şeklinde sıralamak mümkündür (Hammar ve diğerleri, 1997; Meyer, 2001: 93).

Göçmenlerin arasında oluşan bu tür bağların göçün sürekliliği üzerine etkisi, bu bağ içerisinde yer alan göçmenlerin sosyal konumu, güç ve sınıf durumuna göre değişebilmektedir. Söz konusu bağlar, göçün tarihine, ulusal koşullara, sosyo-kültürel özelliklere bağlı olarak farklılaşmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, nitelikli işgücü gruplarının, daha çok meslektaş ya da meslek örgütleri bağlamında oluşan grupları kullanırken, niteliksiz işgücü gruplarının ise daha çok akrabalık ya da arkadaşlığa dayalı bağları kullanması yadırganmamaktadır. Özellikle ulaşım ve bilgi teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler, bu ağların işlevselliğini önemli ölçüde artırmaktadır (Vertovec, 2002).

Bu bağların işlevleri, literatürde ulus-ötesi (transnational) topluluk kavramı içinde analiz edilmektedir. Bu çerçevede ortaya çıkan uluslararası faaliyetler, ulusal sınırlar arasında düzenli ve sürekli bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu faaliyetler ulusal hükümetlerin temsilcileri, çok uluslu şirketler ya da çok küçük meslek tabanlı yapılanmalar gibi çok geniş bir yelpaze içinde yer alan aktörler tarafından yönetilmektedir (Gökbayrak, 2006: 42).

Teorilerde öne sürülen ulus-ötesi toplum kavramı, yeni ortaya çıkmış bir kavram olmasına karşın, sahip olduğu özellikler göz önüne alındığında diaspora kavramı da dahil pek çok kavramla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Diaspora* kavramı, temelde çok eski çağlarda ortaya çıkan ve yerlerinden edilmiş ya da farklı sebeplerden ötürü yerlerini terk etmiş insanların kendi ülkeleri dışındaki topraklarda oluşturdukları toplulukları anlatmak için uzun süredir kullanılan bir kavramdır. Ticaret, işgücü, din gibi çok çeşitli unsurların ön plana çıktığı çeşitli diaspora türleri bulunmaktadır. Küreselleşme ile birlikte yaşanan gelişmeler bu tür ulus-ötesi toplulukların ve bunların hem kendi içinde hem de anavatanları ile oluşturdukları ağların önemini her geçen gün artırmaktadır (Ari, 2016: 192; Yapraklı ve Bayramoğlu, 2016: 57).

* Diaspora kavramı sonraki bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

Bu teori uluslararası göçün kişisel ve hane halklarının kararlarının bir süreci olarak gerçekleştiğini kabul etmekle birlikte, gerçekleşen göç hareketlerinin gelecekteki göç hareketinin koşullarını etkilediğini savunmaktadır. Kendi kendini besleyen bir süreç olarak ele alınan göç kavramının diğer göç çalışmalarından oldukça farklı sonuçları ve önerileri vardır (Massey ve diğerleri, 1993: 449):

1. Başlamadan önce, uluslararası göç, göç veren ülkedeki bütün potansiyel göçmenlerin zorluk yaşamadan göç edebileceği ağların kurulup yaygınlaşmasına kadar genişleme eğilimindedir. Daha sonra göç hareketi yavaşlamaya başlar.
2. İki ülke arasındaki göç hareketinin boyutu ücret farklılıkları ya da istihdam oranları ile doğrudan ilişkili değildir. Bu gibi değişkenlerin göçü teşvik edici ya da engelleyici etkileri göç hareketlerinin riskini ve maliyetlerini azaltan göçmen ağlarının genişlemesiyle gölgede kalmaktadır.
3. Uluslararası göç hareketi ağların oluşturulmasıyla kurumsallaştırıldığı gibi, onu ortaya çıkartan bireysel veya yapısal faktörlerden zamanla bağımsız hale gelir.
4. Bu ağlar genişledikten ve göçün maliyeti ve riski azaldıktan sonra göç hareketi, sosyoekonomik açıdan daha az ilgi çekerken, gönderen toplum açısından daha önemli hale gelmektedir.
5. Hükümetler oluşturulan ağların çoğunlukla kendi kontrollerinin dışında olması ve bu ağlara ilişkin ne tür bir yaptırım uygulayacaklarına ilişkin bir politikalarının olmaması nedeniyle göç hareketlerini kontrol etmekte oldukça zorlanmaktadırlar.

Özetle, ağ teorisi, göçmenler ile potansiyel göçmenler arasında kurulan ağlar içinde geliştirilen ilişkiler çerçevesinde, göçün maliyet ve risklerini minimize ederek, göç hareketinin süreklilik kazanması olgusunu ön plana çıkararak, göç hareketlerinin farklı zaman ve mekânlar açısından analiz edilmesine olanak sağlamaktadır.

1.3.5. Kurumsal Teori

Bu teori potansiyel göçmenlerin gitmek istedikleri ülkelere, yasal ya da yasal olmayan yollarla girişini sağlamaya çalışan kurum, örgüt ya da girişimciler üzerine odaklanmaktadır.

Uluslararası göç hareketleri başladıktan sonra gelişmiş ülkelere girmek isteyenlerle bu ülkelere girişi sağlayan vize, çalışma izni gibi hukuksal düzenlemeler nedeniyle ülkelerin göçmenlere karşı uyguladıkları kotalar arasında bir dengesizlik meydana gelmektedir. Bu dengesizlik ve ülkelerin göçmenleri ülkeleri dışında tutmak için uyguladıkları kotalar, yüksek kazanç sağlamayı hedefleyen karaborsacıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sığınmacı adı altında ülkesini terk eden kişilerden sınırdan kaçak geçiş, sahte evrak, vize düzenleme gibi yasa dışı işlemler karşılığında çok fahiş ücretler talep eden bu istismarcılar göçmenleri sömürmektedirler. Bu duruma karşın gelişmiş ülkelerde çalışan insan hakları odaklı kurumlar ise yasal ve/veya yasal olmayan yollarla ülkeye giriş yapan göçmenlerin haklarını savunmak için çalışmaktadırlar.

Göçmenlerin sayısındaki artış, uluslararası göç hareketlerinin günden güne daha kurumsal bir şekilde gerçekleşmesini sağlarken, bu kurumsallaşma süreci hükümetlerin göç hareketleri üzerindeki denetim gücünü zayıflatıcı bir etki yaratmaktadır.

1.3.6. Kümülatif Nedensellik Teorisi

Göç ağların büyümesi ve göçü destekleyen kuruluşların gelişmesinin yanı sıra uluslararası göç hareketleri zamanla artan göçlerle de kendi kendini devam ettirmektedir. Myrdal (1957) çalışmasında bu durumu kümülatif nedensellik olarak adlandırmaktadır. Bu teori her göç hareketinin kendinden sonraki göç hareketini kümülatif biçimde etkileyen altı etkenden söz etmekte ve bu etkenleri; gelir ve toprak bölüşümü, çalışmanın toplumsal anlamı, üretim yapısı, tarımın örgütlenme biçimi, göç ilişkiler ağının yaygınlık ölçüsü ve kültür ve insan sermayesinin bölgesel dağılımı şeklinde sıralanmaktadır (Sağbaş, 2009: 19).

Bu teorinin insan sermayesinin bölgesel dağılımına ilişkin varsayımı, göçün özellikle göç alan ülkeler açısından seçici bir süreç olduğuna dikkat çekmektedir. Göç alan ülkelerin öncelikli tercihi, görece olarak iyi eğitilmiş dolayısıyla nitelikli, üretken ve yüksek motivasyona sahip işgücüdür. Bu tür işgücünün sürekli göçü, göç veren ülkelerin beşeri sermayesinin azalmasına neden olurken, göç alan ülkelerde de nitelikli insan sermayesinin birikimine neden olmaktadır. Bu birikim, göç alan ülkelerdeki ekonomik büyümeyi artırırken, göç veren ülkelerin ekonomik büyüme düzeyine olumsuz yönde etki ederek, göç potansiyelini güçlendirici bir unsur oluşturmaktadır (Gökbayrak, 2006: 40).

1.3.7. Göç Sistemleri Teorisi

Bu teori, göç akımlarının durağan bir uluslararası göç sistemi içinde olduğunu savunmaktadır. Bu sistemler, belli ülkeler arasında görece olarak mal, sermaye ve insan hareketlerinin yoğunluğu ile ifade edilmektedir. Bu sistem içerisinde yer alan ülkelerin birbirleriyle olan ekonomik ve politik ilişkilerinin yakınlık düzeyi bu akımların oluşumunu sağladığından ülkelerin coğrafi anlamda birbirlerine yakın olmaları da gerekmemektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde çok kutuplu göç sistemleri söz konusudur. Dağınık halde bulunan göç alan merkez ülkeler, aynı ülkelere göç alabilmektedir. Birden çok sistem içerisinde yer alma durumu, özellikle göç veren ülkeler açısından geçerlidir. Ülkeler arasındaki ekonomik ve politik koşullar değiştiğinde göç sistemine yeni ülkeler dâhil olabileceği gibi sistemden çıkışlarla da karşılaşılabilir (Castels ve Miller, 2003: 26).

Teorinin, dünya sistemleri teorisine benzer şekilde göç sistemlerinin oluşmasında ekonomik ve politik koşullara sağladığı üstünlük nitelikli işgücü göçünün ekonomik ilişkilerin belli bir ortak düzeyde gerçekleştirildiği çeşitli ekonomik topluluklar (AB, NAFTA vb.) arasında yoğunlaşmasını açıklamada anlamlı bir çıkış noktası sunmaktadır. Bunun yanı sıra teorinin göç hareketlerini coğrafi yakınlık ilkesinden uzaklaşarak açıklaması, Asya ve Afrika kıtalarından nitelikli işgücünün ABD'nin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücüne neden önemli bir kaynak olduğunu da açıklamaktadır.

1.4. Göçlerin Sınıflandırılması

Uzun soluklu bir olgu olan göç, çok farklı sebeplere dayanmasının yanında, göçe karar verme sürecinde bireyin kendisinin ya da başkalarının etkili olmasına, göçün coğrafi sınırlarına ve göç edenlerin niteliklerine göre sınıflandırılabilir. Bu noktadan hareketle göçleri, hareketliliğin coğrafi yönüne göre, ülke içine ve ülke dışına yönelmek bakımından iç göç ve dış göç; göç edenlerin göç kararını almalarına etki eden dış etkenlerin olup olmamasına göre zorunlu göç ve gönüllü göç; göç edenlerin niteliklerine göre, niteliksiz işgücü göçü ve nitelikli işgücü göçü (beyin göçü) şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Çalışmada daha çok göç eden nüfusunun nitelikleri değerlendirileceği için çalışmanın kapsamını aşmamak amacıyla sonraki bölümde bu sınıflandırmalardan işgücü göçü ve beyin göçü kavramları üzerinde durulacaktır.

1.4.1. İşgücü Göçü

Sanayileşmeyle birlikte tarım sektöründeki istihdam şekli önemini kaybetmiş ve yerini sanayi ve hizmet sektörlerinde yoğun bir istihdam yapılanmasına bırakmıştır. Kırsal alandaki nüfus artışıyla birlikte tarım kesimindeki fazla işgücü sanayi alanlarına yönelmiş ve tarım sektöründe meydana gelen oransal azalış hizmetler sektöründe istihdam yaratan alanların çoğalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte tarımsal alanda teknolojik gelişmelerin yaşanması ve buna bağlı olarak istihdamın azalması sonucu, kırsal ve sanayileşmemiş bölgelerdeki işgücünün sanayileşmenin yoğunlaştığı kentsel alanlara doğru kayması kaçınılmazdır.

İşgücü göçünün, temel nedeni insanların yaşam standartlarını yükseltmek veya daha iyi şartlarda çalışma isteğinden kaynaklansa da bu göçlerin yönünü işgücünün niteliği belirlemektedir. Bu konu hakkında yapılan birçok çalışma niteliksiz işgücüne oranla nitelikli işgücünün daha iyi ekonomik tekliflerle karşılaştığını ve bu tekliflerin işgücünün göçünü kolaylaştırırken göç etme eğilimini de arttırdığını ortaya koymaktadır (Owen ve Green, 1992; Salt, 1991). Ayrıca nitelikli işgücünün gittiği ülkeye daha kolay uyum sağlayabileceği ve ekonomik anlamda daha çok katkı sağlayacağı görüşü, göç politikalarını nitelikli göçmenlerin seçilmesi doğrultusunda biçimlendirmektedir (Millington, 1994: 93).

İşgücü göçü ulusal ve uluslararası olmak üzere iki yönde gerçekleşmektedir. İşgücü, ulusal sınırlar içinde serbestçe dolaşma imkânına sahipken, uluslararası sınırlarda kendisini etkileyecek birçok faktörle karşılaşmaktadır. Bunlardan en önemlisi, çeşitli yasal düzenlemelerle ülkelerin kendi işgücünü, uluslararası anlaşmalarla da başka ülkelerin işgücü hareketini sınırlandırmasını sağlayan mevzuatlardır. Bir diğer faktör, gidilecek ülkedeki işgücü talebinin varlığıdır. Gelişmiş ülkelerdeki nüfus artış oranlarının istihdam talebini karşılamada yetersiz kalması, uluslararası piyasada işgücü talebini beraberinde getirerek talebin sürekliliğini sağlamakta ve işgücü göçünün bizzat gelişmiş ülkelere başlatılmasına neden olmaktadır (Işıklı, 1963: 85).

Öte yandan, uluslararası işçi göçü, göç veren ve göç alan ülkeler açısından fayda-maliyet olarak iki farklı yaklaşımla değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımlardan “dengeli büyüme modeli” olumlu görüşleri, “merkez-çevre modeli” ise olumsuz görüşleri bünyesinde barındırmaktadır. Dengeli büyüme modeli, işgücü göçünün uluslararası dengesizliği gidereceğini savunurken, merkez-çevre modeli bu dengesizliğin gittikçe artacağını iddia etmektedir.

Dengeli büyüme modellerine göre, uluslararası göç hareketleri uluslararası ekonomik ve toplumsal gelişmeleri olumlu etkilemektedir. Dış göç, göç veren ülkelerdeki işsizlik ve ödemeler dengesindeki açığı azaltıcı, yurtiçi yatırımları artırarak ekonomik sermaye yapısında olumlu etki yapmaktadır. Bu durum uluslararası işçi göçünün, göç veren ülkeler için bir “kalkınma yardımı” haline gelmesine neden olmaktadır (Güven, 1996: 11).

Bu modellere göre, yurtdışına işgücü ihracı az gelişmiş bir ülkenin ekonomik gelişmesine olumlu yönde etki eder. İşgücü ihraç eden az gelişmiş ülkelerde tarım sektöründe biriken gizli işsizler, işgücünün marjinal verimliliğini düşürmektedir. Yurtdışına işgücü ihracı sayesinde geride kalan işgücünün marjinal verimliliği yükselerek üretim araçlarının etkin kullanılması sağlanacaktır (Güven, 1977: 17)

Bu modellerin bir başka savı da göç veren ülkelerin bu göç hareketine katılan vatandaşları gittikleri ülkelerde yetişme imkânı bulacak ve ülkelerine geri döndüklerinde hem tasarruflarıyla, hem de edindikleri yeni bilgiler ve niteliklerle ülkelerinin ekonomik

gelişimine katkı sağlayacaklardır. Dövizlerle sağlanan mali olanaklar, ülke ekonomisi üzerinde yayılma etkisi yaratacak, artan tüketim hacmi yurt içi yatırımları hızlandıracak sermaye birikimi ve üretim kapasitesiyle istihdam olanakları genişleyecektir (Sağırılı, 2006: 25).

Merkez-çevre modellerine göre ise, uluslararası işçi göçünün sermayenin belli merkezlere yığılmasının bir sonucudur. Bu sermayenin optimal kullanımı için sermayenin yığıldığı merkezler, çevreden işgücü temin etmek durumundadır. Bu göç hareketi göç alan ülkeler ile göç veren ülkeler arasındaki gelişmişlik farkını artırıcı bir fonksiyona sahiptir. Her yeni göç sermaye birikimini artırmakta, her artışta yeni göç hareketini tetiklemektedir. Bu süreç sonucunda göç veren ülkelere genç ve nitelikli işgücü çekilmekte ve bu ülkelerin kalkınmaları için ihtiyaç duyduğu beşeri sermaye stoku azalmaktadır. Dahası bölümmüş işgücü piyasası nedeniyle yerli işgücünün talep etmediği işlere (İkincil piyasa) kanalize edilen göçmenler bu nedenle sosyalleşme imkânını da kaybedeceklerdir (Güven, 1996: 13-18).

İşgücü göçü veren az gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşen göç hareketinin genellikle geçici olduğu varsayılır (Demircioğlu, 1998: 670). Giden işgücünün genel eğilimi ise geri dönüş süresini kısa tutarak bu dönemde anavatanlarında geçimlerini sağlayacak yatırımları yapabilecek kadar tasarruf sağlamaktır. Ancak son dönemlerde gelişmiş ülkelerin yaşamış oldukları çeşitli krizler ve kendi iç dinamiklerinde meydana gelen bazı sorunlar bu ülkelere elde edilen ücretlerin azalmasına buna karşın masrafların artmasına neden olmuştur. Bu durum göçmenlerin kısa dönemde planladıkları tasarrufları yapmalarını imkânsız hale getirerek buldukları ülkelerdeki kalış sürelerinin uzamasına neden olmuştur.

1.4.2. Beyin Göçü

Beyin göçü kavramı, göç olgusunun özel bir boyutunu oluşturmaktadır. Beyin göçü olgusunun ilk örneklerine eski toplumlarda rastlanmış olsa da araştırmalara konu olmaya başlaması ve yaygınlaşması 19. yüzyılda sanayi devriminden sonraki dönemlere uzanmaktadır. 20. yüzyıla gelindiğinde ise genel göç olgusunun en önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. Bu konuya sonraki başlıkta ayrıntılı olarak yer verilmektedir.

1.4.2.1. Tersine Beyin Göçü

Tersine beyin göçü, çeşitli nedenlerden dolayı daha önce anavatanlarından ayrılan nitelikli bireylerin belli bir süre sonra tekrar anavatanlarına dönmesi olarak tanımlanabilmektedir. Beyin göçü kavramının 20. yüzyılın başlarından itibaren göç olgusunun en önemli boyutlarından birini oluşturması, literatürde beyin göçü kavramının farklı açılardan incelenmesine neden olmuştur. Her ne kadar 20. yüzyılın başlarında beyin göçü olgusu, literatürde göç veren ülkelerin beşeri sermaye stokunun azalması anlamına gelmesi nedeniyle bu ülkeler açısından olumsuz bir olay olarak değerlendiriliyor olsa da sonraki dönemlerde bu durum tersine beyin göçü kavramının ortaya çıkmasıyla değişikliğe uğramıştır. Nitelikli bireylerin genellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru gerçekleştirdikleri beyin göçü akımı, bu bireylerin göç ettikleri ülkelerde niteliklerini daha fazla geliştirmelerine ve deneyim kazanmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla anavatanlarına geri dönen nitelikli bireyler eskisinden daha nitelikli ve tecrübeli olarak anavatanlarına döndüklerinden beşeri sermaye stokuna katkıları daha fazla olmaktadır. Nitekim literatürde de tersine beyin göçünün göç veren ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimine önemli katkılarının olduğunu ortaya koyan pek çok çalışma söz konusudur.

Dünya genelinde özellikle 1990'lı yılların sonlarından itibaren başta ulaşım ve iletişim teknolojileri sektörleri olmak üzere pek çok sektörde meydana gelen gelişmeler dünyanın sanayi toplumundan bilgi toplumuna dönüşmesine neden olmuştur. Bu durum sosyal bilimlerdeki pek çok kavramın genişlemesine yol açmıştır. Bu anlamda tersine beyin göçü kavramı da yaşanan bu gelişmelerden etkilenmiştir. Sanayi toplumu döneminde, tersine beyin göçü nitelikli bireyin fiziksel anlamda göç ettiği ülkeye geri dönmesini ifade etmekten ziyade, bilgi toplumu döneminde bireyler fiziksel anlamda yer değiştirmeden de göç ettikleri ülkelere çeşitli yollardan katkı sağlayabilmektedirler. Dolayısıyla bilgi toplumu döneminde tersine beyin göçünü; *fiziksel anlamda tersine beyin göçü* ve *fikirsel anlamda tersine beyin göçü* şeklinde ikiye ayırmak mümkündür.

Fiziksel anlamda tersine beyin göçü: Sanayi toplumu dönemindeki gibi nitelikli bireylerin çeşitli nedenlerden ötürü göç ettiği ülkeden daha önce yaşadığı (genellikle anavatan) ülkeye fiziksel anlamda tekrar geri dönmesidir.

Fikirsal anlamda tersine beyin göçü: Bilgi toplumunda ulaşım ve iletişim sektörlerinde meydana gelen teknolojik gelişmeler ve bu gelişmeler sonucu bu sektörlerde meydana gelen değişimler (maliyetlerin azalması, ulaşım ve iletişim araçlarının çeşitlenmesi, zaman tasarrufu vb.) sonucunda nitelikli göçmenlerin daha önce çeşitli nedenlerden ötürü göç ettikleri ülkelere (genellikle anavatan) fiziksel anlamda geri dönmeden çeşitli yöntemlerle (diaspora ağları, bilgi transferleri, eğitim/öğrenci danışmanlığı/ mesleki danışmanlık, ortak projeler vb.) fikirsal anlamda katkı sağlamalarıdır.

1.5. Beşeri Sermayenin Hareketliliği: Beyin Göçü Kavramı, Tanımı ve Genel Özellikleri

1960'lı yıllardan itibaren göç kavramıyla ilgili araştırmalar nitelikli işgücünün ülkelerarası göçüne odaklanmıştır. Özellikle, bilim insanı ve mühendis gibi kalkınma sürecinde stratejik yeri olan seçkin zümrelerin uluslararası göç hareketleri gerek göç ve gerekse kalkınma çalışan araştırmacıların bu konu odaklanmasına neden olmuştur.

İlk olarak 1960'lı yıllarda, İngiltere'den Kuzey Amerika'ya önemli ölçüde bilim insanı ve nitelikli işgücünün göç etmesiyle akademisyenlerin dikkati çeken bu durum "Beyin Akımı" (Brain Drain) olarak adlandırılmıştır. Bir ülkenin beşeri sermaye stokunun uluslararası göç hareketleriyle kaybedilmesini ifade eden bu kavram, daha sonra yapılan çalışmalarda "Beyin Göçü" (Brain Migration) ve "Yeteneklerin Göçü" (Migration of Talent) gibi kavramlarla ikame edilmeye çalışılsa da beyin göçünün yüklendiği manayı etimolojik bakımdan en iyi yansıtan kavramdır (Sağır, 2006: 26).

Adams ve Dirlam (1968), beyin göçü sürecinin herhangi bir karşılığı veya ederi olmaksızın önemli bir kaynağın büyük kaybı olarak görürken, Kabra (1976), beyin göçünü sadece geliştirmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere insanların göçünü, ayrıca geliştirmekte olan ülkeler tarafından desteklenmiş ve finanse edilmiş projelerde çalışan nitelikli insan gücünü kapsadığını belirtmektedir.

Beyin göçünü, bir ülkeden başka bir ülkeye alanında uzman işgücünün hareketi olarak gören Zhang (1992), genellikle eğitilmiş, vasıflı bireylerin, yüksek düzey beşeri

sermayenin, yüksek eğitimli veya yüksek nitelikli işgücünün dışarıya göç etmesini beyin göçü olarak tanımlamıştır. Bir başka tanımda ise beyin göçü, çok iyi eğitim-öğretim gören, donanımlı, yetenekli, vasıflı insanların sanayileşmiş ülkelere göçü şeklinde tanımlanmıştır (Das, 1972: 5).

Kurumsal bazda düşünüldüğünde de beyin göçü kavramı her kurumun kendi dinamikleri çerçevesinde değerlendirilerek tanımlanan bir kavram olmuştur. Birleşmiş Milletler bu kavramı, yüksek nitelikli insanların gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere doğru yaptığı ve sadece gelişmiş ülkelerin ev sahibi olarak faydalandığı, tek yönlü bir hareket olarak tanımlamaktadır (Meyer ve Brown, 1999: 2). CIDA'ya (Canadian International Development Agency) göre ise beyin göçü, bir ülkeden başka bir ülkeye üniversite eğitimi alan bilim insanı, mühendis ve doktorların göç etmesi iken, UNESCO ve OECD ise, beyin göçü ve söz konusu göç nüfusunu belirleyip tanımlamak için konuya nitelik esaslı yaklaşmıştır. Buna göre beyin göçü ve nüfusu, bir üniversite derecesi almış ve yükseköğretim görmüş kişileri ifade etmektedir (Boodhoo ve Baksh, 1981: 15).

Beyin göçüne konu olanların vasıf, nitelik ve amaçlarına, beyin göçünü alan ve veren ülkeler açısından önemine, neden ve sonuçlarına, beyin göçünün yönü ve göçenlerin ev sahibi ülkede kalma süresine göre, yer yer örtüşen ve yer yer de farklı yönlerden yaklaşıp birçok tanımın yapıldığı görülmektedir. Beyin göçünün, özellikleri ve tanımları doğrultusunda çeşitli ortak nokta unsurları söz konusudur. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Göç hareketlerinin beyin göçü olarak değerlendirilebilmesi için göç edenler, yüksek nitelikli, profesyonel, uzman sayılabilecek niteliklere sahip olmalıdır.
- Göç edenin, göç sebepleri ne olursa olsun, belli bir süre içinde anavatanına dönmemiş olması gerekir. Konu ile ilgili çalışmalarda beyin göçüyle, göç edilen yerde sürekli olarak kalanlar kastedilmektedir.
- Göç hareketinin yanı sıra gidilen ülkede çalışılıp üretimde bulunulması, kültürel ve bilimsel katkıda bulunulması da gerekmektedir.

Beyin göçü kavramının genel tanımının yanında değişik şartlara bağlı olarak; beyin bolluğu, beyin ihracı, beyin mübadelesi, beyin kurutma, beyin avcılığı, gizli ya da bedensiz

beyin göçü, kalıcı beyin göçü gibi bu kavramdan türetilmiş değişik kavramlardan da söz etmek mümkündür.

Bu kavramlardan; beyin bolluğu (taşması), bir ülkede nitelikli işgücü fazlasından yararlanılamaması ve bu işgücünün diğer ülkeler tarafından emilmesidir. Bu tür beyin göçünü ülkelerin plansız eğitim politikalarının da teşvik ettiği söylenebilir. Böyle bir beşeri sermaye fazlasının fırsat maliyetinin sıfır olması nedeniyle, yurtdışına gitmesi ülke ekonomisine kısa dönemde görünürde zarar vermezken, işsizlik probleminin çözümüne yardımcı olabilir (Sağırlı, 2006: 32).

Beyin ihracı kavramı ise, ülkelerin sahip olduğu beşeri sermayeyi başka ülkelere ihraç etmeleri durumunu anlatmak üzere geliştirilmiş bir kavramdır. Bu beşeri sermaye ihracını gerçekleştiren ülke, bu işlem karşılığında uzun vadeli ücret alırken ödemeler vergi oluşumuna göre yıllara yayılabilir. İhraç edilen beşeri sermayenin fiyatı ülkeden ülkeye değişmesine karşın genellikle bu fiyat kamu maliyetini yansıtmaz. Buna karşın ihraçtan elde edilen kazanç ülkenin fırsat maliyetini karşılayabiliyorsa beşeri sermaye ihracına olumlu bakılabilir. Bazı gelişmekte olan ülkelerin bu yöntemle elde ettikleri kazançlar ekonomik büyüme politikalarında önemli bir yere sahip olduğu için beyin göçünü teşvik edici politikalar uygulamaktadırlar (Barışık ve Çetintaş, 2004: 725).

Beyin değişimi (mübadelesi); bu tür beyin göçü ise, ülkeler arasında eğitim, tecrübe, bilgi edinme açısından karşılıklı fayda elde etmek amacıyla öğrenci, araştırmacı ve bilim insanı değişimini kapsamaktadır. Uluslararası beyin değişimi, uluslararası iş birliklerinde, ortaklıklarda, özel bilginin kamu mallarına transferinde ve fikirlerin yayılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Babataş, 2007: 265).

Az gelişmiş ülkelerdeki beyin göçünü yaratan önemli faktörlerden birisi de beyin kurutma kavramıyla ifade edilen durumdur. Nitelikli işgücünün kendi ülkesinde yararlı olamayacak şekilde kullanılması, köreltilmesi, sosyal faydasının az olması şeklinde ifade edilebilir (Şimşek, 2006: 83).

Bir başka beyin göçü türü ise, mühendis, bilim insanı gibi nitelikli işgücünün kendi ülke sınırları içinde fakat yabancı bir şirket için çalışmaları durumunu ifade etmektedir.

Gizli (bedensiz) beyin göçü olarak nitelendirilen bu durumun yapılan çalışmalar sonucunda geleneksel beyin göçünden daha yaygın bir durum olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Chorafas, 1968: 45).

Gizli beyin göçüne benzer başka bir kavram ise, teknolojik gelişmeler sonucunda az gelişmiş/gelişmekte olan ülkelerdeki beşeri sermayenin bedenlenmiş yer değiştirmeksizin sahip olduğu nitelikleri yabancı gelişmiş ülkelere sunmasını açıklayan “sanal beyin göçü”dür. Gelişmiş ülkeler özellikle internet ve bilgisayar kullanarak nitelikli işgücünü kendi ülkeleri için çeşitli projelerde kiralama yoluna giderek çalıştırmaktadırlar. Sanal beyin göçü ile gelişmiş ülkeler minimum yatırımla maksimum verim elde etmektedirler. Ayrıca proje bazında yapılan anlaşmalar sayesinde iş sona erdiğinde ilgili ülkenin işgücünün sosyal güvenliğine ilişkin herhangi bir yatırım yapması da gerekmemektedir.

1.5.1. Beyin Göçünün Tarihsel Gelişimi

Beyin göçü, insanlık tarihi boyunca var olmuş olmasına karşın 1950’lerden sonra araştırmalara konu olmaya başlamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası kapitalist üretim sisteminin yeniden yapılanması çerçevesinde nitelikli işgücü ihtiyacının ortaya çıkmasıyla önemi artan bir olgu olmuştur. Buna karşın II. Dünya Savaşı öncesinde nitelikli işgücü göçünün olmadığı anlamına gelmemektedir. Antik Çağ’da, Atina; M.Ö. 300’lü yıllarda İskenderiye; M.S.’lü yıllarda ise Arap dünyası, dönemlerinin cazibe merkezleri olarak, dışarıdan pek çok araştırmacı ve öğrenciyi ev sahipliği yapmışlardır. Benzer şekilde 12. ve 16. yüzyıllarda, Avrupa’da üniversitelerin kurulmaya başlamasıyla birlikte, Avrupa’nın kendi içinde önemli göç akımları ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde yeni kurulan üniversiteler beyin göçünü kendi lehlerine çevirmek amacıyla, çeşitli ekonomik ve sosyal fırsatlar sunarken, hızla beşeri sermaye kaybına uğrayan kent yönetimleri göçü engelleyebilmek amacıyla, ölüm cezalarına kadar gidebilen uygulamalara başvurdukları görülmektedir (Dedijer, 1968: 9-17).

14. ve 15. yüzyıllarda, kralların yönettiği ulus devletlerin yükselişiyle birlikte, Avrupa’da bilimsel alanlarda faaliyet gösteren öğrenci ve bilim insanlarının göçü de önemli ölçüde azalmıştır. Bu dönemde bilimin ulusal karakterini ön plana çıkarma isteği, üniversitelerden yabancı uyruklu bilim adamlarının ülke dışına çıkarılmalarına kadar

gelmiştir. Söz konusu dönemden sonra II. Dünya Savaşı'na kadar ki döneme kadar, üniversiteler arasında göç hareketleri sürmesine rağmen söz konusu dönemdeki seviyesine ulaşamamıştır (Witt, 2002).

Küreselleşmenin ilk dönemi olarak da adlandırılan 1846-1924 yılları arasında, Avrupa'dan, Amerika, Kanada, Brezilya, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika'ya yaklaşık 60 milyon kişi göç etmiş ve bu dönem göç literatürüne "kitlesele göç çağı" olarak geçmiştir (Stalker, 1994; Castles ve Miller, 2003; Massey, 2003).

Kitlesele göç çağındaki hareketlerin temel özelliğı, göç eden işgücünün göç ettikleri kıtalarda yeni topraklara sahip olma düşüncesinin ön plana çıkmasıdır. Göç alan ülkeler bu durumu sanayileşme sürecinde ihtiyaç duydukları işgücünü elde etmek olarak değerlendirirken, göç veren ülkeler ise, sanayileşmenin ortaya çıkardığı işgücü fazlalığının yarattığı baskıyı azaltma fırsatı olarak görmektedirler (Ghose, 2002: 226). Ancak o dönemde sistemin talebi gereğı daha çok niteliksiz işgücü göçünün gerçekleştiğı, 1821-1915 yılları arasında ABD'ye kabul edilen yaklaşık 34 milyon göçmenin, sadece 247.000'inin nitelikli işgücü kategorisinde bulunduğu belirtilmektedir (Fortney, 1972: 52).

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Avrupa kıtasında kitlesele göç hareketleri azalma eğilimi sergilemeye başlamıştır. Bu nedenle 1960'lı yıllara kadar olan dönem göç literatüründe sınırlı göç dönemi olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu dönemde, ABD'ye yapılan göçler içinde nitelikli göçmenlerin oranı % 3 civarında seyretmektedir. 1941-1945 yılları arasında ise bu oran % 10,5'e ulaşmıştır (Fortney, 1972: 52). II. Dünya Savaşı yıllarında ise artarak devam eden bu durum üzerinde özellikle Nazi Almanya'sından kaçan bilim insanlarının önemli bir payı bulunmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası göç hareketleri, göçün klasik döneminden oldukça farklı özellikler sergileyen bir süreç haline gelmiştir. Bu dönemde savaşın yaralarını sarmaya çalışan Avrupa devletleri, savaş sonrası işgücü arzında yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle 1950'li yıllar boyunca göç veren kıta durumundan çıkarak, göç alan bir ülke durumuna dönüşmüştür (Stalker, 1994). Bu dönemde uluslararası göç hareketlerinin genel olarak bir önceki dönemin aksine sanayileşmiş ülkelerele az gelişmiş ülkelere doğru değil, nüfusun yoğun olduğu sanayileşme döneminin başında olan

ülkelerden, sanayileşmiş ülkelere doğru gerçekleştiği söylenebilmektedir. 1960'lı yıllarda Avrupa'nın yeniden yapılanmasında geçici işgücü kıtlığına çare olarak "konuk işçi (guestworker)" kabul edilen göç, beklenenin aksine kalıcı hale gelmiştir. 1973 yılında petrol fiyatlarında meydana gelen hızlı yükseliş, sermaye zengini Arap ülkeleri de işgücü göçünün önemli hedef bölgelerinden biri haline getirmiştir (Massey, 2003).

II. Dünya Savaşı sonrası başlayan ve 1960'lı yıllarda hız kazanan bu göç döneminin klasik dönemden en önemli farkı klasik dönemde gerçekleşen kitlesel göç hareketinin genel itibarıyla niteliksiz işgücü göçü şeklinde olmasına karşın bu dönemde nitelikli alanında uzman işgücü göçünün ağırlık kazanmasıdır. Bu dönemde, özellikle ABD ve Kanada olmak üzere pek çok gelişmiş ülke geliştirmekte olan ülkelere nitelikli işgücü göçü alır duruma gelmiştir. Dahası ABD ve Kanada yalnızca geliştirmekte olan ülkelere değil başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın gelişmiş ülkelerinden de göç alır konuma gelmişlerdir. Bu dönemde uluslararası göç hareketleri içinde nitelikli göç hareketlerinin payının artması sonucunda klasik dönemin aksine göç alan ve göç veren ülkelerin karşılıklı yarar sağladığı bir mekanizma olmaktan çıkarak, nitelikli işgücünün ülke kalkınmasındaki önemi dikkate alınarak kar-zarar hesaplarının yapıldığı bir olgu haline dönüşmüştür. Bu durum da pek çok araştırmacının ve bilim insanının bu olgu üzerine daha fazla eğilmesine neden olmuştur (Gökbayrak, 2006: 96).

II. Dünya Savaşı döneminde başlayan ve 1960'lı ve 1970'lı yıllarda artarak devam eden nitelikli işgücü göçünde temel alıcı ülke rolündeki ABD ve Kanada döneminin kalkınma politikalarına uygun olarak nitelikli işgücü göçünü teşvik edici değişikliklerle göç politikalarını yeniden gözden geçirmişlerdir. 1920'li yılların aksine bu dönemin göç politikalarındaki seçicilik ırka değil nitelik temeline dayanmaktadır. Göçmen kabulünde nitelik düzeyinin ön plana çıkmasıyla özellikle kalkınma süreçlerinin başında olan Güney ve Güney Doğu Asya ülkelerinden, ABD ve Kanada'ya doğru göç hareketlerinde hızlı bir artış meydana gelirken, Avrupalı göçmenlerin payında görece azalma meydana gelmiştir (Bhagwati, 1976; Kanjanapan, 1995; Cheng ve Yang, 1998).

ABD'de çıkarılan 1965 tarihli Göç Yasası, daha önceki göç politikasının temelini oluşturan ırka dayalı göç kısıtlamalarının tamamını kaldırarak, göç politikasının temel kriteri olarak göçmenlerin nitelik düzeyini belirlemiştir. Yasada yapılan değişikliklerin

sonucu Tablo 3'ten daha iyi anlaşılacaktır. Buna göre, başta Hindistan olmak üzere Asya ülkelerinden ülkeye gelen nitelikli göçmen sayısında hızlı bir artış söz konusudur. Amerikan kongresi tarafından hazırlanan rapora göre, 1962-1966 yılları arasında ülkeye 38.000'den fazla bilim insanı, mühendis ve tıp doktoru göçmen statüsüyle kabul edilmiştir. Ayrıca bu göçmenlerin %54-60'nın gelişmiş ülkelere, %40-46'sının ise gelişmekte olan ülkelere geldikleri gözlenmektedir. 1966 yılı itibarıyla, göçmen statüsünde ülkeye kabul edilen nitelikli işgücü, o yıl ABD yüksek eğitim kurumlarından mezun olanların yaklaşık %2'sini, mühendislik fakültelerinden mezun olanların yaklaşık %10'unu ve doktorların yaklaşık %26'sını oluşturmaktadır (RTPC, 1967: 2-3).

Tablo 3: ABD'ye Gelişmekte Olan Ülkelerden Nitelikli İnsan Göçü(1962-1969)

Ülke	Doktor, Diş Hekimi	Doğa Bilimciler	Sosyal Bilimciler	Mühendisler
Çin	180	967	220	22509
Hindistan	414	1022	232	4239
Filipinler	3092	726	91	2372
Kore	371	313	135	512
İran	534	148	32	598
Meksika	706	225	74	431
Arjantin	952	257	61	652
Kolombiya	874	177	95	596
Mısır	247	240	46	570
Türkiye	562	52	27	429

Kaynak: Gökbayrak, 2006: 97

Söz konusu dönemde sadece ABD değil, diğer göç alıcı konumda olan Kanada ve Avustralya gibi ülkeler de göç politikalarındaki ırk ayrımına ilişkin kısıtlamaları kaldırarak, nitelik temeline dayanan politikalar geliştirmişlerdir. Göç alan gelişmiş ülkelerde eş zamanlı olarak benzer politikaların ortaya çıkması, rekabet üstünlüğünün temel belirleyicisi durumuna gelecek olan bilgi ve teknoloji tabanlı yeniliklerin yaşama geçirilmesiyle ilişkilidir (Thomas, 1968: 21).

Bu dönemde İngiltere nitelikli göç açısından sergilediği özellikler bakımından diğer gelişmiş ülkelere farklı değerlendirilmesi gereken bir ülkedir. İngiltere hem ABD'ye göç veren, hem de eski kolonilerinden göç alan bir ülke olarak ikili bir durum sergilemektedir.

İngiltere 1962 yılında yapmış olduğu yasal düzenlemeyle eski kolonilerinden nitelikli işgücü göçü için önemli bir adım atmıştır. Bu değişiklikler sayesinde, başta Hindistan ve Pakistan olmak üzere eski kolonilerinden gelen göçmen sayısı 1964 yılında 5244 iken, 1972 yılında bu rakam 48645'e yükselmiştir (Bhagwati, 1976: 703). Bu durumun yanı sıra İngiltere, aynı zamanda önemli ölçüde dışarıya nitelikli işgücü göçü de vermiştir. İngiltere'nin bu dönemde kaybettiği nitelikli işgücünü, yine göç yoluyla dengelemeye yönelik bir politika izlediği görülmektedir. 1968 yılında yapılan yasal düzenlemeyle nitelikli göçmen kabulünde başvuru sırası denilen yöntem kaldırılarak en fazla gereksinim duyulan alanlarda uzman işgücüne öncelik verilmesi esası benimsenmiştir. Bunun yanı sıra eğitimlerini İngiltere'de sürdüren yabancı öğrencilere de eğitimlerini bitirdikten sonra ülkede kalma izni verilmiştir (Robinson ve Carey, 2000).

1970'li yılların sonlarına doğru, dünya ekonomisinin içine düştüğü kriz ortamı ve artan işsizlik, uluslararası göç hareketlerinin yavaşlamasına ve göç alıcı konumdaki ülkelerin özellikle niteliksiz işgücü göçünü engelleyici tedbirler almasına neden olmuştur. Bu dönemden başlayan ve 1990'lı yıllarda iyice su yüzüne çıkan bir başka durum ise, gelişmiş ülkelerin mevcut birikimi yönetmek amacıyla nitelikli göçmen kabulünü öncelikle kısa süreli vizeler ile kabul yoluna gitmeleridir.

2000'li yıllara gelindiğinde, ABD'nin uluslararası pazarlarda sahip olduğu rekabet gücü açısından kilit bir unsur olan nitelikli işgücü ihtiyacı, ülkenin nitelikli göçmen politikalarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Önceki dönemlerde, istihdam temelli vizeler için, yurt dışından nitelikli işgücü kabul edecek işverenlerin, söz konusu çalışanların vize alabilmelerini sağlamak için, söz konusu kişilerin yapacakları işi yapacak nitelikli ABD'li eleman bulunmadığını ve bu alanda yabancı işgücünün varlığının ABD'li işgücünün iş koşullarını olumsuz yönde etkilemeyeceğine dair, ABD İşgücü Bürosu'ndan sertifika almaları gerekmektedir. Bu durumun ortaya çıkardığı engeller işverenlerin şikâyetlerine neden olmuştur (Martin ve diğerleri, 2000). Bu şikâyetlerin sonucu, H-1B* vize, işverenlerin gereksinim duydukları nitelikli işgücünü kolaylıkla karşılayabilmeleri amacıyla ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu vize, yabancı nitelikli işgücüne üç yıllık çalışma izni sağlamakta, üç yılın bitiminde de tekrar bir üç yıl yenilenebilme hakkı tanımaktadır.

* Yüksek nitelikli uzman işgücünün geçici kabulüne yönelik vize programı

H-1B vize kategorisi ile ABD'ye giriş yapan uzman sayısında büyük bir artışın yaşandığı gözlenmektedir. Bu kolaylaştırıcı düzenlemelerden sonra, H-1B kapsamında verilen vize sayısı 65.000'den, 1998 yılında 115.000'ne 2001 yılında ise, 195.000'ne yükseltilmiştir (McLaughan ve Salt, 2002: 152).

Lowell (2000) yapmış olduğu çalışmada, işverenlerin nitelikli yabancı işgücü çalıştırmalarının nedeni olarak, bu uzmanların aradıkları niteliklere en uygun kişiler olmasının büyük etkisinin ön plana çıktığını göstermektedir. ABD Enformasyon Teknolojisi Derneği (ITTA) üyesi olan on üç şirket üzerinde yürüttüğü çalışmaya göre, özellikle, şirket içi düzenli eğitim programları olmayan küçük ölçekli şirketlerin yetişmiş işgücü açığının kapatılmasında yabancı nitelikli işgücü önemli bir işlev görmektedir. Çalışmadan elde edilen bir başka sonuç ise, dışarıdan gelen işgücünün çalışkanlık özelliğinin yabancı işgücü seçiminde, işverenlerin kararını etkileyen bir unsur olduğudur. Benzer sonuç, Diaz-Briquets ve Cheney (2002), Ulusal Sağlık Enstitüsü'nde(NIH) bioteknoloji alanında çalışan araştırmacılar üzerine yaptıkları çalışmada da ortaya konulmuştur. Yapılan çalışmada, söz konusu kişilerin dil sorunu, yabancı bir sosyal çevrede olma ve ailelerinden uzak olma durumları göz önüne alındığında, zamanlarının büyük bir kısmını çalışmaya ayırmak zorunda kaldıkları gözlenmiştir.

Tablo 4'te görüldüğü gibi, göçmen olarak kabul edilmeyen geçici nitelikli işgücü akımlarının ülkeye girişinde en önemli kanal olan H-1B vize uygulamasında da Asya ülkelerinden gelen işgücü en önemli kaynak durumundadır. Bu kanal her ne kadar 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle 2008 ve 2009 yıllarında hızlı bir düşüş yaşasa da 2010 yılından itibaren tekrar yükseliş göstermiştir.

Bu olgu ülkeler bazında incelendiğinde ise, 2013 yılı itibariyle Hindistan ilk sırada yer almaktadır. Hindistan'dan 2013 yılında bu uygulamayla ülkeye 188,776 kişi giriş yapmıştır. Hindistan'ın ardından ise, 59,451 kişi ile Kanada, 25,191 kişiyle Meksika ve 24,957 kişiyle Çin gelmektedir (USCIS, 2013).

Özellikle ileri teknoloji sektörlerinde H-1B vize uygulamasının yaygınlaşmasıyla gündeme gelen geçici göç stoku, ABD hükümetine ve işverenlere göçün sosyal maliyetinin düşmesi açısından önemli bir araç sunmaktadır. Bu geçici işgücüne sunulan bir takım yasal

haklar kalıcı göçmen durumuna göre, daha sınırlıdır. Ancak, geçici vize statülerinin önemli ölçüde kalıcı göç için bir basamak oluşturduğu görülmektedir. 1994 yılı itibariyle, H-1B vizeye sahip geçici işgücünün %40'ı kalıcı göçmen statüsüne geçiş yapmıştır (Martin ve diğerleri, 2000: 19).

Tablo 4: H-1B Vize Kapsamında ABD'ye Geçici Göç Veren Ülkeler (2002-2012)

Bölge	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Toplam	431853	461730	409619	339243	454763	494565	473015	474355
Avrupa	104324	98881	80466	64876	72164	78604	83507	78972
Asya	206467	242375	227130	187281	222117	232602	236700	261745
Afrika	8232	8529	7420	6694	7455	6952	6989	6557
Okyanusya	7717	6070	4209	3041	3361	3756	3929	3586
K. Amerika	52963	54890	49314	44744	112138	134149	108488	92258
G. Amerika	50938	49720	39991	31293	32936	33074	31480	29805
Diğer	1212	1265	1089	1314	4592	5428	2922	1432

Kaynak: USCIS 2006-2013 Immigration Yearbook verilerinden düzenlenmiştir.

Kanada da tıpkı ABD gibi dünyanın klasik göçmen kabul eden ülkelerinin başında gelmektedir. Son on beş yıllık dönemde 2 milyondan fazla göçmen kabul ederek temel göç alıcı ülke konumunu sürdürmektedir. Ekonomik nitelikte değer taşıdığı düşünülen göçmenler, 1980'li yıllarda kabul edilen göçmenler arasında azınlığı oluştururken, son dönemlerde Kanada ekonomisinin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücü göçünde hızlı bir artış meydana gelmiş ve kabul edilen toplam göçmenler içerisinde bu grup yaklaşık %56 gibi bir paya sahip olmuştur. Bu dönemde, ABD'ye olduğu gibi Kanada'ya da en fazla göç Çin ve Hindistan'ın başı çektiği Asya ülkelerinden olmuştur (Lowell ve Martin, 2001:649).

Kanada'nın göç politikaları ABD ile kıyaslandığında “yarı-liberal” olarak nitelendirilmektedir. Bu durumun nedeni olarak, II. Dünya Savaşı sonrası uygulanan göç politikalarında, genel anlamda kısa dönemli işgücü gereksinimleri ön plana çıkarken, 1978 yılında çıkarılan göç yasası ile ülkenin göç politikasında uzun dönemli planlama unsurunun ön plana çıkması gösterilebilir (Iradale, 2002: 802).

Kanada bir yandan nitelikli göçmen kabulünde önemli bir hedef ülke iken, diğer taraftan da ABD'ye önemli ölçüde nitelikli işgücü göçü veren bir ülke konumundadır. Bu durumun nedeni olarak (Gökbayrak, 2006: 111);

- NAFTA kapsamında ABD ile Kanada arasında nitelikli işgücü akışını kolaylaştıracak yönde bürokratik engellerin azaltılması,
- Avrupa Birliği ekonomisinin 1990'lı yılların başındaki genişleme sürecinde artan üretkenliğin ABD'yi bir cazibe merkezi haline getirmesi,
- Kanada'da sağlık ve eğitim gibi temel sektörlerde kamu harcamalarında kesintiye gidilmesinin yarattığı rahatsızlık gibi nedenler sıralanabilir.

Kanada'dan ABD'ye, nitelikli göçmen akımlarını inceleyen çalışmalar birbirinden farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Helliwell (1999) yapmış olduğu çalışmada, Kanada'dan ABD'ye nitelikli işgücü göçünün oldukça sınırlı olduğunu ve bu duruma yönelik politikalar geliştirmenin gereksiz olduğunu vurgularken, Finnie (2001) yapmış olduğu çalışmada, Kanada'dan ABD'ye her yıl ortalama 22,000 ile 35,000 (toplam nüfusun yaklaşık %0,1) arasında nitelikli işgücü göçünün olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca yazar yaptığı çalışmada, bu olgunun özellikle sağlık ve ileri teknoloji gibi bazı sektörlerde ve iş kollarında ihtiyaç duyulan nitelikli işgücünde son derece yoğun olduğu sonucuna ulaşmıştır. Desjandins ve King (2011), 2005 yılında ABD'de yaşayan Kanadalı öğrenciler üzerinde yaptıkları bir çalışmada, Kanada'da doktora derecesini aldıktan sonra iki yıl içinde ABD'ye göç edenlerin oranının %12 olduğu belirtmişlerdir. Ayrıca çalışmada yüksek lisans derecesine sahip kişilerin mezuniyetlerinden sonra iki yıl içinde ABD'ye göç etme oranlarının %2,1 ve lisans derecesinden sonra göç edenlerin ise oranının %1,3 olduğu sonucuna varmışlardır.

ABD'ye olan nitelikli göç akımları açısından, Kanada'nın diğer bir özelliği ise, transit ülke konumunda olmasıdır. 1990-1996 yılları arasında, Kanada'dan ABD'ye giden üniversite mezunu işgücü sayısı 8512 kişi olurken, aynı dönemde Kanada'ya diğer ülkelerden gelen nitelikli göçmen işgücü sayısı 32829 kişi olarak hesaplanmıştır (Lowell, 2002: 45).

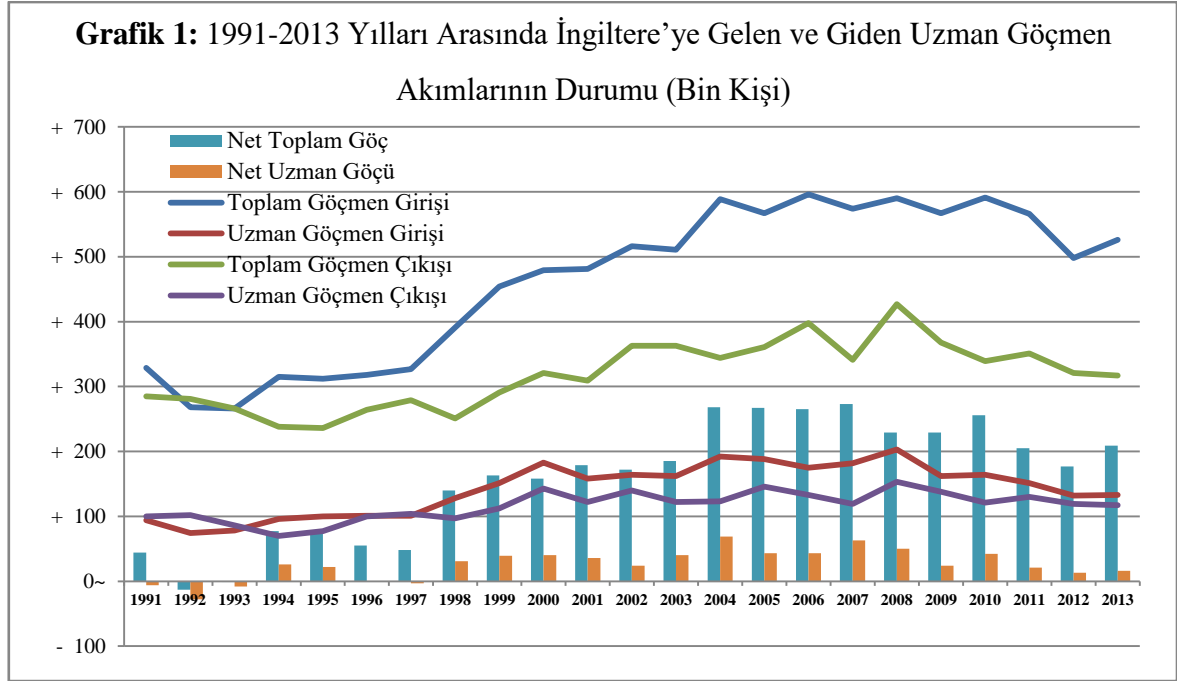
Avustralya da tıpkı ABD ve Kanada gibi nüfusunu göç ile besleyen bir ülke olması nedeniyle klasik göçmen kabul eden ülkelerde birisi konumundadır. II. Dünya Savaşı'na kadar diğer klasik göç alan ülkeler gibi ülkenin göç politikası ırkçı temellere dayanmaktayken, savaş sonrası dönemde bu politikalar yerini göçmenlerin ekonomik özelliklerini temel alan politikalara bırakmıştır. Ancak Avustralya'nın göç politikalarında son dönemlerde nitelikli göçü özendirmeye yönelik bir takım esnekleştirmeler gündeme gelse de ABD ve Kanada'nın göç politikalarıyla kıyaslandığında koruyucu uygulamaların daha ağır bastığı görülmektedir (Crock, 2001; Iradele, 2002). Bu koruyucu özelliklerin devam ettiği toplam göçmen nüfusu içerisindeki nitelikli göçmenlerin oranına bakıldığında da kendini göstermektedir. 1990 yılında toplam göçmen nüfus içindeki nitelikli göçmen nüfusun payı %30'un biraz üzerinde seyrederken, 2000 yılında bu pay ancak %40'ın biraz üzerine çıkabilmiştir (Docquier ve Marfouk, 2004: 30).

Avustralya'nın da nitelikli göç kabul sistemi, ABD ve Kanada'da olduğu gibi kalıcı ve geçici kabuller olmak üzere iki ana eksen etrafında şekillenmektedir. Ancak tıpkı ABD ve Kanada'da olduğu gibi Avustralya'da da geçici nitelikli işgücü akımlarının, kalıcı nitelikli göçe göre çok daha fazla olduğu görülmektedir. Geçici nitelikli işgücü göçü* kapsamında ülkeye giriş yapan göçmen sayısı 2012-2013 döneminde hızlı bir artış göstermiştir. Bu dönemde 457 vize programı kapsamında 68480 kişi geçici göçmen olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde Avustralya'ya nitelikli işgücü kapsamında gelen meslek kategorileri içinde sağlık sektörünün payı %10,9, iletişim ve telekomünikasyon sektörü payı %9,8 ve uzman, bilim insanı ve teknikerlerin payı da %8,1 oranındadır. Son olarak, 2012-2013 döneminde Avustralya'ya nitelikli işgücü veren ülkelere bakıldığında, ilk sırayı %20,8 ile Hindistan alırken, bu ülkeyi %19,4 ile İngiltere, %9,6 ile İrlanda, %5,9 ile Filipinler ve ABD takip etmektedir (DIMIA, 2013: 74-76).

Sonuç olarak, Avustralya'nın da her ne kadar daha düzenleyici ve katı bir yapı sergilese de diğer klasik göç alan ülkeler gibi göç politikasını, ülkenin ihtiyaç duyduğu çağdaş gereksinimlerine uygun, nitelik bazında seçici ve öncelikle geçici göçe kapı açan bir biçimde düzenlediği görülmektedir.

* Avustralya'da "457 vize programı" bu kapsamda kabul edilmektedir.

İngiltere, 1960'lı yılların başından itibaren ABD'ye nitelikli işgücü göçü veren ülke olma sıfatıyla literatürde beyin göçüne ilişkin tartışmaları başlatan ilk ülke olma özelliği taşımaktadır. Bununla beraber, İngiltere başta Eski İngiliz Uluslar Topluluğu ülkeleri olmak üzere, pek çok ülkeden nitelikli işgücü göçü alan ülke sıfatını da taşımaktadır.

Kaynak: ONS, International Migration, Series MN, 2013.

İngiltere, 1960 ve 1970'li yıllar boyunca başta ABD olmak üzere birçok ülke için nitelikli işgücü kaynağı niteliğindeki, 1980'li yılların sonundan itibaren nitelik düzeyi yüksek göçmen akımlarının önemli hedef ülkelerinden biri haline gelmiştir. 1980-1994 yılları arasında, İngiltere'de istihdam edilen göçmenlerin ortalama %60'ının uzman ya da yönetici niteliğinde olduğu belirtilmektedir (Salt, 1997: 37). Özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkeler dışından gelen göçmenlere uygulanan kolaylaştırıcı ve esnek iş izin sisteminin, nitelikli işgücü artışında yaşanan yükselişte önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu durum ülkeye giren ve ülkeden çıkan göçmen sayılarında da kendini göstermektedir. 1995 yılına kadar ülkeye giren göçmen sayısı ülkeden çıkan göçmen sayısının aşağısında bir seyir izlerken, 1995 yılından sonra bu durum tersine dönmüştür. Bir başka ifadeyle, ülkeye giren nitelikli işgücü sayısı, ülkeden çıkan nitelikli işgücü sayısını aşmaya başlamıştır (Gökbakar, 2006:117). 1990'lı yıllar boyunca, işgücü piyasasında göçmenlerin payının

sürekli artması, nitelikli işgücü akımları içinde İngiltere'nin beyin değişiminden, net beyin kazanımı konumuna geçtiği Grafik 1'den de anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, İngiltere, 1990'lı yıllar boyunca hem uyguladığı seçici göç politikalarının bir sonucu hem de ülkeye gelenlerin önemli bir kısmının geri dönmemesi sonucunda, 1960'lı ve 1970'li yıllardaki nitelikli işgücü göçü veren ülke konumunu, net beyin kazanımı durumuna dönüştürmeyi başarmıştır. İşgücü piyasasında yaşanan nitelikli işgücü kıtlığı ve nüfusun yaşlanması sorunu göz önüne alındığında orta vadede seçici liberal göç politikalarının sürmesi beklenmektedir (Gökbayrak, 2006: 121).

1.5.2. Beyin Göçünün Nedenlerine İlişkin Teorik Yaklaşımlar

İnsanların doğdukları, büyüdüğü ve çeşitli yaşamışlıkları barındıran ülkelerini terk ederek kendilerine yabancı başka bir ülkeye gitme kararı oldukça zor bir karar olup genellikle bir müdahale sonucu gerçekleşmektedir (Dedijer, 1961: 2050). Bu karar çoğunlukla başlangıçta geçici bir gidiş şeklinde alınırken zamanla kalıcı bir niteliğe dönüşmekte ve gidilen ülkeye uyumla birlikte sürekli bir hal almaktadır. Bunun yanı sıra, insanları göçe sürükleyen etmenler birbirinden farklıdır. Nitelikli işgücü için de bu durum geçerlidir. Ülkelerarası yüksek vasıflı insan göçünün sebepleri farklı teorik yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu konu üzerindeki temel teorik yaklaşımlar; Cazibe Kutupları, Merkez-Çevre Ülkeleri, Arz-Talep, İtici-Çekici Güçler ve Uluslararası Bağımlılık yaklaşımlarıdır.

1.5.2.1. Cazibe Kutupları Yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre, dünyanın bazı bölgeleri farklı dönemlerde nitelikli işgücü için cazibe merkezi konumundadır. Cazibe kutupları yaklaşımına göre, sanayi merkezlerinin kırsal alanlardan şehir merkezlerine doğru iç göçü çekici hale getirdiği gibi, ülkelerarasında da gelişmiş merkezler yüksek nitelikli işgücünü çekmektedir. Beyin göçünün tarihsel süreci içerisinde ifade edildiği gibi, tarihin farklı dönemlerinde çeşitli bölgeler bilim insanları başta olmak üzere nitelikli işgücünü çeken merkezler oluşturmuşlardır. Modern dönemde ise, ABD başta olmak üzere, İngiltere, Kanada, Avustralya gibi ülkeler bilim insanı ve nitelikli işgücü için başlıca cazibe kutuplarını

oluşturmaktadır. Bu ülkeler içerisinde özellikle ABD, çalışma şartları, maddi kolaylık ve imkânlar, sunduğu mesleki gelişme, başarı ve tanınırlığın yanında, yabancı araştırmacıları kabul eden ve benimseyen politikalarıyla diğer ülkelerden önde olan ve nitelikli işgücünü çeken başlıca merkez konumundadır (Oğuzkan,1971: 29).

1.5.2.2. Merkez-Çevre Ülkeler Yaklaşımı

Beyin göçünün dünya sisteminin, siyasi ve ekonomik eşitsizliklerin doğal bir sonucu olduğunu savunan bir görüş mevcuttur. Bu görüşe göre, beyin göçü, merkez ve çevre ekonomiler arasındaki değiş tokuş yapısının, bireysel aktörlere yansıyan bir şeklidir (Sağırlı, 2006: 54). Önemli meslek gruplarına sahip kişilerin göç etmeleri, uluslararası eşitsizliklerin bir sonucudur. Bu eşitsizliklere bağlı olarak gelişmiş ülkeler, yetenekli ve eğitilmiş kişilere, çok daha cazip ücretler, iş ve yaşam koşulları ve sosyal statü sunabilmektedir. Buna karşın göç, göçmen işgücü gönderen ülkelerdeki kaynakların ve göçmen beşeri sermayenin gelişmiş ülkeler lehine kullanılmasına yaramakta ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Gönüllü, 1996: 98).

Göçün, bilimsel ve uzmanlık isteyen işler için çok daha uygun olan ülkelere doğru olduğu, aynı şekilde bu ülkelerin, teknolojik ve endüstriyel anlamda en üst seviyede oldukları inkâr edilemez bir gerçektir. Bunun bir sonucu olarak, nitelikli işgücünün bilimsel ve mesleki çalışma imkânları ile refah düzeyi yüksek olan gelişmiş ülkelerde toplanması doğal bir durumdur.

Bununla birlikte, bu yaklaşımın beyin göçünün nedenlerini açıklamada yeterli olduğu söylenemez. Özellikle İngiltere başta olmak üzere bazı gelişmiş ülkelerin yüksek düzeyde beyin göçü almasının yanı sıra nitelikli işgücü kaybını da (beyin kaybı, ihracı) yoğun bir şekilde yaşıyor olması bu yaklaşımın açıklamakta yetersiz kaldığı bir durumdur.

1.5.2.3. Arz-Talep Yaklaşımı

Nitelikli işgücünün ülkelerarası göçünü açıklamaya yönelik bu yaklaşıma göre, göç, gelişmiş ülkelerin ileri teknoloji seviyesine dayalı büyüme modelleri için gerekli olan nitelikli işgücü arzı ile talebi arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Gelişmiş

lkeler rekabet güçlerini arttırmak ve ekonomilerini daha fazla bytmek için sürekli nitelikli işgücü talebinde bulunurlarken, az gelişmiş ülkelerde de sürekli bir arz fazlası oluşmaktadır. Devamlı oluşan bu arz talep farkına “sürekli darlık” adı verilmektedir (Thomas, 1967: 497).

Arz-talep yaklaşımının hareket noktasını ekonomik etkenler oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki nitelikli işgücüne olan talep, eēitim sisteminin kapasitesinden daha hızlı artmaktadır. Bu durum nitelikli göçmenler için iyi bir fırsat oluşturmaktadır. Bu duruma en uygun rnek ABD ekonomisidir. 1971 yılında ABD’de 24.900 doktoralı elemanın mezun olacaēı tahmin edilirken, bu 14. 940’da, 1972 yılında 26.800 olarak hesaplanırken bu 15.080’de ve 1973 yılında 32.000 olarak tahmin edilirken bu rakam 19.200 seviyesinde kalmıştır. Bu rakamlar hem tahminlerin hem de ihtiyaçların çok altında kalmıştır. Dolayısıyla mevcut olan bu talebe cevap verecek arzın ancak yurtdışından temin edilebilmesi, ge sebep olan başlıca sebeplerdendir (Saēırlı, 2006: 50).

Yaşanılan bu durum gelişmiş ülkeler açısından bir fırsat niteliēi taşıyor olsa da gelişmekte olan ülkeler açısından hem nitel hem de niceliksel bir problemdir. Gelişmekte olan ülkelerdeki düşük ekonomik büyüme nedeniyle, nitelikli işgücünün istihdam edilebilme kapasitesi sınırlıdır. Bu nedenle atıl kalan nitelikli işgücünün yurtdışına gitme isteēi kaçınılmazdır. Gelişmekte olan ülkeler, yetiřtirdiēi nitelikli işgücünü istihdam edememe sorununun yanında kalkınma politikasına nitelik açısından uygun eleman yetiştirememe sorunuyla da karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunla sadece gelişmekte olan ülkelerin deēil İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin de karşı karşıya kaldıēı yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Kurtuluş, 1999: 24). Bu durumun sonucunda belli meslek gruplarında işgücü arz fazla ortaya çıkmaktadır. İşgücü hareketliliēinin olduēu bir sistemde, meydana gelen bu arz fazlası dış gle ortadan kaldırılabılır. Arz ve talep dengesinin saēlandıēı belirli durumlarda uluslararası göçün düzey ve türünü belirleyen bazı engeller söz konusudur. Bunlardan en önemlisi, gelişmekte olan ülkelerden gelen nitelikli işgücünü destekleyen yasal düzenlemelerdir. Bunun yanı sıra ortak dil ve kültür de gn yönünü etkilemektedir (Grubel, 1974: 47).

1.5.2.4. İtici-Çekici Güçler Yaklaşımı

Bu yaklaşım, nitelikli işgücünün göçüne iki faktörün toplamının etki ettiğini savunmaktadır. Bu faktörlerden birincisi, göç edilen ülkeyle ilgili olan çekici güçler, ikincisi ise, terk edilen ülkeyle ilgili olan itici güçlerdir.

Yapılan çalışmalar, ülkelerarası göçün her şeyden önce, göç eden kişiyi kendi ülkesinden ayrılmaya zorlayan genel sosyal, siyasi, ekonomik ve bilimsel şartlar ile başka ülkelerin bu kişiyi kendine çeken benzer şartlara bağlı olduğunu ortaya koymuştur (Dedijer, 1964: 966). Çekici ve itici güçler olarak ifade edilen faktörler, ekonomik, siyasi, mesleki, sosyal, kültürel, ailevi ve kişisel sebeplerin toplamını ifade eder. Gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru olan göçte genellikle çekici ve itici güçler mutlak iken, gelişmiş ülkelerin kendi aralarında olan göçlerde nispi olduğu söylenebilir.

Ülkelerin sahip olduğu çekici faktörler arasında nitelikli işgücüne ödenen yüksek ücret, mesleki çalışmalar için uygun fiziki ortam ve araçlar, bilimsel merkezlere yakınlık, siyasi istikrar, bireysel hak ve özgürlükler gibi çeşitli faktörler sıralanabilir. Diğer taraftan itici güçler olarak ise, düşük ücret, kötü yaşam koşulları, kabiliyetten çok iltimasa dayalı idari düzen, bireysel hak ve özgürlüklere kısıtlamalar, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, kişisel problem gibi faktörler sıralanabilir.

İtici ve çekici güçlerin göç eğilimindeki etkisi, bu güçlerin tesadüfi ya da kasıtlı olarak gerçekleşmesine göre de değişim göstermektedir. Bir yöntem veya politik rejimin değişimi sonucu nitelikli işgücünün siyasi görüş ve ilişkilerinden dolayı ülkelerini terk etmeye mecbur bırakılmaları “kasıtlı olarak gerçekleşen bir itici gücü” oluşturmaktadır. Bununla birlikte gelişmiş ülkelerin nitelikli işgücünü kendi ülkelerine çekebilmek için iş imkânları yaratarak cazip teklifler sunmaları ise, “kasıtlı çekici gücü” oluşturmaktadır. Buna karşılık “tesadüfi itici güçler” içinde, yetersiz mesleki ve mali imkânlar ile siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar önemli bir yer tutmaktadır. Geleceğe yönelik ümit ve güven veren istikrarlı kalkınma dönemlerinde göç eğilimi azalırken, istikrarsızlık göç eğilimini arttırmaktadır. Gelişmiş ülkelerin nitelikli işgücü talebinin ülkenin yerel dinamiklerce karşılanamaması ve mesleki anlamda sahip olunan fiziki imkânlar ve araçlar ise “tesadüfi çekici güçler” olarak ifade edilmektedir (Oğuzkan, 1971: 26).

1.5.2.5. Uluslararası Bağımlılık Yaklaşımı

Uluslararası bağımlılık yaklaşımına göre beyin göçü, küresel ekonominin merkezinde yer alan ülkelerin, çevre ülkelerden artık değer ve kaynak almalarının temel oluşturduğu bir dünya düzeninin doğal sonucudur. Bu yaklaşım beyin göçünü, güçlü ekonomilerin zayıf olanları kendi çıkar ve önceliklerine göre bağımlı hale getirdiği uluslararası bir düzenin insan unsurunu da içine alan bir yansımasıdır (Sağbaş, 2009: 50).

Bu yaklaşım doğrultusunda yapılan çalışmalar, gelişmiş ve daha az gelişmiş olan ülkelerde nitelikli işgücü için uygun görülen ücret güvenliği ile miktarı hususlarında sergilenen farklı yaklaşımları temel alan “ücretsiz ya da ekonomik farklılık özelliği”, araştırmaya, kaynak ve malzeme sağlama hususlarındaki farklılıkları temel alan “lojistik destek özelliği”, bilim insanları ve uzmanlara sağlanan toplumsal statü farklılıklarını temel alan “prestijsel farklılık özelliği”, ve “diğer farklılıklar özelliği” gibi dört temel özelliğin olduğunu ortaya koymuşlardır (Sağır, 2006: 56).

Bu yaklaşım diğer yaklaşımlarda olduğu gibi beyin göçünü, gelişme düzeyi düşük ülkelerdeki nitelikli işgücünün, küresel ekonomik sistem içinde yaşanan siyasal ve ekonomik dengesizliklere bağlı olarak gelişme düzeyi çok daha yüksek olan ülkelere kaybı olarak görür. Ancak bu yaklaşıma göre, bazı gelişmekte olan ülkeler başta ekonomik nedenler olmak üzere pek çok nedenden ötürü gelişmiş ülkelere bağımlıdır. OECD'ye göre, beyin göçü sorunu gelişmekte olan ülkeleri etkilediğinde bu durumun bir sonucu olarak bağımlılık ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bağımlılık yaklaşımına göre, küresel ekonomik sistemde gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında sömürgeci bir yapısal ilişkiler ağı söz konusudur (Boodhoo ve Baksh, 1981: 27).

1.6. Beyin Göçünün Etkilerine İlişkin Teorik Yaklaşımlar

1960'lı yıllardan sonra nitelikli işgücü göçünün özellikle gelişmekte olan ülkelere doğru ivme kazanması bu olgunun ekonomik ve sosyal yönleriyle değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Başta iktisatçılar olmak üzere pek çok akademisyen ve siyasetçi bu konu üzerine fikir üretmiş ve tartışmalar gerçekleştirmiştir. Genel olarak bakıldığında da bu konu üzerine yapılan tartışmalar klasik

yaklaşımlar ve yenilikçi yaklaşımlar olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan klasik yaklaşımlar; bilimin, insanlığın ortak malı olduğu ve beyinin marjinal faydasının en fazla olduğu alanlara göç edebilmesini ve diğer üretim faktörleri gibi hareket edebilmesini savunan “uluslararası (internationalist)” ve gelişmekte olan ülkelere zaten sınırlı olan stratejik insan gücü sermayesinin, gelişmiş ülkelere göçünün, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma stratejileri açısından büyük bir kayıp olacağı ve gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkın açılmasına neden olacağını dolayısıyla bu hareketliliğe karşı olan “milliyetçi (nationalist)” modelden oluşmaktadır. Yenilikçi yaklaşımlar ise, iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler sayesinde, ülkelerin kalkınmasında önemli bir etken olan bilgi transferini hızlandırabileceğini savunan “yararlı beyin göçü” ya da “beyin kazanımı” modeliyle, nitelikli insanların fiziksel anlamda göç etmiş olmalarına karşın anavatanlarıyla ilişkisini sürdürerek ekonomik kalkınmasına katkı sağlayabileceğini savunan “beyin sirkülasyonu ve bilimsel diaspora” modellerinden oluşmaktadır.

1.6.1. Beyin Göçünün Etkileri Üzerine Klasik Yaklaşımlar

1960’ların ortalarında nitelikli işgücü göçünün, göç veren ülkelerin refahı üzerine etkilerine ilişkin ortaya çıkan ilk statik iktisadi analizler, göç veren ülkenin özellikle işgücü piyasası üzerine odaklanarak, işgücü piyasasında ücretlerin belirlenme şekline ilişkin varsayımlara bağlı olarak, refah etkilerini analiz etmeye çalışmışlardır.

Bu dönemde yalnızca gelişmekte olan ülkelere doğru bir beyin göçü akımı değil, aynı zamanda gelişmiş ülkeler arasında da beyin göçü akımı söz konusudur. Ancak gelişmiş ülkelerin kendi iç dinamikleriyle bu beyin göçünü telafi edebilecek durumda olması, ayrıca gerektiğinde ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü dışarıdan da temin edebilir olmaları klasik dönemde gelişmiş ülkelerin bu konuyu önemli bir problem olarak görmemelerine neden olmuştur. Klasik dönemde bu konuda yapılan en önemli çalışmalardan birisi olan Grubel ve Scott (1966)’den de bu durum anlaşılmaktadır. Çalışmada, tam rekabetçi işgücü piyasasının varsayımları altında nitelikli işgücü göçü analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmaya göre, ücretlerin emeğin marjinal verimliliğine eşit olduğu bir noktada dengelendiği durumda, göç sonucu azalan işgücü arzının işgücü piyasasındaki ücretlerde bir yükselme yaratmayacaktır. Dolayısıyla, göç veren ülkede nitelikli işgücü göçünün geri kalanlar üzerinde herhangi bir refah etkisinin olmadığı

belirtilmektedir. Bu sonuçtan hareketle Grubel ve Scott (1966), hem göç veren ülkelerin hem de göç alan ülkelerin nitelikli işgücü göçü karşısında herhangi bir politika uygulamasına gerek olmadığı ve “laissez-paisser” (bırakınız geçsinler) felsefesinin benimsenmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Ancak, bu yaklaşıma karşı, tam rekabetçi piyasaların istisnai bir durum olduğu ve gerçekte piyasa aksaklıkları göz önüne alındığında, nitelikli göçün refah etkilerine ilişkin durumun değişeceğine ilişkin eleştiriler gelmiştir. Özellikle, emeğin sosyal ve özel marjinal ürünü arasındaki farklılık ve nitelikli işgücünün eğitimi için yapılan kamu sübvansiyonlarının büyüklüğü gibi unsurlar bir arada düşünüldüğünde, nitelikli işgücü göçünün refah üzerindeki etkilerinin nötr olduğuna ilişkin sonuçlar geçerliliğini yitirmiştir. Bu tartışmalara bağlı olarak, 1970’li yılların başından itibaren ortaya çıkan modellerde, nitelikli işgücü göçünün göç veren ülkelerin refahı üzerine olan olumsuz etkileri ön plana çıkmaktadır.

Klasik modellerin ikinci önemli ayağını oluşturan yaklaşım, Bhagwati ve Hamada (1974)’nın, genel denge teorisi etrafında göç veren ülkelerin işgücü piyasası temelinde oluşturdukları modeldir. Söz konusu modelde göç veren ülkelerin işgücü piyasasına ilişkin ücretlerin oluşumu ve eğitim sisteminin finansal yapısına ilişkin bozukluklardan hareketle nitelikli göçün göç veren ülkelerin istihdam yapısına etkileri analiz edilmektedir.

Bu dönemde, literatürde göçün işgücü piyasası üzerine etkisine ilişkin genel kanı, işsizliğin olduğu bir ortamda göçün işsizliği azaltacağı şeklindedir. Ancak bu model çerçevesinde, nitelikli göçün işsizlik üzerine etkisinin beklenen ücret artışının sonucunda nitelikli işgücüne olan talebin esnekliğine bağlı olarak değişebileceği vurgulanmaktadır. Çalışmaya göre, nitelikli işgücüne olan talebin esnekliği 1’den küçükse, ücretlerdeki artış istihdamda bu orandan daha düşük bir oranda azalışa neden olurken, talebin esnekliği 1’den büyükse, nitelikli işgücünün ücretlerindeki artış istihdamda bu orandan daha fazla bir azalışa neden olacaktır. Sonuç olarak, göç ile azalan nitelikli işgücü arzına bağlı olarak beklenen ücretlerdeki artış istihdamda azalmaya yol açacaktır.

Bhagwati ve Hamada (1974), nitelikli göçün, işsizlik ve eğitim maliyetleri aracılığıyla, gelişmekte olan ülkelerin refah düzeyi üzerinde olumsuz etkiler yaratacağını

belirtmektedirler. Buna bağlı olarak eğitimin kamusal kaynaklarla finanse edildiği bir durumda, gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere önemli bir transfer gerçekleşmiş olmaktadır.

Genel olarak klasik döneme bakıldığında, Neoklasik ekonomik bakış açısının hâkim olduğu (retim faktörlerin hareketliliğinin faktör fiyatları üzerinde etkili olduğu) bu dönemde nitelikli işgücü gücünün etkilerini açıklamaya yönelik iki görüşün ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, nitelikli beyin gücünün dünya ekonomisine olumlu etkiler yarattığını savunan uluslararasıcı (internationalist) yaklaşım, ikincisi ise, ülkelerin sahip oldukları nitelikli işgücünü gücü yoluyla kaybetmeleri neticesinde beşeri sermaye stokunun azalacağını, bunun da ülkelerin ekonomik büyümelerini olumsuz yönde etkileyeceğini savunan milliyetçi (nationalist) yaklaşımdır.

1.6.1.1. Uluslararasıcı (Internationalist) Yaklaşım

Uluslararasıcı yaklaşımı savunanlara göre, nitelikli işgücü gücünün en önemli sonucu, üretim faktörlerinden birisi olan işgücünün optimum verimlilik vereceği yere gitmesiyle dünya genelinde çıktı düzeyinin artmasıdır. Dünya genelinde meydana gelen artış sonuç itibariyle nitelikli gücü veren ülkelerin de üretimini olumlu yönde etkilemektedir (Johnson, 1968). Uluslararasıcı yaklaşım, insanların hayat standartlarını geliştirmek ve refah düzeylerini arttırabilmek için karşılarına çıkan fırsatları değerlendirmekte özgürdürler. Bu yaklaşımın temsilcilerinden olan Johnson (1965, 1967 ve 1968)'e göre, milliyetçilik ve milliyetçilik ile ilgili anlayışlar geçerliliğini yitirmiş kavramlardır ve insanlar refah düzeyi arttırmak için gücü kararı alırlarken dünya geneline yükleyeceği sosyal maliyetlerden çok kişisel kazanımlarını dikkate almaktadırlar.

Genel olarak, kişisel refah düzeyini yükseltmek amacıyla alınan gücü kararlarının nitelikli gcmenin kişisel kazançlarını olumlu etkilediğine inanılmaktadır. Bu durum özellikle, gelişmekte olan ülkelerden gelen gcmenlerin anavatanları ile gücü ettikleri ülke arasında gelir farklılıkları olduğu durumlarda geçerlidir (Johnson, 1968: 79).

Bu yaklaşımla ilgili çalışmalar genel olarak, uzun dönemde bütün dünyanın gerçekleşen gücü hareketlerinden olumlu etkileneceğini dolayısıyla, gücü veren ülkelerin bu

işgücü kaybını çok fazla önemsememeleri gerektiğini vurgulamışlardır. Grubel ve Scott (1966) yaptıkları çalışmada, göç akımı nedeniyle geride kalan işgücü miktarının marjinal ürününde meydana gelen değişikliklerin gelirin yeniden dağılımını etkileme olasılığının bulunduğunu kabul etmekle birlikte, gelişmekte olan ülkelerden göç eden nitelikli işgücünün sayısal olarak küçük bir grubu temsil etmesinden dolayı bu etkinin göz ardı edilebileceğini iddia etmektedirler.

Bu çalışmayla aynı varsayımlar altında olmasına karşın, Berry ve Soligo (1969), göz ardı edilemeyecek büyüklükteki göç akımları üzerine yaptıkları çalışmada, geride kalan işgücünün refah düzeyinin azalacağı sonucuna ulaşmışlardır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru nitelikli işgücü akımlarının her geçen yıl daha da arttığı bir dönemde nitelikli işgücü akımlarının göz ardı edilebilecek bir grup olduğu varsayımını daha az inandırıcı hale getirmektedir (Cervantes ve Guellec, 2002).

Bu yaklaşımın savunucuların üstünde durduğu bir başka konu, göç ile giden nitelikli işgücünün terk ettiği ülkenin bu durumdan zarar görüp görmediğidir. Sonuç olarak bakıldığında diğer tüm üretim faktörlerine olduğu gibi beşeri sermayeye de yatırım yapılmaktadır. Nitelikli işgücü göç ettiği takdirde bu yatırım, ürününü göç edilen ülkede veriyor demektir. Johnson (1965)'a göre, nitelikli işgücünün eğitiminin tamamı ya da bir kısmı halk tarafından ödenen vergilerle finanse ediliyorsa, göç eden herkes, geldiği ülkeden göç ettiği ülkeye, aldığı eğitim yatırımını hediye etmiş olmaktadır. Diğer bir ifadeyle göç edilen ülke her hangi bir yatırım yapmaksızın ortaya çıkan yüksek geliri elde etme imkânı kazanırken, göç veren ülke ise, yapmış olduğu yatırımın karşılığını alma imkânını kaybetmektedir. Çalışmada, bu durumun telafi edilmesi için göç edenlere mecburi hizmet şartı uygulanması ya da göç eden kişilerin veya göç ettikleri ülkedeki işverenlerin ya da hükümetlerin göç veren ülkeye borçlandırılarak doğrudan doğruya kaybın telafi edilmesi yoluna gidilebileceği ifade edilmektedir (Johnson, 1965: 302).

Sonuç olarak, bu yaklaşımı savunanlar, nitelikli işgücü göçünü, dünya refahını en üst seviyeye taşıyabilecek bir olgu olarak görüp, genel olarak tüm insanlık için çok faydalı olacağını ileri sürmektedirler. Bunun yanı sıra, göç veren ülkeler açısından da telafisi mümkün olan ve nispeten önemsiz sıkıntılara yol açabilecek olmasına karşın, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda pek çok olumlu yön ve faydaları bulunmaktadır.

Söz konusu olumlu yön ve faydaları şu şekilde sırlamak mümkündür (Oğuzkan, 1996: 234):

- Göç eden nitelikli işgücü, göç ettiği ülkede elde ettiği üstün çalışma şartları ve imkânlar sayesinde, yapacağı çalışmaların sonuçları, yayın yoluyla bütün dünyanın aynı zamanda da kendi ülkesinin faydasına sunacaktır.
- Göç eden nitelikli işgücünün gittiği ülkede elde ettiği başarılar, kendi ülkesine itibar kazandırmaktadır.
- Göç eden nitelikli işgücü, gittiği ülkede kendi ülkesinin ihtiyaçlarını ve problemlerini bağımsız bakış açısıyla daha iyi değerlendirebilmektedir.
- Nitelikli işgücünün uygun şartların olmadığı kendi ülkesinde kalması negatif dışsallıkların yaşanmasına neden olabilir.
- Göç eden nitelikli işgücünün, kazançlarından tasarruf ettiklerinin bir kısmını göç veren ülkedeki yakınlarına göndermesi gelişmekte olan ülkelerin elde ettikleri önemli kazançlardır.
- Ülkelerine geri dönen nitelikli göçmenler, yurtdışında edindikleri bilgi, beceri, tecrübe ve teknolojiyi ülkelerine transfer edip, oradaki verimliliği ve ekonomik gelişmeyi arttırabilirler (Lowell ve Findlay, 2001: 2).

1.6.1.2. Milliyetçi Yaklaşım

Milliyetçi yaklaşıma göre, nitelikli işgücü kaybından doğan olumsuzluklar göç veren ülkeleri kısa dönemde etkilerken, nitelikli işgücü hareketliliği nedeniyle küresel ekonomide meydana gelen üretim artışı bu ülkeleri ancak uzun dönemde ve dolaylı yoldan etkilemektedir (Watanabe, 1969). Bu yaklaşımı savunanlar, uluslararası yaklaşımı savunanların aksine kişilerin seyahat ve çalışma özgürlüklerine saygılı olmakla birlikte, bilim insanı ve diğer nitelikli işgücünün başka ülkelere göçü ile ilgili hakları konusunda farklı düşünceler ileri sürmektedirler. Gelişmiş ülkeler açısından bakıldığında ise, gerçekleşen bu nitelikli göç hareketlerinin yerli işgücünün çalıştığı alanlarda yoğunlaşması durumunda, ülkeler ortaya çıkan etkilere karşı kayıtsız kalmazlar. Patinkin (1968) çalışmasında, uluslararası yaklaşımın dünya refahı perspektifinden bakıldığında ulus devletlerin gerektiğinde tedrici gelir vergileri, transfer ödemeleri gibi araçlar kullanarak sınırları içerisindeki serbest piyasadaki gelir dağılımını düzeltmek için mali politikalar

uygulayabilmeleri buna karşın, uluslararası düzeyde bunu yapabilecek bir yönetimin olmaması gibi nedenlerden dolayı ulusal devletlerin kazançlarının daha fazla önem kazandığını savunmaktadır (Patinkin, 1968: 101).

Uluslararası yaklaşım yapılan bir başka eleştiri ise, gelişmekte olan ülkelerdeki nitelikli işgücünün olumlu dışsallık yaratma olasılığı ile ilgilidir. Buna göre, gelişmekte olan ülkelerdeki nitelikli işgücü grubu refah düzeyi üzerinde önemli etkiler yaratamayacak kadar küçük bir gruptur. Olumlu dışsallıklar, eğitimin sosyal geri dönüşünün kişilerin özel geri dönüşlerinden büyük olmasından dolayı ortaya çıkmaktadırlar.

Dışsallığın olmadığı bir durumda, nitelikli işgücü göçünün göç veren ülkeler açısından en önemli maliyeti göçmenlerin eğitimi için yapılan kamusal ve özel yatırımlardır. Göç veren ülkelerin ulusal gelir kaybı hesaplanırken, göçmenlerin gelecekte beklenen gelirlerinin bugünkü değerlerinin de hesaba katılması gerekmektedir (Watanabe, 1969). Grubel ve Scott (1966), göçmenlerin marjinal verimliliklerinin gittikleri ülkelerde elde ettikleri gelirle denk olması durumunda göç veren ülkelerin bu göç hareketinden dolayı gelir kaybına uğramayacaklarını savunmaktadırlar. Ancak bu sav, marjinal verimliliğin ölçümündeki farklılıklar, nitelikli işgücünün yer değiştirmesinden kaynaklanan maliyetlerin ihmal edilmesi, nitelikli işgücünün elde ettiği gelirlerin büyük bir kısmını tasarruf etme eğiliminin ihmal edilmesi gibi nedenlerden ötürü eleştirilmektedir (Güngör, 2003: 14).

Uluslararası yaklaşımın yalnızca nitelikli işgücü kaybının gelişmekte olan ülkelerin refah seviyesini düşürdüğü savı değil aynı zamanda, bu yaklaşımın, kısa dönemde göç hareketlerinin olmadığı durum ile göç hareketlerinin başladığı durum arasında gerçekleşen ekonomik ayarlamaların geçiş dinamiklerini göz ardı ederek uzun dönemde işgücü hareketlerinin sabit durumuna odaklanmasından dolayı, bu yaklaşımın kısa ve uzun dönemler arasındaki bakış açısı da eleştirilmektedir.

Bu durumun yanı sıra, göç veren ülkelerin farklı seviyelerde sahip olduğu nitelikli işgücünün yeterlilik düzeyi (kıt olması ya da fazla olması) bu ülkelerin göç akımları nedeniyle kaybettiği nitelikli işgücünün ülke ekonomisini etkileme şiddetini belirlemek açısından son derece önemlidir. Göç akımları nedeniyle göç eden kişilerin daha az kaliteli

kişilerle ikame edilmesi göç veren ülke ekonomilerine bir maliyet yüklemektedir. Bunun nedeni nitelikli kişilerin oluşturduğu nitelikli işgücü havuzunda meydana gelen azalmadan dolayı bu havuzun yarattığı pozitif dışsallıkta bu göç hareketleri nedeniyle meydana gelen azalmadır (Watanabe, 1969: 410).

Baldwin (1970)'e göre, göç akımları, ülkenin işgücü piyasasında daha fazla olan nitelikli işgücü gruplarında gerçekleşirse, ülke ekonomisi bu göç hareketlerinden daha az kayba uğrayabilir. Birçok gelişmekte olan ülkede yaygınlaşan yükseköğretim sistemi bu ülkelerde nitelikli işgücünün artmasına neden olmuştur. Ancak bazı ülkelerin yanlış eğitim politikaları, bu ülkelerin ihtiyaç duyduğu nitelikte ve sayıda insanlar yetiştirmek yerine daha farklı alanlarda ve sayıda insanların yetişmesine neden olmuştur. Bir başka ifadeyle, ülkelerin işgücü piyasalarının ihtiyaçlarıyla yetiştirilen işgücü arasında bir yanlış eşleşme (mismatch) meydana gelmiştir. Nitelikli işgücü göçü bu açıdan değerlendirildiğinde, işgücü piyasasında meydana gelen yapısal bozuklukların giderilmesine yardımcı olan bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

Küresel anlamda düşünüldüğünde bu durum, beyin israfının önlenmesine yardımcı olan olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak, göç veren ülke açısından bakıldığında bu nitelikli kişilerin yetiştirilmesinde kullanılan kaynakların israf edildiği daha da önemlisi ülkenin ihtiyaç duyduğu alanlarda da nitelikli işgücü açığının kapatılamadığı dolayısıyla küresel ekonominin bu durumdan olumlu anlamda etkilenmesine karşın ülke ekonomisinin olumsuz anlamda etkilendiği ortaya konulmaktadır.

Bhagwati (1976), beyin göçü olgusunun ülkelerin refah düzeyini işsizlik, gelir dağılımı ve eşitsizliği, milli gelir ve nitelikli işgücü olmak üzere dört temel noktadan dolayı veya doğrudan etkileyebileceğini belirtmektedir. Buna göre, ülkeler açısından ekonomik büyümelerini sürdürebilmek açısından bilimsel donanımlara ve teknolojik gelişmelere hâkim nitelikli işgücüne sahip olmak son derece önemlidir. Bu anlamda, gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları nitelikli işgücünü beyin göçü yoluyla kaybetmeleri uzun dönemde bu ülkelerin gelişimine engel olacak bir durumdur. Ancak beyin göçünün refah düzeyi üzerine etkileri analiz edilirken, beyin göçünün üç temel durumu dikkate alınmalıdır. İlk olarak, nitelikli göçmenler zaman zaman anavatanlarına

geri dönmektedirler. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerin net gelir düzeyleri üzerinde olumlu bir etki sağlar. İkincisi, çalışma şartları daha iyi olan bir ülkeye göç eden nitelikli işgücü orda edindiği tecrübe ve bilgi birikimiyle birlikte geri döndüğünde ülkenin refah düzeyine önemli katkılar sağlayabilir. Ve son olarak, göçmenlerin ülkelerine yaptıkları para transferleri, gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri açısından son derece önemlidir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde, bu tür dengeleyici etkilerin birçok gelişmekte olan ülkenin verdiği beyin göçü nedeniyle yaşadığı olumsuz etkileri tamamen ortadan kaldıracak nitelikte olmadığı görülmektedir (Bhagwati, 1976: 714-716).

Sonuç olarak milliyetçi yaklaşımın savunucularına göre, beyin göçünün sebep olduğu olumsuzlukları bilimin evrenselliği, üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, dünya refahının artırılması vb. görüşlerle açıklamak mümkün değildir. Bunlar, özellikle göç veren gelişmekte olan ülkelere meydana gelen olumsuzlukları ortadan kaldırmamakta, aksine arttırmaktadır. Beyin göçü sayesinde gelişmiş ülkeler göç politikalarını kendi ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda düzenleyerek ekonomik gelişmelerini arttırmaktadır. Bu durumda da gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyinin gelişmekte olan ülkelerin aleyhine artmasına neden olmaktadır.

1.6.2. Beyin Göçünün Etkileri Üzerine Yeni Yaklaşımlar

1960'lı ve 1970'li yıllarda nitelikli işgücü göçü ile ilgili birçok teorik çalışma, bu uluslararası göç olgusunun gelişmekte olan ülkelere yaptığı olumsuz etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak sonraki dönemlerde yaşanan teknolojik gelişmeler, iletişim teknolojisinde meydana gelen gelişmeler, seyahat maliyetlerinin azalması gibi nedenler ülkeler arasındaki etkileşimleri arttırmıştır. Bu durum, bu dönemdeki uluslararası göç akımlarının önceki dönemde de tartışılan ancak yeterince olgunlaştırılmayan pozitif dışsallıklar yaratabilme olasılığı, yurtdışında nitelikli işgücünün oluşturduğu diasporaların (bilimsel diasporalar) anavatanındaki kişilerle bilgi akışı sağlamaları gibi bu hareketlerin olumlu etkilerini araştırmaya yönelik çalışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde ortaya konulan pozitif dışsallıklara yönelik yaklaşımlar içsel büyüme modelleri olarak adlandırılan ve teknoloji ve öğrenmeleri de kapsayan yeni bir büyüme modeliyle paralellik göstermektedir (Aghion ve Howitt, 1998).

Beyin göçü akımlarının etkilerine ilişkin yeni yaklaşımlar, modellerinin temelinde klasik yaklaşımlarda olduğu gibi ancak farklı bir bakış açısıyla eğitim olgusunu koymuşlardır. Nitelikli işgücü göçünün beşeri sermaye oluşumu üzerindeki etkisini ön plana çıkaran çalışmalar, nitelikli işgücü göçünün göç veren ülkedeki beşeri sermaye stokunu arttırıcı bir etki yaparak, büyümeyi arttıracığı görüşünü savunmaktadırlar (Mountford, 1997; Stark ve diğerleri, 1998; Vidal, 1998; Beine ve diğerleri, 2001; Beine ve diğerleri, 2002). Bu görüşe göre, eğitimin getirisi göç veren ülkeye göre göç alan bir ülkede daha fazla ise, göç etme olasılığı beşeri sermayeden beklenen geri dönüşü veya getiriyi arttıracığından eğitimini sürdüren insan sayısının artacağı esasına dayanmaktadır (Gökbayrak, 2006: 133). Eğitimli insanların sadece bir bölümünün göç edebileceği göz önüne alındığında, göç edenlerin varlığı durumunda bile göç veren ülkenin beşeri sermaye stoku artacağından, bu durum göç veren ülkenin ekonomik büyümesine olumlu etki edecektir.

Beyin göçünü yeni yaklaşım çerçevesinde değerlendiren görüşler genel olarak iki başlık altında toplanmaktadır. Bunlardan birincisi, göç olasılığının eğitim seviyesini arttırmada olumlu etki yaratacağı bunun da ülkenin ekonomik büyümesini arttıracığına savunan “yararlı beyin göçü” ya da “beyin kazanımı” yaklaşımı, ikincisi ise, beyin sirkülasyonu, tersine beyin göçü ve bilimsel diasporaların ve ağların göç veren ülkelere etkilerini içeren yeni bir uluslararası nitelikli işgücü göçü yaklaşımı olan “beyin sirkülasyonu ve bilimsel diaspora” yaklaşımıdır.

1.6.2.1. Yararlı Beyin Göçü ve Beyin Kazanımı Modeli

Bu yaklaşımlara göre, göç akımlarına (göç verme ya da alma) açık olan gelişmekte olan ülke ekonomilerinin yenilikleri elde etme imkânları daha fazladır. Yurtdışında daha yüksek ücret alma ihtimali göç veren ülkedeki bireylerin sonuç olarak ülkenin ekonomik büyümesine olumlu etkiler yapacak olan eğitim yatırımlarını arttırmalarına yol açmaktadır.

Stark ve diğerleri (1998) çalışmalarında, daha yüksek beşeri sermayeye sahip olmanın yaratacağı pozitif dışsallıkların ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayacağı tezinden hareket ederek, nitelikli işgücü göçünün göç veren ülke üzerine olumlu etkiler yaratabileceğini savunmaktadırlar. Beine ve diğerleri (2001) ise, beşeri sermaye stokunda

meydana gelen artışın yaratacağı etkileri bir kuşaktan diğer kuşağa nitelik aktarımı olarak formüle ettikleri çalışmalarında, göç akımlarının göç veren ülkelerin ekonomisi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilerinin olduğunu savunmaktadırlar. Buna göre, göç hareketleri, göç veren ülkelerin nitelikli işgücü kaybına uğramasına neden olarak bu ülkeleri olumsuz anlamda etkilerken (drain effect), aynı zamanda göç olasılığının beşeri sermaye stokunun oluşumunu cesaretlendirmesi bakımından da olumlu anlamda (brain effect) etkilemektedir. Bu hareketlerin ülke ekonomisini genel anlamda nasıl etkileyeceği ise bu iki etkiden hangisinin daha baskın olacağına bağlıdır (Beine ve diğerleri, 2001: 287-288).

Klasik nitelikli işgücü göçü modellerinin aksine bu modellerde nitelikli işgücü göçünün mutlaka kalıcı göç olmadığı varsayımı benimsenmektedir. Bu doğrultuda yapılan çalışmalarda da nitelikli işgücü akımlarında geçici göçün ön plana çıktığı çalışmalar ağırlık kazanmaktadır. Vidal (1998) da bu noktadan hareketle çalışmasında, kuşaklararası beşeri sermaye transferi ile bir sonraki kuşağın daha eğitilmiş olacağını ve “yayıma etkisi” olarak adlandırdığı etki sayesinde, geleneksel beşeri sermaye kazanımından (göç alan ülkeler için daha ucuz, göç veren ülkeler için ise daha pahalı) doğan olumsuz etkilerin önlenilebileceğini savunmaktadır. Buna göre, göçmenlerin sonuçta tekrar anavatanlarına dönecekleri düşünüldüğünde, kuşaktan kuşa aktarılan beşeri sermaye, yayılma etkisini göç veren ülkede gösterecek, dolayısıyla göç veren gelişmekte olan ülkelerin beşeri sermayesi ve büyümesi üzerinde olumlu bir etki ortaya çıkmış olacaktır.

Beyin göçü olgusu üzerine yeni yaklaşımların göç olasılığının, göç veren ülkelerin beşeri sermayesini arttırarak bu ülkelerin ekonomileri üzerinde olumlu etkiler yapacağına ilişkin diğer bir varsayımı ise, artan nitelikli işgücünün tamamının göç edemeyeceğidir. Bu durum yeni yaklaşımlar açısından, göç alan ülkelere ilişkin bir seçim başarısızlığı olarak kabul edilirken, göç veren ülkeler açısından göçün yararlı hale gelmesine katkı yapan bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Stark ve diğerleri, 1998: 364-365).

Stark ve diğerleri (1997) göre, yabancı nitelikli işgücü istihdam etmek isteyen firmalar, başlangıçta istihdam ettikleri işgücünün nitelik farklılıklarına dikkat etmeden, eğitim düzeyleri veri kabul edilmek üzere tüm göçmenlere aynı ücreti sunmaktadırlar. Bu durum daha az nitelikli kişilerin, beklentilerinden daha fazla ücret almasına neden

olmaktadır. Zaman içerisinde firmalar aradaki farkı ayırt ederek, uygun ücreti sunmakta ve göçün daha az nitelikliler için marjinal faydası azalmaya başlamaktadır. Bu durum sınırlı bir olasılıkla da olsa, bu kişilerin ülkelerine dönmelerine neden olabilmektedir. Bu kişilerin geri dönmesi, göç öncesi duruma göre daha nitelikli ve deneyimli olarak dönmelerinden dolayı, göç veren ülke için olumlu bir durum olarak algılanmaktadır (Stark ve diğerleri, 1997: 228-233).

Klasik dönemdeki çalışmalarda ortaya konulan nitelikli işgücü göçünün göç veren ülkelerdeki işsizliği azaltarak, ücretlerin yükselmesi yönünde baskı yaratacağı beklentisi, nitelikli işgücüne duyulan gereksinime bağlı olarak değişmektedir. Ancak, Stalker (2000) Hindistan ve Filipinler gibi nitelikli işgücü göçünde önemli kaynak ülkelerinden ikisi üzerinde yapmış olduğu çalışmada, ortaya çıkan durumun teorik beklentilerin aksini işaret ettiğini göstermektedir. Bu çalışmaya göre, yurtdışına önemli ölçüde göç vermekle birlikte, bu ülkelerin eğitim sistemlerinin işgücü piyasasının talebinden daha fazla nitelikli işgücü (bilimsel ve teknik eleman) arz etmesinden dolayı, göç sonucunda işsizlikte herhangi bir azalma dolayısıyla ücretlerde bir artış meydana gelmemektedir (Stalker, 2000: 79).

Lacuesta (2006), çalışmasında, Meksika'dan geçici olarak göç edenler, kalıcı olarak göç edenler ve göç etmeyenler olarak üç gruba ayırdığı nitelikli işgücü içerisinde göç edenlerin ülkenin beşeri sermayesine katkı sağlayıp sağlamadığını incelemiştir. Çalışmada, önceki çalışmaların aksine, geri dönen göçmenlerin ülkenin beşeri sermaye stokuna sağladığı katkının göç hareketleri nedeniyle kaybedilen beşeri sermayeyi telafi edemediğini vurgulamıştır. Bu durumun nedeni olarak ise, geri dönen göçmen sayısındaki azalmayı göstermektedir. Ancak yapılan çalışmada, ülkedeki nitelikli işgücü göç hareketliliğinin beşeri sermaye stoku üzerindeki olumsuz etkisine karşın, gönderilen işçi dövizlerinin geride kalanların refah seviyesini ve verimliliklerini arttırabileceği dolayısıyla nitelikli işgücü göçünün göç veren ülke üzerinde sadece olumsuz etkilerinin değil olumlu etkilerinin de olduğunu vurgulamaktadır.

Batista ve diğerleri (2007) Afrika'nın en çok beyin göçü veren ülkesi olan Yeşil Burun Adaları üzerinde yaptıkları çalışmada, gelecekteki göç olasılığının eğitim seviyesini olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Buna göre, gelecekteki göç olasılığında medya gelen 1 birimlik artış okullaşma oranında (ortaokul) 1,9 birimlik bir artışa neden

olmaktadır. Ayrıca çalışma çağındaki nüfusun yaklaşık %40'ı üniversite bitirmesinin nedeni olarak gelecekte göç etme olasılığını göstermektedir. Batista ve diğerleri (2012)'nin aynı ülke üzerine yaptığı çalışmada ise, gelecekte göç etme olasılığında meydana gelen 10 birimlik bir artışın okullaşma oranında (ortaokul) 4 birimlik bir artışa neden olduğu belirtilmektedir. Her iki çalışmada da, klasik yaklaşımların aksine, beyin göçünün ciddi bir problem olmadığı, ayrıca göç hareketlerinin ülkedeki beşeri sermaye stokuna olumlu katkı sağladığı, dolayısıyla göç veren ülkelerin göç hareketlerini kısıtlayıcı politikalardan uzak durmaları gerektiği vurgulanmaktadır.

Yeni yaklaşımlar arasında, nitelikli işgücü göçünün göç veren ülkeler açısından yine eğitim olgusu etrafında negatif etkilerine ilişkin bulgulara ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan Hague ve Kim (1995) çalışmalarında, göç ile ortaya çıkan beşeri sermaye akışkanlığının, göç veren ülkelerde beşeri sermayenin ortalama düzeyini ve büyüme oranını azaltacağı bulgusuna ulaşarak, daha yüksek eğitim düzeyine sahip olanların, göç etme olasılıklarının yükseleceği göz önüne alındığında, göç veren ülkelerin kaynaklarını öncelikle temel eğitime kaydırmaları gerektiğinin altını çizmektedirler. Wong ve Yip (1999) ise, göç veren ülkelerde beşeri sermayenin birikim oranının düşük olması durumunda, göçün geride kalanların hayat boyu gelirlerini azaltarak, yaşam standartlarını düşüreceği sonucuna ulaşmaktadırlar. Aynı zamanda, nitelikli işgücü göçü, geride kalan nitelikli işgücünün ücretleri üzerinde yükseltici etki yapsa da, nitelsiz işgücünün ücretlerinin düşmesine neden olarak, sonuçta ülkenin milli gelirinin artış hızının yavaşlamasına yol açacaktır (Wong ve Yip, 1999: 725). Ancak her iki çalışmanın da kullanmış olduğu verilerin karşılaştırma yapmaya elverişsiz ve güvensiz olması bu çalışmaların sonuçlarının oldukça karışık ve belirsiz olmasına neden olmuştur.

Schift (2005), nitelikli işgücü göçünün, göç veren ülkelerin büyüme oranları ve refah düzeyleri üzerinde diğer çalışmaların ön gördüğü sonuçları ortaya çıkarma olasılığının çok düşük olduğunu savunmaktadır. Bu çalışmaya göre, her şeyden önce nitelik/yetenek homojen değildir. Dolayısıyla, yüksek niteliğe sahip bireylerin göç etme olasılığı daha yüksek olacağından, göç veren ülkede geride kalan işgücünün nitelik düzeyi görece olarak daha düşük olacaktır. Ayrıca, göç veren ülkeden yalnızca nitelik düzeyi yüksek işgücü değil, nitelsiz işgücü de göç edeceğinden, nitelikli işgücünün eğitimi teşvik edici etkisi beklenenden düşük olmaktadır. Bunun yanı sıra, bireyin başarı durumu,

gelecekte yurtdışındaki istihdam olanaklarının durumu, göç alan ülkelerdeki göç politikalarında yaşanan değişiklikler vb. nedenler göç kararını etkileyeceğinden eğitimin beklenen getirisi yüksek ölçüde belirsizlik taşımaktadır. Ayrıca, göç veren ülkedeki beşeri sermaye stokunun fiziksel imkânlarla orantısız olarak artırılması, bir beyin israfı (çöplüğü) durumu yaratabilecektir. Bütün bu durumlara ek olarak, nitelikli işgücünü arttırmak için göç veren ülkede eğitime ayrılan kaynakların artırılması, kamu ve özel harcamaların artmasına anlamına geleceğinden, diğer mal ve hizmetler için yapılan harcamaları dışlama etkisiyle azaltacağından olumsuz bir etki yaratabilecektir. Tüm bu olumsuz etkiler göz önüne alındığında Schiff yeni yaklaşımların aksine, nitelikli işgücü göçünü önleyici politikaların alınması gerektiğini savunmaktadır (Schiff, 2005: 30-31).

Nitelikli işgücü göçünün göç veren ülkeler üzerine etkilerine ilişkin yeni yaklaşımların, göç olasılığının, eğitimi teşvik ederek, göç veren ülkenin beşeri sermaye stokunu, dolayısıyla büyümesini arttıracığı yönündeki tezi, eğitimin ve nitelik kazanmanın kendi ülkesinde kalmak amacıyla değil, göç etme beklentisiyle yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu noktada, bir yandan göç alıcı konumundaki gelişmiş ülkelerin çekici çalışma şartları diğer yandan ise, göç veren ülkelerin mevcut durumları ile sahip oldukları nitelikli işgücünü ellerinde tutmalarının zorluğu göz önüne alındığında, beşeri sermaye stokundaki artışın, bu sermayeyi değerlendirecek bir ortam yaratılmadığı sürece ekonomik büyüme için bir anlam ifade etmediği söylenebilir. Bu beşeri sermaye stokunu değerlendirecek bir ortam oluşturulamadığı sürece, söz konusu insan gücünün de göç etmesiyle göç veren ülkeler daha fazla maliyete katlanacakları bir kısır döngü içine gireceklerdir.

1.6.2.2. Beyin Sirkülasyonu ve Bilimsel Diaspora

İletişim ve telekomünikasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve ulaşım maliyetlerinin azalması göçmenlerin anavatanlarıyla olan ilişkilerini arttırmıştır. Bu durum 1970'ler ve 1980'lerdeki beyin göçüne karşı olumsuz bakış açısının 1990'lardan itibaren değişmesine neden olmuştur (Johnson ve Regets, 1998; Meyer, 2001). Göçmenlerin anavatanlarıyla olan ilişkilerinin artması, göç edilen ülkede kazanılan bilgi, beceri ve deneyimlerin göç veren ülkelerin ekonomik gelişiminde kullanılabileceği düşüncesini beraberinde getirmiştir. Bu dönemde yapılan çalışmalar da genellikle göçün göç veren

ülkelerin ekonomik kalkınmasına etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle göçmenlerin gönderdikleri işçi dövizlerinin göç veren ülkelerin ekonomik büyümeleri için önemli bir yabancı kaynak olabileceği ve göçmenlerin buldukları ülkelerle anavatanları arasında bir köprü vazifesi görebilecekleri bu dönemde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir (Portes, 2001; Adams, 2003; Vertovec, 2004; de Haas, 2005; Agunias,2006).

Bu dönemde, gelişmekte olan bazı ülkeler uygulamaya koydukları çeşitli politikalarla yurtdışında bulunan nüfuslarının geri dönüşünü teşvik etmeye çalışmışlardır. Uyguladıkları geri dönüşü teşvik edici politikalarda başarılı olan ülkelerin ekonomik anlamda da önemli atılımlar gerçekleştirmeleri literatürde “yararlı beyin göçü” kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yoon, 1992: 5). Genel olarak yararlı beyin göçü göçmenlerle anavatanlarında kalan kişilerin arasındaki etkileşimle ilgilenmektedir. Meyer ve Brown (1999) yaptıkları çalışmada, özellikle kurulan “diaspora ağlarının” yararlı beyin göçü anlamda anavatanın hedeflediği ekonomik büyümeye önemli katkılarının olduğunu ortaya koymuşlardır. Kapur (2001) ise çalışmasında Çin ve Hindistan gibi ülkeleri dışında büyük nüfuslara sahip gelişmekte olan ülkelerin diğer ülkelere göre diasporalarından daha fazla faydalanacaklarını diğer bir ifadeyle bütün gelişmekte olan ülkelerin oluşturdukları diaspora ağlarından aynı ölçüde yararlanamayacağını ifade etmektedir. Ancak bu konu üzerinde yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde diasporadaki araştırmacıların hem anavatanlarının hem de buldukları ülkenin kültürüne ve diline hâkim oldukları için ayrıca, her iki ülkenin de eğitim sistemleri, bürokratik yapıları, politik durumları ve politikacılarının potansiyel tutumları vb. konular hakkında bilgi sahibi olmaları nedeniyle iki ülke arasında iyi bir köprü olabileceklerinin altının çizildiği görülmektedir (Lowell ve Gerova, 2004; de Haas, 2006; Seguin ve diğerleri, 2006; Katseli ve diğerleri, 2006). Bu doğrultuda yapılan bazı çalışmalar ise, uluslararası göçün ve beşeri sermaye hareketliliğinin göç veren ülkelerin bilimsel ve teknolojik kapasitelerinin artmasına neden olduğunu ileri sürmektedirler (Saxenian, 2005; 2006; Agunias ve Newland, 2007; Wickramasekara, 2011; Tejada ve diğerleri, 2013).

Son dönemlerde nitelikli göçmenlerin anavatana katkılarını konu alan çalışmalar “bilimsel diaspora” adlı yeni bir aktörü ön plana çıkarmaktadırlar (Barre ve diğerleri, 2003; Seguin ve diğerleri, 2006; Tejada ve Bolay, 2010). Yurtdışında yaşayan bilim insanları ve mühendislerin organize ettiği ve anavatanlarının ya da bölgelerinin özellikle bilim,

teknoloji ve eğitim alanlarında gelişmesine katkı sağlamayı hedefleyen topluluklar olarak tanımlanan bilimsel diasporalar, yapılan çalışmalarda bilgi sirkülasyonunun anavatanına doğru gerçekleşmesini sağlayan aktörler olarak görülmektedir (Foray, 2004; Seguin ve diğerleri, 2006; Tejada, 2012).

Sonuç olarak, teknolojik gelişmelerin ulaşım ve iletişim maliyetlerini azalması, göç veren ülkelerin fiziksel anlamda kaybettikleri beşeri sermaye stokunu çeşitli yollarla ikame edebilmelerine imkân tanımaktadır. Özellikle geçmişte yoğun bir şekilde nitelikli işgücü ve bilim insanı göçü veren ülkeler bu durumu lehlerine çevirmek için sahip oldukları diasporalardan yararlanmaya çalışmaktadırlar. Bu doğrultuda geliştirilen çeşitli politikaların diasporaların gerek kendi içlerinde gerekse anavatanlarıyla kurdukları çeşitli bağlantılarla uyumlu bir şekilde uygulanması durumunda ülkelerin ekonomik kalkınmasına önemli katkılar sağlayabileceği yapılan çalışmalardan ve çeşitli ülke örneklerinden anlaşılmaktadır. Ancak ülke örneklerinden bahsetmeden önce, yapılan bu çalışmanın daha iyi değerlendirilebilmesi açısından sonraki başlıkta diaspora kavramından, diasporanın özelliklerinden ve türlerinden bahsedilmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. DİASPORA KAVRAMI VE DİASPORANIN EKONOMİK ETKİLERİ

Bu bölümde, diaspora olgusu kavramsal olarak irdelendikten sonra, bu kavrama ilişkin modeller teorik tartışmalar çerçevesinde ortaya konulmuştur. Daha sonra, diaspora topluluklarının hem misafir olunan hem de anavatan ekonomisi üzerindeki etkileri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Bölüm sonunda ise, ekonomik büyüme modellerinde diasporalarından yararlanan ülke örneklerine ve uyguladıkları politikalar incelenip, Türk diasporasının Batı Avrupa'daki gelişim sürecine ve sahip olduğu fikirsel (beşeri sermaye) ve fiziksel sermaye potansiyeline değinilmiştir. Nihayetinde konunun kavramsal ve teorik çerçevesi özetlenmiştir.

2.1. Diaspora Kavramı, Özellikleri ve Türleri

Diaspora kelimesi, Eski Yunanca: διασπορά – “saçılma, tohum saçma, zerrelere halinde dağılma anlamına gelmektedir (Anthias, 1998: 560; Anteby-Yemini ve Berthomiere, 2005: 262). Bu kelime ilk kez M.Ö. 800-600 yıllarında Yunanların Anadolu ve Akdeniz Bölgelerinde oluşturdukları kolonileri tanımlamak için kullanılmıştır. Bu döneme dikkat edildiğinde Yunanların dağılmasının baskı sonucu değil tamamen ekonomik nedenlerle olduğu anlaşılmaktadır.

Buna karşın Diaspora kavramı, uzun yıllar başta Yahudiler olmak üzere anavatanlarından trajik bir şekilde ayrılmış homojen toplulukları tanımlamakta kullanılmıştır. Ancak 20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başlarından itibaren küresel akımların etkisiyle diaspora kavramı yeniden gözden geçirilerek, mülteciler, göçmenler, sürgün yaşayanlar ve hatta azınlıklar için bile kullanılmaya başlanmıştır (Safran, 1991; Papastergiadis, 2000; Shuval, 2000; Wahlbeck, 2002).

Kavramın tarihsel arka planına bakıldığında M.Ö. 721 yılında İsrail Krallığı'nın ve Samarya'nın Asurlularca yıkılmasıyla başlamış olsa da asıl diaspora M.Ö. 596'da, Babil Kralı II. Nabukadnezzar'ın Yahuda'yı ve Kudüs'ü ele geçirmesiyle oluşmuştur. Bu durum Diaspora kavramının Yahudi tarihi ile ilgili bir kavram olarak algılanmasına neden olmuştur. Kavramın temel anlamı Yahudilerin M.Ö. 586 yılında "Babil Sürgünü" sonucu dağıtılmalarını ifade etmektedir ve Yahudilerin Filistin'den çıkarılmasına dayanmaktadır (Durmaz, 2012: 39). M.S. 70 yılında Kudüs'ün yıkılması birçok Yahudinin sürgünde yaşamasına neden olmuştur. Birçok Yahudi de Babil egemenliğindeki bölgelerde yaşamak zorunda kalmıştır. Sürgüne giden Yahudilerin Avrupa, Kuzey Afrika ve Amerika'ya göç etmeleri bu bölgelerde de Yahudi Diasporası'nın oluşmasına yol açılmıştır. Yunan ve Yahudi Diasporası kavramları karşılaştırıldığında aralarındaki temel fark; Yunan Diasporasının tamamen ekonomik nedenlere dayanmasına karşın, Yahudi Diasporasının zorla dağıtılma ve baskı sonucunda oluşması nedeniyle olumsuz bir nedene dayanmasıdır. Bir başka ifadeyle, Yahudi Diasporası eski yerlerinde (anavatanlarında) ve bir anlamda olmaları gereken topraklarda bulunmayan bir gruba işaret etmektedir (Gerard, 2001: 166).

Batı da diaspora kavramı çok eskilerden beri var olmakla birlikte, özellikle 1980'li yıllardan itibaren yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Tıpkı dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Avrupa'da da kavram zoraki bir dağılım, asıl ülkeden koparılmayı ifade etmektedir (Durmaz, 2012: 39). Bruneau (2010) "Modern diaspora, göç etmiş azınlıklardır" diye tanımladığı kavramda kuvvet zoru ile unsurunu ön plana çıkarmıştır. Yapmış olduğu tespitte diasporada göçe neden olan zorlayıcı nedenlerin bulunması ve bu unsurların asıl yurtlarıyla güçlü bir ilişkisinin bulunması gerektiğini vurgulamaktadır.

Sosyal bilimlerin değişken ve dinamik yapıları bu alanda kullanılan kavramların zaman içerisinde anlam kaybına ya da anlam genişlemesine uğramasına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında diaspora kavramının da ilk ortaya çıktığı dönemden bugüne kadar önemli değişiklikler yaşadığı ve farklı dönemlerde değişik anlamlara sahip olduğu gözlenmiştir. Genel olarak bakıldığında Diaspora kavramının tarihsel süreçte ilk, klasik ve güncel olmak üzere 3 farklı evreden geçtiği söylenebilir (Bergsten, 2003: 9).

Diaspora kavramı, ilk olarak Yunanların Akdeniz ve Anadolu'daki kolonilerini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Bu evredeki temel özellik, anavatandan ayrılan

(kopan) Yunanların hiçbir zorlamayla karşı karşıya kalmadan tamamen ekonomik sebepler nedeniyle ayrılmış olmalarıdır. Zaman ilerledikçe diaspora kavramına yeni anlamlar yüklenmiştir. Özellikle İsrail Krallığı'nın yıkılmasının ardından Yahudilerin toplu olarak göçe zorlanmalarıyla birlikte kavram klasik anlamında kullanılmaya başlanmış ve kısaca bir ulusun anavatanından zorla çıkarılması anlamına bürünmüştür. Bazı kaynaklar Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmeden önce Hıristiyanları ait oldukları toplumdan dışlamasını da klasik evreye dâhil etmektedir (Bergsten, 2003: 10). İlk evre ile klasik evre arasındaki temel fark ise kavram ilk evrede tamamen ekonomik nedenlerle anavatanın terk edilmesini ifade ederken klasik evrede zor kullanılarak anavatanından koparılan bir grubu ifade etmektedir.

Ancak bu dönemlerdeki kapsamıyla diaspora kavramı, 20. Yüzyılda yaşanan savaşlar, küreselleşme, ulus-devlet yapılanmaları, nüfus mübadeleleri gibi olayların yarattığı koşulları karşılayamaz hale gelmiştir. Bu durum kavramın kapsamının genişletilmesine neden olmuştur. Özellikle 1980'lerin sonrasında çeşitli nedenlerle dağınık yaşamaya mecbur kalan hemen hemen bütün topluluklar diaspora teriminin çatısı altında kendisine yer edinmiştir. Güncel evre olarak adlandırılan bu dönemde kavram “denizaşırı”, “etnik”, “sürgün”, “azınlık”, “mülteci”, “göçmen”, “gurbetçi” vb. kavramların eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır (Bergsten, 2003: 9). Dolayısıyla güncel evreye göre diaspora; farklı nedenlerle ülkelerinden ayrılarak veya ayrılmak zorunda kalarak dünyanın çeşitli yerlerine göç eden, buna rağmen anavatanla ilişkisini kesmemiş etnik azınlıklardır. Güncel anlamıyla birlikte nedenleri ve sonuçlarıyla birbirlerinden çok farklı durumlar diaspora kavramıyla açıklanmaya başlamıştır.

Ahmed ve Donnan, (1994) Avrupa'daki değişik milletlere mensup birçok insanın varlığı bunların kendi dinlerini yaşama konusunda yaşadıkları sıkıntıyı öğrencilerin öğrenimlerini yurtlarının dışında sürdürmeleri gibi birçok durumu diaspora kavramı ile anlamlı kılmaya çalışmışlardır.

Aktay (1999) çalışmasında, modern dünyanın basitçe “insanların kendilerini evlerinden uzakta” hissetmelerine yol açan yoğun bir hareketlilikle tanımlanabileceğini belirterek sanayileşmeyle birlikte daha yüksek bir yaşam kalitesi peşinde koşan insanların kendilerini hızla artan bir toplumsal hareketliliğin içerisinde bulduğunu belirtmiştir. Bu

hareketlilik ekonomik ve siyasi anlamda bir takım hareketlilikleri de beraberinde getirmiştir. Küresel çapta gelişen bu toplumsal hareketlilik batıdaki sosyolojik çevrelerce bir çeşit diaspora kavramıyla karakterize edilmiştir (Aktay, 1999: 3).

Kavramın yaşamış olduğu anlam genişlemesine rağmen bazı araştırmacılar ülkelerinden ayrılan her topluluğun diaspora olarak değerlendirilemeyeceğini savunarak, diaspora olarak nitelendirilecek toplulukların taşınması gereken özelliklere ilişkin çalışmalar yapmışlardır. Safran'ın (1991) diaspora topluluklarının sahip olması gereken özellikleri belirlemeye yönelik çalışması bu konuda yapılan ilk çalışmadır. Bu çalışmada Safran, bir topluluğun diaspora olarak değerlendirilebilmesi için altı özelliğe sahip olması gerektiğini belirtmiştir (Alinia, 2007: 99). Buna göre, bir topluluğun diaspora olarak nitelendirilebilmesi için ilk olarak onların ya da atalarının, orijinal merkezden (anavatanları) iki ya da daha fazla yabancı bölgeye dağılmış olması, ikincisi, topluluktaki bireylerin anavatanlarına ilişkin – fiziki konumu, tarihi vb.- ortak bir hafızaya, hayale ya da mite sahip olmaları, üçüncüsü, topluluktaki bireylerin ev sahibi ülke tarafından tam olarak kabul edilmeyeceklerine inanmaları ve bu nedenle de kendilerini yabancı hissetmeleri, dördüncüsü, anavatanlarını asıl, ideal yurtları olarak görmeleri ve koşullar uygun olduğunda kendilerinin ya da torunlarının dönecekleri bir yer olarak kabul etmeleri, beşincisi, hep beraber asıl vatanlarının korunması ve yenilenmesi, güvenliğinin ve refahının sağlanması görevini üstlenmeleri gerektiğine inanmaları, altıncısı, şahsen ya da vekâleten her hangi bir şekilde anavatanla ilişki kurmaya devam etmeleri gerekmektedir (Safran, 1991; Walhbeck, 2002; Reis, 2004).

Robin Cohen, (1997) yapmış olduğu çalışmada, Safran'ın diaspora anlayışını Yahudi deneyimleri ve zorunlu dağılmayla sınırlı olduğu gerekçesiyle eleştirmiş ve daha geniş bir tanım yapmıştır. Ayrıca yapmış olduğu çalışmada, diaspora deneyimlerinin yekpare olmaktan çok, topluluğa özel ve heterojen olduğunu ileri sürmektedir (Alinia, 2007: 101).Cohen'e göre bir topluluğun diaspora olarak değerlendirilebilmesi için aşağıda belirtilen dokuz özelliğin tamamını ya da bir kısmını bünyesinde bulundurması gerekmektedir (Alinia, 2007: 102):

- Anayurttan bir takım sıkıntılar sonucu iki ya da daha fazla yabancı bölgeye dağılmak,

- Bazı durumlarda, anayurttan iş, ticaret vb. nedenlerden dolayı ayrılmak,
- Konumu, tarihi ve başarıları dâhil olarak anayurda ilişkin kolektif bir hafıza ve mit olması,
- Varsayılan tarihi yurdun idealleştirilmesi ve bu yurdun korunması, inşası, güvenliği, refah ve hatta yaratılmasına yönelik kolektif taahhüt,
- Kolektif tasvip bulan bir dönüş hareketinin gelişimi,
- Farklılık, ortak tarih ve ortak gelecek düşüncesine dayalı ve uzun süre korunan güçlü bir etnik grup bilinci,
- İçinde yaşanan toplumlarla sorunlu ilişki, en azından kabul edilmeme veya grubun başına bir başka felaketin gelme ihtimali,
- Diğer ülkelerde yaşayan topluluk üyeleri ile dayanışma ve sempati,
- İçinde yaşanan ülkede çoğulculuğa geçit veren bir ortamda varlığı sürdürme olasılığı.

Bütün bu fikir ayrılıklarına ve klasik görüşü savunan düşüncelere karşın, birçok araştırmacı, 21. yüzyıldaki iletişim ve telekomünikasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve buna bağlı olarak gelişen küreselleşme akımlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni göç olgusunun klasik diasporaya alternatif yeni/modern bir diaspora yaklaşımını ortaya çıkmasını zorunlu hale getirdiği fikrini savunmaktadır. Klasik diaspora kavramının kapsamını ve sınırlarını genişleten bu yeni diaspora olgusu daha fazla toplumu kapsamaktadır (Glick ve diğerleri, 1995; Vertovec ve Cohen, 1999). Sheffer (1996)'e göre, kavramın yayılması esas olarak uluslararası göçün göze çarpan oranda büyümesi, daha fazla göçmenin konuk olunan ülkelere yerleşmesi, belli başlı gelişmiş toplumlardaki çoğulculuğun kültürel gelişim ve siyasi gelişme imkânı ve eski diasporaların sürekliliklerinin bir sonucudur. Safran (1991), bu noktadan hareketle çalışmasında ABD'deki Kübalılar ve Meksikalılar, Almanya'daki Türkler, Kuzey ABD'de ve Karayiplerdeki Çinliler, Polonyalılar, Filistinliler ve çeşitli ülkelerdeki Hintliler ve Ermeniler gibi diasporada yaşayan bir dizi topluluktan bahsetmektedir (Khayati, 2009: 35). Yeni diaspora tanımının içinde yer alan diasporalarda, anavatandan ayrılışın klasik diasporalardaki gibi tamamen trajik bir nedene dayandırılma zorunluluğu bulunmamaktadır. Buna göre yeni diaspora; etnik grupların okumak, çalışmak ya da daha iyi hayat şartları için uzaktaki akrabaların yanına göç etmek gibi durumları da diaspora kavramının kapsamı içine alan bir tanımlama yapmaktadır (Kasasa, 2001: 29). Klasik

diaspora ile yeni diaspora arasındaki farklılıklar göç deneyimleri sonrasında oluşan kültürel kimliğin özelliği ile alakalıdır. Klasik diasporada farklı yerlerde de olsa diasporalar arasında homojenliğin, koordinasyonun ve bağlılığın varlığı esastır. Dahası, klasik diasporada diasporik toplulukların saflık ve aynılık gösterdikleri öngörülür. Yeni diaspora olgusunda bu söz konusu değildir. Yeni diaspora olgusu içinde bulundurduğu heterojen yapıya ve çoklu kimliğe ek olarak diasporaların farklılaşabileceği üzerinde durmaktadır. Bundan dolayı bu tanım küreselleşen dünyada diasporik toplumların tarif edilmesinde daha kullanışlıdır. Küreselleşme ile gelişen diaspora toplulukları, gelişen teknolojik imkanlar sayesinde daha kolay anavatanla iletişim kurarlar ve anavatanına aidiyet hissederler.

Diaspora toplulukları birçok ortak noktaya sahip olmalarına karşın kuruluş aşamalarına bakıldığında farklı güdülenmelere sahip oldukları görülmektedir. Bazı diasporaların oluşumunda gönüllü göçü tetikleyen etmenler etkili olurken, bazı diasporaların oluşumunda ise zorunlu göçü tetikleyen etmenler etkili olmuştur. Kimi diasporalar ise hem zorunlu hem de gönüllü göç sonucunda ortaya çıkmıştır.

Gerek gönüllü göçü gerekse zorunlu göçü etkileyen birbirinden farklı faktörler söz konusudur. Gönüllü göçü etkileyen faktörlere “çekici” faktörler denilmektedir. Misafir olunan ülkenin ekonomik durumu ve politik yapısının iyi olması bu faktörler arasında sayılmaktadır. Zorunlu göçü etkileyen faktörlere ise “itici” faktörler adı verilmektedir. Hâkim güçler tarafından sürülmek, ekonomik, politik ya da sosyal yapının kötüye gitmesi gibi etmenler itici faktörler arasında değerlendirilmektedir.

Birçok diaspora kendi isteğinin dışında kurulmuş gibi görünse de gerçekte göçlerin gönüllü mü yoksa zorunlu mu olduğunu ayırt etmek zordur. Yine de savaş, soykırım, salgın hastalık, dinsel, etnik ya da siyasi nedenlerden dolayı bir gruba yapılan şiddet hareketleri (pogrom) gibi olaylar göçlerin nedenini açıklamada yardımcı olmaktadır.

Tarihte zorla anavatanından sürülen millet olarak ilk akla gelen millet Yahudilerdir. Yahudiler, öylesine dağılmışlardır ki, diaspora nüfusu İsrail’in nüfusundan daha fazladır. Dünya genelinde yaklaşık 14 milyon Yahudi yaşarken, İsrail’in nüfusu bunun yaklaşık üçte biri kadardır (Cohen, 2008: 162). Yahudilerin yanı sıra Filistinliler de neredeyse tamamen anavatanlarından sürülmüşlerdir. Yaklaşık 780.000 Filistinli İsrail askerlerinin zoruyla

anavatanlarından sürülürken, yaklaşık 120.000 Filistinli de daha sonra anavatanını terk etmeye zorlanmıştır.

Başka milletlerin zorlamasıyla ülkelerini terk edenlere ek olarak açlık, salgın hastalık ya da iç çekişmeler gibi nedenlerden dolayı anavatanını terk etmek zorunda kalan milletler de vardır. Örneğin; İrlandalıların yaklaşık %25'i, 1845-1851 yılları arasında yaşanan kıtlık sebebiyle anavatanını terk etmek zorunda kalmıştır. Lübnanlılar da 1914 ve 1970 yıllarında yaşanan iç savaş nedeniyle göç etmeye mecbur kalmışlardır (nüfusun %25'den fazlası) (Cohen, 2008: 162).

İnsanlar sadece sosyal zorunluluklardan dolayı değil; iş kurmak, ticaret yapmak ve sömürü kurmak gibi ekonomik zorunluluklardan dolayı da göç etmişlerdir. Hindistan'daki İngiliz Kolonileri, Fransa'daki inşaat işçisi Haitililer bu statüde değerlendirilebilmektedir. İşçi diasporasının üyeleri daha çok yerel halkın yapmak istemediği ingilizcede 3D [kirli, tehlikeli ve zor (dirty, dangerous and difficult)] olarak anılan işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır.

Ticaret diasporaları daha çok yerel otoritenin onayı dışında kurulmuşlardır. Yerel otorite tarafından dikkate alınmayan Çinli tüccarlar bunun en iyi örneğidir. Konfüçyüs sisteminin dörtlü hiyerarşik yapısının en alt kısmını tüccarlar oluşturmaktadır (Cohen, 2008: 164). Hint kültüründe de tüccarlar hiçbir zaman en alt tabakada yer almasalar da statüleri hep alt seviye de olmuştur.

Dünya tarihine bakıldığında diaspora gruplarının oluşumlarının birbirinden farklı olduğu göze çarpmaktadır. Her bir grubun anavatanından ayrılma sebebi farklıdır. Cohen yapmış olduğu bir çalışmada diasporaları beş farklı kategoride (Mağdur ya da mülteci, imparatorluk ya da sömürge, işçi ya da hizmetçi, ticaret ve post modern)ele almıştır (Bergsten, 2003: 12).

1) *İşçi Diasporası*: İşçi ya da hizmet diasporası, ekonomik sebepler dolayısıyla iş aramak için ülkelerini terk etmek zorunda kalanlar için kullanılmıştır. Bu tür diasporalara İngiltere'nin sömürgesi oldukları dönemlerde Hindistanlılar, Fransa'da inşaat işçisi olarak çalışan Kuzey Afrikalılar, Amerika'da demir yollarında çalışan Çinliler ve Hawaii'deki

şeker kamışı tarlalarında çalışan Japonlar örnek olarak gösterilmektedir. Bu tür diasporaların oluşmasında 19. yüzyılda meydana gelen işçi göçleri etkili olmuştur. Bu işçilerin çalıştırıldığı işlere bakıldığında genellikle ülke vatandaşlarının yapmadıkları, daha çok fiziki güç gerektiren ve İngilizce de “3D” [kirli, tehlikeli ve zor (dirty, dangerous and difficult)] olarak adlandırılan işler olduğu gözükmektedir. Dolayısıyla bu grupların bir kısmı yaşadıkları kötü koşullar ve olaylar nedeniyle mağdur diaspora türünde de sayılmaktadırlar (Cohen, 1997: 5).

2) *Ticaret Diasporası*: Ticaret Diasporası uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. İlk örnekleri arasında Venedikli tacirler, Lübnanlılar ve Çinli Tüccarlar yer almaktadır. Tüccarlar bir şehre giderek oranın dilini öğrenirler, müşterilerle ve iş yapabilecekleri insanlarla tanışır ve daha sonra da bu şehirlerde ticaret yaparlardı ve bu şehirlerde yaşarlardı (Bergsten, 2003: 10). Bu grupların ticaret bağı ile oluşturdukları birlik ticaret diasporası olarak adlandırılmaktadır.

3) *Mağdur Diasporası*: Mağdur ya da mülteci diasporasında en önemli özellik zor kullanılarak insanların anavatanlarından göçe zorlanmalarıdır. Bu tarz diasporalar için akla ilk gelen örnek Yahudilerdir. Ancak Yahudiler dışında köle ticareti nedeniyle anavatanlarından koparılan Afrikalılar, 19. yüzyılın ortalarında meydana gelen kıtlık sonucunda ülkelerini terk eden İrlandalılar, tehcir nedeniyle sürgüne gönderilen Ermeniler ve İngilizlerin bölgeden ayrılması ile İsrail askerlerinin bölgeye hâkim olması sonucunda ülkelerini terk etmek zorunda kalan Filistinliler de bu kategorinin içerisinde yer almaktadırlar (Bergsten, 2003: 12).

4) *Sömürge Diasporası*: Avrupa'nın güçlü devletlerinin daha fazla büyüme için oluşturdukları kolonileri içerisinde bulunan kendi vatandaşları, sömürge diasporası adı verilen diasporaları oluşturmuşlardır. Britanya, Hollanda, Almanya, Portekiz ve İspanya gibi ülkeler dünyanın birçok yerinde bu tür diasporalara sahiptirler. Ancak bazı sosyologlar bu gruplar için “diaspora” kavramını kullanmanın doğru olmadığını çünkü asıl göç eden jenerasyonun çok uzun yıllar önceye dayandığını ifade etmektedir. Şu anki jenerasyonun anavatanla hemen hemen hiçbir bağı kalmadığı içinde bu kavramın kullanılmayacağını ileri sürmektedirler (Bergsten, 2003: 11).

Tablo 5: Diaspora Türleri

Tür	Örnek
İşçi ya da Hizmet	Hindistanlılar, Çinliler, Japonlar, Türkler
Ticaret	Vietnamlılar, Lübnanlılar, Çinliler
Mağdur ya da mülteci	Yahudiler, Afrikalılar, Ermeniler, Filistinliler, İrlandalılar
İmparatorluk ya da Sömürge	Eski Yunan, Britanya, İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa
Post Modern Diaspora	Karayipliler, Sintliler

Kaynak: Cohen, 1997: 18

Bazı diasporalar zaman içerisinde birtakım değişiklikler geçirerek gözden kaybolmaktadır. Birçok sömürge diasporası zaman içerisinde farklı bir kimlik kazanarak anavatanla olan bağlarını kaybetmiştir. Bazı diasporalar ise anavatanla olan bağlarını kaybetmemelerine rağmen ikinci ve daha sonra gelen nesillere anavatanın kültürünü aktarmakta zorlanmaktadırlar. Örneğin; Çin diasporası yeni nesillere kendi kültürünü aktarabilmek ve ana dilini öğretebilmek için buldukları bölgelerde çeşitli çalışmalarda bulunmaktadır (Bergsten, 2003: 12). Bazı diasporalar ise zaman içerisinde insanların anavatanlarına dönmesi sonucunda diaspora özelliğini kaybetmişlerdir. Örneğin; Japon diasporası üyesi birçok Japon, Amerika'nın Hawaii'yi topraklarına katması sonucunda işlerini bırakarak anavatanına geri dönmüştür. Dahası Latin Amerika'da ve ABD'nin batı kıyılarında yaşayan birçok Japon etnik kimliğini kaybetmiştir. Birçok ikinci ve üçüncü nesil Japon ana dili olan Japonca'yı konuşamamaktadır (Bergsten, 2003: 10).

Tablo 5'te görüldüğü gibi bazı ülkeler birden fazla grup içerisinde yer almaktadır. Bunun sebebi, tarih boyunca insanların farklı nedenlerden dolayı ülkelerini terk etmeleridir. Dahası, etnik grupları tam anlamıyla kategorize etmek de mümkün görünmemektedir. Örneğin; Yahudiler sadece mağdur konumunda değil, aynı zamanda ticaret kategorisinde de yer almaktadır. Aynı şekilde Çinliler hem işçi kategorisinde hem de ticaret kategorisinde değerlendirilmektedir.

Genel olarak bakıldığında diaspora gruplarına yönelik sınıflandırmaların anavatanından ayrılma nedenlerine göre yapıldığı görülmektedir. Ancak bu durum son dönemlerde yaşanan gelişmelerle birlikte değişmeye başlamıştır. Meyer (2001) çalışmasında "bilimsel diaspora" olarak nitelendirdiği yeni bir diaspora türünden söz

etmektedir. Bu çalışmaya göre, anavatanlarından ayrılma nedenleri birbirlerinden farklı olmasına karşın anavatanlarının ya da bölgelerinin özellikle bilim, teknoloji ve eğitim alanlarında gelişmesine katkı sağlamak için bir araya gelen yurtdışında yaşayan bilim insanları ve mühendislerin organize ettiği gruplar bilimsel diaspora olarak nitelendirilmektedir.

2.2. Diasporanın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri

21. yüzyılda başta iletişim ve telekomünikasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ulaşım ve iletişim sektörlerindeki maliyetleri azaltarak emeğin ve sermayenin dolaşımını kolaylaştırmıştır. Nitekim bu durum uluslararası göç verilerinden de anlaşılmaktadır. Birleşmiş Milletler Uluslararası göç verilerine göre, uluslararası göç stoku 1990 yılında 154 milyon iken, 2013 yılında bu rakam yaklaşık % 55 oranında bir artışla 232 milyon kişiye ulaşmıştır. Dahası bu grubun anavatanlarına gönderdikleri işçi dövizlerinde de önemli bir artış kaydedilmiştir. 2000 yılında dünya genelinde işçi dövizleri gelirlerinin toplamı 132 milyar dolar seviyelerindeyken, 2013 yılında bu rakam 557 milyar dolara ulaşmıştır (World Bank, 2015: 4). Bu akımın da büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleşmiştir (418 milyar dolar). 2013 yılında gelişmekte olan ülkelerin göçmenlerin gönderdikleri işçi dövizlerinden elde ettikleri gelir uluslararası örgütlerin bu ülkelere sağladıkları yardımlardan üç kat daha fazladır (World Bank, 2014: 1).Uluslararası göç hareketleri yalnızca sermaye dolaşımını değil aynı zamanda mal ve hizmet dolaşımını da olumlu yönde etkilemektedir. Yapılan pek çok çalışmaya göre, bu göç hareketleri hem göç alan ülke hem de göç veren ülkenin dış ticaretini olumlu anlamda etkilemektedir (Razin ve Sadka, 1992; Genc ve diğerleri, 2011; Felbermayr ve diğerleri, 2012; Gaston ve Nelson, 2013).

Uluslararası göç hareketlerinin sanayi toplumları açısından son derece önemli olan bu ekonomik katkılarının yanı sıra bilgi toplumları için son derece önemli olan bilginin yayılması konusunda da önemli etkileri söz konusudur. Özellikle gelişmiş ülkelerde oluşturulan diaspora ağları bu konuda önemli bir rol üstlenmişlerdir. Diasporalar bu ağlar vasıtasıyla sahip oldukları bilgi birikimini anavatanlarına aktararak anavatanlarının ekonomik büyümeleri için ihtiyaç duydukları beşeri sermaye stokunu arttırmaktadırlar. Aynı zamanda da üretilen inovatif ürünlerin de buldukları ülkelere pazarlanmasında

aracılık ederek hem bilginin hem de mal ve hizmetlerin yayılmasında köprü vazifesi görmektedirler (Portes, 2001; Adams, 2003; Vertovec, 2004; de Haas, 2005; Agunias, 2006). Dolayısıyla diasporaların hem anavatanın hem de misafir olunan ülkelerin ekonomik büyümesi üzerine çeşitli kanallardan etkileri söz konusudur.

2.2.1. Diasporanın Misafir Olunan Ülkenin Ekonomik Büyümesine Etkileri

Birçok gelişmiş ülkenin göçmen politikalarında yabancı ülke vatandaşlarının ülke ekonomisine sağlayacakları olumlu etkiler önemli bir yer almaktadır. Özellikle ülkenin işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan işgücünün yurtdışından sözleşmeli işçilerle giderilmeye çalışılması ya da belli alanlarda ihtiyaç duyulan yüksek nitelikli işgücünün ülkelerinde bulunan diaspora örgütleri vasıtasıyla kalıcı olarak temin edilebilmesi gelişmiş ülkelerin de uluslararası göç olgusuna ve diasporalara ilgisini arttırmaktadır. Nitekim yapılan çalışmalar göç edilen ülkelerin anavatanlarından sahip oldukları niteliklere uygun iş bulamadıkları için uluslararası göç akımlarına katılan göçmenlerden faydalandıklarını ortaya koymaktadır (Skeldon, 2000; Lofranco, 2009).

Sanayi toplumu döneminde gelişmiş ülkeler göçmen işgücünü daha çok tarım ve ağır sanayi sektöründe istihdam etmek için talep ederken (özellikle yerli işgücünün yapmak istemediği zor, kirli ve tehlikeli iş türleri), bilgi toplumunda göçmen işgücüne talep daha çok sahip oldukları niteliğe göre olmaktadır. Saxenian (2005) ABD'deki silikon vadisinde yapmış olduğu çalışmada, 2000 yılında vadede çalışan nitelikli işgücünün üçte birinden fazlasının yabancı uyruklu çalışanlardan oluştuğu ve bu grubun büyük bir çoğunluğunun da Asya kökenlilerden oluştuğunu tespit etmiştir.

Bazı çalışmalar ise, göçmenlerin kısa dönemde gelişmiş ülkelerin ihtiyaç duydukları işgücü açığını gidererek bu ülkelerin ekonomik büyümelerine olumlu etkilerinin olduğunu buna karşın uzun dönemde yerli işgücünün işgücü piyasasından dışlanmasına neden olarak yerli işgücü üzerinde olumsuz etkiler yarattıkları bunun da ülkenin büyümesini olumsuz yönde etkilediğini öne sürmektedirler. Bu durumun da özellikle daralma dönemlerinde ülkedeki sosyo-ekonomik dengeleri değiştirerek yabancı düşmanlığı ve ırkçı saldırılar gibi birtakım olumsuzluklara neden olduğunu savunmaktadırlar (Marsella ve Ring, 2003; Reis, 2004).

Ancak yapılan pek çok çalışma, diasporaların yalnızca misafir oldukları ülkedeki işgücü piyasalarının ihtiyaçlarını gidererek ya da sahip oldukları nitelikler vasıtasıyla beşeri sermaye stokunu arttırarak değil aynı zamanda üretilen ürünlerin pazarlanmasında da önemli bir rol üstlendiklerini ortaya koymaktadır (Lowell ve Gerova, 2004; de Haas, 2006; Seguin ve diğerleri, 2006; Katseli ve diğerleri, 2006). Diasporalar, gerek misafir olunan ülke ve gerekse anavatanları hakkında sahip oldukları bilgi ve tecrübe sayesinde yatırımcıların ve tüccarların üstlenecekleri riskleri ve maliyetleri azaltarak iki ülke arasındaki ticareti olumlu yönde etkilemektedir (Razin ve Sadka, 1992; Genc ve diğerleri, 2011; Felbermayr ve diğerleri, 2012; Gaston ve Nelson, 2013).

2.2.2. Diasporanın Anavatanın Ekonomik Büyümesine Etkileri

Diaspora toplulukları kuruluş amaçları doğrultusunda kültürel kimliklerini korumak ve buldukları ülkelerde söz sahibi olmak adına pek çok çalışma yapmaktadırlar. Ayrıca anavatanlarıyla kurdukları bağlar sayesinde anavatanları ile buldukları ülke arasında bir köprü görevi üstlenerek bu iki ülke arasında ekonomik ve sosyal işbirliğine katkı sağlamaktadırlar. Bu katkının yanı sıra anavatanlarının ekonomik büyümesini de çeşitli kanallardan etkilemektedirler. Nitekim yapılan pek çok çalışma diasporaların anavatanlarıyla kurdukları bağlantıların anavatanlarının ekonomik büyümesine önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır (Portes, 2001; Kapur, 2001; Adams, 2003; Vertovec, 2004; Lowell ve Gerova, 2004; de Haas, 2005; Seguin ve diğerleri, 2006; Katseli ve diğerleri, 2006; Tejada ve Bolay, 2010).

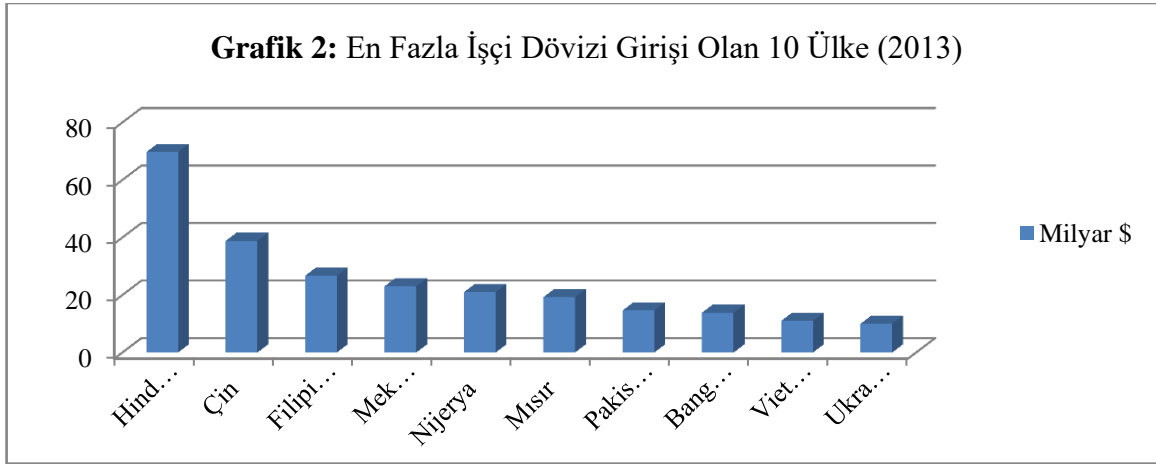
Yapılan çalışmalar, diasporaların anavatanlarının ekonomik büyümesini üç farklı kanaldan etkileyebildiklerini ortaya koymuştur (Skeldon, 2000). Birincisi, diaspora topluluklarındaki bazı nitelikli üyelerin anavatanlarına bilgi transfer etmesidir. Diasporalar sahip oldukları bilgi, beceri ve tecrübeyi anavatanlarına aktararak beşeri sermaye stokunun artmasını sağlamaktadırlar. Bu durum ülkenin ekonomik büyüme hedeflerine ulaşması için ihtiyaç duyduğu beşeri sermayeye ulaşmasına yardımcı olmaktadır. İkincisi, Diasporalar sahip oldukları yatırımları ve birikimleri anavatanlarına çeşitli yollardan kanalize ederek ülkenin fiziki sermaye stokunu etkileyebilmektedirler. Diasporalar bu yolla anavatanlarının kendi kaynaklarının yeterli olmadığı ve/veya yabancı kaynak bulmakta da zorlandıkları dönemlerde farklı araçlarla (diaspora tahvilleri, doğrudan yatırım vb.) anavatanlarına

yardım edebilmektedirler. Üçüncüsü ise, diaspora üyelerinin anavatanındaki akraba ve yakınlarına gönderdikleri işçi dövizleridir. İşçi dövizleri özellikle bazı gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişmeleri için son derece önemli bir yabancı kaynak niteliğindedir. 2013 yılında gelişmekte olan ülkelerin göçmenlerin gönderdikleri işçi dövizlerinden elde ettikleri gelir bu ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımdan ve uluslararası örgütlerin bu ülkelere sağladıkları yardımlardan daha fazladır (World Bank, 2014: 1).

2.2.2.1. İşçi Dövizleri

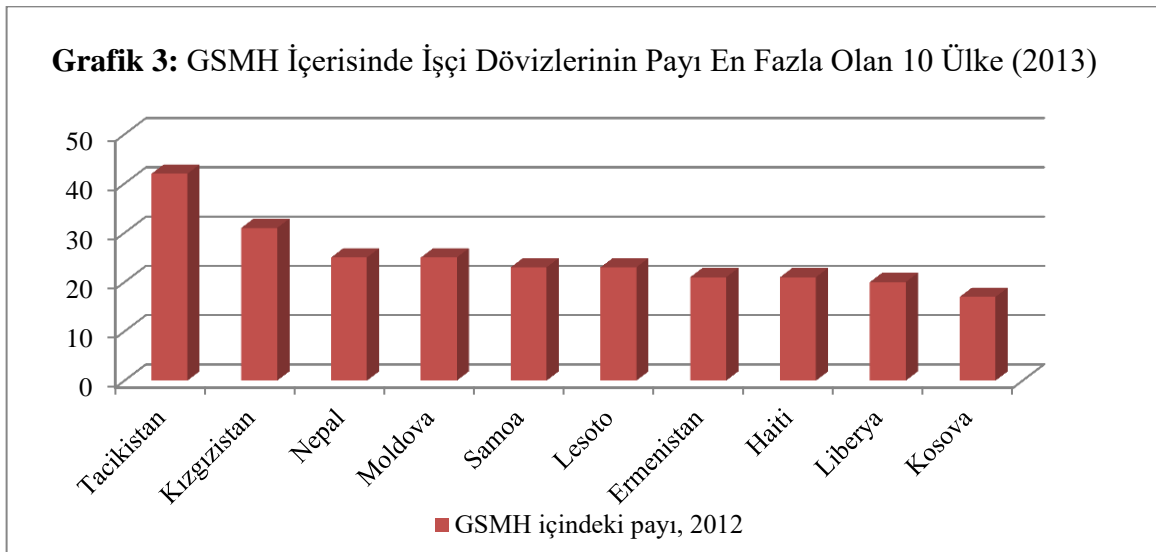
Uluslararası göç olgusunun göç veren ülkeler açısından olumlu etkileri tartışılırken en önemli etkilerinin başında yurtdışında yaşayan göçmenlerin çeşitli nedenlerle ülkelerine gönderdikleri dövizlerin ülkenin döviz rezervlerine yapacağı katkının geldiği savunulmaktadır. Özellikle son otuz yılda gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru büyük bir işçi dövizleri akımının olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur (Neal ve diğerleri, 2005). 1965 yılından 2000 yılı arasında dünyada göçmen nüfusu ikiye katlanmış ve 76 milyondan 150 milyona çıkmıştır (Martin, 2001). 2013 yılında ise bu rakam 232 milyona ulaşmıştır. Terry (2005) yapmış olduğu çalışmada, araştırmanın yapıldığı dönemde göçmen nüfusunun yaklaşık 175 milyon olduğunu ve bu nüfusun yaklaşık 125 milyonunun anavatanlarına düzenli olarak para göndererek yaklaşık 500 milyon kişiye maddi destek sağladığını ortaya koymuştur. Özellikle 1980'lerden sonra işçi dövizleri pek çok gelişmekte olan ülke için en önemli yabancı kaynak haline gelmiştir (Ratha, 2003). 1990'lı yıllarda ise gelişmekte olan ülkelere gönderilen işçi dövizleri ikiye katlanmıştır (Neal ve diğerleri, 2005). 2013 yılında ise, dünya genelinde 557 milyar dolar seviyesinde işçi dövizleri akımı gerçekleşirken, bunun 418 milyar doları gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleşmiştir (World Bank, 2015: 4).

Grafik 2'de Dünya Bankası verilerine göre 2013 yılında en fazla işçi dövizleri geliri elde eden 10 ülke yer almaktadır. Buna göre, 2013 yılında 14 milyon ülke vatandaşının ülkenin sınırları dışında yaşadığı Hindistan yaklaşık 70 milyar dolar işçi dövizleri geliri elde ederek dünyada en fazla işçi dövizleri girişi olan ülke konumundadır. Hindistan'ı 38 milyar dolar ile Çin, 27 milyar dolar ile Filipinler, 23 milyar dolar ile Meksika ve 21 milyar dolar ile Nijerya izlemektedir.

Kaynak: World Bank, 2014: 4

Bazı ülkeler elde ettikleri büyük işçi döviz gelirlerine karşın bu gelirlerin GSMH içerisindeki payı son derece düşüktür. Nitekim 2013 yılında dünya genelinde en fazla işçi döviz geliri elde eden Hindistan'ın elde etmiş olduğu bu gelir GSMH'nin yalnızca % 3,7'sini oluşturmaktadır (World Bank, 2014: 4). Buna karşın bazı ülkelerin elde ettikleri işçi döviz gelirleri toplamda çok fazla bir oran oluşturmasa da ülkenin GSMH içerisinde büyük bir yer tutmaktadır. Grafik 3'te elde ettikleri işçi dövizlerinin GSMH'lerindeki payı en fazla olan 10 ülke gösterilmektedir. Buna göre, 2013 yılında Tacikistan GSMH'sinin % 42'sine denk gelen yaklaşık 4 milyar dolar işçi döviz geliri elde ederek elde ettiği işçi dövizinin GSMH içerisindeki payı en yüksek olan ülke olmuştur. Tacikistan'ı, % 32 ile Kırgızistan ve % 29 ile Nepal izlemektedir.

Kaynak: World Bank, 2014: 4

2.2.2.2. Doğrudan Diaspora Yatırımları ve Portföy Yatırımları

İşçi dövizleri, diasporaların anavatanlarına sağladıkları önemli bir dış kaynaktır. Ancak bu kaynak bir ülkenin kalkınmasını tek başına sürdürebilecek güce sahip değildir. Kalkınmanın sürdürülebilmesi için, bu kaynağın yanı sıra, portföy yatırımlarına ya da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Diasporaların bu konuda da anavatanlarına katkı sağladıkları yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur (Wong, 2003; Ketkar ve Ratha, 2007; Terrazas, 2010; Rodriguez-Montemayor, 2012).

Yapılan çalışmalar, diasporaların anavatanlarının ihtiyaç duyduğu fiziki sermayeye yalnızca işçi dövizleri kanalıyla değil, hem portföy yatırımları hem de doğrudan yabancı sermaye yatırımları kanalıyla da katkı sağlayabileceklerini ortaya koymaktadır. Diasporaların genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin vatandaşları tarafından oluşturulduğu ve bu ülkelerin yapısal sorunları ve yüksek riskler içermeleri nedeniyle yabancı sermaye çekme ve bu sermayeyi muhafaza etme konusunda sıkıntılar yaşadıkları düşünüldüğünde, diasporaların sağlayacakları yabancı sermaye bu ülkelerin ekonomik büyümelerini sürdürebilmeleri açısından son derece önemlidir.

Bu durumun bilincinde olan bazı ülkeler sahip oldukları diasporalardan çeşitli araçlar vasıtasıyla ekonomik hedeflerini gerçekleştirebilmek için ihtiyaç duydukları yabancı sermayeyi sağlamaya çalışmaktadır. Bazı ülkeler ihtiyaç duydukları yabancı sermayeyi portföy yatırımları kanalıyla sağlamaya çalışırken, bazıları da doğrudan yabancı sermaye yatırımları kanalıyla elde etmeye çalışmaktadır.

Ekonomik büyüme hedeflerini gerçekleştirmek isteyen ya da içinde bulunduğu kriz ortamından çıkmaya çalışan pek çok ülke sahip olduğu diasporalardan yararlanmaya çalışmaktadır. Bu ülkelerin kullandıkları kaynaklardan birisi portföy yatırımlarıdır. Diasporalarından portföy yatırımları kanalıyla yabancı sermaye elde etmeye çalışan ülkelerin en çok kullandıkları araçlardan birisi diaspora tahvilleridir.

Diaspora tahvilleri ülkelerin ekonomik gelişmeleri için yaygın olarak başvurdukları bir finansal araç olmamasına karşın, bazı ülkelerin ucuz ve güvenilir bir yabancı sermaye aracı olarak değerlendirerek zaman zaman başvurduğu bir finansal araçtır (Ketkar ve

Ratha, 2010: 252). Nitekim İsrail bu tahvilleri 1951 yılından beri kullanırken, Hindistan 1991 yılından itibaren çeşitli dönemlerde bu tahvilleri çıkartarak diasporalarından faydalanmaya çalışmıştır (Ketkar ve Ratha, 2007: 3).

Ülkeler farklı ekonomik etkenlere göre diaspora tahvilleri gibi alternatif finansal araçlara başvurmuşlardır. Dolayısıyla çıkarılan diaspora tahvilleri de diasporaların yapısal özelliklerine ve ülkenin bu araçlara başvurma nedenlerine göre birbirlerinden farklı özellikler taşıyabilmektedir. Örneğin İsrail, ülkenin alt yapı yatırımları için ihtiyaç duyduğu yabancı sermayeyi sağlamak amacıyla Yahudi Diasporasına bu tahvilleri ihraç ederken oldukça esnek bir tahvil seçenekleri sunmuştur. Dahası Yahudi Diasporası genellikle büyük miktarlarda kar payı ödediği için bu tahvillerin ihracı sırasında “milliyetçilik indirimi” adı altında borçlanma maliyetlerinde bir indirimde de gidilmektedir. İsrail’in aksine Hindistan bu finansal araca sürekli değil belli dönemlerde başvurmayı tercih etmektedir. Genellikle uluslararası sermaye piyasalarına girmekte sorun yaşadığı dönemlerde ödemeler bilançosu dengesini desteklemek için bu aracı kullanmıştır (Ketkar ve Ratha, 2010: 252).

Ülkelerin diaspora tahvillerini kullanma nedenleri ve sıklıkları gibi bu tahvilleri ihraç etmek için kullandıkları kuruluşlar da birbirlerinden farklıdır. İsrail bu tahvilleri ihraç etmek için 1951 yılında kurduğu “İsrail Geliştirme Şirketini” (DCI) kullanmaktadır. Elde edilen verilere göre, bu şirket aracılığıyla Yahudi Diasporasına tahvil ihraç eden ülke kuruluşundan bugüne 37 milyar dolardan fazla tahvil ihracında bulunmuştur (<http://www.israelbonds.com/>). Hindistan ise, ilk kez 1991 yılında olmak üzere farklı dönemlerde toplam 11 milyar dolar değerinde tahvil ihraç ederken, bu işlem için “Hindistan Merkez Bankası” (SBI) kullanmıştır. Bu iki ülke dışında Sri Lanka da bu aracı kullanan ülkelerden birisidir. Ülke, “Sri Lanka Merkez Bankası” aracılığıyla 2001 yılından beri diasporaları da içeren çeşitli yatırım kategorilerinin bulunduğu “Sri Lanka Geliştirme Tahvillerini” (SLDBs) çıkarmaktadır. Ülke 2013 yılında toplam 1.820 milyon dolar değerinde tahvil ihraç etmiştir (Central Bank of Sri Lanka, 2014: 28). Bu ülkelerin yanı sıra Güney Afrika, Etiyopya ve Lübnan gibi ülkelerde diasporalarına yönelik benzer finansal araçları kullanmaya çalışmışlardır (Bradlow, 2008).

Tablo 6: İsrail, Hindistan ve Etiyopya Diaspora Tahvillerinin Karşılaştırması

İsrail	Hindistan	Etiyopya
1951 yılından beri yıllık ihraç	1991, 1998 ve 2000 yıllarında	Sadece 2008 yılında
Ekonomik gelişmeye katkı	Ödemeler bilançosunu destekleme	Kamu şirketlerini finanse etme
Büyük milliyetçilik indirimi	Çok az milliyetçilik indirimi	Büyük milliyetçilik indirimi
Sabit ve değişken oranlı tahviller ve kâğıtlar	Sabit oranlı kâğıtlar	Sabit oranlı kâğıtlar
1-20 yıl vadeli- geri ödemeli	5 yıllık- geri ödemeli	5-7-10 yıl vadeli
İsrail Geliştirme Şirketi aracılığıyla	Hindistan Merkez Bankası aracılığıyla	Etiyopya Ticaret Bankası aracılığıyla
Diaspora odaklı ancak Diaspora ile sınırlı değil	Diaspora ile sınırlı	Diaspora ile sınırlı
SEC* kayıtlı	SEC kayıtlı değil	SEC kayıtlı değil
Devredilemez	Devredilemez	Devredilemez
		Minimum 500 \$ (ya da eşdeğer)
*SEC: ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (US Securities and Exchange Commission)		

Kaynak: Terrazas, 2010: 16

Tablo 6’da Diaspora tahvillerinden aktif bir şekilde yararlanan İsrail, Hindistan ve Etiyopya’nın ihraç ettikleri tahviller karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Görüldüğü gibi İsrail bu tahvilleri her yıl düzenli olarak çıkararak uzun dönemde ihtiyaç duyduğu alt yapı yatırımlarını finanse etmeye çalışırken, Hindistan uluslararası sermaye piyasasından ihtiyaç duyduğu yabancı sermayeyi karşılayamadığı dönemlerde (3 kez) bu tahvillere başvurmuştur. Etiyopya ise, ülkenin elektrik kurumunun elektrik dağıtım şebekesini geliştirmek için ihtiyaç duyduğu kaynağı sağlayabilmek için bu finansal araca başvurmuştur. Tabloya bakıldığında yalnızca ihraç edilen tahvillerin ihraç amaçları değil “milliyetçilik indirim oranları”, sabit ya da değişken oranlı olmaları, vadeleri ve minimum ihraç miktarları gibi çeşitli farklı özelliklere de sahip oldukları görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak, ülkelerin sahip oldukları diasporaların birbirlerinden farklı özelliklere sahip olmaları ve bu tahvillerin ihracıyla elde edilmesi beklenen gelirlerin birbirlerinden farklı olması gösterilebilir.

Diaspora Tahvilleri, diğer finansal araçlarla karşılaştırıldığında bazı benzerliklere sahip olsalar da bazı temel farklılıklara sahiptirler. Diaspora tahvilleri, birçok gelişmekte olan ülkenin döviz girişi sağlamakta kullandığı “döviz mevduatlarıyla” (FCDs)

karşılaştırıldığında, bu iki finansal araç arasındaki en önemli fark döviz mevduatları istenildiği an çekilebilirken, diaspora tahvilleri vadelerinden önce bozduurulmamaktadır. Bu durum döviz mevduatlarının diaspora tahvillerine göre daha değişken olmasına neden olmaktadır. Nitekim döviz mevduatına sahip bankalar bu mevduatların her an çekilebileceğini düşünerek daha fazla rezerv ayırmak zorunda kalmaktadırlar ve bu durum bu araçların sermayeyi yatırıma dönüştürme kapasitelerini azaltmaktadır. Buna karşın diaspora tahvilleri uzun dönem güvenilir yabancı sermaye kaynağı olarak değerlendirilmektedir (Ketkar ve Ratha, 2007: 4). Diaspora Tahvilleri kısmen İslami Tahvillere benzemektedir. Ancak İslami Tahviller diaspora tahvillerinin aksine şeri kanunlara göre hazırlandıklarından faiz almak ya da ödemek yerine yatırımcılarına kazanılan getiriden kar payı sunmaktadırlar (El Qorchi, 2005).

Diasporalar genellikle anavatanlarının ihraç ettikleri bu tahvillere anavatanlarının ekonomik gelişimine katkı sağlamak ve milliyetçi duygular nedeniyle ilgi göstermektedirler. Bu nedenlerle hareket edildiği için ülkeler ihraç ettikleri bu tahvillerle daha güvenilir ve uzun dönemli yabancı kaynaklar elde etmektedir. Yatırımcılar açısından bakıldığında ise, diaspora tahvilleri yatırımları çeşitlendirme fırsatı sunarak yatırımcıların risk yönetimine olumlu katkılar sağlamaktadır (Ketkar ve Ratha, 2007: 4-5).

Bazı ülkeler diaspora tahvilleri yerine diaspora yatırım fonlarını (Mutual funds) tercih etmektedir. Bu yatırım fonları yatırımcılara riskleri dağıtma imkânı vererek ulusal ve uluslararası piyasalarda işlem gören değişik yatırım araçlarıyla çeşitlendirilmiş bir yatırım portföyü sunmaktadır. Ruanda bu finansal aracı kullanmaya hazırlanan ülkelerden birisidir. Bu doğrultuda “Ruanda Diaspora Yatırım Fonlarını” (RDMF) oluşturmaya çalışan ülke, bu fonlarla orta ve uzun vadedeki yatırımları için ihtiyaç duyduğu yabancı sermayeyi elde etmeyi amaçlamaktadır. Bu fonlarda hedef kitle olarak en küçük yatırımcıları bile içeren bir fiyat politikası gütmeyi planlanmaktadır (Terrazas, 2010: 19).

Bu fonlara bir başka örnek ise ABD ‘de yaşayan ve Liberya’da küçük işlere yatırım yapan Liberyalıların sahip olduğu ve yönettiği “Liberya Diaspora Fonları’dır”. Bu fonlar tarım endüstrisi, balıkçılık, doğal kaynaklar, teknoloji, altyapı geliştirme ve sağlık sektörü olmak üzere altı sektör üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu fonlar, finansal desteğin yanı sıra ticari öğrenim ve işletmelere rehberlik imkânı da sağlamaktadır (Terrazas, 2010: 19).

Diasporalar, anavatanlarının ihtiyaç duyduğu yabancı sermayeye yalnızca portföy yatırımlarıyla değil aynı zamanda anavatanlarına yapmış oldukları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla da katkı sağlamaktadır. “Doğrudan Diaspora Yatırımları” (DDI) olarak adlandırılan bu yatırımların diğer doğrudan yabancı yatırımlarına (FDI) göre en önemli avantajı olumsuz ekonomik koşullarda daha istikrarlı olmalarıdır. Bunun yanı sıra, bu yatırımlarla pazara giren şirketler, anavatanın kültürüne hâkim olma ve sosyal ağlar kurmak gibi çeşitli avantajlara sahip olabilmektedirler (Rodriguez-Montemayor, 2012: 2).

Diasporalar bu tarz yatırımları iki şekilde gerçekleştirebilmektedir. İlki, buldukları şirketlerde üst düzey yönetici olan diaspora üyelerinin sahip oldukları yönetsel becerilerini ve teknik bilgisini kullanarak anavatanlarına yatırım yapmalarını sağlamaları, ikincisi ise, diaspora üyelerinin sahip olduğu ya da yöneticiliğini yaptığı ana şirketin anavatanda şube ya da ilişkili bir firma açması ve buraya çeşitli projelerle finansal ve teknik destek sağlamasıdır. Yapılan çalışmalar, özellikle gelişmiş diaspora ağlarına sahip olan ülkelerin yerel şirketlerinin, diasporaların yoğun olduğu ülkelere doğru açılmaları konusunda cesaretlendirildiklerini ortaya koymaktadır (Orozco, 2004; Rodriguez-Montemayor, 2012: 3).

Doğrudan diaspora yatırımları bazı ülkelerin ekonomik gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Hint Diasporasının 1991 ile 2001 yılları arasında Hindistan’a yapılan 10 milyar dolar yabancı sermaye yatırımının yanında 2.6 milyar dolar değerinde ülkeye yatırım yaptığı tahmin edilmektedir. Yapılan bu yatırımın ülkenin hizmet sektörünün gelişmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Wei ve Balasubramanyam, 2006). Ermenistan da doğrudan diaspora yatırımı potansiyeli olan bir başka ülke konumundadır. Ülkeye, 1998 ile 2004 yılları arasında, yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık % 25’inin doğrudan diaspora yatırımları olduğu hesaplanmıştır (Riddle ve diğerleri, 2010). Latin Amerika, bölge olarak yurtdışına büyük göç veren pek çok ülkeye sahip bir bölgedir. Dolayısıyla, bu bölgedeki pek çok ülke ekonomik büyümelerinde kullanabilecek doğrudan diaspora yatırımı potansiyeline sahiptir. Nitekim, yıllardır yapılan araştırmalar da diasporaların Latin Amerika’daki anavatanlarına yatırım yapmaya hazır olduklarını ortaya koymuştur (Massey ve Parrado, 1998).

Doğrudan diaspora yatırımları uluslararası işçi dövizleri akımı sonucunda anavatandaki bireylerin gelen bu paraların bir kısmını tasarruf ederek üretim faaliyetlerine yatırım yapmalarından farklı bir olgudur. Bu yatırım türü doğrudan şirketlerin yapmış olduğu doğrudan yatırımlara odaklanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında doğrudan diaspora yatırımlarının yalnızca işçi dövizini gönderilen aileleri değil daha geniş bir topluluğu etkilemesi ve kaynakları daha etkin kullanması bakımından ekonomik anlamda işçi dövizlerinden daha üstün olduğu söylenebilir.

Tablo 7’de doğrudan diaspora yatırımlarının ekonomik yararları gösterilmektedir. Bu yararlardan bazıları geleneksel doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıninkilerle benzerlik göstermektedir. Diaspora yatırımları gelişmekte olan piyasalara bilgi, beceri ve gelişmiş teknoloji sağlama, iş tecrübesini artırma ve finansal sermaye sağlama potansiyeline sahiptir. Ayrıca doğrudan diaspora yatırımlarının yerel firmaların yabancı yatırımcıları gözlemlenmeleri ve onların uygulamalarını taklit etmelerine bağlı olarak olumlu dışsallık (yayıma etkisi) yaratması da söz konusudur (Rodriguez-Montemayor, 2012: 6).

Tablo 7: Doğrudan Diaspora Yatırımlarının Potansiyel Yararları

Yararı	Açıklama
Beyin Kazanımı(Brain Gain)	Eğitilmiş ve nitelikli işgücünün anavatana dönmesi sahip olduğu bilgi, beceri ve tecrübeyi beraberinde getirmesi anlamına gelmektedir. Bunların yanı sıra nitelikli göçmenler sermaye ve gelişmiş ülkelerde çalışma ve onlarla iş yapma avantajını sağlamaktadır. Ayrıca bu yatırımcılar yerel şirketlere de çeşitli önerilerde bulunarak onların da uluslararası piyasalara açılmasına yardımcı olabilmektedirler.
Teknoloji Transferi	Doğrudan diaspora yatırımlarından anavatanın ihtiyaçlarına uygun iş uygulamaları ve teknolojileri beraberlerinde getirmeleri beklenmektedir. Yabancı yatırımcının aksine diaspora yatırımcılarının daha az kar odaklı olmaları ve sahip oldukları teknolojiyi anavatanları ve yerel şirketlerle paylaşacakları düşünülmektedir.
İstikrarlı Finansal Yatırımlar	Diaspora yatırımcıları politik riskler ve ekonomik şoklar karşısında diğer yabancı yatırımcılara göre daha istikrarlıdır. Bu durumun nedeni olarak yalnızca milliyetçilik duyguları değil aynı zamanda kültürel yakınlık ve piyasa davranışlarına hâkimiyette gösterilebilir (Nielsen ve Riddle, 2009).
Doğrudan Diaspora Yatırım’larının Doğrudan Yabancı Yatırım’ları Çekici Etkisi	Diaspora yatırımcıları diğer yabancı yatırımcıların anavatandaki yerel şirketlerle iş ortaklıkları kurmaları ya da onlarla ticaretlerini arttırmaları konusunda kritik bir rol oynamaktadırlar.

Kaynak: Rodriguez-Montemayor, 2012: 6

Doğrudan diaspora yatırımlarının diğer yabancı sermaye yatırımlarından ekonomik anlamda üst olduğu pek çok durum söz konusudur. Öncelikle, bu yatırımlar diaspora üyelerinin anavatanlarıyla duygusal bağları söz konusu olduğundan özellikle yetersiz ekonomik koşullarda diğer yabancı yatırımlara göre daha istikrarlıdırlar (Gillespie ve diğerleri, 1999). Ayrıca, diasporaların sahibi olduğu ya da diaspora üyelerinin üst düzey yöneticiliğini yaptığı şirketler anavatandaki piyasa ve işleyişle ilgili bilgileri potansiyel yatırımcılarla paylaştıkları için yabancı yatırımcılar tarafından “öncü şirket” olarak görülmektedir (Riddle ve diğerleri, 2008).

Doğrudan diaspora yatırımlarının bir başka avantajı ise, diaspora bağlantılı yabancı şirketler anavatanında diaspora ile yerel şirketler arasında oluşturulan sosyal bağlantılar sayesinde piyasaya giriş ve kuruluş aşamalarında yüklenilecek işlem maliyetlerini azaltmasıdır (Nahapiet and Ghoshal, 1998; Lester and Cannella, 2006; Graham, 2011). Diaspora yatırımının yanı sıra diaspora üyeleri diğer şirketlerin (yerel ya da yabancı) anavatanlarına yatırımlarını doğru şirketin ortak olarak seçilmesi, girişimcilere rehberlik, profesyonel yöneticilik gibi hizmetler sağlayarak da destekleyebilmektedirler.

2.2.2.3. Bilgi-Teknoloji Transferi

1980’li yılların sonlarından itibaren ekonomik büyüme modellerinde beşeri sermaye faktörünün öneminin artması ve buna bağlı olarak geliştirilen bilgi ekonomisi kavramı bilginin ülkelerin ekonomik büyümesinde önemli bir kaynak olarak değerlendirilmesine yol açmıştır (Siar, 2011: 62). Bilgi, rekabet gücünü ve verimliliği arttıran, yeni fikir ve araçlar geliştirilmesini sağlayan önemli bir etken olarak sayılmaktadır (Foray, 2006; Huggins ve Izushi, 2007). Bu durumun bir sonucu olarak, nitelikli işgücüne devamlı ve artan bir şekilde talep olmuştur. Ancak çoğu gelişmiş ülke bu talebi karşılamak için geliştirmekte olan ülkelere yönelmiş ve bunun sonucunda da bu ülkelerin sahip oldukları nitelikli işgücü stokunda bir azalma meydana gelmiştir. Literatürde bu durum için en çok kullanılan kavram beyin kaybıdır (brain drain) (Albura ve Abella, 2002; Docquier ve Marfouk, 2004; Giannoccolo, 2006). Uluslararası göç hareketlerinin geliştirmekte olan ülkeler üzerine etkilerinin tartışıldığı ilk dönemlerde nitelikli işgücünün göç etmesinin geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesi üzerinde olumsuz etkiler yaratacağını savunanlara karşın, kaybedilen beşeri sermayenin göçmenlerin anavatanlarına

gönderdikleri işçi dövizleri ve diğer fiziki sermaye unsurlarıyla telafi edilebileceği dolayısıyla uluslararası göç akımlarının gelişmekte olan ülkeler üzerinde diğer görüşün aksine olumsuz bir etki yaratmayacağını savunan görüşler de söz konusudur. Ancak yapılan çalışmalara göre göç eden nitelikli işgücünün genellikle anavatana fiziki sermaye katkısı (işçi dövizleri, finansal yatırım vb.) diğer işgücüne göre daha azdır (Faini, 2007; Niimi ve diğerleri, 2008; Alayon, 2009). Bu durumun nedeni olarak ise, nitelikli işgücünün göç ettiği ülkede kalıcı olmak istediği ve bunun için ailesini de beraberinde götürdüğü dolayısıyla maddi destek sağlaması gereken bir yakınının kalmaması gösterilmektedir (Brown, 2003).

Bu durum dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak iletişim ve ulaşım sektörlerindeki maliyetlerinin azalmasıyla birlikte farklı bir boyuta gelmiştir. Nitekim üretim faktörleri, fikirler ve düşünceler önceki döneme göre daha kısa sürede ve daha az maliyetle yayılmaya ve yer değiştirmeye başlamıştır. Bu gelişmeler, araştırmacıların nitelikli işgücünün uluslararası göç hareketlerine bakış açısının da değişmesine neden olmuştur. Pek çok araştırmacı, çeşitli nedenlerle anavatanlarını terk eden nitelikli işgücünün sahip olduğu bilgi ve yeteneğin, buldukları ülkelerde edindikleri tecrübeyle birlikte, fiziki anlamda geri dönmek zorunda olmaksızın çeşitli yöntemlerle anavatanlarına aktarılabilmesini savunmaktadır (Meyer ve Brown, 1999; Meyer, 2001; Saxenian, 2002a; Hunger, 2004).

Bilgi transferi olarak adlandırılan bu olgu başta uluslararası, diaspora, ağ yaklaşımı ve bilgi yayılması olmak üzere pek çok teorik yaklaşım tarafından desteklenmektedir (Basch ve diğerleri, 1994; Bailey, 2001; Meyer, 2001; Ouaked, 2002; Guarnizo ve diğerleri, 2003; Vinodrai ve Gertler, 2006). Bu yaklaşımlardan uluslararası yaklaşımın özel bir durumu olan diaspora yaklaşımı ile ağ yaklaşımı birlikte değerlendirildiğinde, diasporalar hem birbirleriyle hem de anavatanlarıyla oluşturdukları çeşitli bağlantılar aracılığıyla geliştirilen yeni teknolojileri, bilgi ve tecrübeleri paylaşarak, hem anavatanın göç akımlarıyla kaybettiği beşeri sermaye stokunun arttırılabilmesinde hem de aktarılan bilgi ve teknolojiyle üretilen inovatif ürünlerin pazarlanmasında aktif bir rol oynayabileceklerdir (Meyer, 2001).

Bilgi-teknoloji transferinin uluslararası göç hareketleriyle daha da hızlanması diaspora çalışmalarının bu konu üzerine odaklanmasına neden olmuştur. Nitekim 21. yüzyılın son dönemlerinde gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleşen nitelikli insan göçü ve bu grupların anavatanlarıyla olan ilişkilerini devam ettirmeleri diaspora çalışmalarının fiziksel sermaye transferinden beşeri sermaye transferine kaymasına neden olmuştur. Ancak yapılan çalışmalarda odaklanılan konu ve grupların farklı olması, bu grupların ve bağlantılarının farklı şekillerde tanımlanmasına yol açmıştır. Nitekim Brown (2002) çalışmasında bu grubu “entelektüel diaspora ağları” olarak tanımlarken, Barre ve diğerleri (2003), “bilimsel diasporalar” olarak tanımlamış, Turner ve diğerleri (2003), “teknolojik ve bilimsel diasporalar” olarak tanımlamış, Kuznetsov (2005) ise, “yurtdışındaki bilgi ağları” olarak tanımlamıştır.

Tanımlamalardaki fikir ayrılıklarına karşın bu konu üzerine odaklanan bütün araştırmacılar nitelikli insanlardan oluşan diaspora ağlarının anavatanların ekonomik büyümesine yapmış oldukları katkı ve sahip oldukları beyin kazanımı (brain gain) potansiyeli üzerinde hemfikirdirler. Araştırmacıların yanı sıra pek çok ülke ve uluslararası organizasyon da bu yeni olgu üzerine odaklanmıştır. Yapılan çalışmalarda, en az 50 ülke ve çok sayıda uluslararası örgütün bu tür diaspora ağlarının oluşturulması ve yaygınlaştırılması üzerine çalıştığı ve diaspora örgütlerinin daha aktif kullanılmasına yönelik çeşitli projeler hazırladıkları vurgulanmaktadır (Leclerc ve Meyer, 2007: 153).

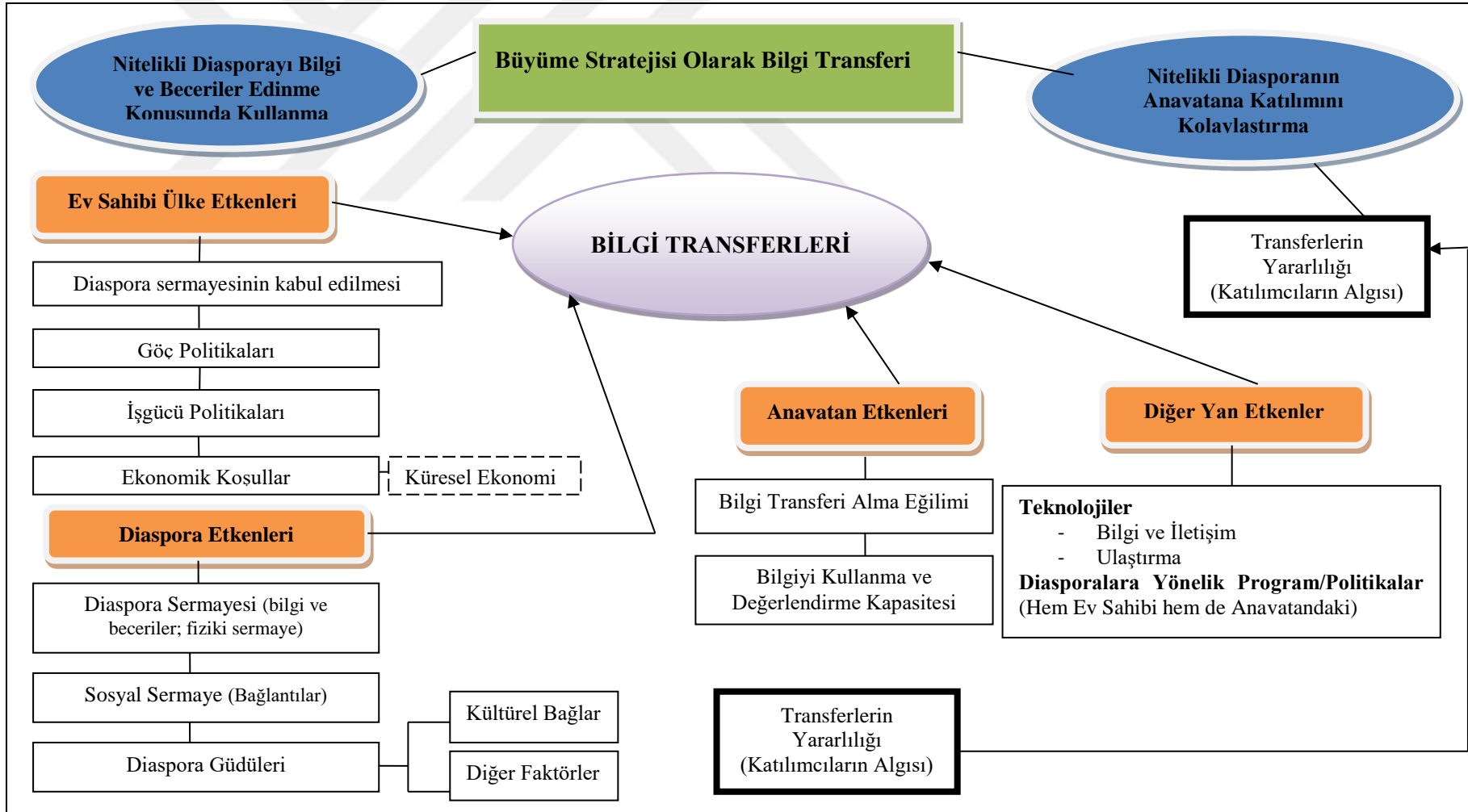
Nitekim son dönemlerdeki ekonomik gelişmelere ve yapılan çalışmalara bakıldığında diasporalarını sosyal ve ekonomik gelişmelerinde aktif olarak kullanan ülkelerin ekonomik performanslarının son derece yüksek olduğu görülmektedir. Diasporalarını aktif bir şekilde kullanan ülkelere birisi Hindistan’dır. Yapılan çalışmalara göre, ABD’deki bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründe yoğunlaşan Hint Diasporası, anavatana yapmış olduğu bilgi ve teknoloji transferi ile bu sektörün anavatanda gelişmesine katkı sağlamıştır (Saxenian, 2004; Hunger, 2004). Diasporasından aktif bir şekilde yararlanan bir başka ülke ise Çin’dir. Pek çok çalışma, nitelikli Çin Diasporası’nın anavatandaki şirketlere ticari bilgi ve teknoloji transferi yaparak ve finansal yatırım desteği sağlayarak ülkedeki şirketlerin uluslararasılaşmasına katkıda bulunduğunu söylemektedir. Aynı zamanda da bu diasporanın anavatanda çeşitli şirketler kurarak ya da kurulmasına finansal destek sağlayarak ülkedeki ticaret hacminin gelişmesine, dolayısıyla ülkenin

ekonomik büyümesine yardımcı olduğu vurgulanmaktadır (Zweig, 2006; Zweig ve diğerleri, 2008). Hu ve Jaffe (2003) yapmış oldukları çalışmada ise G. Kore ve Tayvan'ın ekonomik büyüme hedefleri doğrultusunda ABD ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerdeki diasporalarını başta teknoloji transferi olmak üzere inovatif ürünlerin üretilmesi, yeni yerel teknolojilerin geliştirilmesi ve yerel araştırmacılarla diasporadaki araştırmacılar arasında doğrudan ya da dolaylı olarak fikir alışverişinin gerçekleştirilmesi gibi beşeri sermaye stokunu arttırmaya yönelik faaliyetlerde aktif bir şekilde kullandıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Ülke örneklerine bakıldığında, bilgi transferinin türü, yöntemi ve etkinliğinin ülkeden ülkeye değiştiği görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak, her ülkenin kendi iç dinamiklerinin, sahip oldukları diasporaların özelliklerinin, diasporaların bulunduğu ülkelerin ve diğer yan etkenlerin birbirlerinden farklı olması gösterilmektedir (Siar, 2014: 304).

Şekil 3'de ülkelerin ekonomik büyüme hedefleri doğrultusunda bilgi transferinin gerçekleştirilebilirliği analitik çerçevede gösterilmektedir. Şekilde, nitelikli diasporanın bilgi ve beceriler edinme ve anavatanına katılımını kolaylaştırma konuları kapsamında büyüme stratejisi olarak bilgi transferinin gerçekleştirilebilirliğinin incelenmesine yönelik temel araştırma soruları gösterilmektedir.

Şekil 3: Ekonomik Büyüme Stratejisi Olarak Bilgi Transferinin Uygulanabilirliğinin Analitik Çerçeve Değerlendirilmesi

Şekle göre, bilgi transferini etkileyen birbirlerine bağlı ve iç içe geçmiş ve genel olarak ev sahibi ülke, anavatan, diaspora ve diğer yan etkenler başlıkları altında toplanan pek çok etken söz konusudur. Nitekim yapılan çalışmalar da uluslararası göç hareketlerinin gönderen ve alan ülkelerin politikalarından etkilendiklerini ortaya koymaktadır (Bailey, 2001). Aynı şekilde bu hareketlilikten doğan ürün, sermaye, teknoloji ve bilgi akışının da ülkelerin uyguladıkları yönetmeliklere ve prosedürlere bağlı olduğu gözlemlenmektedir.

Ülkelerin uyguladıkları program ve politikaların yanı sıra anavatanın gerçekleştirilen bilgi ve teknoloji transferini kullanabilme kapasitesi ve küresel ekonomik konjonktürün de bilgi transferinin gerçekleşmesini ve etkinliğini belirleyen etkenler arasında yer almaktadır. Aynı şekilde diasporaların bilgi, beceri ve sermaye kapasitesi, sosyal bağlantıları ve kendilerini motive eden diğer unsurlar da bilgi transferini ve etkisini etkilemektedir.

Şekil 3'teki yapısal çerçeveden hareketle bilgi transferi konusunun daha iyi anlaşılması açısından bilgi transferini etkileyen etkenlere daha detaylı olarak değinmekte yarar görülmektedir.

Diaspora etkenleri: Diasporalar bilgi-teknoloji transferi sürecinin temel aktörlerinden birisidir. Bu süreçte diasporalar açısından motivasyon ve sosyal sermaye olmak üzere iki diaspora etkeni bilgi transferini etkilemektedir. Bu etkenlerden motivasyon daha çok manevi ve duygusal faktörleri içermektedir. Diasporaların anavatanlarına bilgi-teknoloji transferi gerçekleştirmesinde kültürel ve duygusal bağlar birinci dereceden motivasyon kaynağı olarak görülmektedir. Anavatanlarına karşı kültürel ve duygusal bağlılığı yüksek olan göçmenler ülkenin refah seviyesine katkı sağlama konusunda kendilerini sorumlu hissetmektedirler (Sheffer, 1986; Safran, 2004). Buradaki motivasyonu arttıran en önemli faktör milliyetçilik ve vatan sevgisidir. Siar (2011), Filipinli nitelikli göçmenler üzerine yapmış olduğu çalışmada, pek çok nitelikli diaspora üyesi Filipinlinin milliyetçilik ve vatan sevgisi dürtüsüyle bilgi-teknoloji transferi yaptığı, bunun yanı sıra dersler ve eğitimler verdiği, sağlık hizmeti verdiği ve cerrahi operasyonlara katıldığı ve teknoloji tabanlı tarımsal faaliyetler başlattıkları sonucuna ulaşmıştır.

Bazı durumlarda motivasyon kaynağı milliyetçilik ya da vatan sevgisi değil kişisel menfaatler de olabilmektedir. Bazı çalışmalar bilgi-teknoloji transferinin vatan sevgisi kaynaklı değil, diaspora üyesinin öncelikle kendi çıkarlarını düşünmesi ve buna göre hareket etmesinden de kaynaklanabileceğini ortaya koymaktadır (Siar, 2014: 305). Yine de motivasyon kaynağı ne olursa olsun bilgi-teknoloji transferinin gerçekleşmesi anavatanın yararına olmaktadır.

Diasporaların bilgi-teknoloji transferini belirleyen bir başka faktör de sosyal sermayedir. Sosyal ağlar insanları birlikte çalışmaya teşvik eden önemli bir faktördür. Sorenson (2005)'e göre, sosyal ağlar ülkelerin ya da toplumların finansal, beşeri ve bilgi sermayeleri gibi kaynaklardan yararlanmalarına yardım etmektedir. Kurulan bu yakın ilişkiler alternatiflerin daha cazip olması durumunda bile o ülkenin ya da bölgenin seçilmesine neden olabilmektedir. Taube (2005) ise çalışmasında, benzer sosyokültürel geçmişten, dilden, gelenek ve göreneklerden, değer ve normlardan kaynaklanan etnik yapı ve kültürün yüksek derecede güven ya da sosyal sermaye sağlayabileceğine işaret etmektedir. Bu durum ABD'de yaşayan Hint Diasporasının (NRIs) Hindistan'daki yazılım endüstrisinin gelişmesine nasıl katkı sağladığını açıklamaya yardımcı olmaktadır. Hindistan'daki yazılım endüstrisi özellikle Bangalore, Haydarabad ve Madras şehirlerinin bulunduğu ülkenin güneyinde yoğunlaşmaktadır. Eğitimli Hintli göçmenlerin büyük çoğunluğu bu bölgedendir ve yapılan çalışmalar, bu bölge ile Hint Diasporasının yoğun olarak bulunduğu ABD'deki Silikon Vadisi arasında yoğun bir uluslararası bağlantının söz konusu olduğunu ortaya koymuştur (Taube, 2005: 103).

Saxenian (2004), Silikon Vadisi'ndeki Hint ve Çin kökenli girişimcilerle ilgili çalışmasında, bu kişilerin kendi aralarında oluşturdukları sosyal ve profesyonel bağlantılar vasıtasıyla dil, kültür, eğitimsel ve profesyonel deneyimlerini paylaşarak sosyal sermayelerine katkı sağladıklarını ortaya koymuştur. Bu topluluklar kurmuş oldukları bağlantıları girişimlerine başlamak için gerekli olan bilgi, beceri, tecrübe ve sermayeye ulaştırabilecek bir araç olarak kullanmaktadırlar.

Hint Diasporasının Hindistan'la kurmuş olduğu bağlar ve bilgi ve sermaye transferi ABD tarafından kısıtlanmamakta, aksine ABD, bu bağları kullanarak düşük maliyetli ve yüksek kaliteli yazımlar üretilmesine yönelik uzman görüşü sunarak bu girişimleri

desteklemektedir. Bu bağlantıların yanı sıra ABD'deki üst düzey şirketlerde (IBM, General Electric vb.) yöneticilik yapan Hint Diasporası üyeleri şirketlerinin dışardan alması gereken bazı yazılım işlerini Hindistan'dan almaları konusunda karar vericileri etkilemeye çalışmaktadırlar. Bununla birlikte bilişim ve iletişim teknolojileri sektöründe çalışan pek çok diaspora üyesi de ABD'de çalıştıkları şirketlerde Hintli bilişim ve iletişim teknolojileri uzmanı kişilerin işe alınmasına çalışmaktadırlar (Pandey ve diğerleri, 2006).

Ev Sahibi Ülke Etkenleri: Literatürde diasporaların bilgi-teknoloji transferinde ev sahibi ülkenin rolü konusunda çok fazla çalışma olmamakla birlikte, bilgi-teknoloji transferinin süreci dikkatle incelendiğinde ev sahibi ülkenin de en az diğer etkenler kadar süreçte etkili olduğu görülmektedir.

Siar (2012)'e göre, diasporaların bilgi-teknoloji transferlerini etkileyen ev sahibi ülke etkenlerinden birisi diasporaların niteliklerinin ev sahibi ülkenin işgücü piyasasında kabul edilme durumudur. Bu çalışmaya göre, göçmenlerin bilgi-teknoloji transferi, sahip oldukları niteliklere ve eğitim düzeylerine göre ev sahibi ülkenin işgücü piyasasında kolaylıkla iş bulabilmeleri ya da bulamamalarına göre değişmektedir. Nitekim, diaspora üyelerinin sahip oldukları niteliklere göre ev sahibi ülkenin işgücü piyasasında işsizlik oranlarının yüksek olması ya da düşük bir pozisyon ve düşük bir gelir imkanı sunması göçmenlerinin ekonomik ve mesleki istikrarlarını olumsuz anlamda etkilemektedir. Bilgi-teknoloji transferi yalnızca entelektüel sermayeye değil aynı zamanda sosyal ve ekonomik sermayeye de bağlı olduğundan bu durum bilgi-teknoloji transferi kapasitesini azaltmasına neden olmaktadır.

Ev sahibi ülkelerin bir başka etkeni ise, ülkenin göçmen ve işçi politikalarıdır. Ev sahibi ülkelerin nitelikli göçmen ve işçi politikalarının daha az kısıtlayıcı olması hem ev sahibi ülke açısından hem de anavatan açısından bilgi transferinin daha kolay gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır. Nitelikli işgücü göçü ev sahibi ülkenin kısa ve uzun dönemdeki ekonomik büyüme hedefleri doğrultusunda ihtiyaç duyduğu beşeri sermayenin karşılanmasına yardımcı olurken, nitelikli işgücü veren bir ülke ise kaybedilen beşeri sermayenin telafi edilmesine katkı sağlayabilmektedir (Brawley, 1993).

Ticaret anlaşmaları da işgücü akımını ve bilgi transferini teşvik eden bir başka etkendir. Yapılan uluslararası anlaşmaların ve bölgesel iş birliklerinin hem uluslararası işgücü akımını hem de bilgi-teknoloji transferini arttırdığı yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur (Schott ve diğerleri, 2013). 1995 yılında Güneydoğu Asya'daki 10 ülkenin bir araya gelerek oluşturduğu "Güneydoğu Asya Milletleri Birliği" (ASEAN) kendi aralarında yaptıkları ortak anlaşmalarla uzman işgücü için lisans ve sertifika standartları oluşturarak, nitelikli ve sertifikalı işgücünün yerel kurallar ve düzenlemelere bağlı olarak bölge içerisinde serbest dolaşım ve istihdam olanaklarını arttırmaya çalışmaktadırlar. Nitelikli işgücünün bu hareketliliği hem ev sahibi ülke hem de anavatan açısından yararlı bilgi-teknoloji transferine olanak sağlamaktadır (ASEAN Secretariat, 2011).

Bilgi-teknoloji transferini teşvik eden bir başka ev sahibi etken ise araçlarla desteklenen bağlantılardır. Etkili bir bilgi transferi için ev sahibi ülkeden anavatana bilgi akışını sağlayacak birbirlerinden farklı araçların olması gerekmektedir (Wright ve diğerleri, 2008; Yusuf, 2008). Yusuf (2008)'a göre, araçlar özellikle yazılı olmayan bilgi transferinde oldukça önemlidir. Bu araçların bilgilendirme, danışmanlık, ortaklık vb. konulardaki işlevlerine odaklanılan bu çalışmada özellikle bilim insanları ile politika yapımcıları arasında yapılan bilimsel ve teknik bilgilendirmelere odaklanılmıştır.

Bilgi-teknoloji transferinde bir başka ev sahibi ülke etkeni de sosyal güvenlik haklarının taşınabilirliğidir. Göçmenler ev sahibi oldukları ülkede sahip oldukları hakların (emekli maaşı vb.) anavatanda da geçerli olmasını, aynı şekilde anavatanda elde etmiş olduğu hakların da ister geçici isterse de kalıcı olarak göç etmiş olsun ev sahibi ülkede geçerli olmasını beklemektedir. Yapılan çalışmalarda sosyal güvenlik haklarının taşınabilir olmasının işgücü hareketliliğinde çok önemli olduğu ve bu durumun göçmenlerin anavatanları açısından gelişme aracı olarak kullanılmasına da yardımcı olabileceği vurgulanmaktadır (Colleo ve Branca, 2008; Avato ve diğerleri, 2010; Sabates-Wheeler ve Koettl, 2010).

Anavatan Etkenleri: Daha önce de değinildiği gibi geri dönen göçmenlerden bilgi transferi, yatırım ve teknoloji akımı vb. elde edilen kazanımlar beyin sirkülasyonu (brain circulation) kavramı içerisinde değerlendirilmektedir (Castles ve Miller, 2009).

Diasporaların bilgi transferini etkileyen etkenlerden birisi de anavatandaki faktörlerdir. Bu faktörlerden birisi, anavatanın diasporalardan gelen bilgi transferini massedebilme kapasitesidir. Ülkelerin bu kapasitesini ölçmek için genellikle rekabetçilik endeksleri kullanılmaktadır. Bu anlamda Dünya Ekonomi Forumunun düzenlediği “Küresel Rekabetçilik Endeksi” (GCI) en fazla başvurulan endekslerdendir. Kurumların yapısal güçlülüğü ve güvenilirliği, genel olarak alt yapı kalitesi, makroekonomik güçlülük, sağlık ve eğitim, piyasa etkinliği, işletme çok yönlülüğü ve inovasyon derecesi gibi birçok farklı değişkenden oluşan bu endekse göre GCI’sı yüksek olan ülkeler aynı zamanda göçmenlerden ve diaspora üyelerinden gelen sermaye ve becerileri massedebilme kapasitesine sahiptirler.

Anavatan açısından diğer bir faktör de diasporaların da dâhil olduğu ülke dışından gelen becerilere, teknolojiye, sermaye ve şirketlere açıklıktır. Anavatanın bu etkenlere açıklığı bilgi transferinin artmasında kritik bir rol oynamaktadır. Nitekim, Hindistan’ın 1990’lı yıllarda ekonomik liberalizasyon programları dâhilinde ABD’deki bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründeki Hint Diasporasıyla kurmuş olduğu bağlantılar bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir. Bu dönemde Hindistan, ABD’deki diasporasına anavatanın ekonomik programlarında yer alma fırsatı tanıyacak bir takım reformlar gerçekleştirmiştir. Ülkede gerçekleştirilen bu ekonomik reformlar Hintli bilgi ve iletişim teknolojileri diasporası açısından Hindistan’a yatırım yapmak için önemli bir “çekici” faktör olarak değerlendirilmiştir. Ülkenin bu dönemde yapmış olduğu en önemli reform, şirketlerin vergi muafiyetine sahip oldukları, temel alt yapı hizmetlerinin sağlandığı, ihtiyaç duydukları teçhizatları gümrük vergisiz ithal edebildikleri bir yazılım teknolojisi parkı kurmak olmuştur (Saxenian, 2002b). Kurulan bu parkın hizmete girmesiyle başta Bangalore ve Haydarabat olmak üzere Hindistan’a doğru yabancı kaynak akımı başlamıştır.

Ülke yönetiminin kalitesi de yabancı yatırımcıların ve diasporaların yatırım kararları üzerinde etkili olan bir başka etkidir. Kamunun iyi yönetilmesi, şeffaflık ve hesap verebilirlik, etkin kurallar, yüksek standartlarda kamu hizmetleri gibi düzenleyicilerin etkinliği yatırımcıların kararlarında oldukça etkili faktörlerdir. Siar (2012) çalışmasında, iş ve ticarete dayalı bilgi transferinin özellikle özel yatırımcıları önemli risklerle karşı karşıya getirebilecek yönetsel konular gibi anavatan koşullarına son derece hassas olduğunu belirtmektedir. Ayrıca çalışmada diasporaların anavatanlarına

bilim ve teknoloji, iş ve ticaret ve sosyal ve kültürel olmak üzere üç farklı şekilde bilgi transferi gerçekleştirebileceklerini söylemektedir (Siar, 2012: 19).

Son olarak, anavatanda uygulanan politika ve programlar da diaspora topluluklarının anavatanlarına bilgi transferini teşvik eden faktörlerden birisidir. Diaspora topluluklarını entegre etmeye yönelik aktif ve kapsamlı programlar bu kapsamda son derece önemlidir. Gamlen (2007), Levitt ve Glick Schiller (2004)'in anavatan-diaspora ilişkisi çalışmasından hareket ederek bu konuyla ilgili üç senaryo geliştirmiştir. İlk senaryoya göre, anavatan ülkeler, kendilerini uluslararası bir pozisyonda görerek, diasporalarını kendilerinin bir parçası olarak değerlendirmektedirler. Bu nedenle hükümetler diasporalarını kendi ekonomik, politik ve sosyo-kültürel etki alanlarına alabilmek için büyük bir çaba sarf etmektedirler. İkinci senaryoya göre, anavatan stratejik olarak seçici bir pozisyondadır. Buna göre, anavatan ülke uzaktaki bazı toplulukları ekonomik ve politik anlamda teşvik ederek, göndermiş olduğu göçmenleri ne yapmaları ve ne yapmamaları konusunda yönlendirmeye çalışmaktadır (Gamlen, 2007: 17). Üçüncü senaryoya göre ise, anavatan ülke yansız, diasporasını kabul etmeyen ve anavatanın bir parçası olarak görmeyen bir pozisyondadır.

Misafir olunan ülke etkenlerinde de değinildiği gibi ülkeler diasporalarıyla bağlarını güçlendirerek devam ettirmek adına çeşitli politikalar yürütmektedirler. Bunlardan birisi çifte vatandaşlık, bir başkası ise seçme ve seçilme hakkıdır. Anavatan hükümetleri diaspora üyelerinin vatandaşlık ve oy kullanma gibi çeşitli haklarını korumalarına yönelik çeşitli politikalarla ilişkilerini devam ettirebilmektedirler. Bu politikalar ekonomik entegrasyonlarla birleştirildiğinde anavatana daha fazla kazanımlar sağlamaktadır. Bununla birlikte bu politikaların turizm, bilgi transferi ve yatırımlar üzerinde de büyük bir etkisi vardır.

Diğer Yan Etkiler: Diasporaların bilgi transferinde etkili olan diğer yan etkenler bilgi ve iletişim teknolojilerinde ve ulaşım sektöründe yaşanan gelişmelerdir. Bu sektörlerde yaşanan gelişmeler ve maliyetlerde görülen azalmalar diasporaların hareketliliğini arttırmaktadır. Kivisto (2001)'e göre, anavatana fiziksel ve fikirsiz ulaşım kolaylığı diaspora ile anavatan arasında kurulan bağların korunmasında ve bilgi transferinin gerçekleştirilmesinde son derece önemlidir.

Sonuç olarak, bilgi transferi yaklaşımı, nitelikli işgücü hareketliliğinin göç veren ülke açısından önemli bir bilgi ve beceri kaybına yol açmadığını; aksine, bu sürecin bu ülkelere önemli kazanımlar sağladığı görüşünü savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, nitelikli işgücü hareketliliği göçmenlerin anavatanlarına bilgi transferi yoluyla yararlı olmalarını sağlayacak entelektüel, sosyal ve ekonomik sermayelerini arttırmaktadır. Göçmenler yurtdışına çıkarak yalnızca yeni beceriler ve bilgiler kazanmamakta, aynı zamanda da ileriki dönemlerde anavatanlarına yararlı olabilecekleri mesleki ve sosyal bağlar da kurmaktadır. Ancak, bilgi transferi yaklaşımının başarıyla uygulanmasını etkileyen birbirleriyle bağlantılı ve kompleks pek çok faktör söz konusudur. Dolayısıyla ülkeler ekonomik büyümeleri için gerekli olan bilgi ve teknolojiyi diasporaları kanalıyla elde etmek istediklerinde bilgi transferini ve verimliliğini etkileyen bu faktörlere dikkat etmek zorundadırlar.

Nitekim dünya genelinde ekonomik büyümeleri için gerekli olan fiziki sermaye, bilgi ve teknoloji ve beşeri sermayeyi sahip oldukları diasporalardan karşılamaya çalışan ve ekonomik stratejilerini de bu kaynak üzerine geliştiren pek çok ülke söz konusudur. Diasporaların ülkelerin ekonomik büyümeleri açısından önemli bir kaynak olabileceği çalışmanın sonraki başlığında ekonomik büyümelerinde diasporalarından yararlanan ülke örnekleriyle açıklanmaya çalışılacaktır.

2.3. Dünyada Örnek Diasporik Topluluklar ve Türk Diasporası

Diasporaların oluşturulma hedefleri arasında, anavatanın ekonomik anlamda kalkınmasına katkıda bulunmak, bu doğrultuda anavatana yatırımlar yapmak, anavatan ile misafir olunan ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek, ülkeler arasındaki tarifelerin kaldırılması için lobi faaliyetleri yürütmek gibi çeşitli faaliyetler yer almaktadır.

Diasporalar, ekonomik amaçlarının yanı sıra politik amaçlara da sahiptirler. Bu doğrultuda misafir eden ülkelerin politika yapıcılarını üzerinde etki kurmaya, anavatanların çıkarlarına uygun politikalar izlemelerini sağlamaya çalışmaktadırlar. ABD'deki Meksika Diasporası bunun en başarılı örneklerinden birini gözler önüne sermiştir. Oluşturulan güçlü bir lobi ile ülkelere uygulanan ekonomik ambargo ve ithalat-ihracat kotalarını kaldırtmayı başarmışlardır. Aynı şekilde başta ABD, İngiltere, Rusya ve Lübnan gibi pek çok ülkede örgütlenen Ermeni Diasporası da uzun zamandan beri "1915 Olayları'nın" soykırım olarak

kabul edilmesine yönelik çeşitli lobi faaliyetleri yürütmektedir. Yahudi örgütleri de G. Afrika'daki oluşumlarını desteklemek için ABD'nin bu ülkeye uyguladığı ekonomik boykotu kaldırması yönünde bir dizi lobi faaliyetleri yürütmüştür (Sheffer, 2003: 176).

Diasporaların bir başka fonksiyonu da misafir eden ülke ile anavatan arasında gerçekleştirilecek endüstriyel ve ticari ortaklıklar ile yatırımları teşvik ederek bir nevi iki ülke arasında ara bulucu görevi üstlenmektir. Çalışmalara bakıldığında başta Yahudi, Hint, İrlanda, Japon, Çin ve Kore Diasporaları olmak üzere pek çok diasporanın bu özellikleri sayesinde anavatan ekonomik büyüme stratejilerinde önemli bir yer edindikleri görülmektedir (Durmaz, 2012: 49).

Sonuç olarak, bazı ülkeler içinde buldukları rekabet ortamında kendilerine daha iyi bir yer edinebilmek için sahip oldukları diasporaları ülke menfaatleri doğrultusunda hem politik hem de ekonomik bir aktör olarak kullanmaktadır. Çalışmanın kapsamı gereği sonraki başlıklarda sahip oldukları diasporaları kendi ekonomik büyüme stratejilerinde aktif bir şekilde kullanan ülke örneklerine değinilerek diasporaların ekonomik bir aktör olarak ne kadar büyük bir potansiyele sahip oldukları gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

2.3.1. Yahudi Diasporası

Birçok tarihçi gerçek anlamıyla diaspora tanımını hak eden tek halkın Yahudiler olduğuna inanmaktadır. M.Ö. 721 yılında İsrail Krallığı'nın ve Samarya'nın Asurlularca yıkılmasıyla Yahudiler için kullanılmaya başlanan diaspora kavramı; M.Ö. 596'da, Babil Kralı II. Nabukadnezzar'ın Yahuda'yı ve Kudüs'ü ele geçirmesinden sonra Yahudi tarihi ile ilgili bir kavram olarak algılanmaya başlanmıştır. Yahudiler için diaspora kavramı, Yahudilerin M.Ö. 586 yılında "Babil Sürgünü" sonucu dağıtılmalarını ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle diaspora kavramı Yahudilerin Filistin'den çıkarılmasına kadar dayanmaktadır (Durmaz, 2012: 39). M.S. 70 yılında Kudüs'ün yıkılması birçok Yahudi'nin sürgünde yaşamasına neden olurken, birçok Yahudi de Babil egemenliğindeki bölgelerde yaşamak zorunda kalmıştır.

Sürgüne giden Yahudilerin Avrupa, Kuzey Afrika ve Amerika'ya göç etmeleri bu bölgelerde de Yahudi Diasporasının oluşmasına yol açılmıştır. Yunan ve Yahudi

Diasporası kavramları karşılaştırıldığında aralarında en temel fark; Yahudi Diasporası Yunan Diasporasının aksine zorla dağıtılma ve baskı sonucu oluşması nedeniyle olumsuz bir anlam ifade ediyor olmasıdır.

Yahudiler bu dönemden itibaren anavatanları olarak gördükleri ve benliklerinde oraya dönme arzusu taşıdıkları topraklardan zorla çıkarılmışlardır. Dolayısıyla, Yahudi Diasporası mağdur diasporası grubunun en önemli örneği konumundadır. Diaspora kavramına olumsuz bir anlam yüklenmesine neden olan bu topluluk, amaçlarına olan bağlılıkları ve kararlılıkları sayesinde dünya tarihine önemli etkiler yapmışlardır. Birçok gelişmiş ülkede kurdukları güçlü lobilerle ve sahip oldukları sermaye birikimleri ile gerek dünya siyasetinde gerekse dünya ekonomisinde söz sahibi olmuşlardır. Ayrıca bu güçlü topluluk, 1948 yılında anavatanları olarak kabul ettikleri ve Arz-ı mev'ut (vadedilmiş topraklar) dedikleri başta Kudüs'ü ve birçok kutsal toprağı içine alan bölgede İsrail devletinin kurulmasını sağlamışlardır.

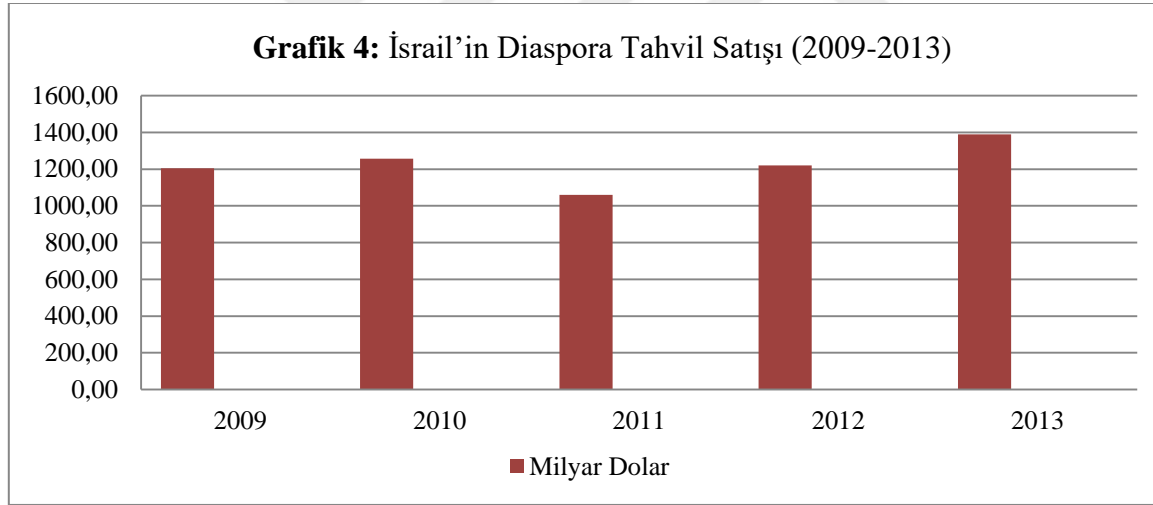
İsrail devleti kurulduktan sonra da diasporanın bu ülkeye hem siyasi, sosyal ve hem de ekonomik ve teknolojik anlamda yardımları artarak devam etmiştir. Yahudi Diasporası bulunduğu ülkelerde oluşturdukları lobilerle kendi devletleri yararına çalışmaktadır. Ayrıca diaspora üyesi birçok yatırımcı, ülke ekonomisine yapmış oldukları yatırımlar ve bağışlarla doğrudan katkı sağlamışlardır.

İsrail Devleti, sahip olduğu bu potansiyel dış kaynağı ülke ekonomisinin gelişmesinde başarı ile kullanan ülkelerin başında gelmektedir. Ülkeye yapılan bağışların yanı sıra, ülkenin ekonomik gelişme politikasında önemli bir yere sahip olan ve hedef kitle olarak diasporanın belirlendiği yeni nesil finansman araçları olarak değerlendirilen diaspora tahvilleri de büyük bir dış kaynak oluşturmaktadır. Gelişmekte olan birçok ülkenin yeni yeni başvurduğu bu finansal aracı İsrail çok uzun zamandır kullanmaktadır.

İsrail, 1951 yılında Yahudi Diasporası üzerinden döviz rezervlerini artırmak ve planladığı alt yapı yatırımlarını finanse etmek amacıyla "Development Corporation for Israel" adı altında bir şirket kurmuştur. Kurulan bu şirket üzerinden piyasaya bugüne kadar yaklaşık 37 milyar dolarlık diaspora tahvili sürülmüştür (<http://www.israelbonds.com/>). İsrail dışında diaspora tahvillerini kullanan pek çok ülke vardır. Ancak ülkelerin bu tahvilleri

kullanma şekilleri birbirinden oldukça farklıdır. İsrail bu tahvilleri sürekli kullanabileceği finansal bir araç olarak görmektedir. Ayrıca hedef kitle olarak diaspora üyeleri düşünülmesine karşın, tahvillerin satışı diaspora üyeleri ile sınırlanmamıştır. Amaç ve arz edilen kitle arasındaki farkın yanı sıra, çıkarılan tahvillerin teknik özellikleri de ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. İsrail'in çıkarmış olduğu tahviller sabit ve değişken faiz seçeneklerine sahip esnek bir finansman aracıdır. Bu tahvillere vade sonunda toplu ödeme yapılmaktadır. Ayrıca çıkarılan tahvillerin vadeleri 1-20 yıl arasında değişmektedir.

Bu finansal aracı ülkesi adına ilk kullanan kişi, ülkenin ilk başbakanı olan David Ben-Gurion'dur. Yahudi Diasporasının yoğun olarak yaşadığı ABD'de satışa sunduğu tahviller büyük bir talep görmüş ve kısa sürede 52,6 milyon dolar değerinde tahvil satışı yapılmıştır. O yıldan itibaren sürekli kullanılan bu finansal araç 2005 yılında 31,4 milyar dolar olan ülkenin dış borç stokunun %32'sini karşılamıştır (Ketkar ve Ratha, 2007:6).

Kaynak: <http://www.israelbonds.com/invest/prospectuses/18kamendment.aspx>
(23.04.2015).

Grafik 4'te İsrail'in 2009 yılından 2013 yılına kadar yıllık tahvil satışı gösterilmektedir. Buna göre, 2013 yılında bu tahvillerden elde edilen gelir bir önceki yıla göre yaklaşık %14 artarak 1.39 milyar dolara yükselmiştir. İsrail'in bu tahvilleri önemli bir dış kaynak haline getirmesinde dönemin şartlarına göre ihraç edilen tahvillerde yapılan değişikliklerin etkisi büyüktür. Tahviller, çıkarıldığı ilk yıldan 1970'li yılların başına kadar, 10-15 yıl vade ile ve sabit faiz oranı ile piyasaya sürülmüştür. 1970'lerin ortasından

itibaren hedef kitle olarak ABD'deki küçük bankalar ve finansal şirketler belirlenmiş ve bu doğrultuda 10, 7 ve 5 yıllık vadeli ve minimum 150,000\$, 250,000\$, 1.000.000\$ değerindeki kâğıtlar ana faiz oranından piyasaya sürülmüştür. Daha sonra şirket politika değiştirerek, tekrar diaspora topluluğunu hedef kitle olarak belirlemiştir. Şirket 1980 ile 1999 yılları arasında değişken faiz oranından tahviller de satmıştır. 1980 yılında minimum 25,000\$ tutarında ve değişken faiz oranında piyasaya sürülmeye başlanan tahvillerin, 1986 yılında minimum tutarı 5,000\$ düşürülmüştür. Değişken faiz oranı ile çıkarılan bu tahvillerin faiz oranları, ana faiz oranı üzerinden hesaplanırken, vadeleri ise 10-12 yıl arasında değişmektedir. 2003 yılında şirket 1,6 milyar dolar tahvil satışı gerçekleştirmiştir. Bu tahviller içerisinde sabit faiz oranlı tahvillerin payı % 89,5, değişken faiz oranlı tahvillerin payı % 2,9 ve banka ve şirketlere satılan kâğıtların payı ise % 7,6'dır (Ketkar ve Ratha, 2009: 62).

İsrail, diaspora üyesi Yahudilere satılan tahvillerden elde ettiği gelirleri konut yapımı, deniz suyunun artırılması ve iletişim altyapısı gibi kamu sektörünün temel projelerini finanse etmekte kullanmaktadır. Ülkenin finans bakanlığı, borçlanma hedefleri doğrultusunda düzenli olarak faiz oranlarını ayarlamakta ve değişik şekillerde piyasaya sürülen tahvillerle ilgili düzenlemeler yapmaktadır.

“Development Corporation for Israel”in çıkarmış olduğu sabit faizli tahviller 10 yıllık ABD Hazine Bonosu ile karşılaştırıldığında, bu tahvillerde diaspora üyelerine yönelik büyük ıskontoların yapıldığı görülmektedir. 1951'den 1989'a kadar piyasaya sürülen sabit faiz oranlı tahviller ortalama % 4 faiz oranına sahipken, 10 yıllık ABD Hazine Bonosu sadece 1951-1958 dönemi arasında % 4'ten düşüktür. Bu tarihten sonra faiz oranları % 4'ten yüksek olmuştur. 1980'lerde % 4 ıskontolu tahvillerin satışı ve ABD Hazine Bonosunun faiz oranlarının artışı yükselmeye devam ederken, değişken faiz oranlı borçları karşılamaya yönelik sabit faiz oranlı tahvil talebi azalmıştır (Ketkar ve Ratha, 2009: 64). ABD'de faiz oranlarının hızla düşmeye başladığı 2002 yılından itibaren yatırımcıların sabit faiz oranlı diaspora tahvillerine olan ilgileri yeniden artmıştır. Bununla birlikte, son yıllarda tahvil faiz oranlarında yapılan ve yurtseverlik esasına dayanan ıskontonun derecesi düşürülmüş ve sabit oranlı diaspora tahvillerinin faiz oranları 10 yıllık ABD Hazine Bonosu'nun üzerine çıkmıştır (Ketkar ve Ratha, 2007: 8). İskonto oranının düşülmesinde Finans Bakanlığı'nın kalkınmada alternatif yabancı finans kaynağı olarak

gördüğü ABD tarafından garanti edilen ciro edilebilir senetler, garanti edilmeyen ciro edilebilir senetler ve banka kredilerinin etkisi vardır. İkincil piyasalarda işlem gören bu araçlar İsrail'e alternatif yollar sunmaktadır. Bu yüzden, diaspora tahvillerine uygulanan faiz oranları alternatif finansal araçlar ile rekabet edebilecek seviyede olması gerekir (Rehavi ve Asher, 2004: 11).

Bu diaspora tahvillerini 60 yılı aşkın bir süredir kullanan İsrail Devleti'nin bu düzenli yabancı finans kaynağını piyasa fiyatını düşüren bir döviz kaynağı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Yıllar boyunca, devlet diaspora yatırımcılarını büyüme hedefini gerçekleştirmede kullanılabilecek bir araç olarak görmüştür. Bu tahvillerin fiyatları da hedef olarak belirlenen yatırımcı topluluğun doğasına göre değişiklik göstermektedir. İlk yıllarda şirket, tahvilleri, soykırımla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olan diaspora üyelerine satmaktaydı ve bu yüzden diaspora tahvillerini satın almak isteyenlere piyasa fiyatı üzerinden büyük ıskontolar uygulanmaktaydı. Ancak zaman ilerledikçe ve eski nesil yerini yeni jenerasyonlara bırakmaya başladıkça, finansal kazanımlar odaklanılmaya başlanmıştır. Bu yüzden son yıllarda diaspora tahvilleri piyasa fiyatından satılmaya başlanmıştır.

Yahudi diasporası yalnızca portföy yatırımları aracılığıyla değil aynı zamanda da doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve bilgi-teknoloji transferi kanalıyla da İsrail'in ekonomik büyümesine katkı sağlamaktadır. Yapılan çalışmalara göre, ülkede 1990'lı yılların başından itibaren yüksek teknoloji endüstrilere doğru büyük bir yabancı sermaye akımı başlamış ve 2000 yılında bu rakam yaklaşık 3 milyar dolara ulaşmıştır. Bu dönemde ülkede binlerce ileri teknoloji şirketi kurulmuştur. Aynı dönemde yabancı sermaye yatırımlarında da büyük bir artış olmuş ve 100 milyon doların altında olan yatırımlar 2000'li yılların başında 9 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak bu dönemde gerçekleşen yabancı sermaye yatırımlarının yaklaşık %6'si doğrudan diaspora yatırımları şeklindedir. Bu dönemde gerçekleşen doğrudan diaspora yatırımlarının düşük olmasına karşın, başta ABD'deki nitelikli diaspora üyeleri olmak üzere pek çok nitelikli üye ilerleyen dönemlerde kurulan bu şirketlere ve devlet kurumlarına aktarmış oldukları bilgi, beceri ve teknolojiyle ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir (Davone, 2007: 3).

2.3.2. Kore Diasporası

Kore Diasporasının oluşum sürecine bakıldığında tarihsel anlamda etnik dağılımın dört farklı dönemde incelendiği görülmektedir. İlk dönem 1860'lardan 1910 yılına kadar olan ve çiftçilerin ve işçilerin açlık, kıtlık, yoksulluk ve yönetici kesimin baskı ve zulmünden kaçarak Çin, Rusya ve Hawaii'ye göç ettiği dönemdir. Bu dönemde Koreliler genellikle illegal bir şekilde göç ettikleri ülkelerde düzensiz bir şekilde çalışmışlar ve ancak günlük yaşamlarını sürdürebilecek düzeyde gelirler elde etmişlerdir. 1903 yılından sonra Hawaii'deki şeker kamışı tarlalarında çalışmaya başlamışlar ancak 1906 yılından sonra Japon hükümeti bu sektörde Japon işçilere olan talebin azalmaması için Korelilerin bu sektörde çalışmasını yasaklamıştır (Patterson,1988; Lee, 1994).

İkinci dönem 1910 ile 1945 yılları arasındaki Japonya kolonisi oldukları dönemdir. Bu dönemde Koreli çiftçiler ve işçiler topraktan ve diğer üretim faktörlerinden mahrum bırakılmaları nedeniyle Japonya'ya ve Mançurya'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. Aynı zamanda siyasi mülteciler ve aktivistler koloniyel kurallara karşı daha özgür olabilecekleri Çin, Rusya ve ABD gibi ülkelere göç etmek zorunda kalmışlardır. 1931 yılında Mançurya'da çıkan olaylar sonrasında bu bölgeyi tekrar eski günlerine kavuşturmak için büyük bir Koreli nüfus bölgeye Japonya tarafından zorla göç ettirilmiştir. Bu durum bölgedeki Koreli nüfusun hızla artmasına neden olmuştur. Öyle ki 1930'lu yılların sonlarında bölgedeki 500.000 Koreli nüfusun yaklaşık 250.000'i bölgeye zorla göç ettirilmiştir (Kwon, 1996). Bunun yanı sıra Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya'da yaşanan ekonomik gelişme döneminde işçi olarak bu ülkeye gitmişler, 1937 yılındaki savaşın başlarında ve 1941 yılındaki Pasifik savaşında ise Koreli erkekler kömür madenlerinde çalıştırılmak ve cephede savaşırılmak için Japon hükümeti tarafından askere çağrılmışlardır (Han, 2002: 107). Uygulanan bütün bu politikalar sonucunda 1945 yılında Japonya'daki Koreli nüfusu yaklaşık 2,3 milyon seviyelerine ulaşmış olmasına karşın, 1947 yılında Japonya'nın yenilmesiyle bu nüfusta çok hızlı bir düşüş meydana gelmiş ve 600.000 seviyelerine gerilemiştir (Lee, 1996: 66-70).

Üçüncü dönem 1945 ile 1962 yıllarındaki, Güney Kore'nin kurulması ve bu ülkenin öğrencilerin yurtdışında okumasına imkân tanıma, savaş yetimlerinin evlatlık edilmesini kolaylaştırma ve ABD ve Kanadalı askerlerin Koreli eşlerini ve çocukları ile bir

araya gelebilmesini sağlayan ilk göç politikalarını kapsayan dönemdir. Bu politikalar sayesinde 1950 ile 1964 yılları arasında yaklaşık 6.000 Koreli kadın ABD'deki eşlerinin yanına göç ederken, aynı dönemde 5.000 çocuk (savaş yetimi, çift uyruklu ve ABD'deki aileler tarafından evlatlık edinilen) da ABD'ye göç etmiştir (Yun, 2002). 1945 yılından 1965 yılına kadar yaklaşık 6.000 öğrenci lise ya da yükseköğrenimini tamamlamak için ABD'ye gitmiş ve bu gidenlerin önemli bir bölümü eğitimini tamamladıktan sonra ya da tamamlamadan bu ülkeye yerleşmiştir. Daha sonraki dönemlerde bu öğrenciler ve daha önce ABD'li askerlerle evlenen Koreli kadınlar Kore'den gelecek sonraki göçmenler için aracı rolü üstlenmektedirler (Yu, 1983: 3-4).

Dördüncü ve son dönem ise, 1962 yılından bugüne kadar uzanan ve hem kalıcı göçü ve hem de geçici işgücü göçünü kapsayan dönemdir. 1962 yılında Güney Kore hükümeti Latin Amerika, Batı Avrupa ve Orta Doğu'daki diasporalarla bağlantılar kurmaya başlamıştır (Kim, 1981). Ülke bu dönemde iki politika üzerinde yoğunlaşmaktadır; ilki nüfusu göç etme konusunda teşvik etmek, ikincisi ise, yurtdışında yaşayan göçmenlerin gönderdikleri işçi dövizleriyle ülkenin döviz rezervlerini korumaktır. Bu politikaların yanı sıra gelişmiş ülkelerin kısıtlayıcı politikalarında yapılan değişiklikler de ülkenin göç politikalarını etkilemiştir. Nitekim ABD'nin göç politikalarında yapmış olduğu değişiklikler eğitilmiş Koreli işgücünün bu ülkeye göç etmesine neden olmuştur (Yoon, 1997).

1988 Seul Olimpiyatlarından sonra ABD'ye olan göçte azalma başlamış ve pek çok göçmen Güney Kore'ye geri dönmeye başlamıştır. Ancak 1997 finansal krizinden sonra insanlar tekrar göç etmeye başlamış ancak bu sefer göç hareketleri çoğunlukla Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'ya doğru olmuştur (Yoon, 2012: 415).

1990'lı yıllardan sonra yurtdışında yaşayan Koreli nüfusunda önemli bir artış meydana gelmiştir. 2001 yılında dünya genelinde 151 farklı ülkede yaklaşık 5,7 milyon etnik Koreli yaşarken, 2011 yılı itibariyle yaklaşık 7,2 milyon (nüfusun %11'u) Korelinin şu anda dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşadığı tespit edilmiştir (Song, 2014: 1).

Daha önce de belirtildiği gibi, diasporalar anavatanlarının ekonomik büyümesine üç farklı kanal aracılığıyla etki edebilmektedir. (Bergsten, 2003: 19). Birincisi, ticaret ve yatırım kanalı yoludur. Bu yolla anavatan ve ev sahibi ülke arasında bir ticaret köprüsü

kurularak iki ülke arasında ticaret geliştirilmekte ve böylelikle anavatana yeni bir pazar kazandırılmaktadır. Ayrıca, doğrudan yabancı sermayeyi anavatana yönlendirerek, bu ülkeye olan yatırımların artmasını da sağlayabilmektedirler. Böylece anavatana hem yeni pazarlar kazandırarak ülkenin dışa açılmasına yardımcı olurlarken hem de ülkeye yeni yatırımcılar kazandırarak istihdamın artmasına katkı sağlayabilmektedirler. İkincisi, diaspora üyelerinin anavatanda yaşayan ailelerine göndermiş oldukları dövizler yoluyla ödemeler bilançosuna yaptıkları etkidir. Gelişmekte olan birçok ülke ödemeler bilançosunu denkleştirme konusunda sıkıntı çekmektedir. İhracat kalemleri genellikle tarımsal ürünlerden veya katma değeri düşük mallardan oluşan bu ülkeler için diasporaların göndermiş olduğu dövizler hayati önem taşımaktadır. Üçüncü ve son olarak ise, diasporalar anavatanlarına sağladıkları bilgi, beceri ve teknoloji transferiyle ülkelerinin ekonomik büyüme için ihtiyaç duyduğu beşeri sermaye stoku arttırarak katkı sağlamaktadırlar.

Yapılan birçok araştırma Kore Diasporasının G. Kore'nin yapmış olduğu ticari anlaşmalarda etkili olduğunu ortaya koymuştur (Bergsten, 2003; Song, 2014). Güney Kore'nin ticaret anlaşması yaptığı 171 ticaret ortağı ülke ile bu ülkelerde yaşayan etnik Koreliler arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalar sonucunda Güney Kore'nin etnik Kore nüfusunun yüksek olduğu ülkeler ile etnik Koreli nüfusunun düşük olduğu ülkelere göre daha fazla ticaret yaptığı ortaya konulmuştur (Bergsten, 2003: 21). Yapılan bir başka çalışmaya göre ise, Kore'nin hem ihracatını hem de ithalatını etnik Korelilerin daha çok yaşadığı ülkeler ile yapıldığı ortaya konulmuştur. Dahası bu çalışmada ihracat esnekliğinin ithalat esnekliğinden daha büyük olduğu belirtilmiş ve bunun nedeni olarak ithalat esnekliği sadece çevreden etkilenirken, ihracat esnekliğinin çevrenin yanı sıra zevk ve tercihlerden de etkilenmesi gösterilmiştir (Rauch, 2001: 9).

Dış ticarete bu kadar etki olan Kore Diasporası aynı etkiyi doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmekte gösterememiştir. Özellikle Çin Diasporası ile karşılaştırıldığında yurt dışında yaşayan Korelilerin doğrudan yabancı yatırımlarının büyük miktarlarda olduğu söylenememektedir. Güney Kore'nin ekonomik kalkınmasının başlangıç döneminde diasporanın, özellikle Japonya'da yaşayan üyelerinin bazı doğrudan yabancı yatırımları söz konusu olmuştur (Choi ve Schott, 2001: 6). Ancak, Kore'nin ekonomik gelişmesine bakıldığında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik

gelişme stratejisinde önemli bir yerinin olmadığı görülmektedir. Buna karşın, bu stratejinin Kore'nin yaşadığı ekonomik krizden sonra değişmeye başladığı ve yabancı yatırımlara uygulanan bazı kurulların yumuşatılarak ilerleyen yıllarda daha fazla yatırım çekecek şekilde yeniden gözden geçirildiği görülmektedir.

Nitekim doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına uygulanan bu değişikliklerden sonra 2007 yılında 10,5 milyar dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımı gerçekleşmiştir (Ahn, 2008: 7). Dünya Bankası verilerine göre, 2013 yılında bu ülkeye gerçekleşen net doğrudan yabancı sermaye yatırımı ise 12,220 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yatırımların özellikle bilgi-teknoloji ve finans gibi hizmet sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca bilgi teknolojisinin yanı sıra diğer yüksek teknolojik endüstrilerde de yurt dışında yaşayan Korelilerin doğrudan sermaye yatırımı yaptıkları gözlenmektedir (Choi, 2003).

Diasporalar, anavatanlarının ekonomilerine doğrudan sermaye yatırımları aracılığıyla katkı sağlamalarına karşın, pek çok gelişmekte ve az gelişmiş ülke için diasporaların anavatanda yaşayan ailelerine, akrabalarına göndermiş oldukları dövizler daha önemli bir kaynaktır. Gelişmiş ülkelerde yaşayan ve nispeten yüksek gelir elde eden diaspora üyelerinin anavatanlarında yaşayan aile ve yakınlarına gönderdikleri dövizler mikro anlamda hane halklarına, makro anlamda ise ülkenin ödemeler bilançosu dengesine dolayısıyla ülke ekonomisine büyük katkı sağlamaktadır.

Tablo 8: 2005-2013 Yılları Arasında Kore'ye İşçi Döviz Giriş ve Çıkışı (Milyar Dolar)

Yıllar	Döviz Girişi	Döviz Çıkışı
2005	5.178	7.014
2006	4.826	7.563
2007	5.130	8.112
2008	6.952	7.980
2009	5.982	7.611
2010	5.836	9.954
2011	6.582	10.276
2012	6.571	10.084
2013	6.425	-

Kaynak: World Bank verilerinden hazırlanmıştır.

Tablo 8’de 2009 ile 2013 yılları arasında Kore’ye diasporadan gelen ve Kore’den çıkan işçi dövizi akımı gösterilmektedir. Buna göre, ülkeye diğer ülkelerle kıyaslandığında önemli bir işçi dövizi girişi olmasına karşın 2013 yılında ülkeye giren işçi dövizinin GSYH’sine oranı %1’den azdır. Buna karşın Kore Diasporasının ülkeye önemli bir döviz akımı sağladığı söylenebilmektedir. Tablo 8’e bakıldığında, ülkeye önemli miktarda döviz girişinin olmasının yanında ülkeden de önemli bir işçi dövizi çıkışının olduğu görülmektedir. Bu çıkışın en önemli nedenlerinden birisi ülkedeki ücret düzeylerinin nispeten yüksek olması nedeniyle ülkeye olan göçmen akımı, bir diğer neden ise, yurtdışında öğrenim gören öğrencilere gönderilen paralardır (Durmaz, 2012: 86).

Kore, diasporasından yalnızca fiziki sermaye anlamında değil aynı zamanda ülkenin ekonomik büyümesinde önemli bir yeri olan beşeri sermaye konusunda da yararlanmışır. Ülke, 1970’li yıllarda uyguladığı “tersine beyin göçü” politikalarıyla nitelikli diaspora üyelerinin ülkeye geri dönmelerini sağlayarak sonraki dönemlerde yakalamış olduğu büyüme trendine uygun zemin hazırlamıştır. Nitekim bu konuyla ilgili çalışmalarda da Kore’nin bilgi, beceri ve teknoloji transferinde diasporalarını aktif bir şekilde kullanan ülkelerden biri olduğu ve uyguladığı çeşitli teşvik edici politikaların yanı sıra oluşturulan bağlarla diasporaların inovatif ürünler üretebilecek bilgi ve becerileri ülkeye transfer etmeye çalıştıkları gözlemlenmektedir (Chang, 1992, Yoon, 1992; Charum ve Meyer, 1999; Samet, 2013).

2.3.3. Afrika Diasporası

Yapılan çalışmalarda da belirtildiği gibi veri eksikliği ve tanımlamalardaki farklılıklardan ötürü Afrika Diasporasının nüfusu hakkında tam bir bilgi vermek oldukça zordur. Ancak pek çok çalışma “yabancı ülke doğumluları” diaspora olarak tanımlamaktadır (Plaza ve Ratha, 2011: 2). Dünya Bankası’nın 2011 yılındaki verilerine göre, dünya genelinde Kuzey ve Sahra altı da dâhil olmak üzere 30,6 milyon Afrikalı göçmen bulunmakla birlikte illegal yollarla göç eden ve ikinci ve üçüncü nesil göçmenlerde bu sayıya eklendiğinde bu rakamın çok daha fazla olacağı tahmin edilmektedir. Nitekim yapılan çalışmalara göre, 2012 yılında Afrika diasporası üyesi yaklaşık 140 milyon Afrikalıdan bahsedilmektedir (Bodomo, 2013: 21). Yine aynı verilere göre, Afrika Diasporası üyesi yaklaşık 14 milyon kişi Afrika kıtasında yaşamaktadır. Bir

başka ifadeyle, Afrika diasporasının yaklaşık yarısı yine Afrika kıtasında yaşamaktadır (World Bank, 2011). Afrika kıtası dışında ise Afrikalı göçmenlerin yeni ev sahibi ülkeler bulmasına bağlı olarak koloniyel bağların önemi giderek azalmaktadır. İtalya, Katar, İspanya ve Birleşik Arap Emirlikleri Afrikalı göçmenlerin son dönemlerde yoğun olarak tercih ettikleri ülkeler arasındadır.

Literatürde diasporaların anavatanlarına katkısı üzerine yapılan pek çok çalışma nitelikli işgücü ve onların ticaret, bilgi-teknoloji ve sermaye kazanımları üzerine odaklanmıştır (Barre ve diğerleri, 2003; Kuznetsov, 2006; Westcott, 2006; Wickramasekara, 2009). Ancak literatürde diasporalardaki her iki grubun da (nitelikli ve niteliksiz işgücü) anavatanlarına katkı sağlayabileceğine ilişkin çalışmalar da mevcuttur (Lowell ve Genora, 2004; Orozco, 2006; Crush, 2010).

Tablo 9’da da görüldüğü gibi Afrikalı göçmenlerin yaklaşık yarısı Afrika kıtasında yaşamaktadır. Dolayısıyla Afrika Diasporasının bir kısmı kıta içerisinde diğer kısmı ise kıta dışındadır. Bu durum Afrika Diasporası içinde çok farklı özelliklere sahip grupların yer almasına neden olmaktadır. Bu durum farklı özelliklere ve eğilimlere sahip olan Afrika Diasporası içindeki diasporaların kendi anavatanlarının gelişimine farklı araçlar kanalıyla etki etmelerine neden olmaktadır (Plaza ve Ratha, 2011: 7).

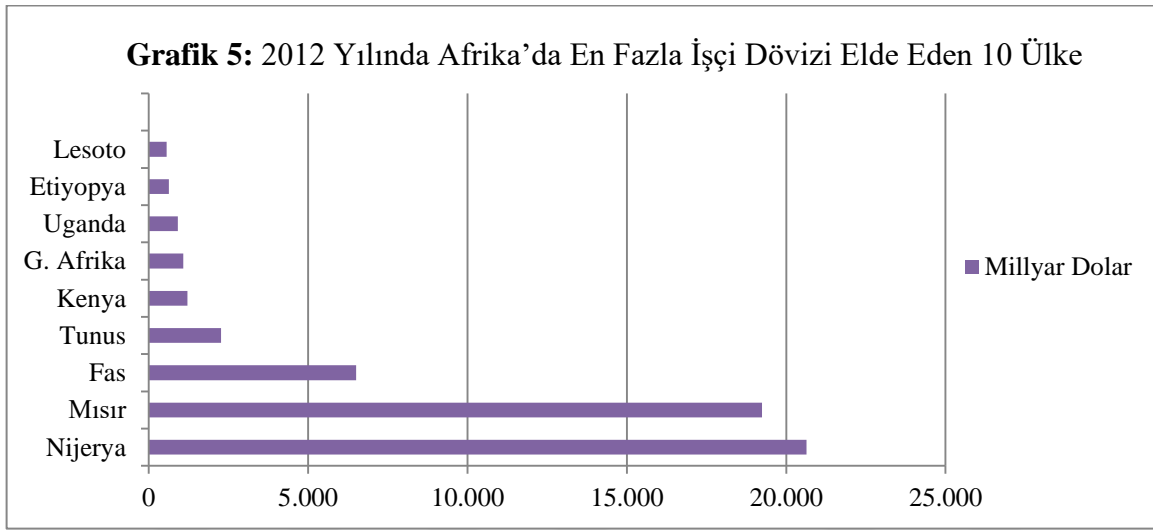
Tablo 9: 2010 Yılında Afrika İçine ve Dışına Göç (Toplam Göç İçindeki Payı)

Ana Bölge	Ev Sahibi Bölge					
	O. Afrika	D. Afrika	K. Afrika	G. Afrika	B. Afrika	A. Dışı
Top. Afrika	3	13	2	11	21	50
O. Afrika	21	26	-	9	3	39
D. Afrika	1	52	3	3	-	41
K. Afrika	-	-	6	-	-	93
G. Afrika	-	7	-	66	-	28
B. Afrika	5	-	-	-	71	24
Diğ. Bölgeler	-	-	-	-	-	100

Kaynak: World Bank, 2011

Diasporaların anavatanlarının ekonomik gelişimi için kullandıkları araçlardan birisi işçi dövizleridir (Ratha ve Shaw, 2007). Nitekim Afrika Diasporasının göndermiş olduğu

işçi dövizleri de Afrika'daki fakir ülkelerin ekonomik gelişimi açısından hayati bir öneme sahiptir. Dünya Bankasının verilerine göre, Afrika Diasporasının bölgeye gönderdiği işçi döviz miktarı 1998 yılında 15 milyar dolar seviyesindeyken, 2003 yılında 20 milyar dolara yükselmiştir. 2010 yılında bu rakam Afrika'daki ülkelerin toplam GSYH'sinin %2,6'sına denk gelen 40 milyar dolara ulaşmış, 2012 yılında ise Afrikalı göçmenlerin bölgeye göndermiş olduğu işçi döviz miktarı yaklaşık 57 milyar dolar olmuştur.

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hazırlanmıştır.

Grafik 5'te 2012 yılında en fazla işçi dövizini gönderilen 10 Afrika ülkesi yer almaktadır. Buna göre, Nijerya 20.633 milyar dolarla Afrika kıtasında en fazla işçi dövizini gönderilen ülke konumundadır. Bu ülkeyi 19.236 milyar dolar ile Mısır, 6.507 milyar dolar ile Fas ve 2.265 milyar dolar ile Tunus takip etmektedir.

Yapılan çalışmalarda Afrika'ya gönderilen işçi dövizlerinin kıtada yaşanan yoksulluğun etki alanını ve şiddetini azaltmada önemli bir rol üstlendiği ve hane halklarının gelir kaynaklarını çeşitlendirerek yatırımlara dönüştürülebilecek tasarrufların arttırılmasına da yardımcı olduğu belirtilmektedir. Ancak bu dövizlerin en önemli etkisi hane halklarının eğitim ve sağlık gibi yüksek sosyal dönüşleri olan alanlara yatırım yapmasına imkân tanınması gösterilmektedir (Kuznetsov, 2006).

Osili'nin (2004), Nijeryalı göçmenlerin verileri üzerinden yapmış olduğu çalışmada, ülkeye gönderilen işçi dövizlerinden tasarruflarla tarımsal alet edevat alımı,

gayrimenkul alımı, çiftliklerin genişletilmesi ve küçük işletmeler açılması gibi yatırımlar yapıldığı tespit edilmiştir.

Diasporalar yalnızca işçi dövizini aracılığıyla değil aynı zamanda bilgi transferi, ticari bağlantıların artırılması ve yabancı sermaye piyasalarına giriş kolaylığı sağlama gibi çeşitli ekonomik araçlar yardımıyla da bölgeye katkı sağlayabilmektedir. Bazı ülke hükümetleri ve özel şirketler, diaspora ticaret konseyleri kurma, çeşitli ticari faaliyetlerde yer alma ve diasporayla çeşitli iş ağları oluşturma gibi faaliyetler de dahil pek çok politika ve programla diasporalarının pazar bilgisinden yararlanmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca bazı ülkeler (Etiyopya, Kenya, Uganda vb.) Londra ve Washington DC'deki elçilikleri aracılığıyla diaspora yatırımcılarını çekmeye yönelik iş ve ticaret forumları düzenleyerek diaspora üyesi ve yerli iş adamlarını bir araya getirmeye çalışmaktadır (Plaza ve Ratha, 2011: 8).

Bu noktadan hareket ederek uygulanan politikaların etkisini ölçmek için Dolman (2008), ticaret ile göçmen nüfusu arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma yapmıştır. OECD ülkeleriyle ticaret anlaşmaları yapan bütün Afrika ülkelerinin incelendiği çalışmanın sonuçlarına göre, OECD ülkelerindeki Afrikalı göçmen nüfus ile onların anavatanları ile olan ticaret arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki söz konusudur. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ticareti etkileyen diğer unsurlarla birlikte göçmen nüfusun da ticari faaliyetleri olumlu bir şekilde etkilediği söylenebilmektedir.

Aynı şekilde diasporalar her iki ülke hakkında sahip oldukları bilgi ve diğer etkenler sayesinde iki ülke arasındaki doğrudan yatırımları da arttırabilmektedirler. Bu nedenle Afrika'daki pek çok hükümet yerel firmalara ve ülkeye olan yatırımları arttırabilmek için diasporalarıyla iletişimlerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle kıtadaki pek çok ülke çeşitli kurum ve kuruluşlar kurarak, politikalar ve projeler uygulayarak ve çeşitli iş forumları düzenleyerek diasporadaki yatırımcıları ülkelerine çekmeye çalışmaktadırlar (Riddle, 2006).

Ratha ve Mohapatra (2011)'e göre, Afrika diasporasının yaklaşık 53 milyar dolar değerinde tasarrufu bulunmaktadır. Ve bu tasarrufların büyük bir kısmı Afrika kıtası dışında yatırıma dönüşmektedir. Ancak bu yatırımlar diaspora tahvilleri ve diaspora

yatırım fonları gibi çeşitli finansal araçlar kullanılarak Afrika'ya kanalize edilebilme potansiyeline sahiptir (Plaza ve Ratha, 2011: 8).

Afrika'daki ülkeler son dönemlerde fiziki sermayenin yanı sıra bilgi, beceri ve teknoloji transferiyle beşeri sermaye stokunu arttırmaya yönelik proje ve programlarla da diasporalarından yararlanmaya çalışmaktadırlar. Nitekim yapılan çalışmalarda, Afrika diasporasının çeşitli örgütler oluşturma, belli alanlarda eğitimler verme, yerel firmalara danışmanlık ve teknoloji transferi yapma vb. faaliyetlerle bölgenin gelişimini arttırmaya çalıştıkları belirtilmiştir (Arora ve Gambardella, 2004; Easterly ve Nyarko, 2008).

2.3.4. Hint Diasporası

Hindistan, Çin ile birlikte Asya'nın en önemli iki ülkesinden birisidir. Her iki ülkenin de sahip olduğu büyük nüfus, tarihi geçmiş ve oldukça zengin kültürel alt yapı, sahip olunan bu gücün arkasında yatan itici güçler arasında sayılabilmektedir. İki ülkenin sahip olduğu bir diğer itici güç ise, dünyanın dört bir yanında üyesi bulunan diasporalarıdır (Zhu, 2007: 1). Hindistan hükümetinin yapmış olduğu araştırmalara göre, dünyanın hemen hemen her tarafında yaşan 25 milyondan fazla Hindistan orijinli insan bulunmaktadır (Agarwala, 2011: 1). Bu büyük topluluk, Hindistan'ın son yıllarda yakalamış olduğu ekonomik gelişmesinde büyük bir etkiye sahiptir.

Hint Diasporasının geçmişine bakıldığında, oluşumunu 1800'lü yılların başında, Hindistan'ın İngiliz kolonisi olduğu dönemlere kadar dayandırmak mümkündür. Bu yüzden Hint Diasporası, oluşumu itibariyle sömürge diasporası grubuna dâhil edilebilmektedir. Daha sonra, ülkeden ekonomik şartlar nedeniyle gelişmiş ülkelere doğru yaşanan yoğun göç ile birlikte sömürge diasporası özelliğini yitiren bu topluluk, işçi diasporasına dönüşmüştür. Ancak Hindistan'ın bu topluluğu kabul etmesi ve ülkenin ekonomik gelişmesinde rol vermesi ancak 1980 yılının ortalarından sonra gerçekleşmiştir (Agarwala, 2011: 2). Buna karşın, Hindistan'ın 1991 yılında yapılan reformlara kadar sahip olduğu bu diasporadan yeterince yararlandığını söylemek mümkün değildir. Ülkede yaşanan reformlarla birlikte, ülkenin gelişmesi için otarşik bir model benimsenmiş ve bu modelde diasporaya merkezi bir rol verilmiştir (Lall, 2001: 10).

Hint Diasporasının oluşmasında ülkede meydana gelen üç büyük göç dalgasının önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir (Agarwala, 2011: 6). İlk göç dalgası, 1830'lu yıllarda ülkenin İngiliz kolonisi olduğu dönemdeki göç hareketlerini kapsamaktadır. Bu göç dalgasında ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan Hindistanlılar, İngilizlerin diğer kolonileri olan Myanmar, Sri Lanka, Malezya gibi ülkelerde tarım işçisi olarak çalıştırılmışlardır. Göç eden grup, genel olarak vasıfsız ve alt tabakaya mensup insanlardan oluşmaktadır.

İkinci göç dalgası ise, 1900'lü yılların başında gerçekleşmiştir. Bu dalganın bir önceki dalgadan farkı, göç eden grubun köle ve işçilerden değil tüccarlar, memurlar, bürokratlar ve alanında uzman kişilerden oluşmasıdır. Bu göçmenler genellikle Kenya, Uganda ve Güney Afrika'ya yerleşmişlerdir. Ayrıca, İkinci Dünya Savaş'ından sonra, Avrupa'nın yeniden inşası için talep edilen işçi gücünü karşılamak üzere, birçok vasıfsız ya da yarı vasıflı işçi Hindistan'dan ve Doğu Afrika'dan İngiltere'ye göç etmiştir.

1960'larda ise, Hindistan'da üçüncü göç dalgası yaşanmıştır. Bu göç dalgası daha çok Orta Doğu ve ABD üzerine yoğunlaşmıştır. Orta Doğu'da petrol fiyatlarının yükselmesine bağlı olarak vasıfsız ve yarı vasıflı iş gücü talebinin artması, Hintli göçmenlerin bu bölgeye yönelmesinde etkili olmuştur. Ayrıca 1965 yılında ABD'nin özellikle alanında uzman kişileri ve öğrencileri hedeflediği göçmen yasasındaki liberalleştirme çabaları da vasıflı Hintli göçmenlerin ve öğrencilerin bu ülkeye yönelmesine neden olmuştur. Göçmen yasasındaki değişimin nedenine bakıldığında ise, dönemin iki büyük gücü olan ABD ve SSCB arasında yaşanan rekabette, SSCB'nin öne geçmesi nedeniyle, ABD hükümetinin vasıflı göçmen işgücü ile bilim ve ARGE çalışmalarına yatırım yaparak bu rekabette avantaj sağlama çabası yer almaktadır. Hintli göçmenler gerek sahip oldukları İngilizce yetenekleriyle ülkenin diline hâkim olmaları gerekse bilim ve mühendislik alanındaki yetenekleriyle önemli bir avantaja sahip olmuşlardır.

Yapılan çalışmalara göre, 1960 yılının sonunda ABD'de 12.000 Hintli yaşarken, bu rakam ABD'nin uygulamış olduğu politikalar sonucunda sonraki yıllarda hızla artmıştır. Özellikle 1990 yılı sonrasında Hintli göçmenlerin ülkeye akını başlamıştır. 2013 yılında ülkede yaşayan Hint kökenli nüfus 2,6 milyondan fazla hale gelmiştir. Bu nüfusun büyük

bir çoğunluğunu bilgi teknolojisi sektöründe istihdam edilen uzman kişiler oluşturmaktadır. 1990'ların sonunda, ülkede bilgi teknolojisi sektöründe yapılan yatırımlar neticesinde bu sektörde istihdam açığına sebep olmuş ve sektörde yoğun bir işgücü talebi başlamıştır. Bu talep artışının yerli işgücü ile karşılanamaması Hintli işgücüne olan talebi arttırmış, bunun sonucunda göçmen nüfusu on yıl gibi kısa bir sürede iki kat artmıştır. Bu durum 2008 yılında Hintli göçmen nüfusunun yaklaşık 1,7 milyona ulaşmasına neden olmuştur. Bu rakamlar Amerika'da yaşayan Hintli göçmenlerin Meksikalı ve Çinli göçmenlerden sonra en kalabalık üçüncü göçmen grubunu oluşturmaları anlamına gelmektedir. Ayrıca, ABD'yi, Myanmar'dan sonra en çok Hintlinin yaşadığı ikinci ülke konumuna getirmiştir (Agarwala, 2011: 7).

ABD'de yaşayan Hintliler, Hint Diasporasının çekirdeğini oluşturmaktadır. Bunun başlıca nedeni olarak son derece vasıflı ve alanlarında uzman kişilerden oluşması ve ekonomik durumlarının son derece iyi olması gösterilebilmektedir. Ülkede yaşayan 25 yaşın üstündeki Hintlilerin yaklaşık %70'i üniversite mezunu, 16 yaşın üstündeki Hintlilerin %67'si uzmandır ve bu grubun hane halkı geliri ortalama 90.000 dolardan fazladır. Ayrıca yoksulluk oranları %4,6'dan daha düşüktür. Bu gruba mensup kişilerin, sosyoekonomik durumları ortalama Amerikalılardan, ABD'deki diğer Asyalı göçmenlerden, Hindistan'daki Hintlilerden ve dünyanın diğer ülkelerinde yaşayan diaspora üyelerinden daha yüksektir (Agarwala, 2011: 7).

Hindistan hükümeti, 1980'lerin ortasından itibaren sahip olduğu bu diasporik gücün farkına varmaya başlamıştır. Bu gücü ülkenin ekonomik gelişmesinde kullanabileceği kaynaklardan birisi olarak görmüş ve ülke ekonomisine katkı sağlaması için çeşitli teşvik edici programlar ve uygulamalar yapmaya çalışmıştır. Bu bağlamda ülke ve diaspora arasındaki bağı kuvvetlendirmek için ikili politikalar geliştirilmiş ve çeşitli örgütler kurulmuştur. Bunun yanı sıra, 1980'li yılların ortalarında Hindistan hükümeti tarafından diaspora üyelerinin paralarını yatırabilecekleri yeni banka hesapları oluşturulmuştur. 1999 yılında hükümet "Persons of Indian Origin (PIO)" ve "Overseas Citizens of India (OCI)" adında iki yeni vize statüsünde kart çıkartarak, Hintli göçmenlerin ülke içine ya da ülke dışına seyahat edebilmelerini, ülke içerisinde emlak yatırımı yapabilmelerini ve ülke parası cinsinden banka hesabı açabilmelerini sağlamıştır. 2000 yılında, hükümet bir komisyon kurmuş ve bu komisyona, Hint Diasporası hakkında araştırma yaptırarak geniş çaplı bir

rapor hazırlatmıştır. Bu raporun akabinde, birçok konferans ve toplantı gerçekleştirilmiştir. Son olarak 2005 yılında “ Ministry for Overseas Indian Affairs (MOIA) “ kurmuştur. Bu kurum, Hindistan ile diasporası arasında yapılan yatırımlar, iş ortaklıkları, akademik değişimler, hayırseverlik ve miras araştırmaları gibi konularda hizmet vermektedir (Agarwala, 2011: 2).

Desai ve diğerleri (2009), yapmış oldukları çalışmada, Hindistan’dan ABD’ye nitelikli işgücü göçünün, ülkenin yıllık toplam mali gelirlerini % 2,5 azalttığını tahmin etmişlerdir. Hindistan hükümeti bu kaybı gidermek için diaspora ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar başlatmıştır.

Diasporanın ülke ekonomisine katkı sağladığı en önemli ekonomik araçlardan birisi işçi dövizleridir. Göçmenlerin göndermiş olduğu dövizler, serbest ekonominin yaşandığı 1991’den sonra ülke ekonomisi üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. 1990 ile 2000 yılları arasında işçi dövizleri akımı yaklaşık altı kat artmış ve 1990 yılında 2,1 milyar dolar iken 2000 yılında 12,3 milyar dolara yükselmiştir. Bu büyüme oranı, ülkenin ihracattaki büyüme oranından daha fazladır (Zhu, 2007: 291). Serbest ekonomi ile birlikte işçi dövizleri, ödemeler bilançosu dengesinde önemli bir yer edinmiştir. 2003 yılında ülkeye yaklaşık 18 milyar dolar değerinde işçi dövizleri girişi gerçekleşmiştir. Bu rakam, ülke GSYH’nin %3’üne eşittir. Takip eden yıllarda da şahsi transferler artarak devam etmiştir. 2005 yılında 21,1 milyar dolara ulaşan işçi dövizleri akımı, 2009 yılında 46,4 milyar dolara yükselmiştir. 2013 yılında ise, Grafik 2’de de görüldüğü gibi 70 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Sampradaan (2001) yapmış olduğu çalışmada, Hindistan’a döviz gönderenlerin yaklaşık %95’inin, gönderdikleri paraları ailelerinin ya da yakın arkadaşlarının eğitim, sağlık ya da diğer kişisel gereksinimlerini desteklemek amacı taşıdığını tespit etmiştir.

Tablo 10’da işçi dövizleri akımının bölgeler arası dağılımı gösterilmektedir. Buna göre, genel olarak gelişmekte olan ülkelerde gelen işçi dövizleri akımında bir önceki yıla göre bir artış söz konusudur. Gelişmekte olan ülkelerin alt bölgelerinde ise, iki bölgede herhangi bir artış ya da azalış gözlemlenmezken diğer bölgelerde bir önceki yıla göre bir artış söz konusudur. 2013 yılında en fazla işçi dövizleri girişi olan ülkelerde ise, Hindistan 2012 yılına göre gelen işçi dövizleri miktarını % 1,6 arttırarak yaklaşık 70 milyar dolar seviyesine çıkartmıştır. Bu durum ülkeyi 2013 yılında en fazla işçi dövizleri geliri elde eden ülke

konumuna getirmiştir. En fazla işçi döviz girişi olan on ülke içinde Çin, Meksika ve Bangladeş'e bir önceki yıla göre daha az işçi döviz girişi olurken, Mısır'a bir önceki yıla göre %34,2 oranında daha fazla işçi döviz girişi olmuştur.

Tablo 10: 2013 Yılında Gelişmekte olan Ülkelere Toplam İşçi Döviz Akımı ve Dolar Cinsinden Büyüme Oranları

	2013 yılında İşçi Döviz Akımı (Milyar Dolar)	ABD Doları Cinsinden İşçi Döviz Akımının Büyüme Oranı 2012-2013 (%)
Gelişmekte Olan Ülkeler	418	3,7
Doğu Asya ve Pasifikler	113	5,6
Avrupa ve Orta Asya	52	3
Latin Amerika ve Karayipler	61	1,6
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	49	-
Güney Asya	111	2,7
Sahra altı Afrika	32	-
En Büyük Alıcı Ülkeler		
Hindistan	69,9	1,6
Çin	38,8	-1,1
Filipinler	26,7	8,4
Meksika	23	-1,5
Nijerya	20,6	0,7
Mısır	19,2	34,2
Pakistan	14,6	4,2
Bangladeş	13,8	-2,9
Vietnam	11	4,1
Ukrayna	9,7	14,4

Kaynak: World Bank, 2014

Diasporalar, özellikle 21. yüzyılın başlarından itibaren pek çok gelişmekte olan ülke açısından ekonomik büyüme hedefleri için ihtiyaç duyduğu fiziki ve beşeri sermaye kaynağı konumuna gelmiştir. Birçok ülke, yeni nesil finansal araçlar yardımı ile bu kaynaklardan yararlanmaya çalışmaktadır. Bu yeni nesil araçlar arasında diaspora tahvilleri ve işçi döviz destekli tahviller ülkelerin son zamanlarda sıkça başvurdukları araçlar arasında yer almaktadır (Mohapatra ve diğerleri, 2011: 10). Özellikle yabancı sermaye ve likidite sorunlarının yaşandığı kriz dönemlerinde ülkeler kriz ortamından uzaklaşmak ya da

krizin etkisini azaltmak için bu yeni nesil finansal araçlara başvurumaktadırlar. Örneğin; 2008 finansal krizinden en fazla etkilenen ve hala krizden kurtulma mücadelesi veren ülkelerin başında gelen Yunanistan, 2011 yılında borç yönetimini sağlamak ve ABD Menkul Kıymetler ve Borsalar Komisyonu'na kayıtlı olarak Amerika'daki yatırımcılara tahvil satmak amacıyla, yaklaşık 3 milyar dolar değerinde diaspora tahvili çıkaracağını duyurmuştur. Bunun yanı sıra, geçmiş yıllarda Hindistan ve İsrail likidite krizi yaşadıkları dönemlerde, yaklaşık 35 milyar dolar değerinde tahvil ihracı gerçekleştirmişlerdir. (Mohapatra ve diğerleri, 2011: 11).

Bu yeni nesil finansman araçlarından birisi olan diaspora tahvilini başarılı bir şekilde kullanan İsrail ve Hindistan, yeni nesil finansman araçlarına ihtiyaç duyan ülkelere öncü olmuşlardır. Ancak her iki ülkenin de çıkartmış olduğu tahvillerin çıkarılış amaçları ve uygulama şekilleri birbirinden farklıdır. 1991 yılından itibaren üç kez bu araca başvuran Hindistan Hükümeti, bu aracı ödemeler bilançosu dengesini desteklemek için kullanmıştır. Özellikle uluslararası sermaye piyasasına girmekte zorlandığı dönemlerde önemli bir kaynak olarak görülmüştür (Ketkar ve Ratha, 2010: 252).

Ülkeler açısından değerlendirildiğinde diaspora tahvilleri, son derece güvenilir ve ucuz bir dış kaynak olarak göze çarpmaktadır. Hindistan, bu aracı ödemeler bilançosu dengesi krizi yaşadığı 1991 yılında ilk kez kullanmıştır. Ardından, 1998 yılında nükleer patlama sonucunda uluslararası topluluğun yaptırımlarını karşılamak için tekrar başvurmuştur. Dahası, bu tahvilleri ihraç ederken yurtseverlik duygusu ön plana çıkartıldığı için, tahvil fiyatlarında indirim yapmak da mümkün olmaktadır. Bu tahvillerin diğer bir olumlu yönü, ülkenin kredi derecesine bağlı olmaksızın kaynak sağlayabilmesidir.

1998 yılında yaşanan nükleer patlama ve ardından gelen uluslararası yaptırımlar sonrasında kredi derecelendirme kuruluşları ülkenin kredi notunu indirmişlerdir. 1998 yılı haziran ayında kredi derecelendirme kuruluşu olan Moody's ülkenin Baa3 olan kredi notunu Ba2'ye düşürmüştü, eylül ayında ise S&P ülkenin kredi notunu BB+'dan BB seviyesine indirmiştir. Uluslararası piyasada kredi notunun düşülmesine karşın ülke, 1998 yılında diasporalarını hedef alarak çıkardığı "Resurgent Indian Bonds" ve 2000 yılında çıkarmış olduğu "India Millennium Deposit" isimli iki ayrı diaspora tahvili ile önemli bir dış kaynak elde etmiştir (Ketkar ve Ratha, 2010: 253). Ancak, Hindistan bu dış kaynağı

sürekli olarak kullandığı bir yabancı araç haline getirememiştir. Diaspora tahvili, ülkenin özellikle ödemeler bilançosu dengesinde sorun yaşadığı dönemlerde kullanılan acil durum finansman kaynağı olarak görülmüştür.

Yatırımcılar açısından değerlendirildiğinde de diaspora tahvillerinin birçok olumlu yanı söz konusudur. Hindistan Hükümetinin çıkardığı tahvillerin fiyatlarında çok küçük yurtseverlik indirimleri yapılmıştır. Ancak, tahvillerin çıkarıldığı dönemler dikkate alındığında, ülkenin kriz içerisinde olduğu ve acil finansman kaynağına ihtiyaç duyduğu dönemler olduğu görülmektedir.

Diaspora tahvilleri yatımcılara risk yönetimi imkânı sağlamaktadır. Diaspora tahvili ihraç eden ülkeler, kimi zaman piyasada kabul gören para birimi ile geri ödeme yapmakta zorluk yaşayabilirler ve bu durum ilk bakışta yatırımcılar açısından riskli bir durum olarak değerlendirilebilmektedir. Ancak, ülkelerin ödemelerini, piyasalarda kabul gören para birimleri yerine yerel para birimi cinsinden yapabiliyor olması, bu tahvilleri diaspora yatırımcıları için daha çekici bir hale getirmiştir. Dahası, diaspora üyeleri ülkelere öncelikli olarak yurtseverlik duygusu ile yatırım yaptıkları için bu tahvillerin geri ödemelerinin yerel para birimi ile yapılmasını çok fazla önemsememektedirler. Birçok yatırımcı yerel para birimi ile yapılan ödemelerin, borç yönetimi yapılırken üstlenilen riskin piyasalarca kabul gören para birimine göre daha az olduğuna inanmaktadır. Dahası, bu şekilde yapılan ödemelerin daha az devalüasyon riski taşıdığı da söylenebilmektedir (Ketkar ve Ratha, 2010: 254).

Bu tahvillerin diaspora yatırımcılarına cazip gelmesinin bir başka nedeni ise, yatırımcıların, ülke politikalarına, özellikle finansal konularla ilgili politikalara, etki edebilmelerini sağlamasıdır. Bu etkinin tam olarak olup olmadığı bilinmemesine karşın, birçok diaspora üyesi bu motivasyonla hareket etmekte ve diaspora tahvili satın aldığı sürece bu politikaya etki ettiğini düşünmektedir (Ketkar ve Ratha, 2010: 255).

Diaspora tahvillerinin, teorik açıdan incelendiğinde hem bu tahvilleri ihraç eden ülkeler hem de bu tahvillere yatırım yapanlar açısından birçok cezbedici özelliği barındırdığı söylenebilmektedir. Genel olarak bütün ülkeler ortak nedenlerden dolayı bu

tahvillerle başvurmuş olsalar da sahip oldukları diasporaların özelliklerinden dolayı tahvilleri çıkarırlarken çeşitli farklılaştırmalara gitmektedirler.

İsrail ve Hindistan bu tahvilleri uzun yıllardır başarılı bir şekilde kullanan iki ülkedir. Ancak, sahip oldukları diasporaların gerek ekonomik gerekse kültürel yapıları birbirlerinden farklı olduğu için iki ülkenin çıkardığı tahvillerde bir takım farklılıklar söz konusudur.

Tablo 7'ye bakıldığında, İsrail'in çıkarmış olduğu bu tahvilleri daimi bir dış kaynak olarak kullandığı, buna karşın Hindistan'ın bu tahvillere kriz dönemlerinde başvurduğu ve bu dış kaynağı sadece acil durumlarda kullanabileceği bir araç olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Her iki ülkenin bu tahvilleri ihraç ettikleri araç da birbirlerinden farklıdır. İsrail Hükümeti “ İsrail Geliştirme Şirketi” adı altında bir kuruluş kurularak, bu şirket üzerinden tahvil ihracı gerçekleştirirken, Hindistan Hükümeti ise Hindistan Merkez Bankası kullanarak bu tahvil ihracını gerçekleştirmiştir. İsrail bu tahvillerden 37 milyar doların üzerinde bir gelir elde ederken, elde ettiği bu geliri ekonomik kalkınma ve büyümeyi desteklemek, ulaşım, enerji, haberleşme, su kaynakları ve diğer alt yapı hizmetleri için kullanmış; Hindistan ise çıkartmış olduğu bu tahvilleri ödemeler bilançosu dengesinin sağlanamadığı dönemlerde bu bilançoyu desteklemek için kullanmıştır.

Hindistan, ilk tahvil ihracını ödemeler bilançosu krizi yaşadığı 1991 yılında gerçekleştirmiştir. “India Development Bonds” adıyla piyasaya sürülen tahvillerden yaklaşık 1,6 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Bir sonraki tahvil ihracı ise ülkenin yaşamış olduğu nükleer patlama ve akabinde gelen uluslararası yaptırımlar sonucunda 1998 yılında piyasaya sürülmüştür. “Resurgent India Bonds” adıyla piyasaya sürülen bu tahvillerden ülke 4,2 milyar dolar gelir elde etmiştir. Hindistan son olarak 2000 yılında bu dış kaynağa başvurmuştur. “Millennium Deposits” adıyla çıkarılan bu tahvillerden de ülke 5,5 milyar dolar gelir elde etmiştir. Hindistan Hükümeti, İsrail Hükümeti'nin aksine son çıkarılan tahvilde yapılan küçük indirim dışında çıkardığı hiçbir diaspora tahvilinde diaspora indirimi yapmamıştır. Bu durumu, ülkelerin bu tahvilleri kullanım amaçlarının ve kullandıkları dönemlerin birbirlerinden farklı olması şeklinde açıklamak mümkündür.

Hindistan Hükümeti'nin ihraç ettiği bu tahvilleri diasporasıyla sınırlamasının nedenlerinden birisi, ülkenin uyguladığı pazarlama stratejisi sonucunda ihraç edilen bu tahvillerin, diaspora yatırımcılarına diğer yatırımcılara göre daha cazip bir yatırım aracı haline gelmesidir. Bir diğer nedeni ise, Hindistan Merkez Bankası herhangi bir finansal kriz döneminde diaspora yatırımcılarının diğer yatırımcılara göre daha fazla anlayış ve müsamaha göstereceğine inanmaktadır. Bu iki önemli nedenden ötürü Hindistan Merkez Bankası ihraç ettiği tahvillerin hedef kitlesini diaspora yatırımcıları ile sınırlandırmıştır (Ketkar ve Ratha, 2009: 67).

Bu üç tahvile de yatırımcıların büyük ilgi göstermesinin en önemli sebeplerinden birisi, ihraç edildikleri dönemdeki aynı özelliklere sahip diğer finansal araçlara göre getirilerin daha fazla olmasıdır. 1998 yılında çıkarılan "Resurgent India Bonds" isimli tahvil dolar cinsinden yatırım yapan yatırımcısına %7,75 oranında getiri sağlarken, aynı dönem BB kredi notuna sahip Amerikan tahvillerinin yatırımcısına getirisi %7,2 oranındadır (Ketkar ve Ratha, 2009: 66). Dahası, diaspora yatırımcılarının diğer kredi kuruluşlarının aksine, bu tahvilleri daha az riskli görmesi de talebin yüksek olmasını etkileyen bir başka faktördür.

Hindistan, uyguladığı politikalarla diasporasını ticari faaliyetlerde ve yabancı sermaye yatırımlarında da etkin bir şekilde kullanmaktadır. 1990'lı yıllarda uyguladığı politikalar sayesinde 2000 ile 2011 yılları arasında büyük bir ekonomik büyüme trendi yakalayan Hindistan Dünya Bankası verilerine göre, bu dönemde kişi başına GSYH'sini 450 dolardan 1500 dolara çıkarırken, ticaret hacmini 126 milyar dolardan 621 dolara çıkarmıştır. Aynı dönemde ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımı ise, 1,7 milyar dolardan 33 milyar dolara çıkmıştır. Yapılan çalışmalara göre, ticaret hacminin ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasında 1991 yılında yapılan reformlar sonucunda ülkenin diasporayı ekonomik büyüme politikalarında etkin bir şekilde kullanmasının etkili olduğu savunulmaktadır (Khanna, 2007; Chand, 2014).

Hindistan'da meydana gelen ekonomik reform, genel olarak ülkenin geleneksel endüstrilerini yeniden inşa etmek ve yeni yüksek teknoloji endüstrileri geliştirmeye odaklanmıştır (Zhu, 2007: 291). Ancak, Hindistan Hükümeti 1990'ların sonlarında yapmış oldukları politika değişiklikleriyle Hint Diasporasından özellikle yüksek teknoloji

endüstrilerde yararlanmaya çalışmıştır. Bu durum Hindistan'ı dünyanın teknoloji laboratuvarı haline getirmiştir. Özellikle Kuzey Amerika bölgesinde yaşayan nitelikli Hint diasporası üyeleri Hindistan'la kurdukları bağlantılar sayesinde ülkeye bilgi, beceri ve teknoloji transferi gerçekleştirerek ülkenin inovatif ürünler üreterek ticaret hacmini arttırmasına katkı sağlamışlardır. Ayrıca ABD'de çalıştıkları şirketlerde üst düzey yönetici olan diaspora üyeleri çalıştıkları şirketlerin Hindistan'a yatırım yapmasını ya da dışardan üretmek zorunda oldukları bazı ürünler için Hindistan'daki firmalara yönelmelerini sağlayarak ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır (Orozco, 2004; Rodriguez-Montemayor, 2012: 3). Dahası, diaspora üyelerinin anavatandaki tüketicilerin tercih ve eğilimlerine hâkim olmaları da bu piyasaya yatırım yapmayı düşünen yabancı yatırımcıların piyasa girmek için diasporalara başvurmalarına zemin hazırlamaktadır. Nitekim Bangalore Teknoloji Parkı'nda yapılan bir araştırmaya göre, bu teknoloji parkında kurulan 75 çokuluslu şirketin 71'i Hindistan orijinli yöneticiler tarafından yönetilmektedir (Davone, 2007).

ABD'deki Hint diasporasının eğitim seviyesi yüksek nitelikli kişilerden oluşması ve ülkenin yüksek teknolojili endüstrileri geliştirmeye yönelik stratejiler benimsemesi sonucunda ABD'deki diasporayla olan iletişim artmıştır. Bu durum ABD'deki Hint diasporasının Hindistan'daki yazılım endüstrisine önemli katkılar yapmasına neden olmuştur. Diaspora, Hindistan'daki bilgi ve teknoloji sektörüne sağlamış olduğu bilgi, beceri ve teknoloji transferi sayesinde 1992 yılında 100 milyon dolar geliri olan bilgi ve teknoloji sektörünün 2012 yılında 108 milyar dolar gelire ülkenin ekonomik büyümesinde en önemli aktörlerden birisi haline gelmesine neden olmuştur.

Yapılan çalışmalara göre, 1990'lı yılların başında Hint Diasporası, Hindistan'daki yazılım sektörünü geliştirmek için sahip oldukları bilgi, tecrübe ve bilgi birikimini kullanmaya başlamıştır. Uzun yıllar yurtdışında yaşamış pek çok yüksek eğitimli diaspora üyesi bu dönemde çeşitli şekillerde (şirket kurarak, çalışmakta olduğu şirketin yatırım yapmasını sağlayarak, yerel şirketlerde uzman ya da danışman olarak çalışarak vb.) katkı sağlamışlardır (Saxenian, 2004; Hunger, 2004; Pandey ve diğerleri, 2006).

Hunger (2000) yapmış olduğu çalışmada, o dönemde Hindistan'daki en başarılı 20 yazılım şirketinden 10'unun kurucusunun ya da üst düzey yöneticilerinin ABD'de yaşayan

diaspora üyeleri olduğunu belirtmiştir. Geri dönüş yapan diaspora üyelerinden bazıları bilgi ve teknoloji araştırma ve geliştirme laboratuvarlarını Hindistan'a kurarak (IBM Indian Research Baloratory vb.) ya da ABD kökenli bazı şirketlerin bir bölümünü ABD standartlarında üretim yapma şartıyla Hindistan'da açarak bilgi, beceri ve teknolojinin anavatanlarına transferini sağlamışlardır (Pandey ve diğerleri, 2006). Yapılan araştırmalara göre, yaklaşık 30000 diaspora eski üyesi uzman bu bağlantılarla anavatanlarına dönerek yazılım sektöründe çalışmaktadır(Engardio, 2008).

Aynı şekilde, Khanna (2004)'ün Hindistan'daki 208 yazılım uzmanı üzerine yapmış olduğu çalışmada da, katılımcıların % 58'inin daha önce diaspora üyesi olarak yurtdışında yaşadığı, % 88'inin ise şirketlerinin kuruluş aşamasında diaspora bağlantıları ile ABD'deki uzmanlarla iletişim halinde olduklarını belirtilmektedir.

Nitelikli Diaspora üyeleri Hindistan ekonomisine fiziki üretim anlamında değil fikri üretim anlamında da önemli bir katkı sağlamıştır. Tablo 14'e bakıldığında, 1990 yılında ülkedeki patent başvurusu 3820 iken, ülkenin uygulamaya başladığı reformlardan sonra ise, ülkenin sahip olduğu diasporayla ilişkilerini arttırması ve uyguladığı politikalara bağlı olarak yaşadığı gelişmeler sonucunda 2000 yılında patent başvurusu 8538'e yükselmiş, 2010 yılında ise 39762'ye ulaşmıştır. Ülkenin yaşadığı gelişmeyi gözler önüne sermek açısından uzun yıllar sömürgesi olduğu ve pek çok Hintli göçmenin yaşadığı Birleşik Krallığın verileri de tabloya eklenmiştir. Buna göre, 1990 yılında Hindistan'da 3820 patent başvurusu olurken, aynı yıl Birleşik Krallık'a 28238 başvuru gerçekleşmiştir. Hindistan'ın uyguladığı reformlar ve diasporasına yönelik izlediği politikalardan sonra ise bu durum tersine dönmüştür. Her geçen yıl aradaki fark kapanmış ve 2006 yılında Hindistan'a yapılan patent başvurusu Birleşik Krallığa yapılanı geçmiştir. 2013 yılına gelindiğinde ise, 43031 başvuru ile Hindistan'a yapılan başvuru sayısı Birleşik Krallığa yapılan başvuru sayısının yaklaşık iki katına ulaşmıştır.

Bu durum, diasporalara yönelik politikaların ülkenin fiziki sermayesini arttırmanın yanı sıra, ekonomik büyüme için en az fiziki sermaye kadar gerekli olan fikri sermayeyi de olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır. Diasporalarla kurulan bağlantılar ülkeye bilgi, beceri ve teknoloji transferini arttırırken, aynı zamanda da yeni fikirlerin üretilmesine katkı sağlamaktadır. Bu anlamda patent başvuruları üretilen yeni fikirlerin önemli bir

göstergesidir. Ülkeye nitelikli ve eğitimli diaspora üyelerinin geri dönmesi ve/veya fiziki anlamda geri dönüş olmaksızın kurulan ağlar ve oluşturulan bağlantılar aracılığıyla fikri anlamda katkı sağlayan diaspora üyelerinin yeni fikirlerin üretilmesinde ve hayata geçirilmesinde önemli katkılarının olduğu yapılan çalışmalarda da ortaya konulmaktadır (Saxenian, 2002; Pandey ve diğerleri, 2006; Engardio, 2008).

Sonuç olarak, Hindistan'ın ekonomik büyüme stratejisi doğrultusunda sahip olduğu diasporayı ekonominin her alanında etkin bir şekilde kullandığı söylenebilmektedir. Ülkenin yıllardır en fazla işçi döviz girişi olan ülke olması, bunula birlikte yabancı sermaye kaynağı bulamadığı ve ödemeler bilançosu dengesini sağlayamadığı dönemlerde alternatif bir kaynak olarak yeni nesil finansal araçlara başvurabilmesi ülkedeki politika yapıcılarının elini güçlendirmektedir. Ancak uyguladıkları özellikle Kuzey Amerika Bölgesi'ndeki diasporayla güçlü iletişim ve yakın ilişkiler politikası ülkenin ticaret hacminin artırılmasında ve doğrudan yabancı sermaye ve doğrudan diaspora yatırımı çekme konusunda oldukça etkili olmuştur. Ancak Hint Diasporasının ülkeye en önemli katkısı bilgi çağında ülkesinin bütün bu ekonomik kazanımları sürdürebilmesini sağlayan bilgi, beceri ve teknoloji transferidir. Diasporanın ülkesine sağladığı bu bilgi, beceri ve teknoloji transferleri sayesinde ülke, inovatif ürünler üreterek ticaret hacmini arttırmış ve önemli bir büyüme trendi yakalamıştır.

2.3.5. Çin Diasporası

Çin 20. yüzyılın sonlarından itibaren yakaladığı ekonomik büyüme trendiyle dünyada politik ve ekonomik anlamda önemli bir aktör haline gelmiştir. Yapılan çalışmalara göre, Çin'in bu yükselişinin perde arkasında 1970'li yıllarda gerçekleştirdiği reformlar ve bu reformların ekonomik uzantıları yer almaktadır (Boldurukova, 2014: 576). Bu reformlar ve uygulanan politikalar sayesinde 1978-1993 yılları arasında, yıllık ortalama %9,3 büyümü oranı ile dünyada en hızlı büyüme oranına sahip ülke unvanını elde etmiştir (Shangquan: 1995: 17). Ancak, ülke asıl büyümeyi 1993 yılından sonra yaşamış ve yıllık ortalama %12 oranında büyümüştür. Ayrıca, 1990'lı yılların ortalarından itibaren dünyanın en büyük ticaret hacmine sahip ülkelerinden birisi haline gelen Çin, 1997 yılında toplam 325,1 milyar dolarlık ticaret hacmiyle dünyanın en çok ticaret yapan onuncu ülkesi olmuştur (Lardy, 1995: 1065). 2013 yılına gelindiğinde ise 2,210 trilyon dolarlık ihracat

hacmiyle dünyanın en fazla ihracat yapan ülkesi konumuna gelirken, yaklaşık 4,160 trilyon dolarlık toplam ticaret hacmiyle de dünyada en çok ticaret yapan birinci ülke konumuna gelmiştir (ABD 3,906 trilyon dolar ile ikinci) (United Nations, 2014: 216). Bu hızlı ve istikrarlı ekonomik büyüme yabancı yatırımcıların kararlarını da etkilemiştir. 1979 yılında 2.74 milyar dolar olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 1995 yılına gelindiğinde 37.52 milyar dolara yükselmiştir (Lee, 1997: 40). 1997 yılına gelindiğinde ise Çin toplam 64 milyar dolar yabancı sermaye yatırımı ile dünyanın ikinci en büyük yabancı sermaye çeken ülkesi konumuna gelmiştir (Ribao, 1998: 2). 2013 yılına bakıldığında ise Çin'e yaklaşık 124 milyar dolar değerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır.

Çin'in 1970'li yıllardan sonra gerçekleştirdiği reformlar ve sonrasında izlediği dışa açık ekonomi politikaları sonucunda yaşanan ekonomik gelişmelere bakıldığında, Çin'in ekonomik başarısının arkasında, dış ticarete ve yabancı yatırıma dayanan büyüme stratejisinin önemli bir yerinin olduğu söylenebilmektedir. Bu stratejinin bu kadar başarılı olmasında farklı ülkelerde yaşayan, ekonomik durumları birbirlerinden farklı olan, farklı kültürlerle etkileşim içerisine girmiş, ancak, Çin ortak paydasında buluşmuş bir Çin Diasporasının önemli bir etkisi vardır. Dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olan ülke olarak, emek yoğun üretimde ciddi bir maliyet avantajı sağlayan Çin, dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan yaklaşık 55 milyon Çin kökenli nüfus ile de büyük bir dış kaynak potansiyeline sahiptir.

Çin Diasporası geçmişi çok eski yıllara dayanan ancak, 1960'lı yılların başından itibaren gücü ve etkisi artan bir topluluktur. 1963 yılında yaklaşık 17 milyon olan diaspora nüfusu, 1997 yılında yaklaşık 34 milyon kişiye ulaşmıştır. 2013 yılında ise resmi rakamlara göre, Çin Diasporasının nüfusu yaklaşık 42 milyon olarak hesaplanırken, kayıt dışı göçmenler, ikinci ve üçüncü nesil Çinlilerle birlikte bu rakamın 55 milyonu bulacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 11'de 1960 yılından 2013 yılına kadar Çin Diasporasının nüfusu ve bölgelere göre dağılımı verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi, Çin Diasporasının yaklaşık %75'i Asya, %19'u Amerika ve %4'ü de Avrupa'dadır. Diaspora 1960 yılından beri değişik oranlarda da olsa sürekli büyümüştür. Tabloya bakıldığında diaspora üyelerinin

büyük bir çoğunluğunun Asya'da yaşadığı görülmektedir. Ancak, 1963 yılında %99,6 olan bu oran, 2013 yılında %75'e gerilemiştir.

Çin Diasporasının büyük bir bölümünün Asya'da yoğunlaşmasının yanı sıra buradaki diaspora üyeleri oldukça varlıklı ve nitelikli insanlardan oluşmaktadır. Yapılan araştırmalara göre, bölgedeki diaspora üyelerinin yaklaşık %90'ının oldukça zengin işadamlarından oluştuğu tespit edilmiştir. Öyle ki, nüfusunun yaklaşık %3,5'i, Çinlilerden oluşan Endonezya'da borsaya kayıtlı şirketlerin %73'ü, 300 büyük holdingin %68'i, 10 büyük finansal kurumun 9'u Çinliler tarafından yönetilmektedir. Malezya'da nüfusun %29'unu oluşturan Çin Diasporası, ülkedeki şirket hisselerinin %61'ini elinde tutarken, Filipinler'deki 100 büyük şirketin ise 67'sini yönetmektedir (Boldurukova, 2014: 577).

Çin, ülkede gerçekleştirilen ekonomik reformun ardından, yabancı yatırımcıları ülkeye çekmek adına çeşitli teşvik politikaları uygulamaya başlamıştır. Bu teşvik politikalarının başında Hong Kong, Macao ve Tayvan gibi diaspora üyelerinin yoğun olarak yaşadığı ülkelere yakın bölgeleri kapsayan ve özel kanun ve düzenlemelerle yabancı yatırımcının ilgisini çekecek özel ekonomik alanlar oluşturmak gelmektedir (Smart ve Hsu, 2004: 546). Ayrıca bu bölgelere diaspora üyelerinin yatırımlarını çekmek için, 1983 yılında kabul edilen bir kanun ile yatırım yapmak isteyen üyelere özel imtiyazlar sağlanmıştır (Barabantseva, 2005: 12). Bu teşvikler sayesinde, 1979-1999 yılları arasında ülkeye yapılan toplam 307,6 milyar dolar değerinde yabancı sermaye yatırımının yaklaşık yarısı (154,8 milyar dolar) Hong Kong'dan gelmiştir. Dahası, yapılan bütün bu yabancı yatırımların %76.79'u Asya ülkelerinden gelirken, Amerika'nın ve Avrupa'nın payı ise %9 ve %7 seviyesinde kalmıştır (Smart ve Hsu, 2004: 548). Ülke 2000 yılında topladığı 40 milyar dolarlık yabancı sermaye yatırımı ile dünyanın en çok yabancı sermaye yatırımı çeken ikinci ülkesi konumuna gelmiştir ve yapılan araştırmalar bu yatırımların %70'inin Çin Diasporası kaynaklı olduğunu ortaya koymuştur (Davone, 2007).

Tablo 11: Çin Diasporasının Nüfusu ve Dağılımı

						Bin Kişi
Yıl	Asya	Amerika	Avrupa	Okyanusya	Afrika	Toplam
1960	14,152	301	14	74	40	14,581
1970	18,343	711	112	69	59	19,294
1980	22,391	1.558	525	105	75	24,654
1990	27,664	2.663	589	356	99	31,371
2000	27,363	5.959	955	631	137	35,045
2004	29,344	6.807	1.003	775	154	38,083
2005	29,437	6.970	1.022	797	155	38,381
2006	29,803	6.931	1.039	866	155	38,794
2007	29,561	7.157	1.144	868	219	38,948
2008	29,589	7.183	1.189	910	217	39,089
2009	29,747	7.287	1.259	932	238	39,463
2010	29,815	7.255	1.317	945	236	39,568
2011	30,041	7.498	1.565	955	249	40,307
2012	30,723	7.690	1.608	1,066	270	41,357
2013	30,656	7.903	1.696	1,129	401	41,784

Not: Tablodaki veriler 1997'den itibaren Hong Kong'daki ve 1999'dan itibaren de Makau'da yaşayan Çinlileri içermemektedir.

Kaynak: <http://www.ocac.gov.tw>

Tablo 12'de 2012 yılında Çin'e en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılan 10 ülke yer almaktadır. Buna göre, Çin'e en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılan ülke bir önceki yıla göre %7'ye yakın bir azalma olmasına karşın Hong Kong'dur. Bu ülkeyi yaklaşık 7,8 milyar dolar ile İngiliz Virgin Adaları ve 7,3 milyar dolar ile Japonya izlemektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bölgesel dağılımına bakıldığında ise, Asya bölgesi, 2012 yılında ülkeye yapılan 121 milyar dolarlık doğrudan yabancı sermaye yatırımının %80'inden fazlasına ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum diasporanın bölgesel dağılımıyla paralellik göstermektedir. Dolayısıyla ülkeye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında da Çin Diasporasının etkisinin olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 12: Çin'e En Çok Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapılan 10 Ülke

Ülke/Bölge	2011 Yılı Toplam Yatırım (Milyar\$)	2012 Yılı Toplam Yatırım (Milyar\$)	Büyüme Oranı (%)
Hong Kong	70,5	65,6	-6.9
İng. Vir. Adaları	9,7	7,8	-19.5
Japonya	6,3	7,3	15,8
Singapur	6,0	6,3	5
G. Kore	2,5	3,0	20
Tayvan	2,1	2,8	33.3
ABD	2,3	2,6	13
Cay. Adaları	2,2	1,9	-13.6
Samoa	2,0	1,7	-15
Almanya	1,1	1,4	27.2

Kaynak: UNCTAD, 2014

Diğer ülke örneklerinde de değinildiği gibi ülkeler likidite sıkıntısı yaşadıkları dönemlerde (krizler, ödemeler bilançosu dengesizlikleri, siyasi istikrarsızlıklar vb.) alternatif kaynaklara yönelmektedirler. Nitekim 2008 ekonomik krizi sonrasında gelişmekte olan pek çok ülke yabancı kaynak bulma konusunda sıkıntı yaşamıştır. Bu noktada gelişmekte olan birçok ülke için yurt dışından gelen işçi dövizlerinin önemi daha da artmıştır. Nitekim IMF'nin 2011 raporlarına göre, 2010 yılında bütün dünyada toplam 440 milyar dolarlık işçi dövizleri akımı gerçekleşmiş ve bu akımın 325 milyar dolarlık kısmı gelişmekte olan ülkelere doğru olmuştur (Mohapatra ve diğerleri, 2011: 1). Dolayısıyla, yurtdışında aktif bir diasporaya sahip olan ülkeler bu kaynağı edinmede bir adım öne geçmektedir. Grafik 2'de de görüldüğü gibi, işçi dövizlerinin yoğun olarak gittiği ülkeler aynı zamanda güçlü diasporalara sahip ülkelerdir.

Çin, 20. yüzyılın ortalarından itibaren yapmış olduğu reformlarla büyük bir ekonomik büyüme ivmesi yakalamış, ülkeye yoğun bir yabancı sermaye transferi gerçekleşmiş ve ülkenin ticaret hacmi her geçen yıl daha da artmıştır. Bu yükselişin ardında, Çin Diasporasının ülkeye sağladığı sermaye katkısının önemli bir yeri olduğu yapılan pek çok çalışmada dile getirilmiştir. Ancak Çin Diasporası ülkeye yalnızca fiziki sermaye transferi değil aynı zamanda bilgi, beceri ve teknolojiyi de kapsayan beşeri sermaye transferi de gerçekleştirmiştir. Ülke, bilgi çağının gereği olan yeni fikirler üretme

ve bu fikirleri inovatif ürünlere dönüştürerek pazarlama konusunda büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Diaspora, hem bu ürünlerin üretilme sürecinde gerekli olan bilgi, beceri ve teknolojinin tedarik edilmesinde hem de, pazarlama sürecinde gerekli çalışmaların yapılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Çin Diasporası gerek anavatanla kurduğu çeşitli bağlarla ve gerekse diğer ülkelerdeki diaspora örgütleriyle olan bağlantıları aracılığıyla bilgi, beceri ve teknoloji akışını anavatanına kanalize ederek ülkenin ekonomik büyümesine yardımcı olmaktadır.

Yapılan araştırmalara göre, Çin'in ülke dışında 2 milyondan fazla yüksek nitelikli diaspora nüfusu söz konusudur. Bu pek çok gelişmekte olan ülkeye dağılmış ve bu ülkelerin bilgi-teknoloji üretim merkezlerinde çalışmaktadır. Öyle ki ABD'deki Silikon vadisinde çalışanların yaklaşık %25'i göçmenlerden oluşurken bunun da büyük çoğunluğu Çinli ve Hintli göçmenlerdir. Ayrıca 2002 ve 2003 yılında H-1B vize programı kapsamında ABD'ye gelen 17000 Çinli uzmanın büyük bir çoğunluğu bu ülkede çalışmaya başladıktan sonra kendi şirketlerini kurmuşlardır. Yine yapılan çalışmalara göre, ABD'deki bilim-teknoloji işçilerinin %19,5'i ve bu sektördeki şirketlerin üst düzey yöneticilerin %10,9'u Çin kökenlidir (Saxenian, 2002; Saxenian, 2004; Boldurukova, 2014).

Çin Hükümeti, 1990'lı yıllar boyunca uygulamaya çalıştığı “tersine beyin göçü” politikası kapsamında uygulamaya koyduğu “geriye dönüş” politikalarıyla 1992 ile 2002 yılları arasında diaspora üyelerinin fiziki anlamda ülkeye dönmelerini teşvik etmeye yönelik pek çok program uygulamaya koymuştur (Wescott, 2006; Zweig, 2006). Bu programlar sonucunda ülke önemli geri dönüşler elde etmiş ve gerek bilgi, beceri ve teknoloji transferine dayalı ürünlerin üretilmesinde ve gerekse bu ürünlerin pazarlanmasında önemli başarılar elde etmiştir. Ancak bilgi ve iletişim teknolojileri ve ulaşım sektörlerinde yaşanan gelişmeler ve bunun sonucu olarak yaşanan maliyet düşüşleri bilginin dolaşımını ve yayılımını hızlandırmıştır. Bireyler, fiziksel anlamda hareket etmeksizin de fikirlerini, bilgi ve tecrübelerini dünyanın her yerine aktarabilir hale gelmişlerdir. Bu durum Çin ve diğer bazı ülkelerin “geriye dönüş” politikaları yerine “diaspora seçeneği” politikalarına dönmelerine neden olmuştur. Bu politika sayesinde ülkeler oluşturulan diaspora ağları sayesinde bireylerin fiziksel anlamda geri dönmesine gerek kalmaksızın bilgi, beceri ve teknoloji transferinden yararlanabilmektedirler. Bu

durum Çin'in diasporasıyla olan bağlantılarını daha da kuvvetlendirmiş ve özellikle bilgi, beceri ve teknoloji transferi konusuna odaklanmasına neden olmuştur.

Tablo 13'te, transfer edilen bilgi, beceri ve teknolojinin Çin'deki fikri üretimde nasıl bir değişiklik yarattığı görülmektedir. Buna göre, geriye dönüş politikaların uygulanmaya başladığı 1990'lı yılların başında ülkede patent başvurusu sayısı 10137 iken, bu politikanın yerini diaspora seçeneği politikasına bıraktığı 2000 yılında bu rakam 51906 yükselmiştir. Başka bir ifadeyle uygulanan ilk politika olumlu sonuç vermiş ve beşeri sermaye stoku yükselerek daha fazla yeni fikrin üretilmesini sağlamıştır. Aynı dönemde başta Japonya olmak üzere ABD, G. Kore, Almanya ve Büyük Britanya da dâhil pek çok ülke Çin'den daha fazla başvuruda bulunmuştur. Yine aynı dönemde reformlara başlayan ve diasporasıyla bağlantılarını arttırmaya yönelik politikalar geliştirmeye çalışan Hindistan ise 3820 olan patent başvuru sayısını 8538'e yükseltmiştir. Her iki ülke açısından bakıldığında da ülkelerin izledikleri "geri dönüş" politikalarının ülkedeki beşeri sermaye stokunu arttırdığı ve bunun sonucunda da fikri üretimin arttığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Ancak, çalışmanın önceki kısımlarında da belirtildiği gibi, 2000'li yıllardan itibaren "geri dönüş" politikaları yerine izlenmeye başlanan "diaspora seçeneği" politikaları her iki ülkeyi de ekonomik anlamda farklı bir noktaya çıkartmıştır. Tablo 13'e bakıldığında, patent başvurusunda Çin 2000 yılından itibaren büyük bir büyük bir atılım gerçekleştirmiş ve 51906 olan patent başvuru sayısını 2013 yılında 825136'ya çıkartmıştır. Bu rakam ülkeyi dünyada en fazla patent başvurusu yapılan ülke konumuna getirmiştir. Yapılan çalışmalarda, ülkenin fikri üretimde bu noktalara ulaşmasında nitelikli diaspora üyeleriyle kurduğu bağlantıların önemli bir yerinin olduğu belirtilmektedir (Xiang, 2007; Zweig ve diğerleri, 2008; Hugo, 2010; Leung, 2011; Leung, 2015).

Tablo 13: Bölgeler ve Bazı Ülkelerin Toplam Patent Başvuru Sayısı (1990-2013)

Bölgeler	1990	2000	2005	2006	2007
Dünya	997501	997501	1702900	1791200	1876900
Asya	421671	637344	856362	891222	934925
Avrupa	344738	321431	326833	334307	341529
Latin Amerika ve Karayipler	18468	47687	47687	468251	496768
Kuzey Amerika	199212	335644	430915	468251	496768
Okyanusya	4671	29049	30862	33368	34695
Ülkeler					
Çin	10137	51906	173327	210501	245161
Almanya	39329	62142	60222	60585	60992
Hindistan	3820	8538	24382	28928	35218
G. Kore	25820	102010	160921	166189	172469
Birleşik Krallık	28238	32747	27988	25745	24999
ABD	171163	295895	390733	425966	456154
Japonya	360704	419543	427078	408674	396291
Bölgeler	2009	2010	2011	2012	2013
Dünya	1929200	1861700	1996800	2157900	2356500
Asya	948762	1030442	1182047	1317979	1497166
Avrupa	327929	344929	337058	351045	352184
Latin Amerika ve Karayipler	48892	52045	53305	59798	59472
Kuzey Amerika	494537	526003	539290	579210	607710
Okyanusya	33368	34695	33368	34695	33368
Ülkeler					
Çin	314604	391177	526412	652777	825136
Almanya	59583	59245	59444	61340	63167
Hindistan	34287	39762	42291	43955	43031
G. Kore	163523	170101	178924	188915	204589
Birleşik Krallık	21929	22259	23235	22938	21929
ABD	456106	490226	503582	542815	571612
Japonya	348596	344598	342610	342796	328436

Kaynak: WIPO verilerinden hazırlanmıştır.

Genel olarak bakıldığında, Çin Diasporası hem göndermiş olduğu işçi dövizini ve kullandığı diğer finansal araçlar aracılığıyla portföy yatırımlarına katkı yaparak, hem de doğrudan ya da dolaylı olarak doğrudan yabancı yatırımları etkileyerek ülkenin fiziki

sermayesine önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu katkının yanı sıra ülkede üretilen ürünlerin pazarlanmasında da etkin bir rol oynayarak ülkenin dünyanın en büyük ihracatçısı konumuna gelmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Ancak diasporanın ülkeye en az fiziki sermaye kadar önemli olan beşeri sermaye katkısı da oldukça önemlidir. Diaspora ile ülke arasında kurulan ağlar ve bağlantılar sayesinde bilgi, beceri ve teknoloji transferinin gerçekleştirilmesi, ayrıca uygulanan çeşitli projeler ve programlar aracılığıyla ülkedeki beşeri sermaye stokunun artırılması ülkenin yeni ürünler üretme kapasitesini arttırmıştır. Üretilen bu teknoloji ağırlıklı ürünlerin pazarlanması da yine sahip olunan diasporalar kullanılarak gerçekleştirilmiş, bütün bu gelişmelerin sonucunda da şu anki ekonomik ve siyasi konuma ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, bütün bu ülke örneklerinden de anlaşıldığı gibi, diasporalar ülkelerin hedefledikleri ekonomik büyüme seviyelerine ulaşabilmeleri için ihtiyaç duydukları fiziki ve beşeri sermaye için dış kaynak olabilme potansiyeline sahiptirler. Bu noktada yurtdışında önemli sayıda nüfusa sahip olan Türkiye gibi ülkeler açısından bu başarılı örnekler iyi birer rol model teşkil etmektedir. Bu nedenle sonraki bölümde Türk Diasporasının oluşum süreci, fiziki ve beşeri sermaye potansiyeline değinilerek Türkiye'nin hedeflediği ekonomik büyüme seviyesi için ihtiyaç duyduğu fiziki ve beşeri sermayeye etki etme potansiyeli tartışılacaktır.

2.3.6. Türk Diasporası

Türk milleti, dünyanın birçok bölgesinde, farklı dönemlerde çeşitli devletler kurmuş, farklı medeniyetlerle etkileşim içerisine girmiş, bunun sonucu olarak, birçok medeniyeti etkilemiş ve birçok medeniyetten etkilenmiş kökenleri milattan öncesine dayanan bir uygarlıktır. Bu uygarlığın milli benliklerini kaybetmemiş bireylerinin milli menfaatler doğrultusunda, ortak bir çatı altında bir araya getirilerek oluşturacakları bir topluluk, en geniş anlamıyla Türk Diasporası olarak adlandırılabilir.

Ancak bu birliğin kurulması ve hayata geçirilmesi çeşitli nedenlerden ötürü şu dünya düzeninde pek mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Türk Diasporasını daha mikro düzeyde değerlendirmek, içinde bulunulan konjonktür itibarıyla daha doğru ve gerçekçi olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ekonomik, siyasi ve diğer

nedenlerle yaşanan ve yarım asırlık bir tarihi olan Avrupa'ya göç, bu anlamda en uygun çalışma alanını oluşturmaktadır. Ekonomik, siyasi vb. etkenlerle dünyanın çeşitli ülkelerine göç etmek zorunda kalmış milyonlarca Türk çeşitli nedenlerden dolayı hayatlarını anavatanlarının dışında sürdürmek zorunda kalmışlardır. Ancak, bu durum pek çok göçmenin anavatanları ile olan bağlarının kopmasına veya milli benliklerini kaybetmelerine neden olmamıştır. Ekonomik krizler yaşanan belli dönemlerde bu göçmenlerin Türkiye'ye gönderdiği işçi dövizleri ve diğer yatırımlar önemli bir yabancı kaynak olarak değerlendirilmiştir.

Bu noktadan hareketle yapılan bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra çeşitli nedenlerle ülkeden ayrılmak zorunda kalan ancak çeşitli yollarla hem buldukları ülkedeki ve diğer ülkelerdeki Türk veya Türk kökenli insanlarla ve hem de anavatanlarıyla ilişkilerini devam ettiren, kendi milli kimliklerini korumaya, geliştirmeye ve anavatana katkı sağlamaya çalışan Türk ve/veya Türk kökenliler Türk Diasporası olarak nitelendirilmektedir.

2.3.6.1. Batı Avrupa'daki Türk Diasporasının Tarihi Perspektifi ve 1960 Öncesi Batı Avrupa'ya Türk Göçü

Türk Diasporasının oluşumunda II. Dünya Savaşı'ndan sonra tahrip olan Avrupa'nın tekrar inşa edilmesi için talep edilen işgücünün yabancı işçilerle giderilmeye çalışmasının büyük bir etkisi olmuştur (Kaya, 2008: 151). Avrupalı ülkeler, ihtiyaç duydukları işgücünü Türkiye ve diğer bazı gelişmekte olan ülke vatandaşlarını misafir işçi statüsü ile istihdam ederek gidermeye çalışmış, böylece gayri ihtiyari olarak Türk Diasporasının temellerini atmışlardır. Aynı dönemde Avrupa'ya doğru bir işçi göçü söz konusu iken, ABD'ye doğru da bir nitelikli göçmen akımı söz konusudur. Yapılan çalışmalara göre, 1940-1965 yılları arasında yaklaşık 20.000 kişi ABD'ye göç etmiş ve bunların büyük bir çoğunluğunu nitelikli insanlar oluşturmaktadır (Bali, 2004). Ancak bu rakamın misafir işçi statüsünde Avrupa'ya göç eden nüfusla kıyaslandığında oldukça az olduğu göze çarpmaktadır.

Misafir işçilerin 1960'lı yıllarda başta Almanya olmak üzere, Batı Avrupa ülkelerinin ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılamak üzere Avrupa'ya gitmesi ile başlayan

süreçte, yaklaşık 3,6 milyon Türk Avrupa Birliği'ne üye ülkelere göç etmiştir (Duran, 2006: 31). Bu göç sürecinde Türklerin çoğunluğunun adresi Almanya olmuştur. Yaklaşık 2,6 milyon Türk Almanya'da yaşamaktadır.

Avrupalı devletlerin 1945 ile 1990'lı yıllar arasında izlemiş olduğu politikalar Türkiye'den göçün seyrini etkilemiştir. Avrupalı devletlerin bu dönemde izledikleri politikaları 3 aşamada incelemek mümkündür (Duran, 2006: 32):

- I. Aşama:* 1945 ile 1973 arasındaki dönemi kapsar. Bu aşamada Avrupalı devletler ülkelere doğru göçü teşvik etmek ve özendirmek adına kolaylaştırıcı politikalar izlemişlerdir.
- II. Aşama:* 1973 yılından başlayıp 1980'lere kadar devam eden dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde petrol krizinin etkisi kendini göstermiş ve Avrupalı devletler ülkelere yapılan işçi göçünü durdurmak için çeşitli politikalar izlemeye başlamışlardır. Kriz birçok Avrupa ülkesinin ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Birçok göç alan ülke işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yüzden göçmen alımlarına sınırlama getirmişlerdir. Bu dönemde, dünyada uluslararası göç yollarının rolü giderek önem kazanmıştır.
- III. Aşama:* 1980'ler ve 1990'ları kapsayan bu son aşamada ise, Avrupa pazarında göçmen işçilere yönelik kısıtlayıcı politikalar izlenmiştir. Bu kısıtlayıcı politikalar neticesinde yasa dışı göçler ve mülteci hareketler bütün dünyada artış göstermiştir.

Göçün Avrupa tarafından görünümü böyleyken, Türkiye açısından da bazı etkileri söz konusudur. Ülkenin içinde bulunduğu sosyoekonomik koşullar, ekonomik ve politik istikrar ve Avrupalı ülkelerin göç politikaları birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'deki dışa göç hareketlerini iki ana safhada incelemek mümkündür. İlk safha, 1960'lı yılların ilk döneminden 1970'lerin ortalarına kadar olan ve ağırlıklı olarak işgücü göçünü kapsayan dönemdir. İkinci safha ise, 1970'lerden sonraki dönemi kapsayan dönemdir. Bu safhada üç farklı güdüye bağlı göç hareketleri söz konusudur;

- Uluslararası evlilikler yoluyla yapılan göçler.
- Politik nedenlere bağlı olarak yapılan göçler.

- İşçi Göçleri (yoğun olarak yasa dışı göçler) (Koyuncu, 2003: 26).

2.3.6.1.1. 1960- 1975 arasında Batı Avrupa'ya Türk Göçü

Türkiye'den Batı Avrupa'ya gerçekleşen ilk Türk işçi göçü 1961 yılında Türk ve Alman Hükümetlerinin ortaklaşa imzaladıkları işçi alımı anlaşması ile olmuştur. Bu anlaşmayı daha sonra 1964 yılında Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965 yılında Fransa ve 1967 yılında İsveç'le imzalanan işçi anlaşmaları takip etmiştir. Bu anlaşmalarla 1961 ile 1975 yılları arasında yaklaşık 1 milyon Türk işçisi çalışmak için Batı Avrupa'nın çeşitli ülkelerine gitmişlerdir. 1973 yılında Batı Avrupa'da yaşayan Türk nüfusu 1.35 milyonu bulmuştur. Bu nüfusun 900.000'ini işçi nüfus oluştururken, 450.000'ini çalışan nüfusa bağlı topluluk oluşturmaktadır. Bu rakam 1980'lere gelindiğinde artarak 2 milyona ulaşmıştır. Daha sonraki yıllarda işçi göçü bir süre daha azalan oranda devam etmiştir. Öyle ki 1982 yılında Türkiye'den sadece 482 işçi gönderilmiştir (Duran, 2006: 33).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir büyüme sürecine giren Batı Avrupa ülkeleri, işgücü açığını geçmişte ilişki içerisinde oldukları az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere sağlamaya çalışmışlardır. Bu doğrultuda 1961 yılında imzalanan anlaşmalarla Yunanistan, Fas, Portekiz, İspanya, Tunus, Türkiye ve Yugoslavya'dan yabancı işçiler temin edilerek bu açık kapatılmaya çalışılmıştır (Martin, 2002: 8). Bu dönemde işçi gönderen ülkeler açısından da bu anlaşma oldukça karlı görünmektedir. Bu yüzden ülkeler bu göçü kolaylaştırmaya yönelik politikalar izlemişlerdir. Türk hükümeti de o dönemde gerek işsizlik oranlarına yapılan olumlu etki ve gerekse işçi dövizlerinin ödemeler bilançosu dengesi üzerine yaptığı olumlu etkilerden dolayı bu politikayı desteklemekle kalmamış, bir dizi teşvik edici politikalar da izlemiştir (Uslu, 1999: 16).

Tablo 14'ten de anlaşılacağı gibi, bu dönemde Avrupa'ya çok sayıda vasıfsız Türk göçmen, işçi olarak gelmiştir. Ancak, bu dönemde Batı Avrupa'ya göç veren diğer ülkelerle kıyaslandığında durumun çok da kötü olmadığı anlaşılmaktadır. Batı Avrupa'ya İşçi olarak giden Türk göçmenler içerisinde nitelikli işçi oranı %30 civarındadır. 1968 yılında Federal Almanya İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun yapmış olduğu bir araştırmaya göre, Türkiye'den gelen göçmen işçilerin Yugoslavya'dan gelen göçmen işçilerden daha nitelikli olduğu ortaya çıkmıştır. Dahası 1973 yılında Fransa'daki Türk göçmenlerin de,

Akdeniz'den gelen diğer göçmenlere göre daha nitelikli olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Koyuncu, 2003: 29).

Ancak bu dönemde bahsedilen nitelikli işgücünün eğitim geçmişi teknik lise ya da  niversite eğitimine dayanmamaktadır. O dönemde yurt dışına giden göçmen işçilerin hemen hemen hepsi usta-ıracak sisteminde yetişmiş kişilerdir ve bu nitelikli işçilerin Avrupa'ya g çleri 1960'ların başında gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda ise, ağırlıklı olarak niteliksiz işçi göçü gerçekleşirken, en fazla niteliksiz işçi göçü 1968-1973 döneminde gerçekleşmiştir.

Misafir işçi statüsünde Avrupa'ya çalışmaya giden işçilerin büyük çoğunluğu, 18-35 yaş arasında Türkiye'de çiftçilik yapan kişilerden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra, yarı nitelikli işçi olarak nitelendirilebilecek inşaat işçisi, madenci, okul  ğretmeni gibi niteliklere sahip insanlar da misafir işçi statüsünde işçi olarak yurtdışına gitmişlerdir. O dönemde Almanya'nın daha çok montaj sanayinde işgücü açığının bulunması, Türkiye'den giden göçmen işgücünün de ağırlıklı olarak bu sektörde istihdam edilmesine neden olmuştur (Martin, 2002: 9).

Tablo 14: Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Avrupa'ya Gönderdiği İşçi Sayısı (1961-1987)

Göç A. Ülke	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1963-73	1974
Avustur.	0	160	937	1434	1973	469	1043	673	937	10622	4620	4472	7083	34459	2501
Belçika	0	0	5605	6651	1661	0	0	0	0	431	583	113	265	15309	555
Danimar.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3507	72	0	0	3579	0
Fed. Alm. Cum.	1476	11025	23436	54902	45572	32580	7199	41409	98142	96936	65684	65875	103793	648029	1228
Fransa	0	0	63	25	0	0	0	0	191	9036	7897	10610	17544	45366	10577
Hollanda	0	0	251	2958	2181	1208	48	875	3404	4843	4853	744	1994	23359	1503
İsviçre	0	0	36	193	122	153	0	97	183	1598	1342	1312	1109	6360	770
İngiltere	0	0	0	0	8	0	0	0	4	563	1289	82	116	2062	13
Toplam	1476	11185	30328	66163	51517	34410	8290	43054	102861	127536	86340	83208	131904	778523	17147
Kalifiye İşçi(%)	0	0	0	0	38	25	30	28	25	27	36	34	44		35
Göç Alan Ülke	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1974-87	
Avustur.	226	672	583	54	23	944	184	12	7	2	16	52	74	5350	
Belçika	59	72	45	41	27	35	13	2	2	3	7	0	2	863	
Danimar.	38	13	15	10	1	0	6	3	3	13	25	57	0	184	
Fed. Alm. C.	640	2101	2413	1333	933	764	274	75	43	17	23	17	27	9888	
Fransa	25	6	15	13	11	21	6	9	4	0	4	3	4	10698	
Hollanda	32	98	83	48	40	32	31	2	4	5	5	12	18	1913	
İsviçre	229	281	246	326	406	549	379	163	209	69	110	137	83	3957	
İngiltere	98	27	30	72	65	51	11	8	6	4	10	27	22	544	
Toplam	1347	3270	3430	1897	1516	4741	904	274	278	113	200	305	230	33397	
Kalifiye İşçi(%)	51	73	73												

Kaynak: Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumundaki verilerden hazırlanmıştır.

2.3.6.1.2. 1970- 1990 arasında Batı Avrupa'ya Türk Göçü

1974 yılı hem göç alan ülkeler hem de göçmenler açısından dönüm noktası olan bir yıl olmuştur. Dünya'da yaşanan gelişmeler Avrupalı devletlerin ekonomisini derinden etkilemiş, bu durum hükümetlerin göçmen politikalarını tekrar gözden geçirmelerine sebep olmuştur. 1973-1974 yılları arasında yaşanan bir dizi sosyoekonomik olaylar, Batı Avrupalı devletlerin yabancı işçi alımlarını durdurmalarına neden olmuştur. Dahası işverenlerin Avrupa Birliği üyesi olmayan ülkelere gelen işçileri çalıştırmalarını yasaklamıştır.

Batı Avrupa ülkelerinin bu kararı almasında Avrupa işgücü piyasasında işgücü talebinin doyum noktasına ulaşması nedeniyle, yeni işgücüne ve özellikle yabancı işgücüne ihtiyaç duyulmaması da etkili olmuştur. Ayrıca 1973 yılında yaşanan petrol krizinin Avrupa'da işgücü maliyetlerini yükseltmesi nedeniyle azalan üretim, işgücü talebinin de azalmasını neden olmuştur. Bütün bu etkenler bir araya geldiğinde Avrupa Birliği üyesi olmayan işgücü için Batı Avrupa'da daha az iş olanağının olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

1970'lerin ortalarından sonra dünyaya yeni bir göç teorisi hâkim olmaya başlamıştır. "düzensiz büyüme" olarak adlandırılan bu teoriye göre, bir önceki teorinin aksine göç olgusu, göç gönderen ülke ile göç alan ülke arasındaki ekonomik eşitsizliği ve farklılığı artırmaktadır. Bu ekonomik kaygılar, ülkelerin göç ve işe alım politikalarını gözden geçirmelerine, hatta bazı ülkelerin yapılan ikili anlaşmaları tek taraflı olarak feshederek işe alımları durdurmasına neden olmuştur.

Bütün bu ekonomik etkenler sosyo-kültürel tepkileri de beraberinde getirmiştir. Bu döneme kadar ekonomik performansın etkisiyle Güney Avrupa'dan gelen göçmen işçilere karşı tavırları normalken, ekonomik performansın düşmesiyle birlikte ülke vatandaşlarının göçmenlere bakışları da değişmiştir. Göçmen işçi alımlarının durdurulmasında ekonomik performans kadar toplum içindeki bu tepkimenin etkisi de büyüktür. 1975 yılından sonra birçok Alman, ülkelerinde daha fazla yabancı ülke vatandaşı görmek istemediklerini açıkça dile getirmeye başlamıştır.

Yabancı işçi alımına yönelik anlaşmalar durdurulduktan sonra, Batı Avrupa yeni bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorun, misafir işçi sıfatıyla ülkeye gelen yabancı işçilerin yatırım yapmak için ihtiyaç duydukları sermayeyi toplamak için geldikleri ülkelerde Batı Avrupa ülkelerinin planladığının aksine daha uzun süre kalma isteğidir. 1974 yılının mart ayı başında çıkarılan “ The Law of Reunification” adlı yasa başta Almanya olmak üzere Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde yaşayan Türk işçilerin aileleriyle bir araya gelmesini sağlamıştır. Bu yasa ile birlikte özellikle 1970’lerin ortalarından sonra Türk işçiler Batı Avrupa’da daha uzun süre kalma planları yapmaya başlamışlar ve bu doğrultuda kendi ülkelerinde yaşayan ailelerini yanlarına aldirmaya başlamışlardır (Koray, 1999: 1).

Göçmenlerin yaşamış olduğu bütün bu sürecin sonucunda, yabancı işçi statüsündeki göçmenler yerleşik göçmen statüsüne kavuşmuşlardır. Uluslararası organizasyonların yapmış olduğu baskılara direnemeyen yerel hükümetler de göçmenlere uyguladıkları birçok sosyal refah kısıtlarını ortadan kaldırarak, kendi vatandaşlarının sahip olduğu hakları göçmenlere de vermek zorunda kalmışlardır. 1970’lerin ortalarında birçok yabancı işçi buldukları ülkelerin işsizlik maaşı ve çocuk yardımı gibi hakların da dâhil olduğu pek çok sosyal güvenlik hakkından yararlanmaya başlamıştır (Martin, 2002: 31).

Özellikle Türk işçilerin uzun süreli Batı Avrupa’da kalmaya yönelik girişimleri Batı Avrupalı hükümetlerin özelde Türk işçilere ve genelde bütün yabancı işçilere yönelik öncelikle geri dönüşü teşvik edici, daha sonra ise yabancı işçilerin topluma entegrasyonunu sağlamaya yönelik yeni politikalar üretmesine neden olmuştur. Ancak bazı yöneticilerin geri dönüşü teşvik edici politikalar uygulamaya çalışırken, diğer bazı yöneticilerin yabancıları entegre etmeye çalışmaları uygulanan politikaların çakışmasına ve dolayısıyla istenilen sonuçlarının alınamamasına neden olmuştur (Martin, 2002: 3).

2.3.6.1.3. 1990’larda Batı Avrupa’ya Türk Göçü

1990’lı yıllarda Avrupa’ya yapılan göçü üç faktör etrafında toplamak mümkündür. İlk faktör aile bağıdır. 1980’lerin sonunda uygulanmaya başlayan bu yol, 1990’larda sıkça başvurulan bir yöntem olmuştur. Avrupa’da yaşayan gençler aile kurmak için Türkiye’deki yakınlarını seçmeye başlamışlar ve yaşadıkları ülkenin kanunlarını da kullanarak

yakınlarının bu ülkeye göç etmesine vesile olmuşlardır. İkinci faktör politik etkenlerdir. 1980'lerin ortalarından itibaren Türkiye'nin hâkim siyasi yapısına aykırı düşüncüler ve politikacılar ya da aykırı düşüncelere sempati duyan sempatizanlar Avrupa'nın faklı ülkelerine göç etmişlerdir. Son faktör ise bazı Avrupa ülkelerinin özellikle bilgisayar mühendisi gibi yüksek eğitilmiş işçi ihtiyacını karşılamak için talep edilen nitelikli işgücü sonucunda ortaya çıkan göç hareketleridir. Bu dönemde genellikle bu nedenlere bağlı olarak Avrupa'nın zengin ülkelerine doğru bir göç akımı gerçekleşmiştir.

Tablo 15: Avrupa'da Yaşayan Türk Göçmen Sayısı (1974-2004)

	1974	1980	1988	1995	2001	2004
Almanya	649.257	1.462.400	1.481.369	1.049.900	1.998.534	2.285.808
Fransa	55.943	92.772	185.000	198.900	325.880	372.719
Hollanda	25.272	121.712	160.637	167.000	319.600	365.536
Avusturya	39.809	65.000	85.000	147.000	134.243	153.537
İsviçre	10.317	35.857	52.768	79.000	79.621	91.065
Belçika	16.172	66.563	79.671	79.500	56.172	64.245
İskandinav Ülk.	-	34.298	48.765	73.000	82.341	94.176
Diğer Ülk.	-	6.500	17.000	87.000	81.289	92.972
Türk Göçmen	1.350.000	1.885.102	2.110.210	2.881.300	3.077.680	3.520.040
İşçi Sayısı	900.000	711.611	886.027	1.037.400	1.194.092	1.108.550
Bağımlı Sayısı	450.000	1.173.431	1.224.183	1.843.900	1.883.588	2.411.490
İşçi Oranı(%)	67	38	42	36	39	32
BağımlıOranı(%)	33	62	58	64	61	68

Kaynak: Duran, 2006: 46.

Bu dönem, diğer dönemlerle kıyaslandığında Türkiye'den göçmen akımlarının sayısal olarak azaldığı, buna karşın nitelikli göç hareketlerinin arttığı bir dönem olmuştur. Yine de Türkiye bu dönemde de işgücü ihraç eden bir ülke konumundadır. İşgücü ihracı sözkonusu olsa da fiili çalışan oranının azaldığı Tablo 15'te görülebilmektedir. Bu dönemde işgücü oranı % 30'larda seyrederken çalışan işgücünün bakmakla yükümlü olduğu kesimin oranı % 60'larda seyretmektedir. Bu durum sonraki dönemlerde topluluğun gelecek planlarında önemli değişikliklere yol açacaktır (gerekli sermaye birikimini yapıp geri dönme arzusunun azalması, anavatana gönderilen işçi dövizlerinde azalma vb.). Öyle ki 1990'larda her yıl yaklaşık 40,000'i Almanya'dan olmak üzere 60,000

Türk işçi Batı Avrupa'dan Türkiye'ye geri dönmesine karşın, yeni göç edenlerin sayısı geri dönenlerin sayısından fazladır. 1990'lar boyunca Türkiye'den Almanya'ya her yıl ortalama 22,250 göçmenlik başvurusu gerçekleşmiştir (Koray, 1999: 1). Bu dönemde göç eden kişiler genellikle kendi bireysel kararları doğrultusunda göç etmeye karar vermişlerdir. Ayrıca daha önceki dönemlerde ekonomik etkenler ön planda iken, bu dönemde göçe neden olan ağırlıklı etmen politik nedenler olarak göze çarpmaktadır.

Bütün bu dönemler özetlenecek olursa, Tablo 15'te de görüleceği gibi 1973 yılının sonunda Avrupa'daki Türk göçmen nüfusu 1.35 milyon iken, bu rakam 1980 yılının sonunda yaklaşık 2 milyona ulaşmıştır. 1995 yılında ise 2,9 milyon olan bu nüfus yeni gelen göçmenler ve doğumlarla birlikte 2005 yılında 3,6 milyona ulaşmıştır. Bu rakamlara göre Avrupa'da yaşayan Türk nüfus 30 yılda yaklaşık 2,5 katmıştır.

2006 yılına gelindiğinde Türk kökenliler Avrupa Birliği'ndeki en büyük ulusal göçmen grubunu oluşturmaktadırlar. Her ne kadar Avrupa Birliği'nde yaşayan toplam göçmen nüfusunun tam olarak tespiti istatistikî veri yetersizliği nedeniyle mümkün olmasa da değişik kaynaklara göre Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde yaklaşık 25 milyon yabancı ülke vatandaşı yaşamaktadır. Buna ek olarak göçmen kökenli vatandaşlar da eklendiğinde bu rakam 40 milyona ulaşmaktadır (Ulusoy ve Şentürk, 2007: 16). Tablo 16'da görüldüğü gibi 2006 yılında Avrupa Birliği Bölgesi'nde 4,2 milyon civarında Türk ve/veya Türk kökenli nüfus yaşamaktadır. Bu nüfus Avrupa Birliği Bölgesi'ndeki en büyük yabancı kökenli grubu oluşturmaktadır. Ayrıca diğer göçmen grupları ağırlıklı olarak tek bir ülkede toplanmışken (Hindistan, Pakistan ve Bangladeş kökenlilerin İngiltere'de ya da Fas, Cezayir ve Tunus gibi Mağrip kökenlilerin Fransa'da) Türkler başta Almanya olmak üzere Hollanda, Avusturya, Belçika ve Fransa gibi Avrupa'nın birçok ülkesinde yaşamaktadırlar.

Tablo 16: Avrupa Birliği Ülkelerindeki Türk Nüfusu (2006)

Ülkeler	Türk Kökenli Nüfus(1000)		Vatandaşlık(1000)	
	Toplam Nüfus	Türk Vatandaşı	Yaşadığı Ülkenin Vatandaşı	Vatandaşlığa Geçenlerin Oranı(%)
Türkiye Kökenli Avrupalı Türkler				
Belçika	130	40	90	69.2
Danimarka	56	29	27	48.2
Almanya	2.710	1.760	950	35.1
Fransa	380	200	180	47.4
Hollanda	365	99	266	72.8
Avusturya	233	110	123	52.8
İsveç	63	12	51	80.9
B. Britanya	150	70	80	62.5
Diğer 19 AB Ülkesi	130	120	10	7.7
Toplam	4.217	2.440	1.777	42.1

Kaynak: Ulusoy ve Şentürk, 2007: 15.

Göçmen kökenli 4,2 milyon Türk ve/veya Türk kökenli nüfusa Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki azınlık Türkler de eklendiğinde bu rakam 5.2 milyonu bulmaktadır. Bu rakam Avrupa Birliği üyesi 8 ülkenin nüfusundan daha fazladır. Dolayısıyla Avrupa'da yaşayan Türkler nüfusları itibariyle Avrupa Birliği'nin 19. sırasında yer almaktadır.

Türk Diasporasının tarihsel oluşumuna bakıldığında, diasporanın daha çok Avrupa kıtasında yoğunlaştığı ve Türk Diasporasının merkezinin Avrupa kıtası olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 2013 yılı raporuna göre de, yurtdışında yaşayan 5.506.438 Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşının 1.913.053 kişisi Avrupa ülkelerinde yaşamaktadır. Yine aynı rapora göre, 2013 yılı sonu itibariyle yabancı ülke vatandaşlığına geçen kişi sayısı 1.871.367 kişi olup, bunların 1.831.921 kişisi Avrupa ülkelerinden birinin vatandaşlığına geçmiştir. Bu rakamlara illegal yollarla bölgeye girenler, doğumla yabancı ülke vatandaşlığına geçenler ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki azınlık Türkler eklendiğinde Avrupa Birliği Bölgesi'nde yaklaşık 6.5 milyon Türk ve/veya Türk kökenli nüfusun yaşadığı söylenebilmektedir. Avrupa'dan sonra en fazla Türk/Türk kökenli nüfusun yaşadığı yer Amerika ve Kanadadır. Bu iki ülkede yaklaşık 240.500 Türk ve/veya Türk kökenli nüfus yaşamaktadır.

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere Türkiye, ülke sınırları dışında önemli bir nüfus topluluğuna sahiptir. Bir başka ifadeyle, Türk Diasporası niceliksel olarak önemli bir kitleye sahiptir. Ancak son dönemlerde yapılan çalışmalar, Diasporaların anavatanlarına etkisinde diasporaların niceliksel özelliklerinden ziyade niteliksel özelliklerinin daha etkili olduğunu ortaya koymuşlardır (Meyer, 1999; Saxenian, 2004; Zweig ve diğerleri, 2008). Dolayısıyla Türk Diasporasının Türkiye'ye potansiyel etkilerinden söz edebilmek için niceliksel özelliklerinin yanı sıra niteliksel özelliklerinden de bahsetmek gerekmektedir.

Tablo 17: ABD'ye Olan Göçler İçinde Eğitim Durumların Göre Göçmenlerin Dağılımı ve Türk Göçmenler (1990)

Ülke/Bölge	Toplam	0-8 yıl Eğitim	9-12 yıl Eğitim	13+ yıl Eğitim
Asya-Pasifik	2.376.277	95.320	818.860	1.462.127
Filipinler	728.454	10.680	224.700	493.074
Hindistan	304.030	6.960	68.800	228.270
Çin	404.579	48.420	190.560	165.599
Türkiye	43.605	2.780	21.540	19.285
Afrika	127.853	2.060	30.640	95.153
K. Amerika	3.761.084	436.420	2.677.420	647.244
G. Amerika	616.004	16.320	314.780	284.904

Kaynak: Carrington ve Detragioche, 1998.

Dünya genelinde nitelikli göç akımlarına ilişkin yapılan ilk çalışma olan Carrington ve Detragioche (1998), çalışmalarında 1990 yılı itibariyle ABD ve OECD ülkelerine olan göçleri incelemektedir. Tablo 17'de bu çalışmadan hazırlanan veriler yer almaktadır. Buna göre Türkiye, Çin ve Hindistan gibi Asya ülkelerin başı çekti göç akımlarında oldukça alt sıralarda yer almakla birlikte Türkiye'den ülkeye göç eden nüfus içerisinde nitelikli kişilerin sayısı oldukça yüksektir. Aynı çalışmada, Türkiye'den OECD ülkelerine giden göçmenler içerisinde nitelikli insan gücünün payının ise %46-%86 arasında değiştiği belirtilmektedir (Carrington ve Detragioche, 1998: 21).

Docquier ve Morfouk (2004) 1990-2000 yılları arasında nitelikli işgücünün uluslararası hareketliliğini ölçmeye çalıştıkları çalışmada, söz konusu dönemde Türkiye'den olan nitelikli göç hareketlerinin azaldığı görülmektedir. Buna göre, 1990 yılında göç eden işgücü içinde 13+ yıl eğitime sahip olanların oranı %6,3 iken, bu oran

2000 yılında %4,6'ya gerilemiştir. OECD verilerine göre ise, 2001 yılında Türkiye'den diğer OECD ülkelerine göç edenler arasında nitelikli işgücünün oranı %5, ABD'ye göç edenler içerisindeki oranı yaklaşık %1 ve AB15'e göç edenler arasındaki oranı da %10'dur (OECD, 2005).

Tablo 18: Mesleki Eğitime Göre Almanya'daki Türkiye Kökenli Nüfus

	Bin Kişi	Oran	Mesleki Eğitim Sürecine Katılanlarda Oran
Öğrenciler ve Eğitim Yükümlülüğü Olmayanlar	893	29,8	
Mesleki Eğitim Aşamasında	181	6	
Mesleki Eğitim Sürecine Dâhil Olmuş	1.885	62,9	100,0
Mesleki Eğitimi Olmayan	1.216	40,6	64,5
Mesleki Eğitimi	669	22,3	35,5
Meslek Eğitimi			
Çıraklık/Meslek Eğitimi	505	16,8	26,8
Mesleki Uzmanlık Okulu	26	0,9	1,4
Ustalık	43	1,4	2,3
Yüksek Meslek Üniversitesi	27	0,9	1,4
Üniversite	54	1,8	2,9
Toplam	2.998	100,0	

Kaynak: Aver ve Şentürk, 2015: 50.

Türk Diasporasının niteliksel özellikleri araştırılırken bütün bu verilere ek olarak ikinci ve üçüncü nesil göçmenlerin de dikkate alınması gerekmektedir. Aver ve Şentürk (2015) yapmış oldukları çalışmaya göre, Almanya'da 2012 yılında 2,998 milyon Türkiye kökenli vatandaşın yaşadığı ve bunların içerisinde yüksek nitelikli işgücünün oranının %6,6 olduğu tespit edilmiştir (Aver ve Şentürk, 2015: 51). Tablo 18'deki verilerden yola çıkarak gelecekte ulusal ve uluslararası iş piyasalarında kendilerine yer bulabilecek Türkiye kökenli yüksek nitelikli işgücü nüfusunda düzenli bir artış yaşanabileceği söylenebilmektedir.

Yine aynı çalışmada, Almanya'da eğitim sistemine dâhil olan Türkiye kökenlilerin % 4,4'ünün Meslek Yüksek Okulu Yeterlilik Diplomasına (Fachhochschulreife), % 9,8'inin ise Genel Üniversite Yeterlilik Derecesine (Abitur) sahip olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca Türkiye kökenli göçmenlerin ikinci ve üçüncü kuşağa göre eğitim eğilimlerine ilişkin bilgilerin yer aldığı Tablo 19'daki verilerden de anlaşıldığı gibi, Almanya'daki Türkiye kökenli göçmenlerin eğitime olan ilgisinin arttığı görülmektedir. Benzer bir gelişim mesleki konular ve faaliyet alanlarında da söz konusudur. Yapılan çalışmalara göre, İstihdama katılan Türkiye kökenlilerin %16'sı orta ve yüksek dereceli büro personeli olarak çalışırken, %15,3'ü uzman işçi olarak çalışmaktadır (Sauer, 2011: 58).

Tablo 19: Türkiye Kökenli Göçmenlerin Kuşaklara Göre Okul Diplomaları (Yatay Yüzdellik Hesaplama)

	İkinci Kuşak	Üçüncü Kuşak
Temel İlköğretim Okulu (Hauptschule)	37,2	27
Ortaöğretim Okulu (Realschule)	27,9	41,9
Yüksek Meslek Üniversitesi Yeterlilik Diploması (Fachschule/Fachabitur)	16,1	12,2
Genel Üniversite Yeterlilik Derecesi (Abitur)	15,6	18,9

Kaynak: Sauer, 2013: 36.

Genel olarak bakıldığında, 1960'ların başında özellikle Batı Avrupa'nın işgücü ihtiyacını gidermek için Türkiye'den talep edilen işçilerle temelleri atılan Türk Diasporası, kuruluş etkenleri dikkate alındığında tipik bir işçi Diasporası özelliği taşımaktadır. Avrupa'ya 1990'lara kadar giden ve dolayısıyla Türk Diasporasının çekirdeğini oluşturan grup genel olarak eğitim seviyesi düşük, niteliksiz ve genellikle Türkiye'nin taşra bölgelerinden giden insanlardan oluşmaktadır. 1990'lardan sonra başta Avrupa olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerine göç eden grup ise ilk gruba göre daha eğitilmiş ve nitelikli kişilerden oluşmaktadır. Bu nitelikli göç akımı ek olarak gelişen ve dönüşen dünya sistemin bir sonucu olarak ikinci ve üçüncü neslin eğitime daha eğilimli olması Türk Diasporasının nitelik seviyesini yükseltmiştir.

2.3.6.2. Türk Diasporasının Fiziki ve Beşeri Sermaye Potansiyeli

Türk Diasporası, dünyadaki diğer örneklerine nazaran anavatanda yeni yeni gündeme gelen dolayısıyla sahip olduğu potansiyel ve ülke ekonomisine etkisi tam olarak bilinmeyen bir kaynak durumundadır. Buna karşın son dönemlerde yapılan çalışmalar,

Türk Diasporasının gerek fiziki ve gerekse beşeri sermaye anlamında Türkiye açısından önemli bir yabancı kaynak olabilme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymuştur (Ulusoy ve Şentürk, 2007; DEİK, 2011; Durmaz, 2012; Aver ve Şentürk, 2015). Nitekim daha önce yapılan çalışmalar da Türk Diasporasının özellikle 1970-1990 yılları arasında ülke ekonomisine önemli katkılar sağladığını ortaya koymuştur (Artukoğlu, 2005; Sarıtaş, 2011). Bu çalışmalara göre, diaspora üyelerinin genellikle işçilerden oluşması nedeniyle tipik bir işçi diasporası olan Türk Diasporasının, ailelerine gönderdikleri dövizlerle mikro anlamda tüketicilerin harcanabilir gelirleri üzerine etki yaparlarken, makro anlamda Türkiye ekonomisine ve özellikle ödemeler bilançosu dengesine önemli etkiler yapmışlardır.

1960'lı ve 1970'li yıllarda sanayileşme, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik sorunlarının yegâne çözümü olarak görülmüştür. Ancak bu dönemde izlenen ithal ikameci kalkınma modeli nedeniyle ekonomik kalkınmanın önündeki en büyük engel ödemeler bilançosu dengesindeki açıktır. O dönemde yeni yabancı kaynak sağlamanın yolları; resmi kaynaklar, özel fonlar, turizm gelirleri ve işçi dövizleridir. Bu bağlamda Türkiye, sahip olduğu diasporayı 1960'lı ve 1970'li yıllarda önemli bir dış kaynak olarak görmüş ve kullanmaya çalışmıştır (Koray ve Şen, 1993: 9-13). Aslında o dönemde görev alan hükümetin diasporaya ne kadar önem verdiği kalkınma planlarında da ortaya konulmuştur. Uygulanan kalkınma planlarında bu konuyu Atalay 2005 yılında yapmış olduğu çalışmada şu şekilde değerlendirmiştir;

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda işgücü ihracı ülkede yaşanan işsizlik sorununu gidermede etkili bir yol olarak benimsenmiş ve istihdam politikasının bir parçası haline getirilmiştir. Bu planda, işgücü ihracının nitelsiz işgücünün ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmakla birlikte, giderek artan nitelikli işgücü kaybına dikkat çekilerek bazı tedbirlerin alınması gerektiği bildirilmiştir.

1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da benzer yaklaşımlar gözlenmektedir. Bu kalkınma planında işgücü ihracının işsizliğin yoğun olarak yaşandığı bölgeler ile tarım sektörüne kaydırılması gerekliliği üzerinde durularak, nitelikli işgücü kaybının önlenmesine yönelik tedbirlerin alınması gerektiği savunulmuştur. Her iki kalkınma planında da dikkat edilmesi gereken husus, nitelikli işgücünü kapsamadığı sürece

işgücü ihracının tarım sektöründeki ve diğer sektörlerdeki gizli işsizliği azaltması nedeniyle olumlu olarak değerlendirilmesidir.

1973-1977 yılları arasını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ise işçilerin tasarruflarının önemine vurgu yapılmıştır. Bu planda işçi tasarruflarının değerlendirilmesi gerektiği belirtilerek, tasarruf sahiplerinin de görüşleri alınarak gerek ekonomik ve gerekse sosyal kalkınma hedefleri belirlenmeli ve bu doğrultuda politikalar oluşturularak uygulamaya sokulması gerektiği vurgulanmıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulamaya sokulduğu 1979-1983 yılları arasındaki dönem, Batı Avrupa'nın kalkınma politikasını değiştirdiği döneme denk gelmiştir. Avrupa'nın işçi ithalini durdurması nedeniyle Türkiye'ye gönderilen döviz miktarında azalma meydana gelmiş ancak Avrupa'nın yaşadığı durgunluğun planlanan süre içerisinde sona ereceği ve yurda gönderilen dövizin tekrar artacağı belirtilmiştir.

1985-1989 yıllarında uygulanmaya başlanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ülkedeki işsizlik problemiyle mücadele etmek için işgücü ihracının önemi vurgulanmış, bu doğrultuda Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki işgücü pazarına açılmanın gerekliliği belirtilmiştir. Dönemin hükümetinin işgücü ihracına yönelik politikalar üreterek bu politikaları uygulamasında, işçi dövizlerinin ödemeler bilançosu dengesindeki açığı kapatmakta kullanılan önemli bir kalem olmasının etkisi büyüktür.

Belirtilen dönemlerde klasik bir işçi diasporası özelliği taşıyan Türk Diasporasının Türkiye ekonomisine etkisi daha çok ülkeye gönderdiği işçi dövizleriyle olmuştur. Bu kaynağın ülke ekonomisine etkileri özellikle makro anlamda dört alanda hissedilmiştir;

- İşçi dövizlerinin döviz rezervleri üzerindeki olumlu etkisi,
- İşçi dövizlerinin iç pazar üzerindeki olumlu etkisi,
- İşçi ihracının ülkedeki işsizlik baskısını hafifletici etkisi,
- İşçi dövizlerinin İthal İkameci Sanayi modelinin getirdiği dengesiz kalkınmayı hafifletici etkisi (Abadan-Unat, 2002: 70).

TÜİK verilerine göre 1964 yılında 8,1 milyon dolar olan işçi gelirleri, 1966 yılında 100 milyon dolara, 1976 yılında ise 1 milyar dolara ulaşmıştır. Bu yıldan itibaren 1979 yılına kadar Batı Avrupa’da işçi alımlarının azalması nedeniyle düşüş yaşayan işçi dövizlerinden elde edilen gelir 1979 yılından sonra tekrar yükselişe geçmiş ve 1989 yılında 3 milyar doları aşmıştır. 1998 yılında en üst noktaya ulaşan işçi döviz geliri 5 milyar 356 milyon dolar olmuştur. Bu tarihten itibaren gerilemeye başlayan gelirler 2003 yılında 729 milyon dolar olmuştur. Ancak bu tarihte gelirlerin bu kadar düşük görünmesinde Ödemeler Bilançosu Dengesi Tablosunda yapılan tasnif değişikliğinin etkisi büyüktür.

Tablo 20: Türkiye’nin Elde Ettiği İşçi Gelirleri (1964-2014) (Milyon Dolar)

Yıllar	İşçi Geliri	Yıllar	İşçi Geliri
1964	8.1	2005	851.0
1970	273	2006	1.111
1975	1.312	2007	1.209
1980	2.071	2008	1.431
1985	1.714	2009	934
1990	3.246	2010	948
1995	3.327	2011	1045
2000	4.560	2012	975
2003	729.0	2013	877.0
2004	804.0	2014	838.0

Kaynak: TCMB Ödemeler Dengesi Ayrıntılı Sunum 2015.

Tablo 20’de de görüldüğü gibi, İşçi gelirleri özellikle Avrupa kıtasında yaşanan ekonomik olumsuzluklardan oldukça fazla etkilenmektedir. Nitekim, 2007 yılında 1 milyar 431 milyon dolara kadar çıkmış olan işçi gelirleri, 2008 yılında birçok diaspora mensubunun yaşadığı Avrupa Birliği üyesi ülkeleri derinden etkileyen küresel kriz nedeniyle Türkiye’ye gönderilen işçi gelirlerinde ciddi şekilde azalma meydana gelmiştir. Bu etkenden dolayı Türkiye, 2009 yılında 934 milyon dolar ve 2010 yılında da 948 milyon dolar işçi geliri elde etmiştir.

Türkiye, diğer diaspora sahibi ülkelerin aksine diasporalarıyla yeterince entegre olamadığı ve bu dış kaynağı kullanmaya yönelik politikalar benimsemediği için diasporalarıyla entegre olmuş ülkelerin kullandığı finansal araçlardan bahsetmek mümkün

değildir. Ancak yapılan çalışmalar, Türk Diasporasının planlı ve programlı olmasa bile Türkiye'nin ekonomisine çeşitli yollardan etki ettiğini ortaya koymuştur. Knaus ve Altfuldisch (2013) yapmış oldukları çalışmada, Türk Diasporasının en yoğun nüfusa sahip olduğu ülke olan Almanya'nın Türkiye'nin en önemli ekonomik ortaklarından birisi olduğunu belirtmişlerdir. Her ne kadar Türk Diasporası ile Türkiye arasında yeterli bir bağlantı kurulmamış olsa da diaspora dolaylı yollardan Türkiye ekonomisine katkı sağlamaktadır. Nitekim yapılan çalışmada, Türkiye açısından önemli bir döviz kaynağı olarak görülen turizm sektörünün en önemli müşterilerinden birisi Alman turistlerdir. 2012 yılı verilere göre, 2012 yılında 5 milyon Alman turistin Türkiye'ye geldiği görülmektedir. Almanya'nın yalnızca turizm açısından değil, dış ticaret hacmi açısından da önemli bir ülke olduğu 2011 yılında 14 milyar dolar ile Türkiye'den en çok ihracat yapılan ve 23 milyar dolarla Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ikinci ülke olmasından da anlaşılmaktadır. Ayrıca, aynı yıl Türkiye'den Almanya'ya 91 milyon dolar, Almanya'dan Türkiye ise 605 milyon dolar değerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımının yapılmış olması ve Almanya'da 370.000 kişiye istihdam sağlayan, yıllık 35 milyar Euro ciroya sahip yaklaşık 75.000 Türk ve/veya Türk kökenli girişimcinin bulunması da bu durumu destekler niteliktedir.

Yapılan çalışmalardan da anlaşılacağı gibi Türk Diasporası, sahip olduğu fiziki ve beşeri sermaye açısından Türkiye'nin ekonomik hedefleri doğrultusunda ihtiyaç duyduğu sermaye stokunu arttırabilecek yabancı kaynak olabilmeye potansiyeline sahiptir. Nitekim son dönemlerde gerek çeşitli sivil toplum örgütleri ve gerekse politika yapıcılar bu kaynağın kullanılmasına yönelik çeşitli çalışmalar başlatmışlardır. Bu çalışmalar arasında "Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu" (DEİK)'in 2011 yılında dünyadaki diğer diaspora örneklerinden yola çıkarak hazırladığı projede Türk Diasporası için bir yol haritası oluşturulmaya çalışılırken, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) öncülüğünde kurulması planlanan "Diaspora Franchise Platformu" ve "Dünya Türk Girişimcileri Uygulama ve Araştırma Merkezi" ile ise Diasporadaki girişimcilerle Türkiye'deki girişimcileri bir araya getirerek, markalaşma, uzmanlaşma, nitelikli işgücü yetiştirme ve ticaret hacminin arttırılması gibi amaçlar hedeflenmektedir. Henüz planlama ve kuruluş aşmasında olan bu yapılanmaların gelecekte Türkiye'nin ekonomik hedeflerine ulaşmasında önemli bir rolünün olacağı düşünülmektedir. TÜBİTAK ise, 2010 yılından itibaren uygulamaya başladığı "2232-Yurda Dönüş Araştırma Burs Programı" ile diaspora

üyesi bilim insanlarının Türkiye'ye dönmesini teşvik etmeye çalışmıştır. Bu program kapsamında 2015 yılına kadar 597 başvuru gerçekleşmiş ve bu başvuruların 360 tanesi kabul edilmiş, 67 tanesinin ise değerlendirme süreci devam etmektedir. “Türk-Amerikan Araştırmalar ve Bilim İnsanları Derneği” (TASSA) de 2013 yılında kendi veri tabanlarını kullanarak ABD'deki Türk bilim insanlarının coğrafi dağılımını, çalışma alanlarını, çalıştıkları kurumları vb. derledikleri bir çalışmayla Türk bilim diasporasının ABD'deki haritasını ortaya koymaya çalışmıştır.

Yapılan çalışmalara göre, Türk Diasporası, her ne kadar nüfus olarak Türkiye'nin beşeri sermaye stokunu arttıracak potansiyele sahip olsa da bu etkiyi nasıl yapacağı ve ne gibi etkenlerin fikirsel ve/vveya fiziksel anlamda tersine beyin göçünü etkilediğine dair herhangi bir çalışma yoktur. Bu noktadan hareketle, sonraki bölümde literatürdeki çalışmalar ekseninde oluşturulacak olan model yardımıyla Türk Diasporası'na ilişkin fikirsel ve/vveya fiziksel anlamda tersine beyin göçünü etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DİASPORA ANAVATAN İLİŞKİSİNİN BEŞERİ SERMAYE ÜZERİNE ETKİLERİ: ALMANYA'DAKİ TÜRK BİLİM İNSANLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Bu bölümde, öncelikle tersine beyin göçü olasılığını ve fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını, ardından da akademik verimliliği etkileyen faktörleri ele alan belli başlı çalışmalar incelenmiştir. Ayrıca, uygulamalı literatür tablo halinde özetlenmiştir. Sonrasında, öncelikle literatüre dayalı araştırma modeli oluşturulmuştur. Daha sonra sırasıyla araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama aracı ve yöntemi, modelde kullanılan değişkenler ve kurulan hipotezler ekseninde araştırmanın metodolojisi ortaya konulmuştur. Nihayetinde araştırmanın analiz yöntemi tanıtılmış ve analiz sonucunda elde edilen bulgular kısaca değerlendirilmiştir.

3.1. Literatür Taraması

Bilim ve teknolojinin ekonomik büyümedeki etkisinin artması gerek gelişmiş ülkeler ve gerekse gelişmekte olan ülkelerin politikacıları tarafından göç olgusunun farklı açılardan tekrar değerlendirilmesine neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler kıt kaynaklarla yetiştirdikleri nitelikli işgücünün (bilim adamları-araştırmacılar ve mühendisler-teknisyenler) gelişmiş ülkelere gitmesini (beyin göçü) engellemek için çeşitli çalışmalar yaparken, gelişmiş ülkeler de nitelikli işgücünü (bilim adamları-araştırmacılar ve mühendisler-teknisyenler) sahip oldukları imkânlar vasıtasıyla kendi ülkelerine çekmeye (beyin kazanımı) yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Özellikle gelişmekte olan ülkelere çeşitli nedenlerle göç eden yetenekli ve nitelikli işgücü sayesinde gelişmiş ülkeler gerek ekonomik anlamda ve gerekse teknolojik anlamda önemli gelişmeler göstermişlerdir. Yapılan çeşitli araştırmalar nitelikli göçmenlerin gelişmiş ülkelere göç

etme eğilimlerinin arttığını ortaya koymuştur. 1993 yılı ile 2003 yılı arasında ABD'ye göç eden araştırmacı sayısı %40 artarak 60.000'den 84.000'e çıkmıştır. Ve bu göç eden araştırmacıların büyük bir kısmı Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin vatandaşlarından oluşmaktadır (Thorn ve Hold-Nielsen, 2006).

Göç üzerine yoğunlaşan bazı çalışmalar, uluslararası nitelikli göç olgusunu göç veren ülke açısından olumsuz, göç alan ülke açısından ise olumlu bir durum olarak değerlendirip, bu durumu göç veren ülkeler açısından beyin kaybı (göçü), göç alan ülke açısından ise beyin kazanımı olarak tanımlamışlardır (Nakosteen ve Zimmer, 1980). Bazı çalışmalar ise, bu konuyu daha küresel değerlendirmiş ve anavatanında ya da göç ettiği ülkede teknik donanımla desteklenmeyen dolayısıyla atıl kalan beşeri sermayenin israf olacağını savunarak göç olgusuna beyin israfı (brain waste) kavramını kazandırmışlardır (Lowell ve Findlay, 2001). Son dönemlerde ise uluslararası nitelikli göç olgusuna beyin sirkülasyonu (brain circulation) adı altında yeni bir kavram eklenmiştir. Bu kavrama göre, nitelikli işgücü göçü sayesinde hem anavatan hem de misafir olunan ülke bu durumdan olumlu etkilenmektedir. Friedman'ın "Dünya Şehri Teorisi" bu kavramı destekler niteliktedir. Friedman (1986)'e göre, işgücü de dâhil küresel hareketlilikleri kapsayan farklı ağ sistemlerini organize eden yeni bir dünya görüşü öne sürmektedir.

Son yıllarda araştırmalar, giderek artan bu uluslararası göçün olumsuz etkilerinin azaltılarak olumlu etkilerinin artırılmasını amaçlayan çalışmalara dönük olmuştur. Hatta bazı çalışmalar durumun tamamen göç veren ülkelerin lehine çevrilerek bu ülkelerin kalkınmasında kullanılabilecek bir araç haline gelebileceğini ileri sürmektedirler (Khadria, 1999, de Haas, 2010).

Literatürde uluslararası göçün göç veren ülkelerin ekonomik büyümesi için alternatif bir araç olabileceğini savunan çalışmalar genellikle diasporalar (özellikle yüksek nitelikli bireylerden oluşan bilimsel diasporalar) üzerine yoğunlaşmışlardır. Anavatanlarına bilgi ve teknoloji transferi yaparak anavatanlarının beşeri sermaye stokunun ve teknoloji seviyesinin artmasına katkı sağlayan diasporalara yönelik bu çalışmalar, sonuç itibarıyla diasporaların anavatanlarına önemli katkılar sağladığı noktasında birleşmeler de uygulama alanları açısından farklılıklar göstermektedirler. Bazı çalışmalar diasporaların etkisini genel olarak incelerlerken, bazıları da belli ülkeler ve diasporalar üzerine

odaklanmaktadırlar. Bu noktada da diasporaların misafir olduğu ülkeler bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

1990'lı yılların başından itibaren Çin ve Hindistan başta olmak üzere pek çok Asya ülkesi ekonomik büyüme modelleri içerisinde diasporalarına ayrı bir yer ayırmış ve çeşitli politikalar geliştirmişlerdir. O dönemden sonra bu ülkelerin ekonomik büyüme oranlarında yaşanan gelişmeler diasporaların katkısını ortaya koymaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak literatürdeki çalışmaların büyük bir kısmı Çin ve Hint diasporaları başta olmak üzere Asyalı diasporalar üzerine yoğunlaşmıştır. Asyalı ülkelerin yakalamış olduğu bu başarı diaspora etkisinin potansiyel olarak yüksek olduğu diğer ülkelerin ve hatta uluslararası kuruluşların da bu konuya olan ilgisini arttırmıştır. Nitekim uluslararası kuruluşların desteğini de alan Afrika ülkeleri, Asya ülkelerinden sonra bu konuya eğilim gösteren en ciddi ülkeler olarak dikkat çekmektedir. Araştırmacılar da bu konu üzerine yoğun bir ilgi göstermektedir. Literatürde gerek genel olarak Afrika diasporasına, gerekse Afrika'daki ülkeler özelinde diasporaların beşeri sermaye stokuna katkısına ilişkin pek çok çalışma yapılmıştır.

Asya ve Afrika üzerine yapılan çalışmalar haricinde de ülke sınırları dışında nicel olarak büyük nüfuslara sahip ülkelerin diaspora potansiyelleri, diasporaların bu ülkelere katkıları ve anavatanların uyguladığı politikalar vb. konular üzerine yapılan çalışmalar söz konusudur.

3.1.1. Diasporaların Anavatanlarına Bilgi Transferine Yönelik Genel Çalışmalar

Literatürde, uluslararası nitelikli göçmenlerin ve nitelikli diasporaların anavatanlarına bilgi transferleri dair ülke temelli çalışmaların yanı sıra, uygulanan politikalar ve yöntemlerden yola çıkarak konuyu teorik açıdan ele alan çalışmalar da söz konusudur.

Bu çalışmalardan birisi olan Lowell (2002) Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) adına hazırladığı raporda, uluslararası nitelikli işgücü göçünün gelişmekte olan ülkeler üzerine etkisini, konu hakkında literatürde yaşanan gelişmeler çerçevesinde

değerlendirmeye çalışmıştır. Genel olarak literatürde, nitelikli işgücü göçünün göç veren ülkelerin beşeri sermaye stokunu azaltacağı, bunun da ülkenin ekonomik gelişmesini olumsuz yönde etkileyeceği fikri hâkimdir. Ancak bazı araştırmacılara göre (Mounteford, 1997; Beine ve diğerleri, 1999) göç veren ülkelerin uygulayacağı politikalar* sayesinde bu durumun etkileri kısa dönemde azaltılırken, uzun dönemde yararlı beyin göçü (beneficial brain drain) noktasına getirilebilir. Çalışmada bahsedilen politikalardan birisi olan kaynak sağlama (resourcing) politikasında yazar “diaspora seçeneği” yaklaşımı üzerinden nitelikli diasporaların anavatanlarının ekonomik büyümesi üzerine etkilerini gözler önüne sermektedir. Bu yaklaşımda nitelikli diasporaların anavatanlarıyla kurdukları bağlantılar sayesinde hem finansal anlamda hem de fikirsel anlamda ülke ekonomisinin gelişimine önemli katkılarının olabileceğini vurgulamaktadır. Bu noktada “Diaspora Seçeneği” yaklaşımının uygulanması durumunda iki ülke arasındaki bilgi transferinin hızlanarak gelişmekte olan ülke konumundaki anavatanın ekonomik büyümesini arttırması için ihtiyaç duyduğu teknolojik gelişimin sağlanabileceği ve beşeri sermaye stokunun arttırılabileceği vurgulanmaktadır.

Ulaşım ve iletişim sektörlerinde yaşanan gelişmeler insanların aynı fiziki ortamda bulunmalarına da bazı şeyleri paylaşmalarına imkân tanımaktadır. Bu durum nitelikli işgücü göçü veren gelişmekte olan ülkelerin beyin kaybının etkilerini hafifletmeleri açısından onlara bazı fırsatlar sunmaktadır. Meyer (2001), Kapur (2001), Coe ve Bunnell (2003),Barre ve diğerleri (2003), Cassarino (2004), Biao (2005), Leclerc ve Meyer (2007) ve Meyer (2007) bu konu üzerine yoğunlaştıkları çalışmalarında, “Ağ yaklaşımı” sayesinde gelişmekte olan ülkelerin bu durumu tersine çevirebileceğini savunmaktadırlar. Bütün çalışmalarda nitelikli diasporaların her iki ülke arasında oluşturacakları bağlantılar (ağlar) yoluyla bilgi transferi sağlayacakları ve bunun sonucunda da anavatanın ekonomik gelişmesi için ihtiyaç duyduğu teknolojik gelişmeyi ve beşeri sermayeyi elde edebileceği söylemektedir. Ayrıca oluşturulan bu ağların bilginin en optimum seviyede ve yerde kullanılmasını sağlaması sonucunda yalnızca anavatan ve misafir olunan ülkede değil aynı zamanda dünya genelinde de bir ekonomik gelişmenin ve refah artışının oluşmasına zemin hazırlayacağı savunulmaktadır.

* Çalışmada yazar bu politikaları “6 R” (six Rs) olarak tanımlamaktadır. Buradaki altı başlık ise, geri dönme (return), kısıtlama (restriction), işe alma (recruitment), kaynak sağlama (resourcing), işçi dövizi (remittances) ve muhafaza etme (retention).

Thorn ve Holm-Nielsen (2006) üç farklı yaklaşım (neoklasik, ulusötesi ve ağ) temelinde ele aldıkları çalışmada, tersine beyin göçünü etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Özellikle araştırmacılar ve bilim insanları açısından araştırma tesislerinin kalitesi ve imkânları, teknolojik imkanlar, ücretler vb. faktörler nitelikli işgücünün geri dönüşünü etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Çalışmada ise, nitelikli göçmenlerin fikirsel ya da fiziksel olarak geri dönüşünü etkileyen bir başka faktörün anavatanların uyguladıkları diaspora politikalarının olduğu ve bu politikaların pek çok gelişmekte olan ülke tarafından kullanıldığı vurgulanmaktadır. Teorik olarak diaspora seçeneği, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişmesine diğer araçlara göre daha düşük maliyetlerle daha fazla katkı sağlayabilmektedir. Ancak diasporaların her ülke ekonomisi açısından aynı etkiye sahip olmadığı, özellikle anavatanlarıyla bağlantıları zayıf olan diaspora topluluklarının anavatanlarının ekonomik gelişiminde çok fazla etkin olmadığı dolayısıyla daha az katkı sağladıkları gözlenmektedir.

Siar (2014) yapmış olduğu çalışmada, bilgi çağında özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerini sürdürebilmeleri ve gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkı kapatabilmeleri açısından son derece önemli olan bilgi transferi konusunda diasporaların önemli bir etkinliğinin olduğu belirtilmektedir. Nitekim konuyla ilgili literatürde de bu durumu doğrulayan çok sayıda araştırma söz konusudur. Yazar da, bu noktadan hareket ederek diasporaların bilgi transferindeki etkinliğini belirleyen faktörleri derlemeye çalışmıştır. Buna göre, bilgi transferini etkileyen faktörler; diasporanın yapısından kaynaklananlar, misafir olunan ülke kaynaklı olanlar ve anavatan kaynaklı olanlar şeklinde 3 grupta toplanmıştır. Diasporalardan kaynaklı olan etkenlere bakıldığında, diasporadaki bireylerin anavatanlarına aidiyet duygularının bilgi transferi yapmaları konusunda önemli bir etken olduğu belirtilmektedir. Bunun yanı sıra diasporadaki bireylerin anavatanlarıyla kurdukları sosyal bağlar ve ikili ilişkilerin de bilgi akışının gerçekleşmesini etkileyen etkenler olduğu vurgulanmaktadır. Her ne kadar literatürde misafir olunan ülkenin bilgi transferi üzerine etkisine ilişkin çok fazla kaynak bulunmasa da, diasporaların bilgi transferini kolaylaştıran ya da buna engel olan çeşitli faktörler söz konusudur. Bu etkenlerden birisi misafir olunan ülkedeki göçmenlerin işgücü piyasasındaki istikrarı ve mesleki açıdan kendilerini geliştirebilme imkânının olmasıdır. Ayrıca hem misafir olunan ülkedeki hem de anavatanındaki göçü ve işgücü piyasasına girişi engelleyici politikaların varlığı da diasporalardan bilgi transferini etkileyen etkenler arasındadır. Aynı zamanda iki

ülke arasındaki çeşitli konularda oluşturulan işbirlikleri ve yapılan antlaşmalar da diasporalardan sağlanan bilgi transferini etkilemektedir. Bütün bu etkenlerle birlikte diasporaların bilgi transferini etkileyen en önemli faktör anavatanların bu bilgi akışını içselleştirebilme kapasitesidir. Diğer bir ifadeyle diasporalardan gelen bilgi akışını kullanabilecek kurumsal ve teknolojik alt yapı, ekonomik ve politik istikrar gibi bazı durumların mevcut olması gerekmektedir. Özellikle politik istikrar hem yabancı yatırımcıların ülkeye yatırım yapma kararı almalarında hem de diasporadaki yüksek nitelikli işgücünün fiziksel ya da fikişsel olarak geri dönüş kararı almalarında son derece etkili bir faktördür. Ayrıca hem misafir olunan ülkenin hem de anavatanın politika yapımcılarının uyguladıkları politikaların ve geliştirdikleri programların diasporaların bilgi transferini etkileyen önemli etkenler arasında olduğu yapılan çalışmada ortaya konulmuştur.

3.1.2. Asya Diasporalarının Anavatanlarına Bilgi Transferine Yönelik Çalışmalar

Asyalı diasporaların anavatanlarının ekonomik büyümesine bilgi ve teknoloji transferi başta olmak üzere çeşitli kanallar aracılığıyla etki etmesi, araştırmacıların ilgilerini bu diasporaların yoğun olarak bulunduğu gelişmiş ülkelere çevirmelerine neden olmuştur. Diasporaların anavatanlarının ekonomik büyümesine olumlu etkilerinin olabileceğine yönelik yapılan ilk çalışmalardan birisi Chang (1992)'dir. Chang (1992) Tayvan'dan ABD'ye göç eden nitelikli göçmenler üzerine yaptığı çalışmasında o dönemdeki mevcut çalışmaların aksine beyin göçünün göç veren ülkelerin ekonomik gelişmelerine katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, Tayvan'dan ABD'ye göç büyük oranda eğitimi amaçlıdır. Bu göç hareketlerinin kitlesel olarak yüksek nitelikli bilim insanlarından ve/veya mühendislerden oluşmaması (her ne kadar giden öğrencilerin yaklaşık %80'i Tayvan'a geri dönmese de) kısa dönemde ülke ekonomisine ciddi bir olumsuz etkisinin olmamasına neden olmaktadır. Ayrıca ABD'deki Tayvanlı öğrencilerin pek çoğunun geride kalan ailelerine yardım etmek amacıyla düzenli olarak döviz göndermeleri ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır.

Saxenian (1999) Silikon Vadisi'ndeki göçmenlerin sermaye birikimi ve işgücü üzerindeki rolünü araştırdığı çalışmasında, Silikon Vadisi'ndeki bilim insanı ve

mühendislik kadrolarının üçte birinin göçmenlerden oluştuğunu ve bölgedeki bütün ileri teknoloji ağırlıklı firmalarının dörtte birinin üst düzey yöneticilerinin Hintli ya da Çinli olduğunu tespit etmiştir. Çalışmanın göç veren ülkeler açısından önemi ise, bölgedeki nitelikli göçmenlerin anavatanları açısından beyin kaybı değil, sağladıkları geri dönüşler sayesinde bilgi ve teknoloji aktarımı yapabildiklerini ortaya koymasındır. Saxenian (1999) bölge ile Hindistan ve Tayvan arasından gerçekleştirilen finansal ve beşeri sermaye akışı sayesinde göç veren ülkelere önemli bir teknoloji transferinin sağlandığı ve bunun da ülkelerin ekonomisine ciddi katkısının olduğunu göstermiştir. Ayrıca çalışmada nitelikli göçmenlerin ABD'deki yerli işgücünü işgücü piyasasından dışlayıp dışlamadığı incelendiğinde, Silikon Vadisindeki göçmen girişimcilerin hem bölgede yeni işgücü fırsatları yarattığı hem de kurdukları ekonomik bağlantılar sayesinde bölge ekonomisine önemli katkılarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaliforniya'daki Silikon Vadisi ile Tayvan'daki Hsinchu-Taipei bölgeleri bilgi teknolojileri bölgeleri arasında göstermiş oldukları üstün gelişmeler ve başarılar sayesinde en fazla atıf yapılan ve dikkat çeken iki bölge olarak değerlendirilmektedir. Her iki bölgenin de göstermiş olduğu bu başarının arkasında yatan nedenleri araştıran Saxenian ve Hsu (2001) en önemli nedenlerden biri olarak iki bölge arasında artarak devam eden karşılıklı dayanışmanın olduğunu savunmaktadırlar. Özellikle Silikon Vadisi'ndeki Tayvanlı mühendislerin ve üst düzey yöneticilerin (nitelikli diasporanın) Tayvan'daki bölgeye sermaye, bilgi, teknoloji ve nitelikli işgücü transferi bölgenin gelişmesine katkı sağlarken, iki bölge arasında oluşturdukları işbirlikleri ve bağlantılarla da her iki bölgenin gelişmesine çok önemli katkılar sağlamıştır.

Saxenian (2001), Saxenian ve diğerleri (2002), Saxenian (2003) ve Newland ve Patrick (2004) çalışmalarında ise, nitelikli diasporaların anavatanlarının ekonomik gelişimine etkisini uluslararası işbirlikleri ve küresel üretim ağlarının yakın ve tamamlayıcı ilişkileri Silikon Vadisi'ndeki Hintli, Tayvanlı ve Çinli mühendisler ve üst düzey yöneticiler üzerinden irdelemektedir. Çalışmada Hem Tayvan, hem Hindistan hem de Çin'in diasporalarıyla son derece başarılı bağlantılar kurdukları belirtilmektedir. Nitekim üç ülke de bilgi ve iletişim teknolojilerinde önemli gelişmeler göstermiş ve küresel pazardaki paylarını önemli ölçüde arttırmışlardır. Ancak ülkelerin diasporaları ile kurdukları bağlantılar ve amaçlar birbirlerinden farklıdır. Nitekim Tayvan ve Çin, Silikon

Vadisi'ndeki diasporasından yerel kümelerdeki firmaların sistemlerini kurmaları ve kendilerini küresel pazarın taleplerine göre geliştirmeleri konusunda yararlanırken, Hindistan Silikon Vadisi'ndeki diasporası aracılığıyla bölgenin en önemli yazılım programları ihracatçısı konumuna gelmiştir. Ancak Hindistan bir başka amacı olan diasporadaki yüksek nitelikli bilim insanlarını ve mühendisleri uluslararası girişimci olarak anavatanlarına çekme konusunda başarısız olmuş ve daha düşük nitelikli girişimcilerle yetinmek zorunda kalmıştır. Wickramasekara (2002) de diğer çalışmalara benzer şekilde küreselleşmenin hız kazanması, ulaşım ve iletişim imkânlarının artmasına bağlı olarak gelişmekte olan ülkelerden beyin göçünün artarak devam ettiğini ve bu ülkelerin ekonomik büyümesi açısından bu konunun son derece önemli olduğunu vurguladığı çalışmasında, ülkelerin yaşadığı beyin göçünün etkilerinin en aza indirilmesine yönelik işe alma (retention), geri dönme (return) ve beyin sirkülasyonu (brain circulation) olmak üzere 3 politikaya yoğunlaşmıştır. Yazara göre, bu politikalar arasında en uygun olan politika her iki ülkeye de fayda sağlayacağı için beyin sirkülasyonudur. Bu politikanın sağlıklı bir şekilde uygulanması için nitelikli diasporaların her iki ülke arasında etkin bir rol üstlenmeleri gerekmektedir.

Song ve diğerleri (2003) diasporadaki ve fiziksel anlamda geri dönüş yapmış olan mühendislerin uluslararası bilgi yayılımındaki rolleri ve bu bilgi transferinin gelişmekte olan ülkelere etkisini araştırdıkları çalışmada, ABD'de çalışan ve daha önce ABD'de çalışmış olan Koreli ve Tayvanlı mühendislerin patent verilerini kullanmışlardır. Çalışmada fiziksel anlamda geri dönüş yapmış olan Koreli ve Tayvanlı mühendislerin daha önce çalıştıkları firmalarla bağlantılarını devam ettirdikleri ve pek çoğunun bu firmalar ile anavatanları arasında sağladıkları bağlantılar ve işbirlikleriyle ülkeye bilgi transferi sağladığı ve hem Kore'nin hem de Tayvan'ın göstermiş olduğu teknolojik gelişmede geri dönen mühendislerin ve diasporalarının önemli bir rolünün olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Pandey ve diğerleri (2004) gelişmiş ülkelerdeki (İngiltere ve ABD vb.) nitelikli diaspora üyelerinin Hindistan'daki bilgi ve iletişim sektörleri başta olmak üzere teknoloji yoğun ürünlerin üretildiği sektörlerin gelişmesindeki rollerini analiz ettikleri çalışmada, Hindistan'ın bilgi ve iletişim teknoloji alanında yakaladığı başarının arkasında diasporanın önemli bir etkisinin olduğunu belirtmektedirler. Buna göre, Hint diasporası ve Hindistan arasında oluşturulan bağlar ve kurulan işbirliklikleri sayesinde başta bilgi ve iletişim

teknolojileri sektörü olmak üzere teknoloji yoğun sektörlere yatırım yapmak isteyen girişimcilerin işgücü maliyetleri düşük olan diğer ülkeler (Çin gibi) yerine Hindistan'a yatırım yapmaları sağlanmıştır. Ayrıca diaspora ve anavatan arasında bilgi ve iletişim teknolojileri sektörü özelinde kurulan bu işbirliklerinin geleceği olan başka sektörlerin gelişmesine de katkısının olacağı yapılan analizler sonucunda ortaya konulmuştur.

Saxenian (2005) Silikon Vadisinde çalışanlar üzerine yaptığı araştırmada 2000 yılında vadide çalışan yüksek nitelikli işgücünün üçte birinden fazlasının yabancılardan oluştuğunu ve hatta bu grubun da büyük çoğunluğunu Asyalıların oluşturduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca çalışmada bu nitelikli işgücünün birer parçası olan mühendis ve girişimcilerin anavatanlarıyla kurdukları çeşitli bağlar ve oluşturdukları çeşitli işbirlikleri sayesinde transfer maliyetlerini düşürerek anavatanlarına bilgi ve teknoloji transferi gerçekleştikleri ve ülkenin ekonomik kalkınmasında etkin bir rol aldıkları sonucuna ulaşmıştır. Çin ve Hindistan kökenli mühendislerin edindikleri deneyimleri ve bilgi birikimini nasıl ve ne şekilde anavatanlarına transfer ettiklerinin örneklerle anlatıldığı çalışma beyin göçünün beyin dolaşımına (sirkülasyonuna) nasıl dönüştürüleceğine ilişkin güzel bir örnek niteliğindedir.

Kale ve diğerleri (2006) ve Kale (2008) Hindistan'daki ilaç endüstrisi üzerinden diasporaların tersine beyin göçü ve bilgi transferi konusundaki etkinliğini araştırdıkları çalışmalarında, gelişmiş ülkelerde eğitim hayatlarının bir kısmını geçiren pek çok nitelikli diaspora üyesinin hem Hindistan'a geri dönerek hem de buldukları ülkelerden yerel firmaların gelişmesine katkı sağladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Ülkenin önde gelen ilaç firmalarıyla yapılan mülakatlar sonucunda pek çok firmanın inovatif anlamda ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü ABD'deki diaspora üyelerinden edindiğini, ayrıca diaspora kanalıyla ABD'deki üniversiteler ve ilaç endüstrisindeki firmalarla bağlantılar kurarak ülkedeki yerel firmaların uluslararası seviyeye yükselmesine de katkı sağlanmaktadır.

Agrawal ve diğerleri (2007) yatırımcıların mekânsal ve sosyal yakınlıklarının bilgi transferi üzerine etkisini inceledikleri çalışmalarında, Patent verilerinden yararlanarak ABD'deki diaspora üyesi Hintlilerin anavatanlarıyla olan bağları üzerine odaklanmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre, diasporalardaki aidiyet duygusu ve anavatan ile olan güçlü iletişim bağı bilgi transferi üzerinde pozitif bir etki yaratmaktadır. Ancak iki ülke arasında

meydana gelen bu bilgi akışı, birbirlerini tamamlayıcı şekilde değil, daha çok birbirlerinin yerine geçecek bilgiler şeklindedir. Dolayısıyla, araştırmada her ne kadar diasporalar aracılığıyla elde edilen bilgi akışının Hindistan'ın ekonomik gelişmesi açısından olumlu bir etkisinin olduğu vurgulansa da, bu etkinin bilgi akışı sağlayabilen diğer araçlardan daha mı kuvvetli yoksa daha mı zayıf olduğu konusuna bir açıklama getirememektedir.

Biao (2007) diasporaların ülkelerin ekonomik gelişmesindeki etkisini farklı ülke örneklerini karşılaştırarak analiz ettiği çalışmada, Çin ve Hindistan'ın bilgi ve iletişim teknolojileri sektöründeki diaspora etkisini ve ülkeler arasındaki farkı ortaya koymuştur. Çalışmada, Hindistan'daki bilgi ve iletişim sektöründe çalışan nitelikli işgücünün göç etmesiyle birlikte ülkenin kısa dönemde beşeri sermaye stokunda bir azalma meydana gelse de, uzun dönemde diasporadaki nitelikli bireylerin anavatanlarıyla kurdukları bağlantılar ve işbirlikleri sayesinde hem ülkeye bilgi akışını hızlandırıp kısa dönemde yaşanan bu kaybı telafi ettikleri, hem de ülkenin bilgi ve iletişim sektörünün uluslararası piyasalara entegre olmasına yardımcı oldukları vurgulanmaktadır. Çin'in bilgi ve iletişim sektörüne bakıldığında ise, diasporanın geri dönüş etkilerinin daha çok devletin uyguladığı politikalar sayesinde olduğu ve yerel endüstrilerin küreselleşmesine çok fazla katkılarının olmadığı görülmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak bilgi ve iletişim sektörü bağlamında Hint diasporasının Çin'e göre daha verimli olduğu söylenebilmektedir. Ancak Çin diasporasının daha az verimli olmasında uygulanan politikaların uzun dönemde sonuç verebilecek olan konular üzerine yoğunlaşmış olmasının etkisi göz ardı edilemez. Nitekim Çin'in yoğun bir şekilde yatırım yaptığı ve büyük oranda bilimsel diasporadan yararlandığı yarı iletken endüstrisi bu durumun önemli bir örneğidir. Bu alanda yaşanan gelişmeler ileri düzey yazım teknolojilerine ve hizmetlerine olan yerel talebi arttırarak ülkedeki bilgi ve iletişim endüstrisinin dışarıya bağımlılığını azaltacaktır. Çalışmada sonuç olarak, her iki ülkenin de diasporalarını bilgi ve iletişim sektörlerini geliştirmede verimli bir şekilde kullanmalarına karşın birbirlerinden öğrenebilecekleri bazı noktaların olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre, Çin endüstriyel dinamikler açısından diasporasıyla nasıl daha yakın işbirliği içerisinde olabileceği konusunda Hindistan'ın deneyimlerinden faydalanabilirken, Hindistan'da Çin hükümetinin geri dönen nitelikli göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan araştırma alt yapısının geliştirilmesi için uyguladığı çeşitli inovatif politikalara göz atabilir. Ayrıca Hindistan'ın bilgi ve iletişim

sektöründen toplumun daha geniş çevrelerinin maksimum fayda sağlamasına yönelik politikalar konusunda da bazı tavsiyelere ihtiyaç duyduğu vurgulanmaktadır.

Chacko (2007) ve Keller ve Pauly (2009) Hindistan'ın iki lider teknoloji şehri olan Haydarabad ve Bangalor'daki tersine beyin göçü olarak geri dönen nitelikli işgücünün şehirlerin ekonomik gelişimine etkisinin incelendiği çalışmalarda, 1970li ve 1980li yıllarda Hindistan'dan başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelere göç eden nitelikli işgücünün daha sonraki dönemlerde hem tersine beyin göçü yoluyla hem de diaspora kanalıyla ülkenin ekonomik gelişmesine katkı sağlamanın yanı sıra yeni iş imkanları da yarattığı ayrıca gelişmiş ülkelerle Hindistan arasında kurdukları bağlantılar ve oluşturdukları işbirlikleri sayesinde de başta bilgi ve iletişim sektörü olmak üzere pek çok sektörde ülkenin küresel pazardaki payını da arttırdıkları vurgulanmaktadır. Diaspora yalnızca bahsedilen şehirlerdeki fiziki ve sosyal alt yapının geliştirilmesine yalnızca finansal sermaye olarak değil aynı zamanda oluşturulan işbirlikleri ve bağlantılar sayesinde beşeri sermaye olarak da katkı sağlamıştır.

Türk Diasporasının Türkiye'nin teknoloji yoğun endüstrilere katkısı ya da katkı yapabileme potansiyeline ilişkin literatürde yapılan tek çalışmada Taşçı ve Güder (2008), Brezilya, Çin ve Hindistan örneklerinden yola çıkarak Türkiye'nin teknoloji yoğun endüstrilerine yönelik politikalarında diaspora seçeneğinin de alternatif bir kaynak olarak düşünülebileceğini savunarak bu yönde uygulanabilecek politikalar konusunda bazı önerilerde bulunmaktadır. Buna göre, Türkiye Hindistan örneğindeki gibi Teknoloji Gelişim Bölgelerinde firma kuracak olan genç girişimcilere çekirdek sermaye, başlangıç sermayesi gibi risk sermayesi fonlarını sağlaması konularında özendirici projeler geliştirmelidir. Ayrıca, Hindistan'ın ABD'ye olan yazılım ihracatında ihraç edilen ilk işlerde elde edilen başarı, bu başarının Silikon Vadisindeki Hintliler tarafından kullanılarak Hint Teknolojisi imajının oluşturulmasında etkili olmuştur. Benzer şekilde "Türk Teknolojisi" imajının oluşturulmasında Türk diasporasından yararlanılabileceği belirtilen çalışmada, ayrıca, bu ülkelerde işyeri sahibi olmuş Türklerin "Türk Teknolojisi" kullanmalarını özendirici faaliyetlerde bulunulmasının da uygun olacağı vurgulanmaktadır.

Tung (2008) ABD, Kanada, Çin ve Hindistan örneklerinden yararlandığı çalışmada gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerde bulunan vatandaşları sayesinde

oluşturulan işbirliklerinin ülkelerin gerek ekonomik büyümelerinde ve gerekse teknolojik gelişmelerinde önemli katkılarının olduğunu ortaya koymuştur. ABD ve Kanada'daki Hint ve Çin Diasporalarının nitelikli üyeleri fiziki anlamda buldukları ülkelere sağladıkları nitelikli işgücü nedeniyle o ülkelerin ekonomik büyümelerine ve teknolojik gelişmelerine önemli katkılar sağlamaktadırlar. Ancak bu ülkelerde edindikleri belli bir deneyim ve tecrübeden sonra ise bu edindikleri deneyim ve tecrübeleri anavatanlarına aktararak anavatanlarının ekonomik ve teknolojik gelişimine de önemli katkılar sağladıklarına dikkat çekmektedir.

Liu ve diğerleri (2010) Çin'deki 1318 firma üzerine yaptıkları çalışmada, diasporadaki nitelikli bireylerin (OECD ülkelerindeki) ve tersine beyin göçü yapan girişimcilerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yoğunluğuna ve Çin'deki yüksek teknolojili sektörlerdeki firmalarda inovasyonu artırıcı firmalar arası işgücü transferine etkisini araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre, yurtdışında eğitim hayatlarının bir kısmını ya da tamamını geçirmiş olan, farklı ülkelerde iş tecrübeleri olan ve bu tecrübe ve deneyimlerini anavatanlarında değerlendirmek isteyen göçmen girişimcilerin(yüksek teknolojili sektörlerde) ve diaspora üyelerinin bu sektörlerdeki inovasyona olumlu etkileri söz konusudur. Buna ek olarak, Çin diasporasının ve geri dönüş yapmış olan girişimcilerin firmalar arası bilgi yayılımı ve işgücü transferi üzerinde etkin bir rol oynadığı söylenebilmektedir. Bu durumun yerel firmaların ihtiyaç duydukları nitelikli işgücünü uluslararası işgücü piyasasından temin edebilmelerine ve böylece yerel firmaların da inovasyon seviyelerinin artmasına neden olduğu söylenebilmektedir.

Yang ve Qiu (2010) ve Yang ve Welch (2010) Avustralya'daki en iyi üniversitelerde çalışan Çinli akademisyenlerin yaşantılarını, çalışma hayatlarını ve uluslararası işbirliklerini araştırmak üzerine yaptıkları çalışmalarda, diasporadaki Çinli akademisyenlerin küreselleşmenin etkisini ve sahip oldukları Çin kültürünü ve deneyimlerini sentezlemek suretiyle oluşturdukları diaspora bilgi ağının her iki ülke açısından etkisini açıklamaya çalışmışlardır. Buna göre, akademisyenler küreselleşmenin avantajlarını kullanarak hem Çin'in hem de Avustralya'nın yükseköğrenim seviyesinin uluslararası seviyelere yükselmesi için aktif bir rol almışlardır. Ayrıca akademisyenlerin hemen hemen hepsinin Batı Avrupa'daki bilim insanlarıyla akademik işbirliklerinin olması küresel anlamda bir bilgi ağının kurulmasını ve Avustralya'nın hem de Çin'in bilgi

seviyesinin ve beşeri sermaye stokunun artmasını sağlamıştır. Ancak oluşturulan bu diaspora ağının etkinliği anavatanın ve misafir olunan ülkenin uyguladığı politikalara göre değişiklikler göstermektedir. Nitekim çalışmanın sonuçlarına göre, diasporadaki akademisyenler bu bilgi ağının geliştirilmesi ve bilgi transferinin hızlandırılması konusunda mutabık olmalarına karşın iki ülkenin de bu bilgi akışını hızlandıracak şekilde teşvik programlarıyla katkı sağlamalarının gerektiğini düşünmektedirler.

Sonderegger ve Täube (2010) Hindistan'ın Bangalor şehrindeki bilgi ve teknoloji kümesi üzerine yaptıkları çalışmada, diaspora ağlarının yerel bilgi ve teknoloji kümelerini tamamlayıcı rolleri üzerine bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre, diaspora ağlarının bilgi ve teknoloji kümesinin gelişmesinde etkisi vardır ancak bu etki kümelenmenin safhalarına göre değişiklik göstermektedir. Buna göre kümelenmenin başlangıç aşamasında yerel kapasite ve küresel talep çerçevesinde hareket edilse de yerel faktörler daha etkindir. Erken kümelenme dönemine gelindiğinde, diaspora ağları yerel bağlantıları büyük oranda ikame etmektedir. Diaspora ağlarının erken kümelenme dönemindeki bu etkisi Bangalor açısından son derece önemlidir. Çünkü bu dönemde küme içerisindeki yatay ve dikey bağlantılar yavaşlamakta ve bu durum kümedeki gelişmeyi etkilemektedir. Bu noktada diasporadaki yüksek nitelikli işgücü fiziksel ya da fikirsel olarak tersine beyin göçü yaparak kümenin gelişmesine katkı sağlayacak şekilde misafir oldukları gelişmiş ülke (çoğu için bu ülke ABD) ile anavatanları arasında resmi ya da gayri resmi yollardan bağlantılar kurarak küme içerisinde meydana gelen yavaşlamanın etkisini ortadan kaldırmaktadırlar. Araştırmada, Bangalor'daki bilgi ve teknoloji kümesinin büyük kısmının kullanıcı genişleme aşamasında olduğu ve bu aşamada diaspora ağlarının özellikle hızlı büyüme için ihtiyaç duyulan beşeri sermayeyi (yönetici ve uzman işgücü) tedarik etme konusunda son derece yararlı olduğu vurgulanmaktadır. Son aşamada ise bu diaspora ağları, kümenin kendini küresel gelişmeler karşısında yenileyerek küresel pazarın dışında kalma riskine karşı korumasına yardımcı olmaktadır.

Tejada ve Bolay (2010), Tejada (2013) ve Siddiqui ve Tejada (2014) çalışmalarında hem nitelikli Hint diasporasının hem de anavatanlarına geri dönen nitelikli Hintli göçmenlerin anavatanlarının ekonomik gelişimi üzerine etkilerini araştırarak konu hakkındaki farkındalığın artmasına katkıda bulunmaya çalışmışlardır. Çalışmalarda Nitelikli diaspora üyeleri ve ülkelerine geri dönen nitelikli göçmenler çeşitli açılardan

sınıflandırılarak anavatanlarının ekonomik gelişimine katkıları ve katkı potansiyelleri açısından değerlendirilerek konuya zenginlik kazandırılmıştır. Ayrıca yazarlar, son dönemlerde literatürdeki pek çok çalışmanın ele aldığı üzere nitelikli Hintli göçmenlerin ülkenin ekonomik gelişimine önemli katkılarının olduğunu savunmanın yanı sıra, diğer çalışmaların çok fazla değinmediği bir başka konuyu ortaya koymaya çalışmışlardır. Nitelikli Diasporalar ve nitelikli göçmenler yalnızca ekonomik anlamda anavatanlarına katkı sağlamazlar, aynı zamanda da gelişmiş ülkelerde yaşamış olmanın sağladığı avantajları kullanarak anavatanlarındaki hayat standartlarının ve sosyal hayatın da gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Yüksek nitelikli göçmenlerin oluşturdukları diasporaların hem buldukları ülke ekonomisine hem de anavatanlarının ekonomisine önemli etkilerinin olduğu pek çok çalışmada ortaya konulmuştur. Buga ve Meyer (2012) ve Singh (2012) de bu kazan-kazan durumunun en önemli örneklerinden birisi olan Hint Diasporası örneği üzerinden diasporaların hem buldukları ülkeye hem de anavatanlarına nasıl katkı sağladıklarını gösterme çalışmışlardır. Buna göre, Hint diasporasındaki yüksek nitelikli bireyler hem buldukları ülkede işgücü piyasasındaki nitelikli işgücü açığını doldururlarken, hem de anavatanlarına yaptıkları yatırımlar yoluyla (finansal yatırımlar ve fikirsel yatırımlar) Hindistan'ın ekonomik gelişimine katkı sağlamaktadırlar. Bu durumun en önemli örneği Bangalor'daki bilgi ve teknoloji kümesi ile ABD'deki Silikon Vadisi arasındaki işbirliğidir. ABD Silikon Vadisi'ndeki yüksek nitelikli diaspora üyelerinin bilgi birikiminden yararlanırken, Hindistan ise, Silikon Vadisi'ndeki diaspora üyelerinden gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından ve kurulan işbirlikleri kanalıyla ülkeye giren bilgi ve teknoloji transferinden yararlanmaktadır. Avrupa'daki gelişmiş ülkeler de Hint diasporasındaki yüksek nitelikli işgücünden yararlanmak adına hem kendileri hem Hindistan ve hem de diasporadaki bireylerin kabul ettiği şartlar doğrultusunda uzun vadeli işbirliği anlaşmaları yaparak işgücü piyasasındaki yüksek nitelikli işgücü açığını gidermeye çalışmaktadırlar.

Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki bilgi ve teknoloji yoğunluğunun her geçen gün gelişmekte olan ülkelerin aleyhine değişmesi literatürdeki bilim insanı ve yüksek nitelikli işgücü göçüne ilişkin çalışmaların inovasyon ve beşeri sermaye stokuna odaklanmalarına neden olmaktadır. Özellikle bilim ve teknolojinin

ülkelerin ekonomik gelişmesine etkisinin son derece fazla olduğu bilgi çağında uluslararası işbirlikleri ve bilimsel diasporaların bu işbirliklerinin kurulmasındaki rolü Tejada (2012) yapmış olduğu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Çalışmada, bilgi çağında iletişim ve ulaşım sektörlerinde meydana gelen gelişmelerin fiziksel uzaklıkların etkisini azalttığı ve bu durumun özellikle fikirsel anlamda tersine beyin göçünü olumlu anlamda etkilediği belirtilerek, bu durumun özellikle yüksek nitelikli diasporalara sahip olan gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik gelişmeleri için ihtiyaç duydukları beşeri sermaye stokunu arttırmaları için bir fırsat sunduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda İsviçre'deki Kolombiyalı, Hindistanlı ve Güney Afrikalı bilim insanları ve yüksek nitelikli işgücünün uluslararası işbirlikleri ve diaspora ağları kanalıyla anavatanlarının ekonomik gelişiminde üstlendikleri rolü incelemeye çalışmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, bilimsel diasporaların buldukları ülke ve anavatanları arasında kurdukları işbirlikleri ve diaspora ağları özellikle belirli projeleri yürüten bilim insanları ve uzman işgücünün bireysel motivasyonu üzerinde son derece etkilidir. Anavatanlarının ve buldukları ülkelerin bu işbirliklerine ve oluşturulan ağlara bakış açısı ve anavatanların kurumsal alt yapısı da bilimsel diasporalar etkinliğinde son derece önemlidir. Diğer yandan literatürdeki yaygın kanının aksine, iletişim ve ulaşım teknolojisinin son derece geliştiği bilgi çağında bireylerin fiziksel anlamda göç etmelerine gerek kalmadan da anavatanlarına katkı sağlayabilecekleri vurgulanmaktadır. Nitekim araştırmaya katılan pek çok kişinin fiziksel anlamda anavatanlarına dönmeden ve dönmek gibi bir düşünceleri de olmamasına karşın fikirsel anlamda katkı sağladıkları ortaya konulmuştur. Dahası buldukları ülkelerin sağladığı imkanlar göz önüne alındığında bazı durumlarda anavatanlarına katkı açısından fikirsel anlamda tersine beyin göçünün fiziksel anlamda tersine beyin göçünden daha etkin olduğu söylenebilmektedir.

Çin ve Hindistan başta olmak üzere bazı Asyalı ülkelerin ekonomik büyüme modeli olarak uyguladıkları diaspora seçeneği yaklaşımının başarı olması büyük göçmen nüfusuna sahip olan pek çok ülkenin bu modele olan ilgisini arttırmıştır. Bu modele ilgi duyan yalnızca ülkeler değil uluslararası kuruluşlar da gelişmemiş ve gelişmekte olan bazı ülkeler için bu modelin iyi bir örnek olabileceğini düşünerek çeşitli programlar başlatmışlardır. Bu noktada Pellerin ve Mullings (2013) Dünya Bankası'nın başlattığı "Afrika Diaspora Programı" projesi üzerinden bu modelin etkinliğini araştırmaya çalışmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre, diaspora seçeneği modeli her ne kadar bazı ülkelerde başarılı sonuçlar

verse de bu bütün ülkeler için geçerli bir durum değildir. Dünya Bankası'nın başlatmış olduğu bu program her ne kadar teorik açısından Afrika'nın ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesine katkı sağlamak amacıyla yapılan uluslararası bir proje olarak ortaya çıksa da bölgedeki bazı ülkeler bu programı ülkelere politik bir müdahale olarak algılayıp yapılan çalışmalara kuşkuyla yaklaşmışlardır. Bu gibi nedenlerden ötürü uygulanmaya çalışılan programlardan pratikte istenilen sonuçlara ulaşamamıştır. Ayrıca pek çok araştırmacıya göre, diaspora seçeneği yaklaşımının etkinliği diasporadaki bireylerle anavatan arasındaki uyuma göre değişmektedir. Bu durum diaspora seçeneği yaklaşımının uzun dönemde ekonomik gelişme için uygun bir kaynak olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir.

Leung (2015) bilimsel diasporaların gelişmesinde ve etkinliğinde devletlerin rolünü incelediği çalışmasında, Almanya'daki yüksek nitelikli Çinliler bilgi transferi üzerinde Çin ve Almanya'nın etkisini incelemeye çalışmıştır. Çalışmada, bilimsel Çin diasporasının gelişiminde ve etkinliğinde hem anavatan ülke olan Çin'in hem de misafir olunan ülke olan Almanya'nın uyguladığı politikaların büyük etkisinin olduğu vurgulanmaktadır. Ekonomik büyümede beşeri sermayenin en az finansal sermaye kadar önemli olduğu bilgi çağında ülkeler rakiplerini geçmek ve ekonomik büyümelerini sürdürebilmek için beşeri sermaye stoklarını arttırmaya çalışmaktadırlar. Almanya da bu rekabet doğrultusunda yüksek nitelikli işgücünü ülkesine çekebilmek için çeşitli politikalar uygulamaktadır. Nitekim uyguladığı bu politikalar sonucunda pek çok yüksek nitelikli Çinli işgücünü ülkesine çekmeyi başarmış, böylece ülkesinin beşeri sermaye stokunu arttırmıştır. Ancak bu yüksek nitelikli Çinli işgücü aynı zamanda Çin'in ekonomik gelişmesine de katkı sağlayan bilimsel diaspora durumdadır. Dolayısıyla Çin Devleti de Almanya gibi gelişmiş bir ülkenin avantajlarından faydalanan yüksek nitelikli işgücünden faydalanmak için çeşitli politikalar uygulamıştır. Bu durum iki ülkenin birbirleriyle olan işbirliklerinin artmasına ve ortak programlar yürürlüğe koyup, çeşitli konularda ikili antlaşmalar imzalamalarına zemin hazırlamıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, Almanya'daki Çinli bilimsel diaspora hem iki ülke arasındaki bilgi ve teknoloji transferine hem de iki ülke arasındaki bağlantıların ve işbirliklerinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca her iki ülkenin de kendi çıkarları doğrultusunda bilimsel diaspora için uyguladıkları politikalar diasporanın hem nüfus olarak hem de ortaklıklar, işbirlikleri, program ve projeler sayesinde niteliksel anlamda gelişmesine katkı sağlamışlardır. Bu durum diasporadaki yüksek nitelikli bireylerin verimlilikleri arttırırken, sosyal ve mesleki ağlarının da gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Ha ve diğeri (2016) 1980-2015 yılları arasında Çin eyalet verilerinden yararlanarak geçici ve kalıcı göçün göç veren bölgelerdeki beşeri sermaye yapısına ve ekonomik büyümeye etkisini inceledikleri bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, kalıcı göçün göç veren bölgelerdeki ortaokula ve liseye kayıt olmalarda artışa neden olurken, geçici göçün ise, ortaokul kayıtlarının artmasına olumlu etki yaparken, lise kayıtları üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Dahası sonuçlara göre, geçici olarak göç edenlerin eğitim durumları da göç ettikleri bölgelerdeki okullaşmayı farklı etkilemektedir. Örneğin, lise mezunu geçici göçmenlerin ortaokula kaydolma üzerinde pozitif etkisi olduğu, buna karşın ortaokul mezunu geçici göçmenlerin liseye kaydolma üzerinde negatif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada hem kalıcı göçün hem de geçici göçün göç veren bölgelerin ekonomik büyümesini negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 21: Çalışma Kapsamında İncelenen Asyalı Diasporalara Yönelik Uygulamalı Araştırmalar

Yazar(lar)	Anavatan	Misafir Olunan Ülke(ler)	Yöntem(ler)	Sonuç(lar)
Chang (1992)	Tayvan	ABD	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, 1960-1979 yılları arasında yurtdışındaki Tayvanlı öğrenciler ile ilgili yapılan araştırmanın sonuçları incelenmiştir. (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Sanılanın aksine, Tayvan'dan ABD'ye beyin göçünün başlıca sebebinin eğitim amaçlı göç olması kısa dönemde beşeri sermaye kaybının kalifiye işgücünün göç etmesi durumuna göre çok ciddi olmamasına neden olmaktadır. Ayrıca her sene yurtdışında okumak için ülkeden ayrılan gençlerin yanı sıra pek çok genç de bu arzusundan vazgeçerek ülkelerinde kalmaktadır. Sonuçlara göre yurtdışında eğitim alan Tayvanlıların yaklaşık %80'i ülkeye geri dönmese de ilişkilerini sürdürmektedir. Bu durum ABD-Tayvan arasındaki ilişkilerin artmasına ve Tayvan'ın bu durumdan ekonomik anlamda yararlanmasına sebep olmaktadır.
Saxenian (1999)	Tayvan Çin Hindistan	ABD	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, veri toplamada yaşanacak kısıtları aşmak adına üç farklı kaynaktan veri toplanmaya çalışılmıştır (1- 1990 nüfus sayımı verilerindeki göçmenlere ait eğitim, meslek ve kazanç istatistikleri. 2- 1980-1998 yılları arasında Silikon Vadisindeki 11443 ileri teknoloji firmasına ait istatistikler. 3- Silikon Vadisinde ve San Francisco'da yüksek nitelikli ve sermayedar göçmenlerden oluşan 100'den fazla kişi, Tayvan'daki Hsinchu-Taipei bölgesinden 25 kişi ve Hindistan'ın Bangolare bölgesinden de 42 kişiyle yapılan yarı yapılandırılmış mülakat verileri) (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Araştırma yapılan bölgedeki nitelikli diaspora üyelerinin anavatanları açısından beyin kaybı değil, sağladıkları geri dönüşler sayesinde beyin sirkülasyonu olduklarını tespit edilmiş, ayrıca bölge ile Hindistan ve Tayvan arasından gerçekleştirilen finansal ve beşeri sermaye akışı sayesinde göç veren ülkelere önemli bir teknoloji transferinin sağlandığı ve bunun da anavatanların ekonomisine ciddi katkısının olduğunu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada bu nitelikli göçmenlerin ABD'deki yerli işgücünü işgücü piyasasından dışlayıp dışlamadığı incelendiğinde, Silikon Vadisindeki göçmen girişimcilerin hem bölgede yeni işgücü fırsatları yarattığı hem de kurdukları ekonomik bağlantılar sayesinde bölge ekonomisine önemli katkılarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Saxenian ve Hsu (2001)	Tayvan	ABD	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, 2001 yılında Silikon Vadisi'ndeki Tayvanlı Mühendisler arasında yapılan araştırmanın sonuçları incelenmiştir. (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Silikon Vadisi'ndeki Tayvanlı mühendislerin ve üst düzey yöneticilerin (nitelikli diasporanın) Tayvan'daki bölgeye sermaye, bilgi, teknoloji ve nitelikli işgücü transferi bölgenin gelişmesine katkı sağlarken, iki bölge arasında oluşturdukları işbirlikleri ve bağlantılarla da her iki bölgenin gelişmesine çok önemli katkılar sağlamıştır.

Tablo 21: (Devam)

Yazar(lar)	Anavatan	Misafir Olunan Ülke(ler)	Yöntem(ler)	Sonuç(lar)
Saxenian ve diğerleri (2002)	Tayvan Çin Hindistan	ABD	En Küçük Kareler Yöntemi İkili Logit Regresyon Analizi (saha çalışması)	Silikon Vadisi'ndeki yüksek nitelikli diaspora üyeleri buldukları bölge ile anavatanlarındaki bölgeler arasında bilgi akışı sağlayarak beyin göçünden ziyade beyin sirkülasyonu gerçekleştirmektedirler. Bu grupların oluşturdukları uluslararası işbirlikleri ve bağlantılar her iki bölge arasında bilgi, teknoloji, iş ve ticaret akışkanlığına zemin hazırlayarak her iki bölgenin de gelişimine katkı sağlamaktadır. Diasporadaki girişimcilerin anavatanlarına geri dönüşleri (fiziksel ya da fikirsel) hem bilgi ve teknoloji transferi yoluyla ülkenin beşeri sermaye stokuna katkı sağlamakta hem de yeni yatırımlar nedeniyle yeni iş imkanları yaratmaktadır.
Song ve diğerleri(2003)	Tayvan G. Kore	ABD	Vaka Kontrol Testi/ T-Testi Derinlemesine Mülakat (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	G. Kore ve Tayvan'dan ABD'ye giden yarı iletken sektöründeki mühendislerin göç etmelerine karşın daha önce çalıştıkları firmalarla ve anavatanlarıyla olan mesleki ilişkilerini devam ettirme eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca ABD'deki üniversitelerden mezun olan ya da oradaki firmalarda çalışan mühendislerin de aynı eğilimde olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum uluslararası bilgi transferi yoluyla yarı iletken sektöründe Tayvan ve G. Kore'nin ABD'nin bilgi ve teknoloji seviyesine ulaşmasına imkân tanımaktadır. Ayrıca sektöre fiziksel anlamda tersine beyin göçü yapan mühendislerin Tayvan ve G. Kore'deki firmaların diasporadan gelen bilgi transferini absorbe etme kapasitesini ve teknolojik seviyelerini arttırarak uluslararası seviyelere yükselmelerine yardımcı olmuşturlar.
Kale (2008)	Hindistan	ABD	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, 2000-2006 yılları arasında Hindistan ilaç sektöründeki araştırma geliştirme (ARGE) açısından en önemli 4 ilaç firmasındaki bilim insanlarıyla yüz yüze mülakat yöntemi kullanılarak karşılaştırmalar yapılmıştır. (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Ülkenin önde gelen 4 ilaç firmasıyla yapılan mülakatlar sonucunda pek çok firmanın inovatif anlamda ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü ABD'deki diaspora üyelerinden edindiği, ayrıca diaspora kanalıyla ABD'deki üniversiteler ve ilaç endüstrisindeki firmalarla bağlantılar kurarak ülkedeki yerel firmaların uluslararası seviyeye yükselmesine de katkı sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 21: (Devam)

Yazar(lar)	Anavatan	Misafir Olunan Ülke(ler)	Yöntem(ler)	Sonuç(lar)
Agrawal ve diğerleri (2007)	Hindistan	ABD	En Küçük Kareler Yöntemi Logit Regresyon Analizi (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Diasporalardaki aidiyet duygusu ve anavatan ile olan güçlü ilişkiler bilgi transferi üzerinde pozitif bir etki yaratmaktadır. Ancak iki ülke arasında meydana gelen bu bilgi akışı, birbirlerini tamamlayıcı şekilde değil, daha çok birbirlerinin yerine geçecek bilgiler şeklindedir. Dolayısıyla, araştırmada her ne kadar diasporalar aracılığıyla elde edilen bilgi akışının Hindistan'ın ekonomik gelişmesi açısından olumlu bir etkisinin olduğu vurgulansa da, bu etkinin bilgi akışı sağlayabilen diğer araçlardan daha mı kuvvetli yoksa daha mı zayıf olduğu konusuna bir açıklama getirememektedir.
Liu ve Diğerleri (2010)	Çin	OECD ülkeleri	En Küçük Kareler Yöntemi Dinamik Panel Regresyon (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Yurtdışında eğitim hayatlarının bir kısmını ya da tamamını geçirmiş olan, farklı ülkelerde iş tecrübeleri olan ve bu tecrübe ve deneyimlerini anavatanlarında değerlendirmek isteyen göçmen girişimcilerin(yüksek teknoloji sektörlerinde) ve diaspora üyelerinin bu sektörlerdeki inovasyona olumlu etkileri söz konusudur. Buna ek olarak, Çin diasporasının ve geri dönüş yapmış olan girişimcilerin firmalararası bilgi yayılımı ve işgücü transferi üzerinde etkin bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Bu durumun yerel firmaların ihtiyaç duydukları nitelikli işgücünü uluslararası işgücü piyasasından temin edebilmelerine ve böylece yerel firmaların inovasyon seviyelerinin artmasına da katkı sağlandığı söylenebilmektedir.
Yang ve Qui (2010)	Çin	Avustralya	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, Avustralya'daki Redbrick Üniversitesi'nde akademik hayatlarını devam ettiren ve en az 8 senedir yurtdışında olan 15 Çinli bilim insanından yüz yüze mülakat yöntemiyle elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. (saha çalışması)	Diasporadaki akademisyenlerin hemen hemen hepsinin gelişmiş ülkelerdeki bilim insanlarıyla akademik işbirliklerinin olması küresel anlamda bir bilgi ağının kurulmasına neden olmuştur ve bu durum hem Avustralya'nın hem de Çin'in bilgi seviyesinin ve beşeri sermaye stokunun artmasına neden olmaktadır. Ancak oluşturulan bu diaspora ağının etkinliği anavatanın ve misafir olunan ülkenin uyguladığı politikalara göre değişiklikler göstermektedir.

Tablo 21: (Devam)

Yazar(lar)	Anavatan	Misafir Olunan Ülke(ler)	Yöntem(ler)	Sonuç(lar)
Sonderegger ve Tübe (2010)	Hindistan	Birden Fazla Ülke	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, 2003 ve 2006 yıllarında olmak üzere iki farklı dönemde Hindistan'ın Bangalor bölgesindeki çeşitli firmalarda farklı kademelerde hizmet veren 77 kişiden yüz yüze mülakat yöntemiyle elde edilen bulgular çeşitli istatistiki bilgiler ile birleştirilerek değerlendirilmiştir. (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Diaspora ağlarının bilgi ve teknoloji kümesinin gelişmesinde etkisi vardır ancak bu etki kümelenmenin safhalarına göre değişiklik göstermektedir.
Tejada (2012)	Kolombiya Hindistan G. Afrika	İsviçre	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, Hindistan, Kolombiya ve G. Afrikalı bilim insanları, doktora öğrencileri, doktora sonrası araştırma yapan öğrenciler, uluslararası kuruluşlardaki uzmanlar ve özel sektörde üst düzey çalışan olarak görev yapan 76 kişiden yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat yöntemiyle elde edilen veriler diğer istatistiki bilgilerle birleştirilerek değerlendirilmiştir. (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Bilimsel diasporaların buldukları ülke ve anavatanları arasında kurdukları işbirlikleri ve diaspora ağları özellikle belirli projeleri yürüten bilim insanları ve uzman işgücünün bireysel motivasyonu üzerinde son derece etkili olduğu ve anavatanlarının ve buldukları ülkelerin bu işbirliklerine ve oluşturulan ağlara bakış açısı ve anavatanların kurumsal alt yapısı gibi etkenlerin bilimsel diasporalar etkinliğinde son derece önemli olduğu belirtilmektedir. Diğer yandan literatürdeki yaygın kanının aksine, iletişim ve ulaşım teknolojisinin son derece geliştiği bilgi çağında bireylerin fiziksel anlamda göç etmelerine gerek kalmadan da anavatanlarına katkı sağlayabilecekleri vurgulanmaktadır. Nitekim araştırmaya katılan pek çok kişinin fiziksel anlamda anavatanlarına dönmeden ve dönmek gibi bir düşünceleri de olmamasına karşın fikirsel anlamda katkı sağladıkları ortaya konulmuştur. Dahası buldukları ülkelerin sağladığı imkânlar göz önüne alındığında bazı durumlarda anavatanlarına katkı açısından fikirsel anlamda tersine beyin göçünün fiziksel anlamda tersine beyin göçünden daha etkin olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 21: (Devam)

Yazar(lar)	Anavatan	Misafir Olunan Ülke(ler)	Yöntem(ler)	Sonuç(lar)
Siddiqui ve Tejada (2014)	Hindistan	Fransa Almanya Hollanda İsviçre	Logit Regresyon Analizi (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Nitelikli diaspora üyeleri ve fiziksel anlamda ülkelerine geri dönen nitelikli göçmenler çeşitli açılardan sınıflandırılarak anavatanlarının ekonomik gelişimine katkıları ve katkı potansiyelleri incelenmiştir. Ayrıca, nitelikli diasporaların ve nitelikli göçmenlerin (fiziksel anlamda tersine beyin göçü yapan) yalnızca ekonomik anlamda değil, aynı zamanda da gelişmiş ülkelerde yaşamış olmanın sağladığı avantajları kullanarak anavatanlarındaki hayat standartlarının ve sosyal hayatın da gelişmesine katkıda buldukları tespit edilmiştir.
Ha ve diğerleri (2016)	Çin	Birden Fazla Ülke	En Küçük Kareler Yöntemi Panel Regresyon (gerçek zamanlı veri)	Kalıcı göçün göç veren bölgelerdeki ortaokula ve liseye kayıt olmalarda artışa neden olurken, geçici göçün ise, ortaokul kayıtlarının artmasına olumlu etki yaptığı, lise kayıtları üzerinde ise, herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, geçici olarak göç edenlerin eğitim durumları da göç ettikleri bölgelerdeki okullaşmayı farklı etkilemektedir. Örneğin, lise mezunu geçici göçmenlerin ortaokula kaydolma üzerinde pozitif etkisi olduğu, buna karşın ortaokul mezunu geçici göçmenlerin liseye kaydolma üzerinde negatif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada hem kalıcı göçün hem de geçici göçün göç veren bölgelerin ekonomik büyümesini negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

3.1.3. Afrika Diasporalarının Anavatanlarına Bilgi Transferine Yönelik Çalışmalar

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında, Afrika, Asya'dan sonra araştırmacıların diasporaların anavatanlarının ekonomik büyümesi ve gelişmesi üzerine etkisi hakkında en fazla araştırma yaptığı bölge konumundadır. Ancak Asya'daki çalışmalardan farklı olarak, yalnızca araştırmacıların değil uluslararası kuruluşların da bölge ülkelerinin diasporalarına ilişkin çalışmalar yaptıkları ve çeşitli projeler aracılığıyla hem diasporaların potansiyellerinin incelendiği hem de diasporalardaki bireylerin anavatanlarıyla bağlarının kuvvetlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Ite (2002) literatürde yapılan çalışmalardan yola çıkarak diaspora seçeneği modelinin Afrika'daki üniversitelerden giden beyin göçünün tersine çevrilerek beyin kazanımına dönüştürmede faydalı bir yöntem olabileceğini düşündüğü bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmasında 1991-1995 yılları arasında Cambridge Üniversitesindeki yüksek lisans ve doktora öğrencisi Nijeryalı öğrenciler üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, diasporadaki nitelikli bireyler Afrika'daki üniversitelerin gelişmesine katkı sağlayabilecek potansiyele fazlasıyla sahiptirler. Diasporaların buldukları üniversitelerle anavatanlarındaki üniversiteler arasında kuracakları işbirlikleri ve bağlantılar sayesinde bu üniversitelerin uluslararası yükseköğretim sistemine adapte olmalarına yardımcı olabileceklerdir. Ancak yazar, kendi deneyimlerinden de yola çıkarak diasporadaki nitelikli bireylerin fiziksel anlamda anavatanlarına kesin geri dönüş yapmalarının mevcut koşullarda çok mümkün olmadığını bunun yerine bu nitelikli diaspora üyelerinin ülke ve üniversite yöneticilerini diasporayı kullanarak yükseköğretim kalitesini arttırmaları ve daha fazla nitelikli insanlar yetiştirmeleri konusunda teşvik edebileceklerini belirtmektedir.

Mohamoud (2005) Hollanda'daki yüksek nitelikli Afrikalıların beyin sirkülasyonu potansiyellerini belirlemek amacıyla başlayan projenin ilk aşaması olan çalışmada, diasporadaki üyelerin genel özellikleri, tecrübe ve deneyimleri gibi yapısal özelliklerinin yanı sıra bilgi transferi konusundaki düşünceleri, anavatanları ile profesyonel anlamdaki bağlantıları, karşılaştıkları sorun ve engeller gibi çok yönlü bir araştırma yapılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, diasporadaki nitelikli Afrikalılar anavatanlarının ekonomik

gelişmesine katkı sağlama konusunda oldukça isteklidirler. Ancak mevcut koşullarda fiziksel geri dönüş konusunda farklı görüşlere sahip olan diaspora üyeleri fikrîsel geri dönüş konusunda daha fazla isteklidirler. Bu noktada ekonomik gelişme konusunda diasporaya yönelik politikaların fikrîsel dönüş merkezli olması durumunda diasporadan daha fazla yararlanılabileceği anlamına gelmektedir.

Afrika ülkeleri ekonomik anlamda nispeten kendilerinden daha iyi durumda olan ülkelere giderek artan bir şekilde göç vermektedir. Bu göçmenlerin de büyük çoğunluğunu ülkelerin ekonomik kalkınmada ve gelişmede ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücü oluşturmaktadır. Bu göçün kıta ülkeleri üzerindeki yıkıcı etkisini azalmaya yönelik çalışmalar yapılıyor olsa da gelinen nokta arzulanan seviyenin oldukça gerisindedir. Oyelere (2007) nitelikli işgücü göçünün etkilerini azaltıp uzun dönemde Afrika ülkelerinin ekonomik gelişmesine katkı sağlayabilecek araçlardan birisi olarak gördüğü diaspora seçeneği yaklaşımını Kenya özelinde değerlendirmeye çalıştığı araştırmasında, özellikle 2002 yılındaki seçimlerden sonra ülkenin özellikle ABD'deki diasporasına yönelik bazı politikalar geliştirmeye çalıştığı ve bunun sonucunda da bazı gelişmelerin meydana geldiği vurgulanmaktadır.

Abdile ve Pirkkalainen (2011) diaspora ağlarının etkinliğinin diasporaların sahip olduğu nitelikler kadar yerel unsurlara da bağlı olduğunu vurguladıkları çalışmada Somali, Birleşik Krallık ve Finlandiya'nın farklı bölgelerinden 7 grup ve 144 kişi ile yüz yüze mülakat gerçekleştirerek diaspora ve yerel unsurların birbirleriyle olan etkileşimlerini analiz etmeye çalışmışlardır. Buna göre, iletişim ve ulaşım sektörlerinde meydana gelen gelişmeler diaspora-anavatan iletişimin ve etkileşiminin artmasına neden olurken, bu etkileşimin şiddeti diaspora ve yerel unsurların bir araya geldiği ortak paydaya göre değişiklik göstermektedir. Somali'de diasporanın sağladığı finansal ve beşeri sermayenin ülkenin ekonomik gelişimi açısından son derece önemli olduğu, ayrıca ülkenin küresel pazarlara açılmada da diasporanın etkin bir rol oynadığı kabul edilmekle birlikte, bazı yerel unsurlar ülke kaynaklarının küresel güçler tarafından sömürülmesi, işgücü piyasasında kıt olan işgücü talebine yeni arzların eklenmesi, fiyatların yerel unsurların rekabet edemeyeceği düzeyde artması vb. konularda ülke çıkarlarına diasporanın negatif etkisinin olduğu gerekçesiyle diaspora ile etkileşime karşı çıkmaktadırlar. Somali'nin siyasal anlamda istikrar yakalayamamış olması ve ülkede birden fazla siyasî gücün etkin rol

oynaması diasporada da kendini göstermekte ve tek bir Somali Diasporasından söz edilmesine engel olmaktadır. Bu da diaspora ve anavatan bağlantısının ekonomik gelişme açısından son derece önemli olmasına karşın potansiyelinin gerisinde kalmasına neden olmaktadır.

Diasporaların anavatanlarıyla ilişkilerine dair literatürdeki çalışmalar genellikle diasporaların çeşitli konularda anavatanları üzerine etkilerini ölçmeye yöneliktir ve diasporaları bireysel değil toplu olarak ele almaktadır. Ancak diasporaları oluşturan bireylerin göç nedenleri birbirlerinden oldukça farklıdır ve her birey anavatanına ilişkin aynı duygulara sahip değildir. Barnard ve Pendock (2013) bu durumdan yola çıkarak Güney Afrika diasporası üzerine yaptıkları çalışmada, diasporadaki bireylerin anavatanlarına karşı hissettikleri duygu ve göç deneyimlerinin bilgi transferi üzerine etkilerini incelemiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, diasporalardaki bireylerin anavatanlarına bağlı olmaları ve orada olan olayları önemsemeleri diğer bir değişle anavatanlarına pozitif olmaları, anavatanlarına bilgi transferi olumlu anlamla etkilemektedir. Aynı durum göç etme süreci için de geçerlidir. Ancak diasporadaki bireylerin göç etme süreçlerinin olumsuz deneyimler içermesi ya da anavatanlarına karşı olumlu duygular hissetmemeleri bilgi transferini de olumsuz anlamda etkilemektedir. Burada göç eden bireyin kendini suçlu hissetmesi ya da haksızlığa uğramış hissetmesi durumuna göre bilgi transferine katılma isteği farklılık göstermektedir. Haksızlığa uğramış hisseden göçmen birey her durumda bilgi transferi yapmaya isteksiz olmasına karşın, kendisini suçlu hisseden diasporadaki birey başlangıçta bilgi transferine isteklidir ancak zamanla bu isteği azalmaktadır. Buna göre, literatürdeki pek çok çalışmada belirtilen diasporaların anavatanlarının ekonomik büyümesine etkilerini belirleyen siyasi istikrar, kurumsal yapı, sosyokültürel yapı vb. makro faktörlerin yanı sıra diasporadaki bireylerin kişisel göç deneyimleri ve anavatanlarıyla olan duygusal bağları gibi mikro faktörlerin de bu konuda etkili olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 22: Çalışma Kapsamında İncelenen Afrika Diasporalarına Yönelik Uygulamalı Araştırmalar

Yazar(lar)	Anavatan	Misafir Olunan Ülke(ler)	Yöntem(ler)	Sonuç(lar)
Mohamoud (2005)	Afrika Ülkeleri	Hollanda	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, Hollanda'daki yüksek nitelikli 30 Afrikalı ile yapılan yüz yüze mülakatlardan elde edilen bulgular çeşitli istatistiki bilgiler ile birleştirilerek değerlendirilmiştir. (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Diasporadaki nitelikli Afrikalılar anavatanlarının ekonomik gelişmesine katkı sağlama konusunda oldukça istekli olmalarına karşın mevcut koşullarda fiziksel anlamda geri dönüş konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Ancak genel olarak, diaspora üyeleri fikirsel geri dönüş konusunda daha fazla isteklidirler.
Abdile ve Pirkkalainen (2011)	Somali	Birleşik Krallık Finlandiya	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, 2008-2011 yılları arasında çeşitli dönemlerde Somali, Birleşik Krallık ve Finlandiya'da 144 kişi ve 7 farklı grupta yapılan görüşmeler ve açık uçlu soruların kullanıldığı mülakatlar sonucunda elde edilen bulgular çeşitli istatistiki bilgiler ile birleştirilerek değerlendirilmiştir. (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Somali'de diasporanın yerel firmaların uluslararası seviyelere ulaşmasında ve ülke ekonomisinin küresel pazarlara açılmada etkin bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Ancak bazı yerel unsurlar ülke kaynaklarının küresel güçler tarafından sömürülmesi, işgücü piyasasında kıt olan nitelikli işgücüne olan talebin daha da artması, fiyatların yerel unsurların rekabet edemeyeceği düzeylere çıkması vb. konularda ülke çıkarlarına diasporanın negatif etkisinin olduğu gerekçesiyle diaspora ile etkileşime karşı çıkmaktadırlar. Bu da diaspora ve anavatan bağlantısının ekonomik gelişme açısından son derece önemli olmasına karşın potansiyelinin gerisinde kalmasına neden olmaktadır.
Barnard ve Pendock (2013)	G. Afrika	Birden Fazla Ülke	Hiyerarşik Regresyon Analizi (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Diasporalardaki bireylerin anavatanlarına karşı duygularının bilgi transferleri üzerinde etkisi söz konusudur. Anavatanlarına karşı aidiyet hissetmeleri bilgi transferini olumlu etkilerken, diasporadaki bireylerin göç etme süreçlerinin olumsuz deneyimler içermesi ya da anavatanlarına karşı olumlu duygular hissetmemeleri bilgi transferini olumsuz yönde etkilemektedir. Burada göç eden bireyin kendini suçlu hissetmesi ya da haksızlığa uğramış hissetmesi durumuna göre bilgi transferine katılma isteği farklılık göstermektedir. Haksızlığa uğramış hisseden göçmen birey her durumda bilgi transferi yapmaya isteksiz olmasına karşın, kendisini suçlu hisseden diasporadaki birey başlangıçta bilgi transferine isteklidir ancak zamanla bu isteği azalmaktadır.

3.1.4. Diasporaların Anavatanlarına Bilgi Transferine Yönelik Diğer Çalışmalar

Her ne kadar literatürdeki çalışmaların büyük çoğunluğu Asya ve Afrika diasporalarının kendi anavatanlarına bilgi ve teknoloji transferi ile ilgili çalışmalardan oluşsa da ülke sınırları dışında yoğun nüfuslara sahip ülkelere ilişkin ve birden fazla ülkenin yer aldığı ve genel olarak diaspora etkisinin test edildiği çalışmalar da söz konusudur.

Meyer ve diğerleri (1997) nitelikli işgücü kaybı (beyin göçü) konusunu farklı açıdan değerlendirdikleri çalışmada, pek çok gelişmekte olan ülkenin karşı karşıya kaldığı beyin göçü sorununun uygulanacak politikalarla tersine çevrilebileceğine dikkat çekerek Kolombiya'nın bu konuda yapmış olduğu çalışmalara değinmişlerdir. Çalışmada pek çok ülkenin çeşitli nedenlerden ötürü başka ülkelere giden nitelikli işgücünü tekrar ülkeye döndürme adına çeşitli politikalar uyguladıklarını ancak bu girişimlerin başarı oranının çok yüksek olmadığı bunun yerine ikinci bir alternatif olan "diaspora seçeneğinin" daha etkin olabileceği düşüncesi üzerinde durulmaktadır. Bu doğrultuda 1990'lı yılların başında Kolombiya'nın uygulamaya koyduğu "The Colombian Caldas Network of Scientists and Engineers Abroad" programın sonuçları irdelenerek diasporanın anavatanının ekonomik gelişimine katkısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Brown (2000) gelişmekte olan ülkelerdeki beyin göçünü tersine çevirmeye yönelik alternatifler üzerine araştırma yaptığı çalışmasında, nitelikli diasporaların beyin göçünün olumsuz etkilerini tersine çevirebileceği hatta ülkelerin ekonomik büyümelerine önemli katkılar da sağlayabileceğini savunmaktadır. Çalışmasında bu savını desteklemek adına ülkelerin nitelikli diasporalarıyla çeşitli amaçlar doğrultusunda oluşturdukları bağlantıları incelemiş ve anavatanlara sağladıkları katkıları gözler önüne sermeye çalışmıştır.

Geçmişte Britanya İmparatorluğu'nun egemenliği altında olan pek çok ülkenin ekonomik gelişimi için ihtiyaç duyduğu fiziki ve beşeri sermaye için diasporalarına yöneldiği yapılan çalışmalarda dile getirilmektedir. Gamlen (2005)'de bu ülkelerden birisi olan Yeni Zelanda'yı konu edindiği çalışmasında, ülkenin ekonomik hedeflerine ulaşabilmesi için diasporasından faydalanmada kullanabileceği ve işçi dövizini, diaspora

ağları ve diaspora entegrasyonu olarak nitelendirdiği 3 yöntemi açıklamaya çalışmıştır. Çalışmada, ülkelerin ekonomik gelişmesi için çağın gereği haline gelen yüksek teknoloji ürünler üretmek ve bunları pazarlamak noktasında diaspora ağlarının son derece önemli olduğu ve bu noktada politika yapıcılarının bu ağların kurulması ve geliştirilmesine yönelik politikalar geliştirmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Diasporalardaki bireylerin anavatanlarına aidiyet duyguları pek çok duygunun (vatan özlemi, vatan sevgisi, geri dönme arzusu vb.) yoğun yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu durum işgücü piyasasındaki verimliliklerini de etkilemektedir. Yapılan bazı çalışmalarda diasporadaki bireylerin kendi ülkelerini temsil etme güdüsüyle işlerinde daha verimli oldukları ortaya konulmuştur. Nitekim, Libaers (2007) ABD'deki araştırma ve gelişme sistemi içerisinde yer alan yabancı bilim insanları ile ABD vatandaşı olan bilim insanları arasında kişisel araştırma verimliliklerini baz alarak yapmış olduğu çalışmada, özellikle nanobilimler ve teknoloji alanında yabancı bilim insanlarının ABD vatandaşı bilim insanlarından daha verimli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu başarının arkasında yatan etkenlerden birisinin yabancı bilim insanlarının buldukları ülkelerde kendilerini anavatanlarının birer temsilcisi olarak görmeleri ve bu durumun verimlilikleri artırıcı bir etki olarak ortaya çıkması olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu çalışmada yabancı bilim insanları içerisinde de erkeklerin kadınlara göre daha verimli olduğu ortaya konulmuştur.

Docquier ve Lodigiani (2010) diaspora ağlarının uluslararası yatırımlar üzerindeki rolünü inceledikleri çalışmalarında, 114 ülkenin 1990-2000 yılları arasındaki verilerini kullanmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre, diaspora ağlarının oluşturduğu dışsallık anavatanlarda beyin göçü nedeniyle oluşan beşeri sermaye stokundaki azalmayı telafi etmektedir. Dahası doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da artmasına neden olmaktadır. Ancak bu etkinin büyüklüğü diasporaların ve anavatanların büyüklüğüne göre değişmektedir. Büyük diaspora ve ülke nüfusuna sahip ülkelerde bu dışsallığın etkisi (hem beşeri sermaye olarak hem de finansal sermaye olarak) daha güçlüdür. Küçük diaspora gruplarına sahip küçük ülkelerde ise hem beşeri sermaye anlamında hem de finansal sermaye anlamında ortaya çıkan dışsallık daha zayıftır.

Klagge ve Klein-Hitpaß (2010) çalışmalarında gelişmekte olan ülkelerin diasporalarının ve fiziksel anlamda tersine beyin göçü yapan yüksek nitelikli işgücünün

bilgi ve teknoloji odaklı ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Bu bağlamda Polonya diasporasını ve Varşova'ya ve Poznan'a geri dönüş yapan yüksek nitelikli işgücü üzerine bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre, diasporanın ve fiziksel anlamda tersine beyin göçü yapan yüksek nitelikli işgücünün ülke ekonomisi üzerinde hem yatırımcı hem de inovasyon sağlayıcı olarak etkisi söz konusudur. Diğer ülke örneklerinde olduğu gibi Polonya örneğinde de diaspora bulunduğu ülke ile anavatan arasında oluşturduğu bağlantı sayesinde iki ülke arasında bilgi ve teknoloji akışı sağlayarak anavatanının teknolojik gelişimine katkı sağlamak suretiyle yerel firmaların gelişerek küresel pazarlara açılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca diaspora ve fiziksel anlamda tersine beyin göçü yapan yüksek nitelikli işgücü misafir oldukları ülkelerle oluşturdukları bağlantılar sayesinde yerel firmaların ihtiyaç duyduğu hem finansal sermaye hem de beşeri sermaye konusunda ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra yerel firmaların ürettikleri ürünlerin küresel piyasalara taşınmasında da etkin bir rol almaktadırlar.

Siar (2011) çalışmasında Yeni Zelanda ve Avustralya'daki Filipinli yüksek nitelikli diaspora üyelerinin yaptıkları ve anavatanlarının ekonomik gelişmesine katkı sağlayan bilgi transferini ve izledikleri yöntemleri analiz etmeye çalışmıştır. Çalışmada Yeni Zelanda ve Avustralya'da yaşayan 32 yüksek nitelikli Filipinli ile yüz yüze yapılan mülakatlardan elde edilen veriler kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Çin ve Hindistan örneklerinin aksine Filipin diasporası bilgi transferini daha çok kısa süreli dersler ve eğitimler, tıbbi ve cerrahi programlar ve teknoloji temelli tarımsal alanlar oluşturmak gibi yöntemlerle gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte araştırmaya katılan bazı diaspora üyelerine göre, diasporanın sağladığı bilgi transferinin anavatan üzerine etkisi anavatandaki bireylerin öğrenme ve yeni bilgiye açık olma kapasitelerine de bağlıdır. Nitekim bazı diaspora üyeleri, anavatandaki meslektaşlarının öğrenme kültürlerinin eksik olmasından, bilgi paylaşma ve işbirliği yapma konusunda isteksiz olmalarından ötürü mesleki anlamda bilgi akışına hazır olmalarına karşın anavatanlarına bilgi transferi yapma konusunda sıkıntı yaşadıklarını dile getirmektedirler. Bu nedenden ötürü Filipinlerin nüfus ve nitelik anlamında önemli bir diaspora potansiyeline sahip olmasına karşın bu potansiyelin ülkenin ekonomik gelişmesinde yeterince kullanılmadığına vurgu yapılmaktadır.

Pek çok gelişmekte olan ülke bilgi çağında ekonomik gelişmesini sürdürebilmek için beşeri sermaye stokunu arttırmaya yönelik politikalar izlemektedir. İzlenen politikalardan birisi de diaspora ağlarıdır. Mullings (2011) da çalışmasında Jamaika rneği üzerinden diaspora ağlarının bilgi transferi, inovasyon ve fiziki sermaye yatırımı potansiyeli ve bu ağların etkisini azaltan kısıtları açıklamaya çalışmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Jamaika devleti pek çok gelişmekte olan ülkenin karşı karşıya kaldığı beyin gnn etkisini azaltmak için diaspora ile ilişkileri geliştirmeye yönelik politikalara başvurmuştur. Başvurulan bu politikalar daha çok yerel işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu nitelikteki işgücünü ülkeye çekme ve potansiyel sektörlere yatırım fırsatları yaratma odaklı olmaktadır. Ancak uygulanan bu politikalar yerel işgücü piyasasının sistemik ve kültürel yapısını göz ardı ettiği ve diasporadaki bireylerin de bu noktada çok fazla bilgisinin olmaması nedeniyle potansiyeline ulaşamama riskiyle karşı karşıyadır. Aynı durum diasporadaki yatırımcılar için de söz konusudur. Yerel şirketlerle işbirliği kurmaya çalışan diasporadaki girişimciler yapısal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Baruffaldi ve Landoni (2012) İtalya ve Portekiz’de değişik alanlarda araştırmalar yapan 497 yabancı uyruklu bilim insanı üzerine anavatanları ile bağlantılarının fiziksel anlamda geri dönüş düşüncesine ve akademik verimliliklerine etkisini inceledikleri bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre, anavatanlarıyla çeşitli yollardan ilişkilerini devam ettiren (zellikle diaspora ağları) araştırmacıların buldukları ülkelerdeki akademik verimlilikleri ve anavatanlarına fiziksel anlamda geri dönme olasılıkları son derece yüksektir. Buna göre, yabancı bilim insanlarının anavatanlarıyla iletişimlerini devam ettirmesi her iki ülke açısından faydalı olmasının yanı sıra, oluşturulan ağların da bilimsel yayılımı arttırdığı böylece bilgi ve teknoloji transferinin de arttığı vurgulanmaktadır.

Rodriguez-Montemayor (2012) Latin Amerika örneklere odaklandığı çalışmasında, Diaspora Doğrudan Yatırımlarının uluslararası ekonomik gelişmeye etkisini araştırmıştır. Araştırmaya göre, bu yatırımların diğer doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına göre en önemli avantajı bu yatırımların gerçekleşmesinde duygusal etkenlerin önemli bir rol oynamasından ötürü özellikle olumsuz ekonomik şartların olduğu dönemlerde diğerlerine göre daha istikrarlı olmasıdır. Dahası diaspora yatırımları genellikle sektöre ilk yatırım yapan yabancı yatırımcı olma özelliğiyle diğer yabancı

yatırımcılarında ülkeye gelmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca sektörde ihtiyaç duyulan nitelikli işgücü, teknoloji ve alt yapı gibi faktörlerin temin edilmesinde de etkin olarak diğer yatırımcıların başlangıç riskini en düşük seviyeye çekmektedirler. Bu noktada Şili, Ekvator, Guatemala, El Salvador ve Meksika gibi ülkeler yürürlüğe koydukları çeşitli programlar aracılığıyla diaspora ile bağlantılarını güçlendirip ekonomik gelişmelerine katkı sağlamaya çalışmaktadırlar.

Filipovic ve diğerleri (2012) çalışmalarında, Dünya Ekonomi Forumunun verilerinden yararlanarak, bilgi temelli ekonomilerin oluşmasında ve inovasyonun yayılmasında yüksek nitelikli bireylerden oluşan diasporaların etkinliğini araştırmışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre, yüksek nitelikli diasporalar anavatanlarının bilgi temelli ekonomiye geçişlerinde ve bu modelin sürdürülebilmesinde çok önemli rol oynamaktadırlar. Literatürdeki pek çok çalışmada olduğu gibi bu araştırmada da özellikle gelişmekte olan ülke konumundaki anavatanlar açısından yüksek nitelikli diasporaların, hem teknoloji ve bilgi transferi yoluyla ülkenin inovatif seviyesini yükseltmesi hem de yerel firmaların küresel pazarlara açılması ve entegre olması açısından aldıkları rolün son derece önemli olduğu vurgulanmaktadır.

SSCB'nin 1991 yılında dağılmasından sonra kurulan pek çok ülke yaşadıkları siyasi çalkantılar ve ekonomik sorunlar nedeniyle gelişmiş ülkelere nitelikli işgücü göçü vermiştir. Bu yoğun nitelikli göçmen grup anavatanları açısından kısa dönemde beşeri sermaye stoku kaybı olarak değerlendirilse de bilgi çağının imkânları sayesinde uzun dönemde beşeri sermaye stokunu arttırıcı etki yaratabilmektedirler. Tejada ve diğerleri (2013) çalışmalarında bu ülkelerden birisi olan Moldova'nın öğrenciler, araştırmacılar ve uzman işgücünden oluşan bilimsel diasporasının ülkenin ekonomik gelişmesine katkısı ve/veya potansiyeli ve eğilimlerini araştırmışlardır. Buna göre, diasporadaki nitelikli Moldovalılar her ne kadar buldukları ülkelerdeki yaşantılarından ve çalışma koşullarından memnun olsalar da, anavatanlarının ekonomik gelişimine de katkı sağlamak istemektedirler. Ancak diasporanın ülke ekonomisine katkısı kurumsal yapı, politik istikrar, sosyo-ekonomik yapı, alt yapı ve anavatan ile diasporanın ortak hedefleri gibi pek çok etkene bağlı olarak değişmektedir. Nitekim yapılan çalışmada, Moldova'nın içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında, ülkenin yakın gelecekte de göç vermeye devam edeceği tahmin edilmekle birlikte diasporanın anavatanına katkı sağlama arzusundan ötürü

ülkeye hem fiziksel hem de fikirselsel geri dönüşlerinde olacağı söylenebilmektedir. Ancak bu geri dönüşlerin etkinliği politika yapıcılarının uygulayacağı politikalara bağlıdır.

SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan ülkelerin yaşamış oldukları göç sorunun benzeri Yugoslavya'nın dağılmasından sonra kurulan ülkelerde de yaşanmıştır. Pek çok insan can güvenliği ve daha iyi yaşam standartları için ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Ancak bu durum uzun dönemde bu göç veren ülkelerin çeşitli konularda yararlanabilecekleri nitelikli bireylerden oluşan diasporaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Stopiç ve diğerleri (2013) çalışmalarında bu diasporaların anavatanların ekonomik gelişimine yaptıkları katkıyı teorik açıdan incelemenin yanı sıra Almanya'daki diaspora üyesi nitelikli Sırp'ların metalürji sektöründe iki ülke arasında oluşturdukları başarılı işbirliğine değinmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler uluslararası işbirliklerinin kurulması için pek çok farklı yöntemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim Almanya'daki Sırp diasporasının nitelikli bireyleri öncülüğünde metalürji sektöründe iki ülke arasında başlatılan program bilimsel diasporaların anavatanlarının ekonomik gelişimindeki rolünü ortaya koymaktadır. Bu program sayesinde iki ülke arasında oluşturulan işbirliği Almanya'nın kısa dönemde ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü Sırbistan'dan temin etmesine yardımcı olurken, bilgi transferi, inovatif aktiviteler ve bunun sonucunda ortaya çıkan yeni iş imkânları ve bunların sonucu olarak ülke ekonomisinde meydana gelen büyüme ise, programın Sırbistan'a sağladığı avantajlardan bazıları olarak söylenebilmektedir. Ayrıca yerel araştırma kuruluşlarının uluslararası seviyeye ulaşmasında diasporaların sağladıkları bilgi ve teknoloji transferlerinin önemli bir yerinin olduğu yapılan çalışmada ortaya konulmuştur.

Gibson ve McKenzie (2014) çalışmalarında, eğitimlerinin bir bölümünü anavatanlarında alan ve daha sonra göç eden diasporadaki araştırmacıların akademik verimliliklerini ve anavatanlarına bilgi transferlerini araştırmışlardır. Bu bağlamda Yeni Zelanda, Papua Yeni Gine ve Tonga gibi üç küçük ada ülkesi üzerinde kendi geliştirdikleri bir anketi kullanmışlardır. Çalışmanın sonuçları daha önce yapılan pek çok çalışmadan farklı sonuçlar vermiştir. Buna göre, daha önce yapılan bazı çalışmalarda belirtilenin aksine diasporadaki araştırmacıların anavatanlarıyla işbirliği oluşturduktan sonra fiziksel anlamda geri dönüşleri oldukça yüksektir. Ayrıca bu fiziksel anlamda geri dönüş yapan

araştırmacıların uluslararası bağlantıları ve işbirlikleri daha önce hiç göç tecrübesi yaşamamış araştırmacılara göre daha fazla olduğundan uluslararası yayın sayıları ve uluslararası konferanslara katılma oranları diğerlerine göre daha fazladır. Bir başka farklılık ise, diasporadaki araştırmacılar ile fiziksel anlamda geri dönenler arasında akademik verimlilik bakımından açık bir farklılık söz konusu değildir. Araştırmanın sonuçlarına göre, diasporada kalan araştırmacılar akademik verimlilik bakımından hem fiziksel anlamda geri dönenlerden hem de araştırmaya konu olan üç ülkeden hiç ayrılmayan araştırmacılardan görece olarak daha verimlidirler. Ancak bu durum fiziksel anlamda geri dönüş yapan araştırmacıların bilgi transferinin anavatanlar açısından önemsiz olduğu anlamına gelmemekte aksine, hem diasporadaki araştırmacıların hem de fiziksel anlamda geri dönüş yapan araştırmacıların bilgi transferi anavatanların bilgi ve teknoloji kapasitesinin artması açısından son derece önemlidir.

Varzari ve diğerleri (2014) Moldova'dan göç eden nitelikli göçmenler örneğinden hareket ederek bilimsel diaspora seçeneğinin ekonomik gelişme ve bilgi transferi potansiyeli üzerine bir analiz yapmışlardır. Nitelikli göçmenlerin göç nedenleri, anavatanlarıyla olan ilişkileri, anavatanlarına katkı sağlama potansiyelleri, katkı sağlamalarına engel olan etkenler ve gelecekteki planlarına ilişkin pek çok konuyu araştıran çalışma sonucunda politika yapıcılara önemli bir kaynak ortaya konulmuştur. Buna göre, diasporadaki nitelikli Moldovalılar her ne kadar ülkenin içinde bulunduğu koşullar ve ekonomik etkenler nedeniyle anavatanlarına fiziksel anlamda geri dönmeyi düşünmeseler de oluşturdukları/oluşturacakları bağlantılar ve programlarla anavatanlarına bilgi transferi gerçekleştirebileceklerini ve bu yöntemle anavatanlarının ekonomik gelişimine katkı sağlayabileceklerini ortaya koymuşlardır.

Baldassar ve Pyke (2014) Avustralya'daki İtalyan diasporasının iki ülke arasındaki bilgi transferi üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada, Avustralya'da oluşumu geçmiş dönemlere dayanmasına karşın özellikle 2000li yılların sonunda yaşanan ekonomik kriz ve Avustralya'nın yüksek nitelikli işgücünü ülkeye çekmek adına uyguladığı bir programın sonucu olarak niteliksel anlamda gelişen bir İtalyan Diasporasının oluştuğu ve bu diasporanın her iki ülke arasında hem yüksek nitelikli işgücü göçü hem de bilgi transferi üzerinde önemli bir etkisinin olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre, oluşan bu nitelikli diaspora yerel ve uluslararası işbirlikleri ve ağlar sayesinde hem iki ülke

arasındaki nitelikli işgücünün döngüsel göçünü sağlamak suretiyle işgücünün verimliliğini arttırmakta hem de bilgi transferi sayesinde ülkelerin ekonomik gelişmeleri için ihtiyaç duyduğu bilgi ve beşeri sermaye stokunu arttırmaktadır. Ayrıca iki ülkenin de bu döngüsel göçü ve bilgi akışını teşvik edici politikalar uygulaması sayesinde her iki ülkenin de bu durumdan son derece olumlu etkilendiği vurgulanmaktadır.

Agrawal (2014) çalışmasında, literatürdeki uzaklık, ilişkiler ve etnik bağların bilgi transferine etkisi konularından hareket ederek göç ve diasporaların bilgi akışındaki etkisine ilişkin bir model oluşturmuştur. Oluşturduğu bu modeli literatürdeki çeşitli çalışmalar üzerinde test edip tekrar gözden geçirdikten sonra gelişmekte olan ülkelerin içinde bulunduğu yoksulluk tuzağı üzerine uygulamıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, diasporaların bilgi transferi ve fikri mülkiyet hakları gelişmekte olan ülkelerin yetersiz uzman işgücü sorunundan kaynaklanan yoksulluk tuzağının etkisini hafifletebileceği sonucuna ulaşmıştır.

Naghavi ve Strozzi (2015) diaspora ağı ile anavatanın inovasyon kapasitesi arasındaki bağı inceledikleri çalışmada ülkelerin inovasyon potansiyellerinin inovasyon sektöründeki yetenekli işgücünün boyutu ve ortalama kapasitesi kadar başka ülkelerde bulunan vatandaşlarının da boyutu ve ortalama kapasitesine bağlı olduğu üzerine bir hipotez kurmuşlardır. Ülkelerin diasporaları ile kurdukları çeşitli işbirlikleri sayesinde göç nedeniyle kaybettikleri beşeri sermayeden daha fazlasını ve daha yeni teknolojileri kazanabilecekleri çalışmanın en önemli bulgusudur. Ayrıca, çalışmada gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru bilgi transferinin ticaretten ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından bağımsız, doğrudan insanların hareketleriyle alakalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bilgi çağında özellikle iletişim ve ulaşım sektörlerinde meydana gelen teknolojik gelişmelerin ve buna bağlı olarak maliyetlerde meydana gelen azalma diasporaların ülkelerin ekonomik kalkınmasında etkili olan bir enstrüman haline gelmelerine neden olmuştur. Özellikle beşeri sermayenin ülkelerin ekonomik gelişiminde en az finansal sermaye kadar önemli hale gelmesi bilimsel diasporaların anavatanlar açısından önemini daha da arttırmaktadır. Larner (2015) çalışmasında, bilimsel diasporaların üstlendikleri bu yeni rolü incelemeye çalışmıştır. Akademisyen ve araştırmacı diaspora üyeleri üzerine

odaklanılan çalışmada, üniversite ve araştırma kuruluşlarının uluslararasılaşmasıyla birbirlerinden çok farklı pek çok kültürün ortak çalışmalarda bir araya gelmesinin hem akademik verimliliği arttırdığı hem de araştırmacılara farklı bakış açıları kazandırdığı vurgulanmaktadır. Ayrıca çokuluslu projelerin hem sosyal hem de mesleki ağların gelişmesine de katkı yaptığı bunun da araştırmacıların akademik verimliliğini olumlu anlamda etkilediği belirtilmektedir. Bu noktada bilimsel diasporaların anavatanlarıyla oluşturdukları ağlar anavatanlarının bu uluslararası bilimsel ağa dahil olmalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca bilimsel diaspora ve anavatandaki üniversite ve araştırma kuruluşları arasında oluşturulan işbirlikleri bilgi ve teknoloji transferi yoluyla anavatandaki kuruluşların uluslararası standartlara ulaşmasına yardımcı olurken, bu kuruluşlarda çalışan bilim insanlarının da uluslararası işbirlikleri ve programlara dahil olmalarına katkı sağlamaktadır. Yazar, bütün bu katkıların sonuç olarak, anavatanların ekonomik büyüme için ihtiyaç duyduğu beşeri sermaye stokunu ve teknoloji düzeyini yükselterek ekonomik büyüme hedeflerine ulaşmasına yardımcı olabileceğini belirtmektedir.

Hussain (2015) çalışmasında gelişmiş ülkelerdeki göçmenlerin anavatanlarına (gelişmekte olan ülkelere) dönmesinin yararlarını ve maliyetlerini analiz etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Pakistan ve ABD'yi örnek ülkeler olarak kullanan yazar, göçmen işçilerin geri çağırılmasının maliyeti olarak gelişmiş bir ülkeden gelişmekte olan bir ülkeye gelmeleri sebebiyle ortaya çıkan yüksek telafi bedelini göstermektedir. Bu geri dönüşün faydası olarak da ekonomide meydana gelecek üretim artışını ve göçmenlerin gelişmiş ülkelerde edindikleri tecrübe ve bilgi birikiminin ekonomideki diğer aktörler üzerindeki olumlu etkisini göstermektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre, düşük nitelikli göçmenlerin geri çağırılması genel anlamda ekonomik refahın azalmasına neden olurken, orta ve yüksek nitelikli göçmenlerin geri çağırılması ekonomik refahın artmasına katkı sağlamaktadır.

Leyva ve diğerleri (2015) çalışmalarında 1991-2001 ve 2003-2009 yılları arasında Meksika Ulusal Araştırmalar Sistemi'ne (SNI) kayıtlı 468 ve sisteme kayıtlı olmayan ancak araştırmaya katılmak isteyen 11 kişi olmak üzere toplam 479 bilimsel diaspora üyesinin verilerinden yararlanarak diasporadaki araştırmacıların verimlilikleri, göç eğilimleri ve bilimsel işbirlikleri arasında bir karşılaştırma yapmışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre, göç hareketlerinin uluslararası bilimsel işbirlikleri üzerinde güçlü bir etkisi vardır. Ayrıca yine sonuçlara göre, bilgi yayılımı ve transferi konusunda bilim dalları

arasında da önemli farklılıklar söz konusudur. Buna göre, biyoloji, fizik ve mühendislik alanlarının yayılımı matematik, sağlık bilimleri, kimya ve sosyal ve beşeri bilimlere göre daha yüksektir.

Miguellez (2016) çalışmasında çekim modeli yardımıyla yüksek nitelikli bireylerden oluşan diaspora ağlarının uluslararası teknoloji odaklı işbirlikleri üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, yüksek nitelikli bireylerinden oluşan diasporaların buldukları ülkeler (çoğunlukla gelişmiş ülkeler) ile anavatanları (çoğunlukla gelişmekte olan ülkeler) arasında teknoloji odaklı işbirliklerinin kurulmasında oldukça güçlü ve pozitif yönlü bir etkisi söz konusudur. İstatistiksel açıdan da anlamlı olan bu etkiye göre, yüksek nitelikli bireylerden oluşan diasporalarda meydana gelen %10'luk bir artış, uluslararası teknoloji odaklı işbirliklerinde %2-2,2'lik bir artışa neden olmaktadır. Ancak diasporaların oluşturdukları bu ağların etkisi bağlantı kurulan gelişmiş ülke ile gelişmekte olan ülke (anavatan) arasındaki ilişkilerin durumuna göre değişmektedir. İkili ilişkileri yoğun olan iki ülke arasında bu ağların etkisi daha az olurken, ilişkileri zayıf olan ülkeler arasında bu bağlantıların etkisinin daha fazla olduğu bu anlamda diasporaların ülkeler arasında (özellikle ilişkileri zayıf olan) iletişimi ve güveni sağlayan bir aktör olarak yer aldığı söylenebilmektedir. Diğer taraftan yine çalışmanın sonuçlarına göre, Çin ve Hindistan gibi ülkelerinin ekonomik büyümelerinde diasporalarından aktif olarak yararlanan bazı ülkelerde bu etki beklenmedik şekilde düşük çıkmaktadır. Ayrıca araştırma geliştirme (ARGE) odaklı patent başvuruları baz alındığında yüksek nitelikli bireylerin oluşturduğu diasporaların buldukları ülkeler (çoğunlukla gelişmiş ülkeler) ile anavatanları (çoğunlukla gelişmekte olan ülkeler) arasında teknoloji odaklı işbirlikleri üzerindeki etkisi de oldukça azalmaktadır.

Arslan (2016) ABD'de yaşamakta olan doktora derecesine sahip ve Türk diaspora ağlarına üye olan 227 Türk bilim adamı üzerine yaptığı çalışmada, beyin göçü ve kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışmıştır. Araştırmada Türk diaspora ağları ve Türkiye'nin devlet politikalarının beyin göçünden kalkınma sağlamaya yönelik katkıları iki farklı ölçek oluşturularak test edilmiş ve ulaşılan sonuçlara göre; ABD'de yaşayan Türk bilim adamlarının ağırlıklı olarak ABD'nin kalkınmasına katkı sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda ağ üyesi bilim adamlarının, üye oldukları ağların Türkiye'nin kalkınmasına katkı sağlamadığı algısına sahip olduğu ve ağ üyesi bilim adamları arasında

Türkiye'nin devlet politikalarının beyin göçünden kalkınma sağlamadığına yönelik algının hâkim olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak, Türk devlet politikalarının diaspora ağlarının Türkiye'nin kalkınmasına katkı sağlamalarında belirleyici bir rolünün olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 23: Çalışma Kapsamında İncelenen Diğer Diasporalara Yönelik Uygulamalı Araştırmalar

Yazar(lar)	Anavatan	Misafir Olunan Ülke(ler)	Yöntem(ler)	Sonuç(lar)
Libaers(2007)	Birden Fazla Ülke	ABD	En Küçük Kareler Yöntemi, Poisson Regresyon Analizi, Sıfır Kesikli Negatif Binominal Regresyon Analizi (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Nanobilimler ve teknoloji alanında yabancı bilim insanlarının ABD vatandaşı bilim insanlarından daha verimli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu başarının arkasında yatan etkenlerden birisinin yabancı bilim insanlarının buldukları ülkelerde kendilerini anavatanlarının birer temsilcisi olarak görmeleri ve bu durumun verimlilikleri artırıcı bir etki olarak ortaya çıkması olarak değerlendirilmektedir.
Docquier ve Lodigiani (2010)	Birden Fazla Ülke	Birden Fazla Ülke	En Küçük Kareler Yöntemi, Dinamik Panel Regresyon, Panel Regresyon, Yatay Kesit Analiz, (gerçek zamanlı veri)	Diaspora ağlarının oluşturduğu dışsallık anavatanlarda beyin göçü nedeniyle oluşan beşeri sermaye stokundaki azalmayı telafi etmektedir. Dahası doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da artmasına neden olmaktadır. Ancak bu etkinin büyüklüğü diasporaların ve anavatanların büyüklüğüne göre değişmektedir.
Kalegge ve Klain-Hitpaß (2010)	Polonya	Birden Fazla Ülke	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, 2007-2008 yılları arasında Varşova ve Poznan'a fiziksel anlamda tersine beyin göçü yapan 47 yüksek nitelikli kişi ile yapılan mülakatlar sonucunda elde edilen veriler değerlendirilmiştir. (saha çalışması)	Diaspora bulunduğu ülke ile anavatan arasında oluşturduğu bağlantı sayesinde iki ülke arasında bilgi ve teknoloji akışı sağlayarak anavatanının teknolojik gelişimine katkı sağlamak suretiyle yerel firmaların gelişerek küresel pazarlara açılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca diaspora ve fiziksel anlamda tersine beyin göçü yapan yüksek nitelikli işgücü misafir oldukları ülkelerle oluşturdukları bağlantılar sayesinde yerel firmaların ihtiyaç duyduğu hem finansal sermaye hem de beşeri sermaye konusunda ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra yerel firmaların ürettikleri ürünlerin küresel piyasalara taşınmasında da etkin bir rol almaktadırlar.
Siar (2011)	Filipinler	Yeni Zelanda Avustralya	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, 2009 yılında Yeni Zelanda ve Avustralya'dan Filipinlere bilgi transferinde bulunan 32 yüksek nitelikli kişi ile yapılan yarı yapılandırılmış yüz yüze mülakat yönteminden elde edilen veriler çeşitli istatistiki bilgiler ile birleştirilerek değerlendirilmiştir. (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Filipin diasporası bilgi transferini daha çok kısa süreli dersler ve eğitimler, tıbbi ve cerrahi programlar ve teknoloji temelli tarımsal alanlar oluşturmak gibi yöntemlerle gerçekleştirmektedir. Ancak, diasporanın sağladığı bilgi transferinin anavatan üzerine etkisi anavatandaki bireylerin öğrenme ve yeni bilgiye açık olma kapasitelerine göre değişmektedir. Nitekim çalışmada, anavatandaki meslektaşlarının öğrenme kültürlerinin eksik olması ve bilgi paylaşma ve işbirliği yapma konusunda isteksiz olmalarından ötürü diasporanın mesleki anlamda bilgi akışına hazır olmasına karşın anavatanlarına bilgi transferi yapma konusunda sıkıntı yaşadığı dile getirilmektedir.

Tablo 23: (Devam)

Yazar(lar)	Anavatan	Misafir Olunan Ülke(ler)	Yöntem(ler)	Sonuç(lar)
Mullings (2011)	Jamaika	Birden Fazla Ülke	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, 2006 ile 2009 yılları arasında 1990 yılından sonra fiziksel anlamda Jamaika'ya geri dönen 15 yüksek nitelikli kişi ile derinlemesine mülakat yöntemiyle elde edilen veriler çeşitli istatistiki bilgiler ile birleştirilerek değerlendirilmiştir. (saha çalışması)	Jamaika devletinin diasporaya yönelik uyguladığı politikaların yerel işgücü piyasasının sistemik ve kültürel yapısını göz ardı etmesi ekonomiye etki açısından diasporanın potansiyelinin altında kalmasına neden olmaktadır. Aynı durumun diasporadaki yatırımcılar için de söz konusu olduğu ve yerel şirketlerle işbirliği kurmaya çalışan diasporadaki girişimcilerin yapısal sorunlarla karşı karşıya kaldığı vurgulanmaktadır.
Baruffaldi ve Landoni (2012)	Birden Fazla Ülke	Portekiz İtalya	Probit Regresyon Analizi, Negatif Binominal Regresyon	Anavatanlarıyla çeşitli yollardan ilişkilerini devam ettiren (özellikle diaspora ağları) araştırmacıların buldukları ülkelerdeki akademik verimlilikleri ve anavatanlarına fiziksel anlamda geri dönme olasılıkları son derece yüksektir. Buna göre, yabancı bilim insanlarının anavatanlarıyla iletişimlerini devam ettirmesi her iki ülke açısından faydalı olmasının yanı sıra, oluşturulan ağların da bilimsel yayılımı arttırdığı böylece bilgi ve teknoloji transferinin de arttığı vurgulanmaktadır.
Tejada ve diğerleri (2013)	Moldova	Birden Fazla Ülke	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, 2011 ile 2012 yılları arasında online yapılan anket uygulamasına katılan 197 yüksek nitelikli kişinin cevapları ve bu kişilerden 27 tanesinden yüz yüze mülakat yöntemiyle elde edilen veriler değerlendirilmiştir. (saha çalışması)	Diasporanın ülke ekonomisine katkısı kurumsal yapı, politik istikrar, sosyo-ekonomik yapı, alt yapı ve anavatan ile diasporanın ortak hedefleri gibi pek çok etkene bağlı olarak değişmektedir.
Gibson ve McKenzie (2014)	Yeni Zelanda Papua Yeni Gine Tonga	Birden Fazla Ülke	En Küçük Kareler Yöntemi Ortanca Regresyon Analizi (Saha çalışması)	Diasporadaki araştırmacıların anavatanlarıyla işbirliği oluşturduktan sonra fiziksel anlamda geri dönüşleri oldukça yüksektir. Ayrıca bu fiziksel anlamda geri dönüş yapan araştırmacıların uluslararası bağlantıları ve işbirlikleri daha önce hiç göç tecrübesi yaşamamış araştırmacılara göre daha fazla olduğundan uluslararası yayın sayıları ve uluslararası konferanslara katılma oranları diğerlerine göre daha fazladır. Diasporada kalan araştırmacılar akademik verimlilik bakımından hem fiziksel anlamda geri dönenlerden hem de araştırmaya konu olan üç ülkeden hiç ayrılmayan araştırmacılardan görece olarak daha verimlidirler.

Tablo 23: (Devam)

Yazar(lar)	Anavatan	Misafir Olunan Ülke(ler)	Yöntem(ler)	Sonuç(lar)
Varzari ve diğerleri (2014)	Moldova	Birden Fazla Ülke	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, 2011 ile 2012 yılları arasında online yapılan anket uygulamasına katılan 197 yüksek nitelikli kişinin cevapları ve bu kişilerden 27 tanesinden yüz yüze mülakat yöntemiyle elde edilen veriler değerlendirilmiştir. (saha çalışması)	Diasporadaki nitelikli Moldovalıların her ne kadar ülkenin içinde bulunduğu koşullar ve ekonomik etkenler nedeniyle anavatanlarına fiziksel anlamda geri dönme düşünceleri olmamasına rağmen oluşturdukları/oluşturacakları bağlantılar ve programlarla anavatanlarına bilgi transferi gerçekleştirebilecekleri ve bu yöntemle anavatanlarının ekonomik gelişimine katkı sağlayabilecekleri vurgulanmaktadır.
Naghavi ve Strozzi (2015)	Birden Fazla Ülke	Birden Fazla Ülke	En Küçük Kareler Yöntemi, Panel Regresyon (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Ülkelerin inovasyon potansiyelleri inovasyon sektöründeki yetenekli işgücünün boyutu ve ortalama kapasitesi kadar başka ülkelerde bulunan vatandaşlarının da boyutu ve ortalama kapasitesine bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca çalışmada gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru bilgi transferinin ticaretten ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından bağımsız, doğrudan insanların hareketleriyle alakalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Hussain (2015)	Pakistan	ABD	Girdi-Çıktı Analizi (gerçek zamanlı veri)	Düşük nitelikli göçmenlerin geri çağırılması genel anlamda ekonomik refahın azalmasına neden olurken, orta ve yüksek nitelikli göçmenlerin geri çağırılması ekonomik refahın artmasına katkı sağlamaktadır.
Leyva ve diğerleri (2015)	Meksika	Birden Fazla Ülke	Herhangi bir analiz yöntemi kullanılmamış, 1991-2001 ve 2003-2009 yılları arasında Meksika Ulusal Araştırmalar Sistemi'ne (SNI) kayıtlı 468 ve sisteme kayıtlı olmayan ancak araştırmaya katılmak isteyen 11 kişi olmak üzere toplam 479 bilimsel diaspora üyesinin verileri çeşitli istatistiki bilgiler ile birleştirilerek değerlendirilmiştir. (saha çalışması ve gerçek zamanlı veri)	Göç hareketlerinin uluslararası bilimsel işbirlikleri üzerinde güçlü bir etkisi vardır. Ayrıca, bilgi yayılımı ve transferi konusunda bilim dalları arasında da önemli farklılıklar söz konusudur. Buna göre, biyoloji, fizik ve mühendislik alanlarının yayılımı matematik, sağlık bilimleri, kimya ve sosyal ve beşeri bilimlere göre daha yüksektir.

Tablo 23: (Devam)

Yazar(lar)	Anavatan	Misafir Olunan Ülke(ler)	Yöntem(ler)	Sonuç(lar)
Miguellez (2016)	Birden Fazla Ülke	Birden Fazla Ülke	En Küçük Kareler Yöntemi, Negatif Binominal Regresyon, Poisson Regresyon Analizi	Yüksek nitelikli bireylerinden oluşan diasporaların buldukları ülkeler ile anavatanları arasında teknoloji odaklı işbirliklerinin kurulmasında oldukça güçlü ve pozitif yönlü bir etkisi söz konusudur. İstatistiksel açıdan da anlamlı olan bu etkiye göre, yüksek nitelikli bireylerden oluşan diasporalarda meydana gelen %10'luk bir artış, uluslararası teknoloji odaklı işbirliklerinde %2-2,2'lik bir artışa neden olmaktadır. Ancak diasporaların oluşturdukları bu ağların etkisi bağlantı kurulan gelişmiş ülke ile gelişmekte olan ülke (anavatan) arasındaki ilişkilerin durumuna göre değişmektedir. İkili ilişkileri yoğun olan iki ülke arasında bu ağların etkisi daha az olurken, ilişkileri zayıf olan ülkeler arasında bu bağlantıların etkisinin daha fazla olduğu bu anlamda diasporaların ülkeler arasında (özellikle ilişkileri zayıf olan) iletişimi ve güveni sağlayan bir aktör olarak yer aldığı söylenebilmektedir.
Arslan (2016)	Türkiye	ABD	En Küçük Kareler Yöntemi, ANOVA Testi, Ki Kare Testi	ABD'de yaşayan ve Türk diaspora ağlarına üye olan doktora derecesine sahip Türk bilim adamlarının, bilim adamlarının üye oldukları ağların ve Türkiye'nin devlet politikalarının Türkiye'nin kalkınmasına olan katkılarının incelendiği çalışmanın sonuçlarına göre, ABD'de yaşayan Türk bilim adamları ağırlıklı olarak ABD'nin kalkınmasına katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda ağ üyesi bilim adamları, üye oldukları ağların Türkiye'nin kalkınmasına katkı sağlamadığı algısına sahiptir. Ayrıca ağ üyesi bilim adamları arasında Türkiye'nin devlet politikalarının beyin göçünden kalkınma sağlamadığına yönelik algının hakim olduğu görülmüş ve Türk devlet politikaları diaspora ağlarının Türkiye'nin kalkınmasına katkı sağlamalarında belirleyici rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Araştırma Modeli

Araştırma modeli Baruffaldi ve Landoni (2012)'nin anavatanla ilişkinin fiziksel anlamda geri dönüş ve akademik verimlilik üzerine etkilerini araştırmaya yönelik kullandığı modelin geliştirilmesiyle elde edilmiştir. Ancak araştırmının anavatanlar açısından değil de misafir eden ülkeler açısından yapılmış olması modelde yer alan bazı bağımlı ve bağımsız değişkenlerin literatür taraması ve saha çalışmasında yapılan görüşmeler sonucunda değiştirilip genişletilmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, araştırma modelinde Baruffaldi ve Landoni (2012)'nin modelinde yer alan misafir olunan ülke ve anavatan değişkenleri çıkarılıp, çalışmada değerlendirilmeyen fiziksel anlamda geri dönme düşüncesi, fikirsel anlamda geri dönme düşüncesi ve diaspora etkisi(aidiyet etkisi) değişkenlerine yer verilmiştir.

3.3. Araştırmanın Metodolojisi

Bu kısımda öncelikle araştırmanın evren ve örnekleme ile ilgili bilgilere yer verilmiş; ardından veri toplama aracı ve yöntemine değinilmiştir. Daha sonra araştırmanın değişkenleri ve hipotezleri açıklanmış; bu çerçevede araştırmanın metodolojisi tanıtılmıştır.

3.3.1. Evren ve Örneklem

Türk Diasporası'nın nüfus olarak en yoğun olduğu bölge Avrupa Birliği Bölgesidir. Yapılan araştırmalar bu bölgede yaklaşık 6 milyon Türk ve/veya Türk kökenli nüfusun olduğunu ve bu nüfusun da yaklaşık 3 milyonunun Almanya'da yaşadığını ortaya koymuştur. Bu durumdan hareketle bölgedeki nüfusun yaklaşık yarısının yaşadığı Almanya'daki üniversite ve araştırma merkezlerinde görev yapan Türk ve/veya Türk kökenli bilim insanları çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Almanya'da Türk ve/veya Türk kökenli bilim insanlarına ilişkin herhangi bir istatistik bulunmamasına karşın, bu çalışma kapsamında Almanya'daki bütün üniversite ve araştırma merkezlerinin personel sayfalarının taranması sonucunda Türk ve/veya Türk kökenli 1548 bilim insanı tespit edilmiştir. Ancak tespit edilen bu bilim insanlarınının 221 tanesinin iletişim adresleri hata vermesi, 18 tanesi de kendisi Türk Diasporasının bir üyesi olarak görmediğini belirtmesi

nedeniyle araştırmaya dâhil edilmemiştir. Böylece, araştırmanın evreni, Almanya'daki niversite ve araştırma merkezlerinde alışan 1509 Türk ve/veya Türk kökenli bilim insanı olarak belirlenmiştir. Araştırma için hazırlanan anket formu evrimii olarak 1509 Türk ve/veya Türk kökenli bilim insanına email yoluyla gönderilmiş ve belirlenen zaman sonunda 466 Türk ve/veya Türk kökenli bilim insanı anket formunu doldurarak araştırmaya katılmıştır. Dolayısıyla, ankete katılım oranı %31 olarak gerçekleşmiştir.

3.3.2. Veri Toplama Aracı ve Yöntemi

Araştırmada birincil veri toplama yöntemlerinden anket yöntemi kullanılmıştır. Bu nedenle yürütülen saha çalışması kapsamında Diasporadaki bilim insanları tarafından doldurulmak üzere online bir anket formu hazırlanmıştır. Söz konusu anket formu EK-1'de sunulmuştur. Anket formunda tanımlayıcı bilgiler, kişisel beceriler, akademik verimlilik, g nedenleri ve fiziksel ve fikirsel anlamda dönüşe ilişkin bilgilere yönelik 25 soruya yer verilmiştir.

Araştırmanın saha çalışması ise, evrimii olarak hazırlanan anket formunun belirlenen bilim insanlarının email adreslerine gönderilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. 04.02.2015-14.03.2016 tarihleri arasında belirli aralıklarla belirlenen bilim insanların email adreslerine gönderilmiş ve kendilerinden anket formunu doldurmaları talep edilmiştir. Sonuç olarak, 1509 Türk ve/veya Türk kökenli bilim insanından 466'sı anket formunu doldurarak çalışmaya katılmıştır.

3.3.3. Araştırmanın Değişkenleri ve Hipotezleri

Takip eden kısımda, modelde yer verilen değişkenlere, değişkenlerin nasıl ölçüldüğüne dair bilgilere ve değişkenlere yönelik kurulan hipotezlere yer verilmiştir. Ayrıca araştırmada kullanılan değişkenlerin sembolleri ve kullanım biçimlerine ilişkin zet bilgiler Tablo 24'te verilmiştir.

Tablo 24: Araştırmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Özet Bilgiler

BAĞIMLI DEĞİŞKENLER	AÇIKLAMA
Tersine Beyin Göçü(TBG)	Fikirselsel ve/veya Fiziksel anlamda geri dönme olasılığı var ise 1, yok ise 0
Fikirselsel Anlamda Tersine Beyin Göçü(FTBG)	Fiziksel anlamda geri dönme olasılığı olmamasına karşın fikirselsel anlamda Türkiye'ye katkı sağlamak isteyenler için 1, hiçbir şekilde geri dönme düşüncesi olmayanlar için 0
Yıllık Yayın Sayısı(YYS)	Akademik hayatı boyunca üst düzey dergilerle yayınlanan yıllık ortalama makale sayısı
BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	AÇIKLAMA
Almanya'da Geçirilen Süre (AGS)	Almanya'da geçirilen yıl sayısı
Çalışma Alanı(ÇA)	Almanya'daki Diaspora üyesi bilim insanının bilimsel çalışma alanı; mühendislik için 1, sağlık bilimleri için 2, sosyal bilimler için 3, fen bilimleri için 4 ve eğitim bilimleri için 5
Yaş(Y)	Bilim insanının doğum tarihi ile 2015 yılı arasındaki fark
Cinsiyet(C)	Kadın için 2, erkek için 1
Medeni Durum(M)	Türk ve/veya Türk kökenli ile evli için 1, yabancı uyruklu ile evli için 2, Bekâr için 3
Eğitim Durumu (ED)	Yüksek lisans için 1, Doktora için 2, Post Doktora için 3
Akademik Durum(A)	Akademik durumlardan; Yüksek lisans öğrencisi için 1, Doktora öğrencisi için 2, Geçici araştırmacı ya da akademisyen (uzman, Doç. Dr. Prof. Dr. vb.) için 3, Daimi araştırmacı ya da akademisyen (uzman, Doç. Dr. Prof. Dr. vb.) için 4
Almanya'da Bulunma Nedeni (ABN)	Doğum için 1, eğitim imkânları için 2, daha iyi bir iş teklifi ya da fırsatı vb. için 3, belirli bir alanda çalışma isteği, akademik tanınırlık, vb. için 4, ailevi, kültürel ya da iş dışı nedenler vb. için, 5 ekonomik ya da politik nedenler için 6 Not: Birden fazla cevap seçilebilir.
Profesyonel Bağlantılar (PB)	Almanya dışında başka bir ya da birkaç ülke ile akademik anlamda ilişkileri var ise 1, yok ise 0
Anavatan Bağlantısı(AB)	Türkiye ile akademik anlamda ilişkileri var ise 1, yok ise 0
Anavatan ile Bağlantı Kanalları(ABK)	Türkiye ile ilişkilerinde Diaspora kanalını kullananlar için 1, düzensiz bilgi transferi için 2, iş ortaklığı için 3, mesleki örgütler için 4, anavatandaki bilimsel etkinlikler (dergiler editörlüğü, hakemlik vb.) için 5, geçici durumlar (ziyaret, eğitim, danışmanlık vb.) için 6 Not: Birden fazla cevap seçilebilir.
Diaspora Etkisi (Aidiyet Hissi) (DE)	Türkiye'ye fikirselsel ve/veya fiziksel olarak geri dönme nedeni olarak " <i>Anavatanıma Faydalı Olmak İstiyorum</i> " seçeneğini cevaplayanlar için 1, diğerleri için 0
Doğum Nedeniyle Almanya'da Bulunma (ABNd)	Almanya'da Doğanlar için 1, diğerleri için 0
Akademik Nedenlerden Dolayı Almanya'da Bulunma (ABNa)	Akademik nedenlerden ötürü Almanya'da olanlar için 1, diğerleri için 0

Tablo 24: (Devam)

Eğitim Olanakları Nedeniyle Almanya'da Bulunma (ABNe)	Eğitim olanaklarından 6t6r6 Almanya'da olanlar için 1, diğerleri için 0
İş İmkânları Nedeniyle Almanya'da Bulunma (ABNi)	İş imkânları nedeniyle Almanya'da olanlar için 1, diğerleri için 0
Kişisel Nedenlerden Dolayı Almanya'da Bulunma (ABNk)	Kişisel nedenlerden 6t6r6 Almanya'da olanlar için 1, diğerleri için 0
Ekonomik ve Politik Nedenlerden Dolayı Almanya'da Bulunma (ABNep)	Ekonomik ve Politik nedenlerden 6t6r6 Almanya'da olanlar için 1, diğerleri için 0
Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak D6zensiz Bilgi Transferi (ABKge)	Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak D6zensiz Bilgi Transferini kullananlar için 1, diğerleri için 0
Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak Bilimsel Etkinliklere Katılım (ABKb)	Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak bilimsel etkinliklere katılım için 1, diğerleri için 0
Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak Mesleki 6rg6tler (ABKm)	Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak Mesleki 6rg6tlere dâhil olanlar için 1, diğerleri için 0
Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak İş Ortaklıkları (ABKi)	Anavatanla bağlantı kanalı olarak iş ortaklıklarını kullananlar için 1, diğerleri için 0
Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak Geçici Durumlar (ABKg)	Anavatanla bağlantı kanalı olarak geçici durumları kullananlar için 1, diğerleri için 0
Anavatanla Bağlantı Kanalı Olarak diaspora (ABKd)	Anavatanla bağlantı kanalı olarak diaspora 6rg6tlerini kullananlar için 1, diğerleri için 0

Araştırma kapsamında ele alınan değişkenlere ilişkin kurulan hipotezler ise şu şekildedir:

Araştırmada Test Edilen Hipotezler

- H₁: T6rkiye ile olan ilişkileri T6rk Diasporasındaki bilim insanlarının fikirsel anlamda tersine beyin g66 olasılığını etkilemektedir.
- H₂: T6rkiye ile olan ilişkileri T6rk Diasporasındaki bilim insanlarının tersine beyin g66 olasılığını etkilemektedir.
- H₃: T6rkiye ile olan ilişkileri T6rk Diasporasındaki bilim insanlarının akademik verimliliğini etkilemektedir.
- H₄: Anavatanına olan aidiyet hissi T6rk Diasporasındaki bilim insanlarının akademik verimliliğini etkilemektedir.
- H₅: T6rk Diasporasındaki bilim insanlarının yaşları tersine beyin g66 olasılığını etkilemektedir.

- H₆: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının medeni durumu fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.
- H₇: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının medeni durumu tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.
- H₈: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının cinsiyeti tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.
- H₉: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının cinsiyetleri fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.
- H₁₀: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının başka ülkelerle olan bağlantıları akademik verimliliklerini etkilemektedir.
- H₁₁: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının yaşları fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.
- H₁₂: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının anavatana faydalı olma isteği (aidiyet hissi) fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.
- H₁₃: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının anavatana faydalı olma isteği (aidiyet hissi) tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.
- H₁₄: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının medeni durumları akademik verimliliklerini etkilemektedir.
- H₁₅: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının çalışma alanları tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.
- H₁₆: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının çalışma alanları fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.
- H₁₇: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının Almanya’da geçirdiği süre tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.
- H₁₈: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığı akademik verimliliği etkilemektedir.
- H₁₉: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının akademik durumları tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.
- H₂₀: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının eğitim durumları akademik verimliliği etkilemektedir.
- H₂₁: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının Almanya’da bulunma nedenleri tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.

H₂₂: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının Almanya’da bulunma nedenleri fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.

H₂₃: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının Türkiye ile olan ilişkilerinde kullandıkları kanallar tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.

H₂₄: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının Türkiye ile olan ilişkilerinde kullandıkları kanallar fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.

H₂₅: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının olumsuz nedenlerden ötürü Almanya’da bulunması tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.

H₂₆: Türk Diasporasındaki bilim insanlarının olumsuz nedenlerden ötürü Almanya’da bulunması fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını etkilemektedir.

3.3.4. Araştırmanın Analiz Yöntemleri

Araştırma modelinde beşeri sermaye stokunun artışını temsil eden tersine beyin göçü (fiziksel ve fikirsel anlamda) ve akademik verimliliği temsil eden üst düzey dergilerde yıllık ortalama yayın sayısı bağımlı değişkenleri kullanılmaktadır. Beşeri sermaye stokunun artışını temsil eden tersine beyin göçü (fiziksel ve fikirsel anlamda) bağımlı değişkeni kesitli bir özelliğe sahip olduğu için, diğer bir ifadeyle yalnızca 1 ve 0 değerlerini alabildiği için, çalışmada söz konusu hipotezlerin test edilmesi için Lojistik Regresyon Analizi (LRA) kullanılmıştır. Özellikle sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda yaygın olarak kullanılan LRA’da, bağımlı değişkenin iki mümkün değerden birine sahip olabileceği varsayılmaktadır.

LRA’da spesifik bir olayın gerçekleşme olasılığının, yani bağımlı değişkenin 1 değerini alma olasılığının bağımsız değişkenler ($X_{i1}, X_{i2}, X_{i3}, \dots, X_{ip}$) ve tahmin parametreleri ($\beta_0, \beta_1, \beta_2, \dots, \beta_p$) ile nasıl açıklandığı şu şekilde gösterilmektedir (Agresti, 2007: 100):

$$P(Y = 1) = p_i = \frac{e^{(\beta_0 + x_{i1}\beta_1 + x_{i2}\beta_2 + \dots + x_{ip}\beta_p)}}{1 + e^{(\beta_0 + x_{i1}\beta_1 + x_{i2}\beta_2 + \dots + x_{ip}\beta_p)}} \quad (2)$$

Eşitlik 2’de yer alan P bağımlı değişkenin belirli bir kategoride yer alma olasılığını, p_i i. bireyin belirli bir tercihi yapma olasılığını, e doğal logaritma tabanını (yaklaşık olarak 2.72), β_0 sabiti, x_i ise bağımsız değişkenleri temsil etmektedir. Bağımsız değişkenler kategorik olabileceği gibi, sürekli de olabilir. Ancak bağımlı değişken mutlaka kategorik olmak zorundadır (Peng ve diğerleri, 2002: 4).

LRA kullanıldığında, herhangi bir bağımsız değişkenin p_i ’ye doğrudan etkisini anlamak için fonksiyon parametrelerinin tahminlerini doğrudan yorumlamak yerine, tahmin edilen parametreleri kullanarak her değişkenin marjinal etkisini hesaplamak gerekmektedir. X_{ik} bağımsız değişkeni için marjinal etki ise şu şekilde gösterilmektedir:

$$\frac{\partial p_i}{\partial x_{ik}} = \beta_k \cdot \frac{\Lambda(x, \beta)}{1 - \Lambda(x, \beta)} \quad (3)$$

Diğer taraftan, akademik verimliliği temsil eden üst düzey dergilerde yıllık ortalama yayın sayısı bağımlı değişkeni oran düzeyinde ölçülmüş bir değişken olduğu için, söz konusu modelin test edilmesi için En Küçük Kareler (EKK) yöntemi kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Modeli

Çalışmaya ilişkin literatüre bağlı olarak oluşturulan araştırma modeli, üç alt model kullanılarak değerlendirilmiştir. Bütün modellerde bağımsız değişkenler aynı olmakla birlikte, Model 1’de hem fiziksel hem de fikirsel anlamda tersine beyin göçünü içeren tersine beyin göçü bağımlı değişkeni, Model 2’de yalnızca fikirsel anlamda tersine beyin göçü bağımlı değişkeni ve Model 3’te de yıllık ortalama yayın sayısı bağımlı değişkeni kullanılmak suretiyle modeller oluşturulmuştur. Geliştirilen modeller şu şekilde gösterilmektedir:

$$TBG = \beta_0 + \beta_1 \ln AGS + \beta_2 \text{ÇA} + \beta_3 \ln Y + \beta_4 C + \beta_5 M + \beta_6 TY + \beta_7 ABNd + \beta_8 A + \beta_9 ABNa + \beta_{10} PB + \beta_{11} ABKge + \beta_{12} DE + \beta_{13} ABNe + \beta_{14} ABNi + \beta_{15} ABNk + \beta_{16} ABNep + \beta_{17} ABKb + \beta_{18} ABKm + \beta_{19} ABKi + \beta_{20} ABKg + \beta_{21} ABKd + \varepsilon_i \quad (4)$$

$$\begin{aligned}
FTBG = & \beta_0 + \beta_1\text{ÇA} + \beta_2\text{LnY} + \beta_3\text{C} + \beta_4\text{M} + \beta_5\text{TY} + \beta_6\text{ABNd} + \beta_7\text{ABNa} + \beta_8\text{PB} + \beta_9\text{ABKge} + \\
& \beta_{10}\text{DE} + \beta_{11}\text{ABNe} + \beta_{12}\text{ABNi} + \beta_{13}\text{ABNk} + \beta_{14}\text{ABNep} + \beta_{15}\text{ABKb} + \beta_{16}\text{ABKm} + \\
& \beta_{17}\text{ABKi} + \beta_{18}\text{ABKg} + \beta_{19}\text{ABKd} + \varepsilon_i
\end{aligned}
\tag{5}$$

$$\begin{aligned}
YYS = & \beta_0 + \beta_1\text{AGS} + \beta_2\text{ÇA} + \beta_3\text{Y} + \beta_4\text{C} + \beta_5\text{M} + \beta_6\text{TY} + \beta_7\text{ABNd} + \beta_8\text{A} + \beta_9\text{ABNa} + \\
& \beta_{10}\text{PB} + \beta_{11}\text{ABKge} + \beta_{12}\text{DE} + \beta_{13}\text{ABNe} + \beta_{14}\text{ABNi} + \beta_{15}\text{ABNk} + \beta_{16}\text{ABNep} + \\
& \beta_{17}\text{ABKb} + \beta_{18}\text{ABKm} + \beta_{19}\text{ABKi} + \beta_{20}\text{ABKg} + \beta_{21}\text{ABKd} + \beta_{22}\text{ED} + \\
& \beta_{23}\text{FTBG} + \varepsilon_i
\end{aligned}
\tag{6}$$

3.4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler özet halinde EK 2’de sunulmuştur. Tanımlayıcı istatistik olarak her bir değişkene ilişkin ortalama, minimum ve maksimum değerlerine yer verilmiştir.

Örnekleme yer alan Almanya’daki Türk ve/veya Türk kökenli bilim insanlarının yaşı 21 ile 73 arasında değişmekle birlikte, ortalama 35’tir. Bunun yanı sıra bilim insanlarının yaklaşık %59’u erkek iken, %41’i de kadındır. Benzer şekilde, bilim insanlarının yaklaşık %58’i bekârken, %42’si evlidir. Evlilerin de %59’u Türk ve/veya Türk kökenli ile %41’i de yabancı uyruklu ile evlidir. Bilim insanlarının yaklaşık %63’ünün doğum yeri Türkiye iken, %35’inin Almanya’dır. %2’si ise bu iki ülke dışında doğmuştur. Bilim insanlarının %58’i Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı, %38’i Alman vatandaşı ve yaklaşık %5’i de çifte vatandaştır. Bilim insanlarının yaklaşık %71’i daha önce Türkiye’de yaşamışken, %29’u daha önce hiç Türkiye’de yaşamamıştır.

Tablo 25: Örneklemin Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler		%
Cinsiyet	Erkek	59
	Kadın	41
Medeni Durum	Bekar	58
	Evli	42
Eşlerin Uyuşuğu	Türk ve/veya Türk Kökenli	59
	Yabancı	41
Doğum Yeri	Türkiye	63
	Almanya	35
	Diğer	2
Uyruk	Türkiye Cumhuriyeti	58
	Almanya	38
	Çifte Vatandaş	5
Akademik Konum	(Araştırma Görevlisi) Yüksek Lisans	8
	(Araştırma Görevlisi) Doktora	39
	Doçent Doktor	23
	Profesör	30
Çalışma Alanları	Mühendislik	24
	Sağlık Bilimleri	19
	Sosyal Bilimler	20
	Fen Bilimleri	29
	Eğitim Bilimleri	8

Örnekleme yer alan Almanya'daki Türk ve/veya Türk kökenli bilim insanlarının akademik konumlarına bakıldığında ise, bilim insanlarının yaklaşık %8'i yüksek lisans aşamasında araştırma görevlisi, %39'u doktora aşamasında araştırma görevlisi, %23'ü yardımcı doçent ve doçent ve %30'u da profesördür. Örnekleme yer alan bilim insanlarının yaklaşık %24'ü mühendislik, %19'u sağlık bilimleri, %20'si sosyal bilimler, %29'u fen bilimler ve %8'i eğitim bilimleri alanlarında çalışmalarını sürdürmektedirler. Almanya'da çalışma alanıyla ilgili herhangi bir araştırma grubuna dâhil olanların oranı yaklaşık %78 iken, %22'sinin herhangi bir araştırma grubu ile bağlantısı yoktur. Diğer taraftan, uluslararası gruplarla bağlantısı olanların oranı %50'dir. Örnekleme yer alan bilim insanlarının Almanca, Türkçe ve İngilizce olarak anlama, konuşma ve yazma becerilerine bakıldığında, Almanca için bilim insanlarının yaklaşık %76'sı çok iyi ve iyi, %12'si orta

ve %12'si de kötü ve çok kötü derken, Türkçe için bu oranlar sırasıyla %84, %10 ve %6'dır. İngilizce için ise, çok iyi ve iyi diyenlerin oranı %83, orta diyenlerin oranı %14 ve kötü ve çok kötü diyenlerin oranı da %3'tür. Araştırmaya katılan bilim insanlarının akademik hayatları boyunca üst düzey dergilerdeki yayın sayıları 0 ile 350 arasında değişmekle birlikte, yıllık ortalama 1,4'tür.

Tablo 26: Türkiye Kökenli Bilim İnsanlarının Almanya'da Bulunma Nedenleri

Almanya'da Bulunma Nedenleri	%
Akademik Etkenler	56
Eğitim Olanakları	47
Kişisel Etkenler	37
Almanya'da Doğma	32
İş Olanakları	29
Ekonomik ve Politik Etkenler	23

Araştırma için hazırlan ankette katılımcıların birden fazla seçeneği işaretleyebileceği sorularda mevcuttur. Bu sorulardan Almanya'da bulunma nedenlerine ilişkin soruya örneklemdaki bilim insanlarının %56'sı akademik etkenler, %47'si eğitim olanaklarının daha iyi olması, %37'si kişisel nedenler, %32'si Almanya'da doğmak, %29'u iş olanakları ve %23'ü ekonomik ve politik nedenler cevabını vermiştir. Örneklemdaki bilim insanlarının %82'si Türkiye ile düzensiz bilgi transferi kanalıyla ilişkilerini devam ettirirken, %23'ü geçici durumlar (eğitim, proje, danışmanlık, ders vb.), %18'i bilimsel yayınlarda editörlük ve hakemlik gibi etkinlikler ile %8'i mesleki örgütler ile %7'si Diasporik örgütler aracılığıyla, %6'sı iş ortaklıkları aracılığıyla Türkiye ile ilişkilerini sürdürdüklerini belirtmişlerdir. Örneklemdaki bilim insanlarının %11'i ise, Türkiye ile herhangi bir ilişkisinin olmadığını belirtmiştir.

Örneklemdaki bilim insanların %33'ü Türkiye'ye fikirsel ve/veya fiziksel olarak tersine beyin göçü yapma nedeni olarak anavatanlarına faydalı olmak istemelerini gösterirken, Bunu %28 ile ailesi ile birlikte olma isteği, %13 ile çocuklarını Türkiye'de yetiştirme isteği, %12 ile Almanya'ya uyum sağlamada yaşanan zorluklar ve %9 ile projenin/eğitimin/sözleşmenin sona ermesi/erecek olması izlemektedir. Ayrıca Almanya'daki katı göçmenlik şartları ve oturma politikaları, Türkiye'de görece daha

yüksek gelir elde edebilme imkânı, Türkiye’de daha iyi iş imkânları gibi nedenler de diasporadaki bilim insanlarının fikirsel ve/veya fiziksel anlamda beyin göçüne yönelmelerine neden olmaktadır.

Tablo 27: Türkiye’ye Tersine Beyin Göçünü Teşvik Edici Etkenler

Tersine Beyin Göçü (Fiziksel ve/veya Fikirsel) Etme Nedenleri	%
Anavatana Faydalı Olma İsteği	33
Aile ile Birlikte Olma İsteği	28
Çocuklarını Türkiye’de Yetiştirme İsteği	13
Almanya’ya Uyum Sağlamada Yaşanılan Zorluklar	12
Proje/eğitim/Sözleşmenin sona ermesi/erecek olması	9

Örneklemdaki bilim insanlarının fikirsel ve/veya fiziksel anlamda beyin göçünü düşünmemelerine neden olan etkenlere bakıldığında, %46 ile Almanya’da daha iyi çalışma koşullarının olması ve %42 ile Almanya’daki yaşam tarzını tercih etme yer almaktadır. Bu iki etkeni, %31 ile Almanya’da daha iyi iş olanaklarının olması, %19 ile çocuklarını yurtdışında yetiştirme isteği, %12 ile yakınlarının yurtdışında yaşıyor olması, %8 ile eşinin yabancı uyruklu olması ve Türkiye’ye geri dönmeye sıcak bakmaması takip etmektedir. Ayrıca örneklemdaki bilim insanlarının %7’si Türkiye’yle bağlarını yitirdiği gerekçesiyle fikirsel ve/veya fiziksel anlamda tersine beyin göçünü düşünmediğini belirtmiştir.

Tablo 28: Türkiye’ye Tersine Beyin Göçünü Engelleyici Etkenler

Tersine Beyin Göçü (Fiziksel ve/veya Fikirsel) Etmeme Nedenleri	%
Almanya’da Daha İyi Çalışma Koşullarının Olması	46
Almanya’daki Yaşam Tarzını Tercih Etme	42
Almanya’da Daha İyi İş Olanaklarının Olması	31
Çocuklarını Yurtdışında Yetiştirme İsteği	19
Yakınlarının Yurtdışında Yaşıyor Olması	12
Eşin Yabancı Uyruklu Olması	8
Türkiye İle Bağlarını Yitirmiş Olma	7

3.4.2. Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerin Varsayımlarının Testi

Bu geliştirilen modelin uygulanabilmesi için çok değişkenli istatistik yöntemler uygulanmıştır. Bu yöntemlerin geçerli ve güvenilir sonuçlar verebilmesi bazı varsayımları sağlamalarına bağlıdır. Bu nedenle istatistik yöntemler uygulanmadan önce varsayımları test etmek amacıyla sırasıyla bu değişkenlerin normallik varsayımı ve çoklu doğrusal bağlantı problemi incelenmiştir.

3.4.2.1. Normallik Varsayımı

Çok değişkenli istatistik yöntemlerin en temel varsayımlarından biri olan normallikten sapma olduğunda, t ve F istatistikleri bu varsayıma dayandıklarından geçerliliği ve güvenilirliğini yitirmektedirler. Tabachnick ve Fidell, (2008)'e göre, eğiklik ve basıklık ölçülerinin -1,5 ile +1,5 arasında bir değerde olması gerekmektedir. Buna göre, yapılan testler sonucunda çalışmada kullanılan bütün sürekli değişkenlere ilişkin eğiklik ve basıklık ölçülerinin -1,5 ile +1,5 arasında olduğu diğer bir ifade ile çalışmada kullanılan bütün değişkenlerin normal dağıldığı tespit edilmiştir.

Benzer şekilde nominal (kategorik) ölçekle ölçülmüş bütün değişkenlere ilişkin Ki Kare homojenlik testi sonuçlarına göre, örneklemelerin aynı kategoriler açısından homojen olmadığı ve analizin kullanılmasında herhangi bir sakınca olmadığı tespit edilmiştir.

3.4.2.2. Çoklu Doğrusal Bağlantı Problemi

Bağımsız değişkenler arasındaki doğrusal ilişki çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) olarak isimlendirilmektedir. İki değişken arasındaki ilişki katsayısı +1 ise aynı, -1 ise zıt yönlü tam bir bağımlılık; sıfıra eşitse tam bir bağımsızlık söz konusudur. Çoklu bağlantı probleminin tespiti için değişkenler sırayla diğer değişkenler üzerinde regresyona tabi tutulur. Bir bağımsız değişken başka bir bağımsız değişken tarafından tam olarak tahmin ediliyorsa bu durum doğrusal bağlantının varlığını gösterir ve böyle değişkenlerden bir tanesi kesinlikle analizden çıkartılmalıdır.

Gujarati (2003)'e göre, çoklu doğrusal bağlantı problemi olduğu zaman katsayıların varyans ve kovaryansları ve dolayısıyla standart hataları çok büyümekte ve katsayılar anlamsız olmaktadır. Bu sorunlardan dolayı belirlilik katsayısı R^2 yüksek çıkmakta ve bazı değişken katsayıları olması gerekenin tersi işarete sahip olmaktadır.

Çoklu doğrusal bağlantı probleminin tespiti için birkaç yöntem mevcuttur. Bunlardan birincisi, basit korelasyon matrislerinin kontrol edilmesidir. Bu kontrolde 0,90 ve üzeri korelasyon katsayılarının varlığı çoklu doğrusal bağlantı probleminin göstergelerinde biridir. Ancak yüksek korelasyonlu değerlerin olmaması bu problemin olmadığı anlamını taşımaz. Daha güvenilir bir diğer yöntem ise varyans artırma faktörlerinin (VIF) hesaplanmasıdır.

Korelasyon analizi iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkinin yönünü ve derecesini belirlemek için kullanılan bir yöntemdir. Korelasyon analizinin sonuçları, değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğü hakkında öncü bilgiler vermektedir. Bununla birlikte tahmin değerlerinin standart hatalarının artmasına neden olan, bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığını da göstermektedir. Bu noktadan hareketle çalışmada analizinde madde düzeyindeki sırasal verilerin analizi için uygun olan Polikorik (polychoric) korelasyon matrisi kullanılmıştır. Bu bağlamda araştırmada oluşturulan modellere ilişkin polikorik (polychoric) korelasyon matrisleri EK 3'te sunulmuştur. Korelasyon analizinden elde edilen katsayı değerleri incelendiğinde, bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa neden olacak düzeyde bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Bununla birlikte varyans artırıcı faktör (variance inflation factor-VIF) ve tolerans değerleri vasıtasıyla da çoklu doğrusal bağlantı sorununun kontrol edilmesi mümkündür. Bu nedenle çoklu doğrusal bağlantı sorununu incelemek amacıyla, bağımsız değişkenlere ilişkin VIF ve tolerans değerleri de hesaplanmıştır. VIF değerleri şu şekilde hesaplanmıştır:

$$VIF_i = \frac{1}{1-R_i^2} \quad (7)$$

Eşitlik 7’de yer alan VIF_i bağımsız değişkenin VIF değerini, R_i^2 ise i değişkenin bağımlı değişken olarak kabul edildiği modelin belirlilik katsayısını (R^2 değerini) göstermektedir (Pedhauzur, 1997: 296, Cohen ve diğerleri, 2003:423). Tolerans değerleri ise şu şekilde hesaplanmıştır:

$$Tolerans = 1 - R_i^2 = \frac{1}{VIF_i} \quad (8)$$

Eşitlik 8’de yer alan R_i^2 i değişkenin bağımlı değişken olarak kabul edildiği modelin belirlilik katsayısını (R^2 değerini), VIF_i bağımsız değişkenin VIF değerini göstermektedir (Pedhauzur, 1997: 299, Cohen ve diğerleri, 2003: 423). Dolayısıyla VIF ile tolerans değeri arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Diğer bir ifadeyle küçük tolerans değeri, büyük VIF değerine neden olmaktadır (Gujarati, 2003: 341; Hair ve diğerleri, 2009: 189; Kalaycı, 2009: 224). Araştırmada oluşturulan modeller için hesaplanan VIF tolerans değerlerine EK 4’te yer verilmiştir.

VIF değerinin 10’a eşit ya da 10’dan büyük olması ($VIF \geq 10$) bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olduğunu göstermektedir. Tolerans değerinin ise 0.10’a eşit ya da 0.10’dan büyük olması, bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununu işaret etmektedir (Cohen ve diğerleri, 2003:423-424). Bu çerçevede modellere ilişkin VIF ve tolerans değerleri incelendiğinde, bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa neden olacak düzeyde bir ilişki bulunmadığı görülmektedir.

LRA büyük örneklem gerektirmektedir. Peduzzi ve diğerleri (1996: 1373)’ne göre LRA’da bağımsız değişken başına düşen gözlem sayısı on ya da daha fazla ise, herhangi bir temel problem ortaya çıkmamaktadır. Ancak bağımsız değişken başına düşen gözlem sayısının onun altına düşmesi durumunda, regresyon katsayıları pozitif ve negatif yönde yanlı tahmin edilebilmektedir.

Modellerin tamamının gözlem sayısı 466, kullanılan maksimum bağımsız değişken sayısı ise 23’tür. Bu bağlamda, hiçbir model için regresyonun yanlı tahmin edilmesi gibi

bir sorun ortaya çıkmamaktadır. Diğer bir ifadeyle gözlem sayısı analiz için yeterli düzeydedir.

3.4.3. Tersine Beyin Göçünü Etkileyen Faktörlere İlişkin LRA Sonuçları

Lojistik regresyon analizi, diğer çok değişkenli analizlerin aksine bağımsız değişkenlerin belli bazı varsayımları sağlamalarını gerektirmez. Bu yönüyle de diğer tekniklere göre daha esnek olduğu söylenebilir. Lojistik regresyonun yansız tahminler ortaya koyabilmesi için büyük örneklemelere ihtiyaç duyduğu da bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmektedir. Örneklem büyüklüğünün bağımsız değişken başına minimum 20 örnekten oluşması gerektiği vurgulanmaktadır. Bunların yanında lojistik regresyon analizi ile elde edilen tahminlerin yorumu daha kolay olmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2008: 437; Kalaycı, 2009: 273).

Lojistik regresyon analizinde amaç kategorik bağımlı değişkenin değerini tahmin etmek yani iki ya da daha fazla gruba ait üyelik derecelerini belirlemektir. Analizin amacı sınıflandırma yapmak, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmaktır. Bağımlı değişken kategorik iken bağımsız değişkenlerin üzerinde herhangi bir kısıtlama yoktur (Mertler ve Vannatta, 2002: 17).

Araştırmada geliştirilen modellere ilişkin bulgular, SPSS 20 paket programı yardımıyla elde edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle fiziksel ve fikirsel anlamda tersine beyin göçünü (Tersine beyin göçü) etkileyen değişkenleri belirlemeye yönelik model (Model 1), daha sonra ise fikirsel anlamda tersine beyin göçünü etkileyen değişkenleri belirlemeye yönelik model (model 2) incelenmiştir. Lojistik regresyon analizinde ilk incelenmesi gereken, bir model uyumu indeksi olan -2LL (-2log olabilirlik, -2log likelihood) değeridir. Olabilirlik değeri, bir modelden diğerine uyumda meydana gelen değişimler karşılaştırılarak değerlendirilmektedir. (Hair ve diğerleri, 2009: 325). İlk aşamada modele sadece sabit terim ilave edilmekte ve olabilirlik değeri hesaplanmaktadır. Daha sonra diğer bağımsız değişkenler eklenerek elde edilen olabilirlik değeri ile karşılaştırılmakta ve bu değerlerde herhangi bir azalış olmayıncaya kadar yinelemelere devam edilmektedir. Sadece sabit terimin yer aldığı bir model tek bir sınıfa ait verileri doğru sınıflandırabilmektedir.

Tablo 29: Başlangıç Model Yineleme Öyküsü (Model 1 için)

Yineleme		-2Log olabilirlik (-2LL)	Katsayı Sabit
Adım0	1	410,903	-1,373
	2	404,609	-1,655
	3	404,560	-1,683
	4	404,560	-1,683

Tablo 29 incelendiğinde sadece sabit terimli modelin -2LL değerindeki değişim görülmektedir. Dördüncü adımda bu değerde herhangi bir değişim olmadığı için iterasyon sonlandırılmıştır. Başlangıç değerine göre bir iyileşmenin olduğu ancak yine de yüksek bir -2LL değeri ile başladığını söylemek gerekmektedir. Tablo 30’da sabit terime ait bazı istatistik bilgileri verilmektedir.

Tablo 30: Başlangıç Model-Eşitlikteki Değişkenler (Model 1 için)

Model (1)	β	Std Hata	Wald	S.d.	Anlamlılık	Exp β
Adım 0 sabit	-1,683	,127	174,453	1	,000	,186

Tablo 30’da sabit terim, standart hata, sabit terimin anlamlılığını test eden Wald istatistiği ve üstel lojistik regresyon katsayısı (Exponentiated logistic coefficient) yer almaktadır. Üstel lojistik regresyon katsayısı Odds (üstünlük) oranını temsil etmektedir. Wald istatistiği değişken katsayısının sıfır olduğunu ifade eden H_0 hipotezini test etmektedir. Teste göre sabit terimin anlamlı olduğu görülmektedir. Exp(β) istatistiği ise ilgili değişken bir birim arttırıldığı zaman üstünlük oranındaki değişimi göstermektedir. Başlangıç modeli %84,3 doğru sınıflandırma oranıyla “tersine beyin göçü olasılığı” sınıfına ait verileri doğru sınıflandırmıştır. Tablo 31’de ise modelin parametrelerinin anlamlılığını test eden Omnibus testleri verilmektedir.

Tablo 31: Model Katsayılarına İlişkin Omnibus Testleri (Model 1 için)

Model (1)		Ki-Kare	S.d.	Anlamlılık
Adım 1	Adım	109,783	27	,000
	Blok	109,783	27	,000
	Model	109,783	27	,000

Ki-kare istatistiğinin anlamlılık düzeyi model, blok ve adım için ayrı ayrı hesaplanır. Model Ki-kare sadece sabit terimin yer aldığı başlangıç modeli ile amaçlanan model arasındaki farkı gösterir. Adımsal bir yöntem kullanıldığında, amaçlanan model sadece seçilmiş bağımsız değişkenleri içerirken, standart yöntem tüm bağımsız değişkenlerin yer aldığı bir model üretir. Genel olarak modele ilişkin anlamlı bir ki-kare, üretilen modelde birimlerin üyeliklerinin, sadece sabit terimin yer aldığı başlangıç modeline göre daha iyi açıklandığını gösterir. Eğer bir adımsal yöntem kullanılırsa ki-kare her adım için hesaplanır. Bu değer, modele her adımda seçilen yeni değişkenler eklendikçe, modeldeki iyileşmeyi gösterir.

Omnibus test sonuçları incelendiğinde elde edilen anlamlılık değerleri ($p < 0,05$) bağımlı ve bağımsız değişken kombinasyonları arasında anlamlı ilişkinin varlığını gösterir. Model Ki-kare istatistiğinin anlamlı olması “sadece sabit terim içeren model ile amaçlanan model arasında fark yoktur” şeklindeki H_0 hipotezinin reddedilmesi yani değişkenler arasındaki ilişkinin desteklenmesi anlamına gelmektedir. Amaçlanan modelin uyum istatistikleri de Tablo 32’de sunulmaktadır.

Tablo 32: Amaçlanan Model Özeti (Model 1 için)

Adım	-2 Log olabilirlik	Cox&Snell R^2	Nagelkerke R^2
1	294,777	,210	,362

Cox & Snell R^2 ve Nagelkerke R^2 istatistikleri ise modelin uygunluğunun değerlendirilmesinde kullanılmaktadır. Çoklu regresyon analizindeki R^2 istatistik değeriyle benzerlik göstermektedir. Cox & Snell R^2 ve Nagelkerke R^2 sırasıyla 0,210 ve 0,362 olarak hesaplanmıştır. Her bir değer bağımlı değişkenle bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini göstermektedir. Birinci istatistiğe göre %21, ikinci istatistiğe göre ise %36’lık bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür.

Lojistik regresyon modelini genel olarak test edebilmek için ise Hosmer Lemeshow G istatistiği kullanılmaktadır. Hosmer ve Lemeshow ki-kare uyum iyiliği testi olarak da anılan test, lojistik regresyon modelinin bir bütün olarak uyumunu değerlendirir. Özellikle bağımsız değişkenlerin sürekli değişkenler olduğu durumda ya da küçük örneklerle çalışıldığı durumda, geleneksel ki-kare testinden çok daha güçlüdür. Bu anlamda da

geleneksel ki-kare yöntemi ile hesaplanan Omnibus Testi'nin daha güçlü bir alternatifidir (Çokluk, 2010: 1386). Bu teste ilişkin sonucun anlamlılık düzeyinin $p>0,05$ olması model veri uyumunun yeterli düzeyde olduğu anlamını taşır.

Tablo 33: Hosmer Lemeshow Testi

Adım	Ki-Kare	S.d.	Anlamlılık
1	4,910	8	,767

Tablo 33'te test istatistiğinin anlamlı olmadığı, bir başka ifadeyle model veri uyumun oldukça iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda tahmin edilen regresyon denkleminde elde edilen hata terimlerinin yayılımlarının incelendiği Jarque-Bera testi sonuçlarına göre, tüm hata terimlerinin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (Jarque Bera= 0,32; Prob: 0,8).

Tablo 34: Tersine Beyin Göçü Olasılığını Etkileyen Faktörler

Değişken	β	S. Hata	Wald	S.d.	Exp (β)
C(1)	,190	,339	,313	1	1,209
M			7,606	2	
M(1)	-1,270**	,599	4,497	1	,281
M(2)	-,750**	,346	4,686	1	,473
ÇA			,680	4	
ÇA(1)	-,227	,545	,174	1	,797
ÇA(2)	,031	,484	,004	1	1,031
ÇA(3)	-,155	,426	,133	1	,856
ÇA(4)	-,376	,791	,226	1	,686
TY(1)	1,542**	,617	6,243	1	4,674
A			3,005	3	
A(1)	-,144	,583	,061	1	,866
A(2)	,323	,644	,252	1	1,381
A(3)	-,456	,755	,365	1	,634
LnAGS	-,473*	,249	3,611	1	,623
PB(1)	-,841**	,344	5,989	1	,431
DE(1)	1,560***	,319	23,883	1	4,760
ABNd(1)	1,505**	,620	5,899	1	4,504
ABNa(1)	,332	,419	,630	1	1,394
ABNe(1)	-,136	,382	,128	1	,872
ABNi(1)	-,163	,415	,155	1	,849
ABNk(1)	-,240	,395	,369	1	,787
ABNep(1)	-,661	,474	1,940	1	,516
ABKge(1)	,549	,418	1,724	1	1,732
ABKb(1)	,387	,415	,870	1	1,473
ABKm(1)	1,359***	,506	7,207	1	3,894
ABKi(1)	,937*	,550	2,902	1	2,553
ABKg(1)	-,531	,422	1583	1	,588
ABKd(1)	-,155	,600	,067	1	,856
LnY	0,183	1,232	,022	1	1,201
Anlamlılık düzeyi: ***=%1; **=%5; *=%10					

Son olarak regresyon denklemlerinin oluşturulabilmesi için modelde kullanılan değişkenler, katsayılar ve anlamlılık değerlerinin incelenmesi gerekmektedir. Tablo 34 bu istatistikler hakkında bilgiler sunmaktadır.

Tersine beyin göçü olasılığını etkileyen değişkenleri belirlemeye yönelik kurulan modelde (Model 1), 0,10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olan bağımsız değişken katsayıları -1,270(M(1)), -0,750(M(2)), 1,542(TY(1)), -0,473(LnAGS), -0,841(PB(1)), 1,560(DE(1)), 1,505(ABNd(1)), 1,359(ABKm(1)) ve 0,937(ABKi(1)) olarak hesaplanmıştır. İlgili değişkenlerin Wald istatistiklerine ve anlamlılık düzeylerine bakıldığında tamamının 0,10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Wald istatistiği modelin anlamlılığını test eden bir istatistiktir ve her bir değişkenin modele katkısını ifade eder.

Tabachnick ve Fidell (2008) bu istatistiğin yorumlanırken anlamlılık düzeyinin biraz daha esnek tutulması gerektiğini belirtmektedirler.

$$Wald = \beta/sh^2 \quad (9)$$

Tablo 34'deki bilgilere göre tahmin edilen lojistik regresyon modeli ve istatistiksel olarak anlamlı değişkenlerin tersine beyin göçünü etkileme olasılığı (P) eşitlik (11) ve (12) şeklinde yazılabilir.

$$TBG = -1,270 M(1) - 0,750 M(2) + 1,542 TY(1) - 0,473 LnAGS - 0,841 PB(1) + 1,560 DE(1) + 1,505 ABNd(1) + 1,359 ABKm(1) + 0,937 ABKi(1) \quad (10)$$

$$P(Y = 1) = \frac{e^{-1,270 M(1) - 0,750 M(2) + 1,542 TY(1) - 0,473 LnAGS - 0,841 PB(1) + 1,560 DE(1) + 1,505 ABNd(1) + 1,359 ABKm(1) + 0,937 ABKi(1)}}{1 + e^{-1,270 M(1) - 0,750 M(2) + 1,542 TY(1) - 0,473 LnAGS - 0,841 PB(1) + 1,560 DE(1) + 1,505 ABNd(1) + 1,359 ABKm(1) + 0,937 ABKi(1)}} \quad (11)$$

Model 1 kapsamında elde edilen bulgulara göre, tersine beyin göçü olasılığını etkileyen değişkenlerden anavatana faydalı olma isteği (aidiyet hissi), ve anavatanla bağlantı kanalı olarak mesleki örgütler p<0,01 medeni durum, Türkiye'de daha önce yaşamış olma, alanıyla ilgili uluslararası bağlantıların olması ve Almanya'da bulunma nedeni olarak doğum p<0,05 düzeyinde anlamlıyken, Almanya'da geçirilen süre ve anavatanla bağlantı kanalı olarak iş ortaklıkları ise p<0,1 düzeyinde anlamlıdır.

Daha önce Türkiye'de yaşamış olma tersine beyin göçü olasılığını pozitif etkilemektedir. Daha önce Türkiye'de yaşamış olma, tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık

%367,4 oranında artırmaktadır. Kategorik bir değişken olan medeni durumun da tersine beyin göçü olasılığı üzerinde genel olarak etkisi söz konusudur. Yabancı uyruklu birisiyle evli olma (Türk ve/veya Türk kökenli birisiyle evli olanlara göre) tersine beyin göçü olasılığını negatif etkilemektedir. Yabancı uyruklu birisiyle evli olma (Türk ve/veya Türk kökenli birisiyle evli olanlara göre), tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık %71,9 oranında azaltmaktadır. Medeni durum olarak bekâr olma (Türk ve/veya Türk kökenli birisiyle evli olanlara göre) tersine beyin göçü olasılığını negatif etkilemektedir. Medeni durum olarak bekâr olma (Türk ve/veya Türk kökenli birisiyle evli olanlara göre), tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık %52,7 oranında azaltmaktadır. Almanya’da geçirilen süre tersine beyin göçü olasılığını negatif etkilemektedir. Almanya’da geçirilen süre, tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık %37,7 oranında azaltmaktadır. Alanıyla ilgili uluslararası bağlantıların olması tersine beyin göçü olasılığını negatif etkilemektedir. Alanıyla ilgili uluslararası bağlantıların olması, tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık %56,9 oranında azaltmaktadır. Anavatana faydalı olma hissi (aidiyet hissi) tersine beyin göçü olasılığını pozitif etkilemektedir. Anavatana faydalı olma hissi (aidiyet hissi), tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık %376 oranında artırmaktadır. Almanya’da bulunma nedeni olarak doğum tersine beyin göçü olasılığını pozitif etkilemektedir. Almanya’da bulunma nedeni olarak doğum, tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık %350,4 oranında artırmaktadır. Anavatanla bağlantı kanalı olarak mesleki örgütler tersine beyin göçü olasılığını pozitif etkilemektedir. Anavatanla bağlantı kanalı olarak mesleki örgütler, tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık %289,4 oranında artırmaktadır. Anavatanla bağlantı kanalı olarak iş ortaklıkları tersine beyin göçü olasılığını pozitif etkilemektedir. Anavatanla bağlantı kanalı olarak iş ortaklıkları, tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık %155,3 oranında artırmaktadır.

Diasporadaki bilim insanlarının yaşı, cinsiyeti, akademik durumu, Almanya’da bulunma nedeni olarak akademik etkenler, eğitim olanakları, iş olanakları, kişisel nedenler, ve ekonomik-politik nedenler, anavatanla bağlantı kanalı olarak düzensiz bilgi transferi, bilimsel etkinliklere katılım, geçici durumlar ve diaspora kanalı ile tersine beyin göçü olasılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla Model 1 kapsamında H₅, H₈, H₁₅, H₁₉ ve H₂₅ hipotezleri reddedilirken; H₂, H₇, H₁₃, H₁₇, H₂₁ ve H₂₃ hipotezleri reddedilememektedir.

3.4.4. Fikirsel Anlamda Tersine Beyin Göçünü Etkileyen Faktörlere İlişkin LRA Sonuçları

Fikirsel anlamda tersine beyin göçünü etkileyen değişkenlerin test edildiği model 2’de de ilk aşamada modele sadece sabit terim ilave edilip, olabilirlik değeri hesaplanmıştır. Daha sonra diğer bağımsız değişkenler eklenerek elde edilen olabilirlik değeri ile karşılaştırılmakta ve bu değerlerde herhangi bir azalış olmayıncaya kadar yinelemelere devam edilmektedir. Sadece sabit terimin yer aldığı bir model tek bir sınıfa ait verileri doğru sınıflandırabilmektedir.

Tablo 35: Başlangıç Model Yineleme Öyküsü (Model 2 için)

Yineleme		-2Log olabilirlik (-2LL)	Katsayı Sabit
Adım0	1	619,810	,472
	2	619,801	,481
	3	619,801	,481

Tablo 35 incelendiğinde sadece sabit terimli modelin -2LL değerindeki değişim görülmektedir. Üçüncü adımda bu değerde herhangi bir değişim olmadığı için iterasyon sonlandırılmıştır. Başlangıç değerine göre bir iyileşmenin olduğu ancak yine de yüksek bir -2LL değeri ile başladığını söylemek gerekmektedir. Tablo 36’da sabit terime ait bazı istatistik bilgileri verilmektedir.

Tablo 36: Başlangıç Model-Eşitlikteki Değişkenler (Model 2 için)

Model (2)	β	Std Hata	Wald	S.d.	Anlamlılık	Exp β
Adım 0 sabit	,481	,095	25,470	1	,000	1,618

Tablo 36’da sabit terim, standart hata, sabit terimin anlamlılığını test eden Wald istatistiği ve üstel lojistik regresyon katsayısı (Exponentiated logistic coefficient) yer almaktadır. Başlangıç modeli %61,8 doğru sınıflandırma oranıyla “fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığı” sınıfına ait verileri doğru sınıflandırmıştır. Tablo 37’de ise modelin parametrelerinin anlamlılığını test eden Omnibus testleri verilmektedir.

Tablo 37: Model Katsayılarına İlişkin Omnibus Testleri (Model 2 için)

Model (2)		Ki-Kare	S.d.	Anlamlılık
Adım 1	Adım	162,016	23	,000
	Blok	162,016	23	,000
	Model	162,016	23	,000

Omnibus test sonuçları incelendiğinde elde edilen anlamlılık değerleri ($p < 0,05$) bağımlı ve bağımsız değişken kombinasyonları arasında anlamlı ilişkinin varlığını gösterir. Model Ki-kare istatistiğinin anlamlı olması “sadece sabit terim içeren model ile amaçlanan model arasında fark yoktur” şeklindeki H_0 hipotezinin reddedilmesi yani değişkenler arasındaki ilişkinin desteklenmesi anlamına gelmektedir. Amaçlanan modelin uyum istatistikleri de Tablo 38’de sunulmaktadır.

Tablo 38: Amaçlanan Model Özeti (Model 2 için)

Adım	-2 Log olabilirlik	Cox&Snell R^2	Nagelkerke R^2
1	457,785	,294	,399

Cox & Snell R^2 ve Nagelkerke R^2 sırasıyla 0,294 ve 0,399 olarak hesaplanmıştır. Her bir değer bağımlı değişkenle bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin derecesini göstermektedir. Birinci istatistiğe göre %29, ikinci istatistiğe göre ise %40’lık bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu istatistiklere benzer başka istatistikler de bulunmakla birlikte, çalışma bu iki istatistikle sınırlı tutulmuştur.

Tablo 39: Hosmer Lemeshow Testi

Adım	Ki-Kare	S.d.	Anlamlılık
1	5,489	8	,704

Tablo 39’da test istatistiğinin anlamlı olmadığı, bir başka ifadeyle model veri uyumun oldukça iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir önceki modelle benzer şekilde tahmin edilen regresyon denkleminde elde edilen hata terimlerinin yayılımlarının incelendiği Jarque-Bera testi sonuçlarına göre, tüm hata terimlerinin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (Jarque Bera= 1,06; Prob: 0,58).

Model 2’de de model 1 de olduğu gibi son olarak regresyon denklemlerinin oluşturulabilmesi için modelde kullanılan değişkenler, katsayılar ve anlamlılık değerlerinin incelenmesi gerekmektedir. Tablo 39 bu istatistikler hakkında bilgiler sunmaktadır.

Fikirsal anlamda tersine beyin göçü olasılığını etkileyen değişkenleri belirlemeye yönelik kurulan modelde (Model 2), 0,10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olan bağımsız değişken katsayıları $-1,455(\text{LnY})$, $-0,599(\text{M}(1))$, $2,627(\text{DE}(1))$, $0,665(\text{ABKge}(1))$, $0,800(\text{ABKm}(1))$ ve $0,894(\text{ABKi}(1))$ olarak hesaplanmıştır. İlgili değişkenlerin Wald istatistiklerine ve anlamlılık düzeylerine bakıldığında tamamının 0,10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 40’deki bilgilere göre tahmin edilen lojistik regresyon modeli ve istatistiksel olarak anlamlı değişkenlerin fikirsal anlamda tersine beyin göçünü etkileme olasılığı (P) eşitlik (12) ve (13) şeklinde yazılabilir.

$$FTBG = -1,455Y - 0,599M(1) + 2,627DE(1) + 0,665ABKge(1) + 0,800ABKm(1) + 0,894ABKi(1) \quad (12)$$

$$P(Y = 1) = \frac{e^{-1,455Y - 0,599M(1) + 2,627DE(1) + 0,665ABKge(1) + 0,800ABKm(1) + 0,894ABKi(1)}}{1 + e^{-1,455Y - 0,599M(1) + 2,627DE(1) + 0,665ABKge(1) + 0,800ABKm(1) + 0,894ABKi(1)}} \quad (13)$$

Tablo 40: Fikirselsel Anlamda Tersine Beyin Göçü Olasılığını Etkileyen Faktörler

Değişken	β	S. Hata	Wald	S.d.	Exp (β)
LnY	-1,455**	,663	4,815	1	,233
C(1)	-,244	,254	,927	1	,783
M			3,008	2	
M(1)	-,599*	,348	2,963	1	,549
M(2)	-,255	,286	,797	1	,775
ÇA			3,784	4	
ÇA(1)	,125	,370	,114	1	1,133
ÇA(2)	-,011	,367	,001	1	,989
ÇA(3)	,346	,335	1,071	1	1,414
ÇA(4)	-,484	,517	,878	1	,616
TY(1)	-,267	,394	,462	1	,765
PB(1)	-,013	,251	,003	1	,987
DE(1)	2,657***	,349	56,811	1	13,832
ABNd(1)	-,311	,384	,656	1	,732
ABNa(1)	,429	,300	2,049	1	1,536
ABNe(1)	,082	,302	,075	1	1,086
ABNi(1)	-,389	,320	1,481	1	,678
ABNk(1)	-,002	,266	,000	1	1,002
ABNep(1)	-,512	,314	2,659	1	,599
ABKge(1)	,665**	,343	3,748	1	1,944
ABKb(1)	,463	,388	1,427	1	1,589
ABKm(1)	,800*	,473	2,861	1	2,226
ABKi(1)	,894*	,524	2,911	1	2,444
ABKg(1)	,276	,304	,821	1	1,317
ABKd(1)	,763	,620	1,515	1	2,145

Anlamlılık düzeyi: ***=%1; **=%5; *=%10

Model 2 kapsamında elde edilen bulgulara göre, fikirselsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını etkileyen değişkenlerden anavatana faydalı olma isteği (aidiyet hissi) $p<0,01$, diasporadaki bilim insanlarının yaşı $p<0,05$, anavatanla bağlantı kanalı olarak mesleki örgütler, medeni durum, anavatanla bağlantı kanalı olarak düzensiz bilgi transferi ve anavatanla bağlantı kanalı olarak iş ortaklıkları ise $p<0,1$ düzeyinde anlamlıdır.

Anavatana faydalı olma isteği (aidiyet hissi) fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını pozitif etkilemektedir. Anavatana faydalı olma isteği (aidiyet hissi), fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık %1283,2 oranında artırmaktadır. Kategorik bir değişken olan medeni durumun fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığı üzerinde genel olarak bir etkisi söz konusu değildir. Ancak Yabancı uyruklu birisiyle evli olma (Türk ve/veya Türk kökenli birisiyle evli olanlara göre) fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını negatif etkilemektedir. Yabancı uyruklu birisiyle evli olma (Türk ve/veya Türk kökenli birisiyle evli olanlara göre), fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık %45,1 oranında azaltmaktadır. Diasporadaki bilim insanlarının yaşı fikirsel anlamda beyin göçü olasılığını negatif etkilemektedir. Diasporadaki bilim insanlarının yaşı, fikirsel anlamda beyin göçü olasılığını yaklaşık %76,7 oranında azaltmaktadır. Almanya'da bulunma nedeni olarak ekonomik ve politik nedenler fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını negatif etkilemektedir. Anavatanla bağlantı kanalı olarak mesleki örgütler fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını pozitif etkilemektedir. Anavatanla bağlantı kanalı olarak mesleki örgütler, fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık %122,6 oranında artırmaktadır. Anavatanla bağlantı kanalı olarak iş ortaklıkları fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını pozitif etkilemektedir. Anavatanla bağlantı kanalı olarak iş ortaklıkları, fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık %144,4 oranında artırmaktadır. Anavatanla bağlantı kanalı olarak düzensiz bilgi transferi fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını pozitif etkilemektedir. Anavatanla bağlantı kanalı olarak düzensiz bilgi transferi, fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını yaklaşık %94,4 oranında artırmaktadır.

Diasporadaki bilim insanlarının cinsiyeti, çalışma alanları, daha önce Türkiye'de yaşamış olma, alanıyla ilgili uluslararası bağlantılar, medeni durum ve Türk ve/veya Türk kökenli ile evlilere kıyasla bekarların fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılıkları, Almanya'da bulunma nedeni olarak Almanya'da doğma, akademik etkenler, eğitim olanakları, iş olanakları ve kişisel nedenler, anavatanla bağlantı kanalı olarak bilimsel etkinliklere katılım, geçici durumlar ve diaspora kanalı ile tersine beyin göçü olasılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla Model 2 kapsamında H_9 ve H_{16} hipotezleri reddedilirken; H_1 , H_6 , H_{11} , H_{12} , H_{22} , H_{24} ve H_{26} hipotezleri reddedilememektedir.

3.4.5. Akademik Verimliliği Etkileyen Faktörlere İlişkin EKK Sonuçları

Değişkenler arası ilişkilerin test edilmesinde doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Regresyon analizi, bağımlı değişkenin bir veya birden fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkinin matematiksel bir eşitlik ile açıklanma yöntemidir (Büyüköztürk, 2011: 91). Regresyon tek değişkenli ve çok değişkenli olmak üzere ikiye ayrılır. Tek değişkenli regresyon analizi bir bağımlı değişken ile bir bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi incelerken, çoklu regresyon analizi ise içinde bir adet bağımlı değişken ve birden fazla bağımsız değişkenin bulunduğu regresyon modelini ifade etmektedir. Bu bağlamda araştırmada son olarak diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik kurulan model 3 incelenmiştir. Model 3'te, değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya konulması amacıyla "Çoklu Regresyon Analizi" kullanılmıştır.

Model 3'teki çoklu regresyon modelinde bağımlı değişken olarak diasporadaki bilim insanlarının üst düzey dergilerdeki yıllık ortalama yayın sayısı ile temsil edilen akademik verimlilikleri alınmıştır. Yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, çalışma alanı, daha önce Türkiye'de yaşama, akademik durum, Almanya'da geçirilen süre, alanıyla ilgili uluslararası bağlantı, Almanya'da bulunma nedeni olarak doğum, Almanya'da bulunma nedeni olarak akademik etkenler, Almanya'da bulunma nedeni olarak eğitim olanakları, Almanya'da bulunma nedeni olarak iş olanakları, Almanya'da bulunma nedeni olarak kişisel nedenler, Almanya'da bulunma nedeni olarak ekonomik ve politik nedenler, anavatanla bağlantı kanalı olarak düzensiz bilgi transferi, anavatanla bağlantı kanalı olarak bilimsel etkinlikler (editörlük, hakemlik vb.), anavatanla bağlantı kanalı olarak mesleki örgütler, anavatanla bağlantı kanalı olarak iş ortaklıkları, anavatanla bağlantı kanalı olarak geçici durumlar, anavatanla bağlantı kanalı olarak diaspora, anavatana faydalı olma isteği (aidiyet hissi) ve fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığı da bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir.

Tablo 41: Model Özeti

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	ΔR ²	Standart Hata
3	,592	,351	,317	,351	1,463

Buna göre Tablo 41’de bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken olan akademik verimlilik (YY5) arasındaki korelasyonun 0,592 determinasyon katsayısı ise $R^2=0.351$ olduğu görülmektedir. Korelasyon katsayısı $R=0,592$ bağımsız değişkenler ve akademik verimlilik arasında orta düzeyde pozitif yönde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Determinasyon katsayısı $R^2=0.351$ ise bağımlı değişkenlerin, akademik verimlilikteki artışın %35,1’ini açıkladığını göstermektedir. Geri kalan kısım ise başka faktörler tarafından açıklanmaktadır. Ayrıca tahmin edilen regresyon denkleminde elde edilen hata terimlerinin yayılımlarının incelendiği Jarque-Bera testi sonuçlarına göre, tüm hata terimlerinin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (Jarque Bera= 1,75; Prob: 0,41).

Regresyonun hata terimi ile ilgili temel varsayımlardan birisi de sabit varyans varsayımdır. Sabit varyans varsayımının geçerli olmaması durumu değişen varyans olarak adlandırılır. Sabit varyans varsayımı,

$$\text{Var}(\varepsilon_i) = E[\varepsilon_i - E(\varepsilon_i)]^2 = E(\varepsilon_i^2) = \sigma^2 \quad (14)$$

olarak ifade edilebilir. Burada söz konusu olan her bir gözlemin varyansının değişmemesidir (Güriş ve Çağlayan, 2011: 256).

Model 3’te oluşturulan denkleme ilişkin hata terimlerinin varyansının bütün örneklem için sabit olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla yapılan White değişen varyans testi sonuçlarına göre, tahmin edilen modelde değişen varyans sorunu olmadığı başka bir ifadeyle hata teriminin varyansının tüm gözlemler için aynı olduğunu ortaya konulmuştur.

Ekonometri literatüründe, modellerde kullanılan bağımsız değişkenlere ilişkin en önemli konulardan birisi de içsellik problemidir. İçsellik problemi gözlenebilen değişkenler ile gözlenemeyen faktörler arasında bir ilişki olduğu zaman ortaya çıkar. Ölçüm hatası, otomatik bağıntı hatalı otoregrasyon, eşanlılık ve dahil edilmemiş değişken içsellik sorununun doğmasına neden olmaktadır (Terza ve diğerleri, 2008: 531). Bu nedenle literatürde modellerde kullanılan bağımsız değişkenlerin dışsal olması tercih edilmektedir (Hilbe, 2011: 416).

Tablo 42: FTBG Değişkeninin İçsellik Testi

İçsellik Testi	İstatistik	Prob Değeri
Wu Hausman F Testi	F (1,453)= 0,925515	0.3297
Durbin-Wu-Hausman χ^2 Testi	χ^2 (1)= 0,950133	0.3365

Modelde içsellik varsayımı Hausman spesifikasyon testiyle belirlenir (Wu-Hausman ve Durbin-Wu-Hausman veya DWH). Testler sonucuda değişkenin dışsal olduğunu belirten H_0 hipotezinin reddedilmesi modelde içsellik sorunun var olduğunu göstermektedir. Bu noktadan hareketle Model 3 için FTBG değişkeninin içsel olup olmadığını araştırmak amacıyla Wu-Hausman F ve Durbin-Wu-Hausman χ^2 testi yapılmış ve sonuçları Tablo 42’de gösterilmiştir. Buna göre, FTBG değişkenin dışsal olduğunu söyleyen sıfır hipotezi reddedilememiş ve değişkenin dışsal olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 43: Varyans Analizi Tablosu

Model	Kareler Toplamı	S.d.	Ortalamalar Karesi	F	Anlamlılık(p)
Regresyon	511,688	23	22,247	10,386	,000
Artıklar	946,757	442	2,142		
Toplam	1458,445	465			

Çoklu regresyon analizlerinin anlamlılığı varyans analizi (ANOVA) ile test edilmektedir. Tablo 43’te varyans analizi tablosu özeti yukarıdaki gibi verilmiştir. Varyans analizi ile katsayıların sıfırdan fark olup olmadığı ile ilgili hipotez test edilmeye çalışılacaktır.

$$H_0 = \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_k = 0 \quad (15)$$

$$H_1 = \beta_j \neq 0 \text{ (En az bir tanesi sıfırdan farklı)} \quad (16)$$

F=10,386 ve p= 0,00 değerine göre H_0 sıfır hipotezi reddedilmiştir. Bu durumda 0,05 anlamlılık düzeyinde H_1 hipotezi kabul edilir. Buna göre diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri ile modeldeki bağımsız değişkenler arasında bir ilişki olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 43'te diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini etkileyen faktörler üzerine gerçekleştirilen çoklu regresyon analizinin sonuçları yer almaktadır. Analiz sonuçlarına göre, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliğini etkileyen değişkenleri belirlemeye yönelik kurulan modelde (Model 3), 0,10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olan bağımsız değişken katsayıları -0,316 (C), -0,231 (M), 0,296 (ED), -0,161 (ÇA), 0,029 (LnAGS), 0,589 (PB), 0,309 (FTBG), 0,335 (ABNa), 0,354 (ABNe), 0,352 (ABKge) ve 0,514 (ABKb) olarak hesaplanmıştır. İlgili değişkenlerin anlamlılık düzeylerine bakıldığında tamamının %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 44'teki bilgilere göre tahmin edilen regresyon modeli eşitlik (17) şeklinde yazılabilir.

$$\begin{aligned} YYS = & -0,316 C - 0,231 M + 0,296 ED - 161 \text{ ÇA} + 0,029 \text{ LnAGS} + \\ & 0,589 PB + 0,309 FTBG + 0,335 ABNa + 0,354 ABNe + \\ & 0,352 ABKge + 0,514 ABKb + \epsilon_i \end{aligned} \quad (17)$$

Tablo 44: Akademik Verimliliği Etkileyen Faktörlere İlişkin Çoklu Regresyon Analizi

Model	B	S. Hata	Exp (β)	t
Sabit	,117	,582		,201
LnY	-,017	,016	,089	1,079
C	-,316**	,150	-,088	-2,111
M	-,231***	,083	-,113	-2,770
ED	,296***	,112	,144	2,645
ÇA	-,161***	,056	-,119	-2,908
TY	,283	,249	,072	1,136
A	,004	,110	,002	,041
LnAGS	,029**	,012	,241	2,433
PB	,589***	,151	,166	3,907
FTBG	,309*	,164	,085	1,880
DE	-,191	,166	-,051	-1,148
ABNd	,086	,265	,023	,326
ABNa	,335*	,188	,094	1,781
ABNe	,354*	,176	,097	2,013
ABNi	-,243	,190	-,063	-1,278
ABNk	-,193	,169	-,053	-1,138
ABNep	-,280	,188	-,067	-1,492
ABKge	,352*	,198	,083	1,774
ABKb	,514**	,211	,111	2,441
ABKm	,155	,262	,024	,593
ABKi	,175	,284	,025	,616
ABKg	,057	,185	,013	,308
ABKd	-,386	,293	-,054	-1,317

Anlamlılık düzeyi: ***=%1; **=%5; *=%10

Model 3 kapsamında elde edilen bulgulara göre, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini etkileyen değişkenlerden medeni durum, eğitim durumu, çalışma alanı ve alanıyla ilgili uluslararası bağlantılar 0,01, diasporadaki bilim insanlarının cinsiyeti, Almanya’da geçirilen süre, Almanya’da bulunma nedeni olarak eğitim olanakları ve anavatanla bağlantı kanalı olarak bilimsel etkinliklere katılım 0,05 anavatanla bağlantı kanalı olarak düzensiz bilgi transferi, Almanya’da bulunma nedeni olarak akademik etkenler ve fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığı ise 0,1 düzeyinde anlamlıdır.

Diasporadaki bilim insanlarının eğitim durumları diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliğini pozitif etkilemektedir. Bilim insanlarının eğitim durumları, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini yaklaşık %14,4 oranında artırmaktadır. Diasporadaki bilim insanlarının medeni durumları diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliğini negatif etkilemektedir. Bilim insanlarının medeni durumu, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini yaklaşık %11,3 oranında azaltmaktadır. Benzer şekilde, bilim insanlarının cinsiyeti, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini yaklaşık %8,8 oranında azaltmaktadır. Bilim insanlarının çalışma alanı, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini yaklaşık %11,9 oranında azaltmaktadır. Almanya'da geçirilen süre ise, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini yaklaşık %24,1 oranında artırmaktadır. Aynı şekilde, alanlarıyla ilgili uluslararası bağlantılar, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini yaklaşık %16,6 oranında artırmaktadır. Fikirsal anlamda tersine beyin göçü olasılığı da, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini yaklaşık %8,5 oranında artırmaktadır. Eğitim olanakları nedeniyle Almanya'da bulunma, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini yaklaşık %9,4 oranında artırırken, akademik etkenlerden dolayı Almanya'da bulunma, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini yaklaşık %9,7 oranında artırmaktadır. Anavatanla bağlantı kanalı olarak düzensiz bilgi transferi, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini yaklaşık %8,3 oranında artırmaktadır. Anavatanla bağlantı kanalı olarak bilimsel etkinliklere katılım, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini yaklaşık %11,1 oranında artırmaktadır.

Diasporadaki bilim insanlarının yaşı, daha önce Türkiye'de yaşamış olma, anavatanına faydalı olma isteği (aidiyet hissi), akademik durumu, Almanya'da bulunma nedeni olarak Almanya'da doğma, Almanya'da bulunma nedeni olarak iş olanakları, kişisel nedenler ve ekonomik ve politik nedenler, anavatanla bağlantı kanalı olarak mesleki örgütler, iş ortaklıkları, geçici durumlar ve diaspora kanalı ile diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla Model 3 kapsamında H_4 hipotezi reddedilirken; H_3 , H_{10} , H_{14} , H_{18} ve H_{20} hipotezleri reddedilememektedir.

Diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerinin medeni durum (M), eğitim durumu (ED) ve çalışma alanı (ÇA) değişkenlerine göre ortalama boyut puanlarında bir farklılık olup olmadığının ölçülmesi için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testinin uygulanması gerekmektedir.

Model 3'te istatistiksel olarak anlamlı olan ve üç kategoriye sahip olan medeni durum (M) ile daha fazla kategoriye sahip olan eğitim durumu (ED) ve çalışma alanı (ÇA) değişkenlerine ilişkin tek yönlü varyans analizine (ANOVA) ilişkin hipotezler ise şu şekildedir:

- H_{e0} : Eğitim durumuna göre diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri ortalama puanları arasında fark yoktur.
- H_{e1} : Eğitim durumuna göre diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri ortalama puanları arasında fark vardır.
- H_{m0} : Medeni durumuna göre diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri ortalama puanları arasında fark yoktur.
- H_{m1} : Medeni durumuna göre diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri ortalama puanları arasında fark vardır.
- $H_{ç0}$: Çalışma alanına göre diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri ortalama puanları arasında fark yoktur.
- $H_{ç1}$: Çalışma alanına göre diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri ortalama puanları arasında fark vardır.

Tablo 45: Medeni Durum, Eğitim Durumu ve Çalışma Alanı Hipotezleri İçin
Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Değişken Adı	Medeni Durum	Gözlem Sayısı	Ortalama	S. hata	F değeri
Medeni Durum	Türk veya Türk Kökenli ile Evli	146	1,778	1,873	17,938
	Yabancı Uyruklu ile Evli	102	2,045	2,307	
	Bekâr	218	0,956	1,189	
Levene İstatistiği		Anlamlılık			
21,507		0,000			
Games-Howell Sonuçları					
Medeni Durum			Ortalama Fark	S. Hata	
Türk veya Türk Kökenli ile Evli	Yabancı Uyruklu ile Evli		-0,266	0,276	
	Bekar		0,821*	0,174	
Yabancı Uyruklu ile Evli	Türk veya Türk Kökenli ile Evli		0,266	0,276	
	Bekar		1,088*	0,174	
Bekar	Türk veya Türk Kökenli ile Evli		-0,821*	0,276	
	Yabancı Uyruklu ile Evli		1,088*	0,174	
Değişken Adı	Eğitim Durumu	Gözlem Sayısı	Ortalama	S. Hata	F değeri
Eğitim Durumu	Yüksek Lisans	205	0,880	0,081	38,511
	Doktora	113	1,237	0,127	
	Post Doktora	148	2,409	0,187	
Levene İstatistiği		Anlamlılık			
28,584		0,000			
Eğitim Durumu			Ortalama Fark	S. hata	
Yüksek Lisans	Doktora		-0,357*	0,151	
	Post Doktora		-1,529*	0,204	
Doktora	Yüksek Lisans		0,357*	0,151	
	Post Doktora		-1,172*	0,226	
Post Doktora	Yüksek Lisans		1,529*	0,204	
	Doktora		1,172*	0,226	

Tablo 45: (Devam)

Değişken Adı	Çalışma Alanı	Gözlem Sayısı	Ortalama	S. hata	F değeri
Çalışma Alanı	Mühendislik	113	1,755	0,178	3,118
	Sağlık B.	88	1,689	0,201	
	Sosyal B.	103	1,132	0,127	
	Fen B.	136	1,331	0,150	
Levene İstatistiği		Anlamlılık			
1,707		0,165			
LSD Sonuçları					
Çalışma Alanı			Ortalama Fark	S. hata	
Mühendislik	Sağlık B.		0,065	0,250	
	Sosyal B.		0,598*	0,221	
	Fen B.		0,423	0,223	
Sağlık B.	Mühendislik		-0,065	0,250	
	Sosyal B.		0,551*	0,232	
	Fen B.		0,357	0,240	
Sosyal B.	Mühendislik		-0,598*	0,221	
	Sağlık B.		-0,551*	0,232	
	Fen B.		-0,181	0,212	
Fen B.	Mühendislik		-0,423	0,223	
	Sağlık B.		-0,357	0,240	
	Sosyal B.		0,181	0,212	

Anlamlılık düzeyi: *=0,05

Yapılan tek yönlü varyans analizi testi sonucunda Anlamlılık Düzeyi (P) < Tablo Değeri (α) = 0,05 tablo değerinden küçük ise H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Yani değişkenlerin ortalama puanları arasında fark vardır sonucuna ulaşılmıştır. Aksi halde Anlamlılık Düzeyi (P) > Tablo Değeri (α) = 0,05 tablo değerinden büyük ise H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Yani değişkenlerin ortalama puanları arasında fark yoktur sonucuna ulaşılmıştır. Eğer H_1 hipotezi kabul edilir ve anlamlı farklılık vardır sonucuna ulaşılar ise hangi gruplar arasında fark olduğunu tespit etmek için Çoklu Karşılaştırma testi yapılmalıdır.

Çalışmada test edilecek olan hipotezler için kullanılan bağımlı değişken “Diasporadaki Bilim İnsanlarının Akademik Verimliliği” değişkeninin parametrik ya da parametrik olmayan hipotez testleri ile test edilebilmesine karar verebilmesi için bu

değişkenin normal dağılıma sahip bir yığından gelip gelmediğinin tespit edilmesi gerekmektedir.

Medeni durumla ilgili hipotez test edildiğinde elde edilen F – istatistiği 17,938 olup anlamlılık düzeyi $(P) = 0,000 < \alpha = 0,05$ olduğu için $\alpha = 0,05$ anlamlılık düzeyinde H_{m0} : “Medeni duruma göre diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri ortalama puanları arasında fark yoktur” şeklindeki yokluk hipotezi reddedilmektedir. Eğitim durumu ilgili hipotezin test edildiğinde elde edilen F – istatistiği 38,511 olup anlamlılık düzeyi $(P) = 0,000 < \alpha = 0,05$ olduğu için $\alpha = 0,05$ anlamlılık düzeyinde H_{e0} : “Eğitim durumuna göre diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri ortalama puanları arasında fark yoktur” şeklindeki yokluk hipotezi reddedilmektedir. Benzer şekilde, çalışma alanıyla ilgili hipotez test edildiğinde elde edilen F – istatistiği 3,120 olup anlamlılık düzeyi $(P) = 0,026 < \alpha = 0,05$ olduğu için $\alpha = 0,05$ anlamlılık düzeyinde $H_{ç0}$: “Çalışma alanına göre diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri ortalama puanları arasında fark yoktur” şeklindeki yokluk hipotezi reddedilmektedir.

Hipotezler sonucunda, Diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri üzerinde medeni durum, eğitim durumu ve çalışma alanları değişkenlerin gruplarının etkisi olmaktadır. Değişkenlerin grupları düzeyindeki bu farklılığın kaynağının tespit edilebilmesi için öncelikle gruplar için varyansların homojen olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla Levene testi kullanılmaktadır. Tablo 45’teki Levene test sonuçlarına göre, 0,05 anlamlılık düzeyinde medeni durum ve eğitim durumu grupları için varyansların homojen olmadığı tespit edilirken, çalışma alanları grupları için varyansların homejen olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle medeni durum ve eğitim durumu grupları için farklılığın tespitinde Games-Howell testi, çalışma alanı grupları için farklılığın tespitinde ise LSD testi kullanılmıştır.

Tablo 45’teki sonuçlar incelendiğinde, 0,05 anlamlılık düzeyinde Türk veya Türk kökenli kişiler ile evli olan bilim insanlarının bekâr bilim insanlarına göre akademik verimliliklerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde, yabancı uyruklu kişiler ile evli olan diasporadaki bilim insanlarının da bekâr bilim insanlarına göre akademik verimliliklerinin daha yüksek olduğu buna karşın, Türk veya Türk kökenli kişilerle evli olan bilim insanlarıyla yabancı uyruklu kişilerle evli olan bilim insanları arasında

akademik verimlilik açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığı söylenebilmektedir.

Tablo 45'teki bir başka değişken olan eğitim durumunun gruplarına bakıldığında, diasporadaki yüksek lisans derecesine sahip bilim insanlarının hem doktora derecesine sahip bilim insanlarından hem de post doktora derecesine sahip bilim insanlarından daha düşük akademik verimliliğe sahip oldukları görülmektedir. Benzer şekilde, doktora derecesine sahip bilim insanları da post doktora derecesine sahip bilim insanlarına göre daha düşük akademik verimliliğe sahiptirler. Bir başka ifadeyle, diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri sahip oldukları eğitim dereceleriyle doğru yönlü bir ilişkiye sahiptir.

Son olarak çalışma alanı gruplarındaki farklılıkların diasporadaki bilim insanlarının akademik verimlilikleri üzerine yansımalarına bakıldığında, mühendislik alanında çalışmalarını sürdüren bilim insanlarının sosyal bilimlerdeki bilim insanlarına göre akademik anlamda daha verimli oldukları, sağlık ve fen bilimlerindeki bilim insanlarıyla ise akademik verimlilik açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farka sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Benzer şekilde, sağlık bilimleri alanında çalışmalarını sürdüren bilim insanlarının da sosyaldeki bilim insanlarına göre daha akademik anlamda daha verimli oldukları, mühendislik ve fen bilimlerindeki bilim insanlarıyla ise akademik verimlilik açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farka sahip olmadıkları söylenebilmektedir. Akademik çalışmalarını fen bilimlerinde sürdüren diasporadaki bilim insanlarının ise, akademik verimlilik açısından diğer çalışma alanlarındaki bilim insanlarıyla istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığının olmadığı yapılan testler sonucunda ortaya çıkmıştır.

Çalışmada incelenen diasporadaki bilim insanların Türkiye'ye tersine beyin göçü olasılığını (model 1), fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını (model 2) ve akademik verimliliklerini (model 3) etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik analizlerden elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, diasporadaki bilim insanlarının Türkiye'de yaşamış olmaları, eğitim durumları, anavatana faydalı olma istekleri (aidiyet hissi), fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılıkları, doğum, akademik etkenler ve eğitim olanakları nedeniyle Almanya'da bulunmaları, mesleki örgütler, iş ortaklıkları, düzensiz bilgi transferi ve bilimsel etkinliklere katkı yollarıyla anavatanlarıyla iletişimlerini devam

ettirmeleri fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığına ve/veya tersine beyin göçü olasılığına ve/veya akademik verimlilik üzerine pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki söz konusudur. Diasporadaki bilim insanların yaşı, medeni durumu, çalışma alanı ve ekonomik ve politik nedenlerden dolayı Almanya’da bulunma değişkenlerinden fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığına ve/veya tersine beyin göçü olasılığına ve/veya akademik verimlilik üzerine negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki söz konusudur. Modellerin diğer bağımsız değişkenlerinden Almanya’da geçirilen süre ve alanlarıyla ilgili uluslararası bağlantının tersine beyin göçü olasılığına negatif ve istatistiki olarak anlamlı bir etkisi söz konusu iken, diasporadaki bilim insanların akademik verimliliği üzerine ise pozitif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir etki söz konusudur.

Tablo 46: Analiz Bulgularının Özeti

DEĞİŞKEN	Marjinal Etkiler		
	Model 1	Model 2	Model 3
LnY	*	-0,767	*
C	-	-	-0,088
M	-	-	-0,113
M(1)	-0,719	-0,451	*
M(2)	-0,527	-	*
ÇA	-	*	-,0119
TY	3,674	*	*
LnAGS	-0,377	-	0,241
PB	-0,569	*	0,166
DE	3,760	12,832	*
ED	-	-	0,144
FTBG	-	-	0,085
ABNd	3,504	*	*
ABNep	*	*	*
ABNa	*	*	0,094
ABNe	*	*	0,097
ABKm	2,894	1,226	*
ABKi	1,553	1,444	*
ABKge	*	0,944	0,083
ABKb	*	*	0,111

* İlgili değişkenin anlamlı olmadığı, - ise ilgili değişkenin söz konusu model kapsamında değerlendirilmediğini göstermektedir.

Tablo 46'daki analiz bulguları incelendiğinde, medeni durum değişkeninin farklı kombinasyonlarda da olsa kurulan bütün modellerde negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Türk veya Türk kökenli kişilerle evli olmakla kıyaslandığında yabancı uyruklu kişilerle evli olmak, hem tersine beyin göçü olasılığını hem de fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını azaltmakla birlikte, fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığına (%45,1) göre, tersine beyin göçü olasılığı (%71,9) üzerine etkisinin daha fazla olduğu söylenebilmektedir.

Diasporadaki bilim insanlarının alanları ile ilgili uluslararası bağlantılarının olması ile tersine beyin göçü olasılığı arasında negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir etki söz konusu iken bu değişken ile fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığı arasında benzer bir anlamlı ilişki söz konusu değildir. Benzer durum daha önce Türkiye'de yaşamış olma ve doğum nedeniyle Almanya'da bulunma değişkenlerinde de söz konusudur. Bu iki değişken ile tersine beyin göçü olasılığı arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki söz konusu iken, her iki değişken de fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığı için istatistiksel olarak anlamsızdır.

Anavatana faydalı olma isteği (aidiyet hissi), diasporadaki bilim insanlarının hem tersine beyin göçü olasılığında hem de fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığında pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Ancak fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığı üzerinde etkisi görece daha fazladır. Diğer taraftan, hem tersine beyin göçü olasılığını hem de fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkileyen mesleki örgütler ve iş ortaklıkları kanalıyla anavatanla bağlantı kurma değişkenleri ise, tersine beyin göçü olasılığını görece daha fazla etkilemektedir.

SONUÇ

Dünyanın sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru evrilmesi bilginin üretim faktörleri arasındaki konumu önemli ölçüde değiştirmiştir. Sanayi toplumunda ağırlık verilen ağır sanayi, yerini bilgi yoğun ürünlerin üretildiği sektöre bırakmıştır. Bu durum teknolojik gelişmelere kolay uyum sağlayan ve verimliliği yüksek olan bilgi seviyesi yüksek nitelikli işgücüne olan ilgiyi artırmış ve ülkelerin ekonomik büyüme modellerinin odak noktasına beşeri sermayeyi koymasına neden olmuştur. Ülkeler rekabet üstünlüğü elde edebilmek için teknoloji yoğun ürünler üretip bu ürünleri pazarlamaya yönelik stratejiler geliştirmeye başlamışlardır. Bu durum, dünyada nitelikli işgücüne olan talebi artırmış ve ülkeler ekonomik büyüme modelleri için ihtiyaç duydukları beşeri sermaye için birbirleriyle rekabet etmeye başlamışlardır. Bu noktada gelişmiş ülkeler sahip oldukları sosyoekonomik avantajları kullanma yoluna giderken, gelişmekte olan ülkeler de hem sahip oldukları beşeri sermayeyi stokunu korumak hem de bu stoku geliştirmek için alternatif kaynaklara yönelmişlerdir. Diasporalar pek çok gelişmekte olan ülke açısından önemli bir alternatif kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Bilgi toplumu, yaşanan teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin insan hayatına yansımaları sayesinde geçmiş dönemlerdeki bazı durumların değişip gelişmesine tanık olmaktadır. Bu durumlardan birisi, iletişim ve ulaşım sektörlerinde yaşanan gelişmelerdir. İletişim ve ulaşım sektörlerinde yaşanan teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin sonucunda hem maliyetlerin düşmesi hem de kullanılan araçların yaygınlaşması üretim faktörlerinin dolaşımını kolaylaştırmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelere doğru nitelikli işgücü akımı ve ülke ekonomileri üzerine etkileri konuyla ilgili araştırmacıların odaklandığı konuların başında gelmektedir. Ancak son dönemlerde, iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin fiziksel anlamda yer değiştirmeksizin bilgi transferine imkân tanınması konuya ilişkin çalışmaların farklı boyutlara tanışmasına neden olmuştur. Gelişmekte olan pek çok ülke son dönemlerde ekonomik büyüme

modelleri içerisinde bilginin transferine aracılık eden ağların (networkler) geliştirilmesine ve çeşitli nedenlerden ötürü anavatanlarından ayrılan ancak aidiyetlerini koruyan diasporaların alternatif bir kaynak olarak kullanılmasına yönelik politikaları dâhil etmişlerdir.

Yaşanan bu gelişmelere paralel olarak, iktisat bilimi literatüründe de ağ teorilerinin ve diasporaların anavatanlarının ekonomik büyümesi üzerine etkisini/potansiyel etkisini araştırmaya yönelik çalışmaların sayısı artmaktadır. Genel olarak, geçmişte yapılan çalışmaların aksine, özellikle nitelikli üye sayısı fazla olan diasporaların anavatanlarına hem fiziki sermaye hem de beşeri sermaye açısından önemli katkılarının olduğu, bunun da anavatanlarının ekonomik büyümesine katkı sağladığına yönelik çalışmaların sayısı artmaktadır. Ayrıca bu nitelikli diasporaların anavatanlarıyla oluşturdukları ağların ülkeler arasında bilgi transferinin yaygınlaşmasına ve küresel anlamda ferah seviyesinin artmasına katkı sağladığına dair pek çok çalışma söz konusudur.

Bu doğrultuda, Türk Diasporasının alternatif bir beşeri sermaye kaynağı olup olamayacağına araştırıldığı bu çalışmada, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli bilim insanlarının fikirsel ve fiziksel anlamda tersine dönüşlerini etkileyen faktörler belirlenmeye belirlenmiştir. Çalışmada, Baruffaldi ve Landoni (2012)’nin anavatanla ilişkinin fiziksel anlamda geri dönüş ve akademik verimlilik üzerine etkilerini inceledikleri model esas alınmıştır. Ancak misafir olunan ülke açısından nitelikli göçmen işgücünü inceleyen Baruffaldi ve Landoni (2012)’nin çalışmasından farklı olarak, diaspora etkisi (aidiyet etkisi), fikirsel anlamda tersine beyin göçü ve fiziksel anlamda tersine beyin göçü değişkenleri de kullanılmıştır. Çalışmada, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli 466 bilim insanı tarafından gerçekleştirilen anket verileri kullanılmıştır. Elde edilen veriler üç farklı model için analize tabi tutulmuştur; 1) tersine beyin göçü olasılığını etkileyen faktörler, 2) fikirsel anlamda tersine beyin göçünü etkileyen faktörler, 3) akademik verimliliği etkileyen faktörler. Analiz sonuçlarına göre, diasporadaki bilim insanlarının avatanalarıyla olan bağları hem tersine beyin göçü hem fikirsel anlamda tersine beyin göçü hem de akademik verimliliği pozitif etkilemektedir.

Yapılan bu çalışmada literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak, tersine beyin göçünün yalnızca fiziksel olarak bulunulan ülkeden anavatanlarına geri dönme şeklinde

değil, fikirsel geri dönüşle de gerçekleştirilebileceğinin vurgulanması tersine beyin göçü literatürüne farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Nitekim çalışma sonuçlarında, tersine beyin göçü ve fikirsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını etkileyen faktörlerin birbirlerinden farklı olması durumu doğrular niteliktedir. Ayrıca diaspora üyeleri arasında fiziksel olarak geriye dönme düşüncesinin de giderek azalması buna karşın oldukça yoğun bir şekilde fikirsel anlamda Türkiye'ye katkı sağlama isteğinin olması yalnızca çalışmalarda değil uygulanacak politikalarda da bu ayrımın yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Diasporaların oluşumunda en önemli etkenlerden birisi olan anavatanına ait olduğu hissi, diasporaların anavatanlarına katkı sağlamalarında en önemli itici güçlerden birisini oluşturmaktadır. Nitekim çalışmada anavatanına faydalı olma isteğinin (aidiyet hissi) tersine beyin göçü olasılığını artırdığı yönünde elde edilen bulgular Agrawal ve diğerleri (2007) ve Barnard ve Pendock (2010)'un çalışmalarında elde edilen bulgularla da örtüşmektedir. Literatürdeki çalışmalarla aynı sonuçları ortaya koyan bir başka değişken ise, diaspora üyelerinin anavatan ile çeşitli kanallardan bağlantılarını devam ettirmesinin tersine beyin göçüne pozitif etkisinin olduğuna dair bulgulardır. Çalışmada elde edilen bulgular, Baruffaldi ve Landoni (2012), Tejada (2012) ve Gibson ve Mckenzie (2014)'in çalışmalarında elde edilen bulgularla örtüşmektedir.

Daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak test edilen daha önce Türkiye'de (anavatanında) yaşamış olmanın tersine beyin göçünü pozitif etkilemesi bir yönüyle aidiyet hissiyle açıklanabilecek bir durumdur. Türkiye'de yaşamış olmanın sosyal ve profesyonel alanda getirdiği kazanımlar ve oluşturduğu bağlantılar tersine beyin göçü olasılığının artmasına katkı sağlamaktadır. Ancak literatürde bu değişkenin test edildiği bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Literatürdeki çalışmalarda yer almayan bir başka bulgu ise, Almanya'da bulunma nedeni olarak doğumun tersine beyin göçü olasılığı üzerinde pozitif bir etkisi olduğuna dair bulgulardır. Sosyalizasyon sürecini Almanya'da geçirmiş olmasına karşın, başka nedenlerden ötürü Almanya'da bulunanlara göre, tersine beyin göçü olasılıklarının daha fazla olmasında üç etkenin rolünün olduğu söylenebilir; birincisi, doğdukları, büyüdükleri ve bilimsel hayatlarını devam ettirdikleri ülkeye uyum sağlama konusunda sorun yaşamaları, ikincisi ise, buldukları toplumu uyum sağlamış olsalar bile kendilerini bu topluma ait hissetmemeleri, üçüncüsü de, asıl ait oldukları topraklara faydalı

olma isteğidir. Bu durumun sosyolojik açıdan ayrıntı bir şekilde incelenmesi şüphesiz ki asıl etkenlerin neler olduğunu ortaya çıkartabilecektir.

Diğer taraftan Baruffaldi ve Landoni (2012)'nin çalışmalarındaki bulgularla benzer şekilde, diasporadaki bilim insanlarının Almanya'da geçirdikleri süre arttıkça tersine beyin göçü olasılıkları azalmaktadır. Bununla birlikte, Baruffaldi ve Landoni (2012)'nin çalışmalarındaki bulguların aksine, diasporadaki bilim insanlarının alanlarıyla ilgili uluslararası bağlantıları tersine beyin göçü olasılığını azaltmaktadır. Fikirselsel anlamda tersine beyin göçünü olasılığını etkileyen faktörlerden anavatana faydalı olma isteği (aidiyet hissi), mesleki örgütler ve iş ortaklıkları kanalıyla anavatanla bağlantılarını devam ettirme hem fikirselsel anlamda tersine beyin göçünü hem de tersine beyin göçünü etkileyen değişkenler olarak tespit edilmişlerdir. Ancak tersine beyin göçünde anlamlı bir etkisi olmayan yaş değişkeni fikirselsel anlamda tersine beyin göçü olasılığını negatif etkilemektedir. Benzer şekilde ekonomik ve politik nedenlerden ötürü Almanya'da bulunma değişkeni de fikirselsel anlamda tersine beyin göçünü negatif etkilemektedir. Bu durum, Barnard ve Pendock (2013)'un çalışmalarında elde edilen bulgularla örtüşen bir durumdur. Ekonomik ve politik etkenlerden anavatanından ayrılmak, genellikle göç eden kişilerin çok mutlu olduğu bir durum değildir. Olumsuz nedenlerden ötürü göç etmek durumunda kalmak, bireylerin aidiyet hislerini zayıflatarak geldikleri ülkeye katkı sağlama arzularını azaltmaktadır. Nitekim çalışmada elde edilen bulgular da bu durumu doğrular niteliktedir. Diğer taraftan düzensiz bilgi transferi kanalıyla anavatanlarıyla bağlantılarını sürdürenlerin fikirselsel anlamda tersine beyin göçü olasılığın fazla olduğu da Siar (2011)'in çalışmasında elde ettiği bulgularla örtüşmektedir.

Son olarak diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerini etkileyen faktöre bakıldığında, Libaers (2007)'in çalışmasındaki bulgulara benzer şekilde, diasporadaki erkek bilim insanları kadınlara göre akademik anlamda daha verimli olduğu görülmektedir. Ayrıca, diasporadaki bilim insanlarının çalışma alanları arasında da akademik anlamda verimlilik farkı bulunmaktadır. Mühendislik ve sağlık bilimleri alanında çalışmalarını sürdüren bilim insanlarının akademik verimlilikleri sosyal bilimler ve eğitim bilimleri alanında çalışmalarını devam ettiren bilim insanlarından daha fazladır. Elde edilen bu bilgiler Leyva ve diğerleri (2015)'nin çalışmalarında elde ettiği bulgularla diasporadaki bilim insanlarının akademik verimliliklerinin çalışma alanları açısından fark

olduğu konusunda örtüşmekle birlikte, hangi alanın daha verimli olduğu konusunda örtüşmemektedir. Literatürdeki çalışmalarla aynı sonuçları ortaya koyan bir başka değişken ise, diaspora üyelerinin anavatan ile çeşitli kanallardan bağlantılarını devam ettirmesinin akademik verimliliklerine pozitif yönde etkisinin olduğuna dair bulgulardır. Çalışmada elde edilen bulgular, Baruffaldi ve Landoni (2012), Tejada (2012) ve Gibson ve Mckenzie (2014)'in çalışmalarında elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Aynı zamanda çalışmada, alanyla ilgili uluslararası bağlantıların akademik verimliliğe pozitif yönde etkisinin olduğuna dair bulgular da söz konusudur. Çalışmada elde edilen bulgular, Yang ve Qui (2010), Baruffaldi ve Landoni (2012)ve Leyva ve diğerleri (2014)'nin çalışmalarında elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Çalışmada, diasporadaki bilim insanlarının fiziksel anlamda tersine beyin göçü olasılığının akademik verimlilik üzerinde pozitif yönde etkisinin olduğuna dair elde edilen bulgular, Mohamound (2005) ve Varzari ve diğerleri (2014)'nin çalışmalarında elde ettikleri bulgularla örtüşmektedir. Çalışmada, Almanya'da geçirilen sürenin akademik verimlilik üzerinde pozitif etkisinin olduğuna dair bulgular söz konusudur. Elde edilen bu bulgular, Baruffaldi ve Landoni (2012) 'nin çalışmasında elde ettiği bulgularla örtüşmemektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda, diasporadaki bilim insanlarının fiziksel anlamda göç etme eğilimlerinin azalmasına karşın fikirsel anlamda Türkiye'nin ekonomik gelişmesine katkı yapma eğilimlerinin devam ettiği söylenebilmektedir. Bu durum, beşeri sermaye stoku için alternatif bir kaynak olabilecek diasporaya yönelik politikaların daha çok fikirsel anlamda geri dönüşleri teşvik edici nitelikte olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Literatürde yalnızca diapora topluluklarının anavatanına katkı sağlama arzularının katkı sağlamak için yeterli olmadığını, kurumsal yapı, politik istikrar, sosyo-ekonomik yapı, alt yapı ve anavatan ile diasporanın ortak hedefleri gibi pek çok etkene bağlı olarak değişmektedir. Nitekim, çalışmaya katılan bilim insanlarının Türkiye'ye katkı sağlama konusunda en önemli engel olarak bürokratik işlemleri (%78), geliştirilen projeler ve programlara ilişkin yeterince tanıtımın yapılmaması (%58) ve politik sorunlar (%38) gibi çeşitli etkenleri sıralaması Türkiye'nin yapısal olarak eksikliklerini gözler önüne sermektedir. Bu doğrultuda politika yapımcıların bu konu üzerine eğilmeleri, bürokratik ve yapısal sorunlara çözüm aramaları gerekmektedir. Çalışma sonuçlarına göre, başka

lkelerle profesyonel bağlantıların olması tersine beyin gücünü olasılığını olumsuz etkilemektedir. Bu durum, bilim insanlarının Türkiye'ye gelmeleri durumunda akademik camiadan uzaklaşacakları ya da uygun çalışma koşullarını bulamayacakları düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu düşünceyi tersine çevirmek için hem niversite ve araştırma kuruluşlarının mali yapıları güçlendirilme hem de niversite ve bilimsel kuruluşlar aracılığıyla anavatan ile diasporadaki bilim insanları arasındaki profesyonel işbirliklerini güçlendirmeye yönelik projeler hayata geçirilmelidir.

Almanya doğumlu bilim insanlarının çeşitli nedenlerden ötürü tersine beyin gücü olasılıklarının fazla olması göz ardı edilmemesi gereken bir başka durumdur. Bu noktada, Almanya doğumlu bilim insanlarının anavatanlarıyla olan bağlarını kuvvetlendirmek adına hem mesleki anlamda hem de kültürel anlamda çeşitli projeler geliştirilerek bu bilim insanlarının anavatanına aidiyet hisselerinin kuvvetlendirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca ortak projeler yardımıyla misafir olunan ülke ile de ikili ilişkiler gelirtirilmelidir. Nitekim diasporaların anavatanların ekonomisine etkisini belirleyen faktörler yalnızca anavatan ve diaspora toplulukları ile sınırlı değil aynı zamanda misafir olunan ülkeyle de ilişkili bir durumdur. İkili lke arasında ilişkilerin geliştirilmesi bu anlamda diasporaların anavatanın ekonomisine katkılarını olumlu anlamda etkileyecektir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abadan-Unat, Nermin (2002), **Bitmeyen Göç: “Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa”** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abdile, Mahdi ve Pirkkalainen, Päivi (2011), “Homeland Perception and Recognition of the Diaspora Engagement: The Case of the Somali Diaspora”, **Nordic Journal of African Studies**, 20(1), 48–70.
- Adams, R. (2003), “International Migration, Remittances and The Brain Drain: A Study of 24 Labor-Exporting Countries”, **Policy Research Working Paper 3069**, Washington D.C: World Bank.
- Adams, Walter ve Dirlam, Joel B. (1968),”An Agenda for Action”, **The Brain Drain**, 1. Baskı içinde (247-263), New York: The Macmillan Company.
- Agarwala, Rina (2011), **Tapping the Indian Diaspora for Indian Development**, <http://www.princeton.edu/cmd/working-papers/2011-immigrant-organizati/wp11-03aAgarwala-India-Report-March-2011.pdf> (27.12.2016).
- Aghion, Phillipe ve Howitt, Peter (1998), **Endogenous Growth Theory**, Cambridge, MA: The MIT Press.
- Agrawal, Ajay (2014), “Diaspora Networks, Knowledge Flows, and Brain Drain”, **Economic Research Working Paper No. 15**, WIPO, http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_econstat_wp_15.pdf (20.05.2016).
- Agrawal, Ajay ve diğerleri (2007), “Birds of A Feather-Better Together? Exploring The Optimal Spatial Distribution of Ethnic Inventors”, **NBER Working Paper Series**, <http://www.nber.org/papers/w12823.pdf> (16.07.2016).
- Agresti, Alan (2007), **An Introduction to Categorical Data Analysis**, Second Edition, Canada: JohnWiley & Sons.

- Agunias, D. R. (2006), **Remittances and Development: Trends, Impacts and Policy Options: A Review of the Literature**, Washington D.C: Migration Policy Institute.
- Agunias, D. R. ve Newland, K. (2007), **Circular Migration and Development: Trends, Policy, Routes and Ways Forward, Policy Brief**, Washington DC: Migration Policy Institute.
- Ahmed, S. Akbar ve Donnan, Hastings (Ed.) (1994), **Islam, Globalization and Postmodernity**, New York: Routledge.
- Ahn, Yong, Choong (2008), “New Direction of Korean’s Foreign Direct Investment Policy in the Multi-Track FTA ERA: Inducement and Aftercare Services”, **VII. Global Forum on International Investment**, OECD.
- Aktay, Yasin (1999), **Türkiye Diasporaları ve Güneydoğu’da Göç**, http://www.angelfire.com/art/yasinaktay/Guneydogu/Diaspora_n_n_G_neydogusu.htm (11.03.2015).
- Alayon, John Richard Simon (2009), **Migration, Remittance and Development: The Filipino New Zealand Experience**, Masteral Thesis, Auckland: Institute of Public Policy, AUT University.
- Alburo, Florian A. ve Abella, I. Danilo (2002), “Skilled Labour Migration from Developing Countries: Study on the Philippines”, **International Migration Papers 51**, Geneva: International Labour Office, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_201780.pdf (20.09.2016).
- Alinia, Mino (2007), **Diaspora Mekânları: Kürt Kimlikleri Öteki Olma Deneyimleri ve Aidiyet Politikaları**, (Çev. Fahriye Adsay), İstanbul: Avesta Yayınevi.
- Anteby-Yemini, L. ve Berthomiere, W. (2005), “Diaspora: A Look Back On A Concept”, **Bulletin du Centre de Recherche Française de Jerusalem**, 16(1), 262-270.
- Anthias, Floya (1998), “Evaluating “Diaspora”: Beyond Ethnicity?”, **Sociology**, 32(3), 557-580.
- Ari, O. Yılmaz (2016), “Küreselleşme Göç İlişkisi”, Bayramoğlu, Turgut ve Başar, E. Enes (Ed.), **“Küreselleşme: Ekonomik ve Sosyal Eğilimler”**, 1. Baskı içinde, (189-204), Ankara: Savaş Yayınevi.

- Arora, Ashish ve Gambardella, Alfonso (2004), “The Globalization of the Software Industry: Perspectives and Opportunities for Developed and Developing Countries.” **NBER Working Papers 10538**, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.
- Arslan, Neslihan (2016), “**Beyin Göçü ve Kalkınma: Türkiye’nin Kalkınmasında Türk Bilim Diaspora Ağlarının Rolü**”, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Artukoğlu, Oğuzhan Sökmen (2005), **Yurtdışı İşçi Tasarruflarının Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Banka Sistemi ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri**, Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü.
- ASEAN Secretariat (2011), “**ASEAN Economic Community Factbook**”, Jakarta.
- Avato, Johanna ve diğerleri (2010), “Social Security Regimes, Global Estimates and Good Practices: The Status of Social Protection for International Migrants”, **World Development**, 38(4), 455-466.
- Aver, Caner ve Şentürk Cem (Ed.) (2015), “**Almanya’daki Türkiye Kökenli Kalifiye Personelin Göç Eğilimi**”, Essen, Türkiye ve Uyum Araştırmaları Merkezi Vakfı (ZfTI).
- Babataş, Gönül (2007), “Beyin Göçü ve Türkiye’nin Sosyoekonomik Yapısının Beyin Göçüne Etkisi”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi**, Haziran 2007, 263-266.
- Bailey, Adrian J. (2001), “Turning Transnational: Notes on the Theorisation of International Migration”, **International Journal of Population Geography**, 7(6), 413-428.
- Baldassar, Loretta ve Pyke, Joanne (2014), “Intra-Diaspora Knowledge Transfer and “New” Italian Migration”, **International Migration**, 52(4), 128-143.
- Baldwin, George, B. (1970), “Brain Drain or Overflow?”, **Foreign Affairs**, 48(2), 358-372.
- Bali, R. N. (2004), **Anadolu’dan Yeni Dünya’ya: Amerika’ya İlk Göç Eden Türklerin Yaşam Öyküleri**, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Barabantseva, Elena (2005), "Trans-nationalising Chineseness: Overseas Chinese Policies of the PRC's Central Government", **ASIEN Working Papers No. 96**, 7-28.
- Barışık, Salih ve Çetintaş, Hakan, (2004), "Küreselleşme ve Beyin Göçü", **Kocaeli Üniversitesi İİBF II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı**, (699-731), İstanbul Beta Yayınevi.
- Barnard, Helena ve Pendock, Catherine (2013), "To Share or Not To Share: The Role of Affect in Knowledge Sharing by Individuals in a Diaspora", **Journal of International Management**, 19, 47-65.
- Barre, R. ve diğerleri (2003), **Scientific Diasporas: How Can Developing Countries Benefit from Their Expatriate Scientists and Engineers?**, Paris: Institute De La Recherche Pour Le Developpement.
- Baruffaldi, H. S. ve Landoni, P. (2012), "Return Mobility and Scientific Productivity of Researchs Working Abroad: The Role of Home Country Linkages", **Research Policy**, 41, 1655-1665.
- Basch, Linda ve diğerleri (1994), **Nations Unbound**, New York: Gordon and Breach.
- Batista, Catia Lacuesta Aitor ve Vicente, Pedro C. (2007), "Brain Drain Or Brain Gain? Micro Evidence From An African Success Story", **IZA Discussion Paper Series, No:3035**, <http://ftp.iza.org/dp3035.pdf> (02.01.2016).
- _____ (2012), "Testing The 'Brain Gain' Hypothesis: Micro Evidence From Cape Verde", **Journal of Development Economics**, 97(1), 32-45.
- Beine, M. ve diğerleri (2001), "Brain Drain and Economic Growth: Theory and Evidence", **Journal of Development Economics**, 64, 275-289.
- Beine, M. ve diğerleri (2002), "Brain Drain and LDC's Growth: Winners and Losers", **Stanford University Center for Research on Economic Development and Policy Reform Working Papers No: 129**, 1-43, <http://econ.biu.ac.il/files/economics/working-papers/8-02.pdf> (24.07.2016).

- Bergsten, Fred, C. (2003), "The Korean Diaspora and Globalization: Past Contributions and Future Opportunities", C. Fred Bergsten ve Inbom Choi (Ed.), **The Korean Diaspora in the World Economy**, 1. Baskı içinde (1-9), Washington DC: Institute for International Economics.
- Berry, R. A. ve Soligo, R. (1969), "Some Welfare Aspects of International Migration", **Journal of Political Economy**, 77(5), 778-794.
- Bhagwati, J. (1976), "The Brain Drain", **International Social Science Journal**, 27 (4), 691-729.
- Bhagwati, J. ve Hamada, K. (1974), "The Brain Drain, International Integration of Markets for Professionals and Unemployment:A Theoretical Analysis", **Journal of Development Economics**, 1(1), 19-42.
- Biao, Xiang (2005), "Promoting Knowledge Exchange Through Diaspora Networks: The Case of People's Republic of China", **ESRC Centre on Migration, Policy and Society (COMPAS)**, https://www.compas.ox.ac.uk/media/ER-2005-Knowledge_Exchange_Diaspora_China_ADB.pdf (24.03.2016).
- _____ (2007), "Productive Outflow of Skills", **Asian Population Studies**, 3(2), 115-133.
- Bodin, Jean (1992), **On Sovereignty**, (Çev. Lulian H. Franklin), Cambridge: University Press, GB.
- Bodomo, Adams (2013), "African Diaspora Remittances are Better than Foreign Aid Funds", **World Economics**, 14(4), 21-28.
- Bogue, D. J. (1969), **Principles of Demography**, John Wiley & Sons, New York, Londra, Sydney, Toronto.
- Boldurukova, B. Nazira (2014), "Potency of the Chinese Diaspora", **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, 143(2014), 576-580.
- Boodhood, M. J. ve Baksh, A. (1981), **The Impact of Brain Drain on Development: A case Study of Guyana**, Kuala Lumpur: Perce taken Intisari.
- Borjas, George (1990), **Friends or Strangers: The Impact of Immigrants on the U.S. Economy**, New York: Basic Books.

- Bowman, J. M. (1968), "The Human Investment Revolution in Economic Thought", **Sociology of Education**, 39(2), 111-137.
- Bradlow, D. Daniel (2008), "An Experiment in Creative Financing to Promote South African Reconciliation and Development", Bardouille, R. ve diğ erleri, (Ed.), **In Africa's Finances: The Contribution of Remittances** 1. Baskı içinde (171-185), Middlesex, UK: Cambridge Scholars.
- Brawley, Sean (1993), "No 'White Policy' in NZ: Fact and Fiction in New Zealand's Asia Immigration Records 1946-1978", **The New Zealand Journal of History**, 27(1), 16-36.
- Brown, Mercy (2000), "Using The Intellectual Diaspora To Reverse Brain Drain: Some Useful Examples", www.uneca.org/eca_resources/Conference_Reports_and_Other_Documents/brain_drain/word_documents/brown.doc. (13.10.2016).
- Brown, Mercy (2002), "Intellectual Diaspora Networks: Their Viability As a Response to Highly Skilled Migration", **Autrepart**, 22, 167-178.
- Brown, Mercy (2003), "The South African Network of Skills Abroad (SANSA): The South African Eperience of Scientific Diaspora Networks", Barre B., Hernandez, V., Meyer J. B. M. Ve Vinck D. (Ed.), **Scientific Diasporas: How Can Developing Countries Benefit from their Expatriate Scientists and Engineers?** 1. Baskı içinde (1-22), Paris: Institut de Recherche pour le Developpement.
- Bruneau, Michel (2010), "Diasporas, Transnational Spaces and Communities", Rainer Bauböck ve Thomas Faist (Ed.), **Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods**, 1. Baskı içinde, (35-49), Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Buga, Natalia Ve Meyer, Jean-Baptiste (2012), "Indian Human Resource Mobility: Brain Drain Versus Brain Gain", **CARIM-India Research Report 2012/04**, <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/23482/CARIM-India-RR-2012-04.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (25.08.2016).
- Büyüköztürk, Ş., (2011), **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**, Ankara: Pegem Akademi.

- Cadwallader, Martin (1992), **Migration and Residential Mobility: Macro and Micro Approaches**, London: The University of Wisconsin Press.
- Carrington William J. ve Detragioche, Enrica (1998), “How Big is The Brain Drain?”, **IMF Working Paper No. 98/102**, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp98102.pdf> (24.08.2016).
- Cassarino, Jean-Pierre (2004), “Theorising Return Migration: A Revisited Conceptual Approach to Return Migrants”, **EUI Working Papers RSCAS No. 2004/2**, http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/2744/04_02.pdf?sequence=1&isAllowed=y (26.09.2016).
- Castels, Stephen ve Miller, Mark, J. (2003), **The Age of Migration**, Third Edition, England: Palgrave Mac Millan.
- Castles, Stephen ve Miller, mark J. (2009), **The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World**, Fourth Edition, New York: The Guilford Press.
- Central Bank of Sri Lanka (2014), **Public Debt Management in Sri Lanka: Performance in 2013 and Strategies for 2014 and Beyond**, Colombo: Public Debt Department of Sri Lanka Central Bank.
- Cervantes, M. ve Guellec, D. (2002), “The Brain Drain: Old Myths, New Realities”, **OECD Observer**, .
- Chacko, Elizabeth (2007), “From Brain drain to Brain Gain: Reverse Migration to Bangalore and Hyderabad, Indian’s Globalizing High Tech Cities”, **Geojournal**, 68, 131-140.
- Chand, Masud (2014), “Diaspora Identity, Acculturation Policy and FDI: The Indian Diaspora in Canada and the United State”, **Asian Business and Management**, 13(4), 283-308.
- Chang, S. L. (1992), “Causes of brain drain and solutions: The Taiwan experience”, **Studies in Comparative International Development**, 27(1), 27- 43.
- Charum, J. ve Meyer, J-B. (1999), **International Scientific Migrations Today**, http://horizon.documentation.ird.fr/exl-doc/pleins_textes/divers4/010022327.pdf (13.02.2016).

- Cheng, L. ve Yang, P. (1998), "Global Interaction, Global Inequality and Migration of The Highly Trained to The US", **International Migration Review**, 32 (3), 626-653.
- Choi, Inbom (2003), "Korean Diaspora in the Making: Its Current Status and Impact on the Korean Economy", C. Fred Bergsten, Inbom Choi (Ed.), **The Korean Diaspora in the World Economy**, 1. Baskı *içinde* (9-29), Washington DC: Institute for International Economics.
- Choi, Inbom ve Schott, J. Jeffrey (2001), "Korea-US Free Trade Revisited", **Institute of International Economics**, (173-196), http://www.piie.com/publications/chapters_preview/375/07iie3616.pdf (24.04.2015).
- Chorafas, D. N. (1968), **The Knowledge Revolution: An Analysis of The International Brain Market and The Challenge to Europe**, London: George Allen and Unwin Ltd.
- Coe, M. Neil ve Bunnell, G. Timothy (2003), " 'Spatializing' Knowledge Communities: Towards A Conceptualization of Transnational Innovation Networks", **Global Networks**, 3 (4), 437-456.
- Cohen, J ve diğerleri (2003), "**Applied Multiple Regression Correlation Analysis for the Behavioral Sciences**", Third edition, Hillsdale, NJ: Lawrence.
- Cohen, Robin (1997), **Global Diasporas: An Introduction**, London: UCL Press
- _____ (2008), **Global Diasporas An Introduction**, 2. Baskı, New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Colleo, Anna Lucia ve Branca, Maria Cristina Perrelli (2008), **Portability of Pension Benefits as a Means to Foster Trans-national Labour Mobility: Critical Recommendations on the Italia-Albania Case**, Bologna, Italy: Regione Emilia-Romagna.
- Crock, M. (2001), "Contact or Compact Skilled Migration and Dictates of Politics and Ideology", **Georgetown Immigration Law Journal**, 16 (133), 133-154.
- Crush, Jonathan (2010), "Diasporas of the South: Situating the African Diaspora in Africa" Plaza, Sonia ve Dilip Ratha (Ed.), **Diaspora for Development**, 1. Baskı *içinde* (55-77), Washington, DC: World Bank.

- Das, M., S. (1972), **Brain Drain Controversy and International Students**, Lucknow: Lucknow Publishing House.
- Davone, Richard (2007), “Diasporas and Development”, **World Bank Working Paper 39382**, <http://documents.worldbank.org/curated/en/676991468332695451/pdf/393820Diasporas0development01PUBLIC1.pdf> (15.02.2016).
- De Haas, H. (2005), “International Migration, Remittances and Development: Myths and Facts”, **Third World Quarterly**, 26(8), 1269-1284.
- _____ (2006), **Engaging Diasporas: How Governments and Development Agencies Can Support Diaspora Involvement in The Development of Origin Countries A Study for Oxfam NOVIB**, Oxford: University of Oxford, International Migration Institute.
- _____ (2010), “Migration and Development: A Theoretical Perspective”, **International Migration Review**, 44, 227-264.
- Dedijer, Stevan (1961), “Why did Daedalus Leave?”, **Science**, 133 (3470), 2025-2058.
- _____ (1964), “Migration of Scientists: A World-wide Phenomenon and Problem”, **Nature**, 201(4923), 964-967.
- _____ (1968), “Early Migration”, Walter Adams (Ed.), **The Brain Drain**, 1. Baskı içinde (9-16), New York: The McMillan Company.
- DEİK (2011), “**Dünyada Diaspora Stratejileri: Türk Diasporası İçin Öneriler**”, http://www.deik.org.tr/2886/D%C3%BCnyada_Diaspora_Stratejileri_ve_T%C3%BCrk_Diasporas%C4%B1_i%C3%A7in_%C3%96neriler.html (11.05.2015).
- Demircioğlu, Murat (1998), **Türkiye’den Dış Göçün 35. Yılında Gelinek Nokta, Beklentiler**, Metin Kutal’a Armağan, Ankara.
- Desai, Mihir ve diğerkleri (2009), “The Fiscal Impact of High-Skilled Emigration: Flows of Indians to the U.S”, **Journal of Development Economics**, 88(1), 32–44.

- Desjandins, L., ve King, D. (2011), “Expectations and Labour Market Outcomes of Doctoral Graduates from Canadian Universities”, **Research Papers, Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics, Statistics Canada, Human Resources and Skills Development Canada, Catalogue no. 81-595-M — No. 089**, <http://odesi2.scholarsportal.info/documentation/PHIRN/SED/81-595-m2011089-eng.pdf> (22.03.2016).
- DIMIA (2013), **Annual Report 2012-2013**, Department of Immigration and Citizenship, Canberra.
- Diaz-Briquest, S. ve Cheney, C. (2002), **Biomedical Migration: The International Migration of Scientists**, New Jersey: Transaction Publication.
- Docquier, Frédéric ve Lodigiani, Elisabetta (2010), “Skilled Migration and Business Networks”, **Open Economies Review**, 21(4), 565-588.
- Docquier, Frederic ve Marfouk, Abdeslam (2004), “Measuring the International Mobility of Skilled Workers (1990-2000): Release 1.0, **Washington D.C: World Bank, Development Research Group, Trade Team**, <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-3381> (26.04.2016).
- Duran, Halit (2006), **Evaluating Turkish Migration To The Eu: Past, Present And Future Trends In The Context Of Free Movement Of Workers**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durmaz, Atakan, (2012), **Yabancı Sermaye Çekmede Türk Diasporasının Etkinliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Easterly, W., ve Nyarko, Yaw (2008), “Is the Brain Drain Good For Africa?”, **Brookings Global Economy and Development Working Paper 19**, Brookings Institution, Washington, DC.
- El Qorchi, Mohammed (2005), Islamic Finance Gears Up, **Finance and Development**, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2005/12/qorchi.htm> (10.04.2015).
- Engardio, Pete (2008), “India R&D Stronghold”, **Bloomberg Businessweek**, 10-14.
- Faini, Riccardo (2007), “Remittances and the Brain Drain: Do More Skilled Migrants Remit More?”, **World Bank Economic Review**, 21(2), 177-191.

- Faist, T. (2003), **Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar**, (Çev. Azat Gündoğan, Can Nazar), İstanbul:Bağlam Yayınları.
- Felbermayr, Gabriel ve diğerleri (2012), “Migration, International Trade and Capital Formation: Cause or Effect?”, **IZA Discussion Paper Series No. 6975**, <http://anon-ftp.iza.org/dp6975.pdf> (26.01.2016).
- Ferrie, J.P ve Hatton T.J. (2013),”Two Centuries of International Migration”, **IZA Discussion Paper Series No. 6975**, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2377602 (26.03.2016).
- Filipovic, Jovan ve diğerleri (2012), “Knowledge Based Economy: The Role of Expert Diaspora”, **Panoeconomicus**, 3, 369-386.
- Finnie, R. (2001), “The Brain Drain: Myth and Reality: What It Is and What Should be Done”, **Choices, Institute for Research on Public Policy**, 7(6), 3-29.
- Fitchter, Joseph (1990), **Sosyoloji Nedir?**, (Çev. Nilgün Çelebi), Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları No:75.
- Foray, D. (2004), **Economics of Knowledge**, Cambridge, MA: MIT Press.
- Foray, Dominique (2006), “Optimizing the Use of Knowledge”, Kahin, B. ve Dominique, Foray, (Ed.), **Advancing Knowledge and the Knowledge Economics** 1. Baskı içinde (9-15), Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- Fortney, J. (1972), “Immigrant Professional a Brief Historical Survey”, **International Migration Review**, 6(1), 50-62.
- Friedman, J. (1986), “The World City Hypothesis”, **Development and Change**, 17, 69-83.
- Gamlen, Alan (2005), “The Brain Drain is Dead, Long Live the New Zealand”, **Working Paper No. 10**, ESRC Centre on Migration, Policy and Society (COMPAS), https://www.compas.ox.ac.uk/media/WP-2005-010Gamlen_Diaspora_New_Zealand.pdf (05.02.2016).
- _____ (2007), “Making Hay While the SunShines: Envisioning New Zealand’s State-Diaspora Relations”, **Policy Quarterly**, 3(4), s. 12-21.
- Gao, Shangquan (1995), “China’s Economy Vital for Asia-Pacific”, **Beijing Review**, 17-19.

- Gaston, Noel Ve Nelson, N. Douglas (2013), “Bridging Trade Theory and Labour Econometrics: The Effects Of International Migration”, **Journal of Economic Surveys**, 27(1), 98-139.
- Genc, Murat ve diğ erleri (2011), “The Impact on Immigration on International Trade: A Meta-Analysis”, **Norface Migration Discussion Paper No. 2011-20**, http://www.norface-migration.org/publ_uploads/NDP_20_11.pdf (06.09.2016).
- Gençler, Ayhan (2008), “Emeğin Enformel Küreselleşmesi: Yasadışı Emek Göçünde Türkiye Ayağı”, **Sosyal Araştırmalar Vakfı 17 Sınıf Çalışmaları Dizisi**, 3, 25-50.
- Gerard, J. Libaridian (2001), **Ermenilerin Devletleşme Sınavı**, İstanbul.
- Ghose, A. (2002), “Trade and Internationall Labour Mobility”, **Employment Papers:33**, ILO, Geneva.
- Giannocolo, Pierpaolo (2006), “The Brain Drain: A Survey of the Literature”, **Dipartimento di Scienze Economiche di Bologna: Universita degli Studi di Milano-Bicocca Working Paper No. 2006-03-02**, <http://www.statistica.unimib.it/utenti/WorkingPapers/WorkingPapers/20060302.pdf> (17.10.2015).
- Gibson, John ve McKenzie, David (2014), “Scientific Mobility and Knowledge Networks in High Emigration Countries: Evidence from Pasific”, **Research Policy**, 43, 1486-1495.
- Gillespie, K. ve diğ erleri (1999), “Diaspora Homeland Investment Interest”, **Journal of International Business Studies**, 30(3), 623-634.
- Glick, N.Schiller ve diğ erleri (1995), “From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration”, **Anthropological Quarterly**, 68(1), 48-63.
- Gökbayrak, Şenay (2006), “**Gelişmekte olan Ülkelerden Gelişmiş Ülkelere Nitelikli İşgücü Göçü ve Politikalar- Türk Mühendislerin “Beyin Göçü” Üzerine Bir İnceleme**”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gönüllü, Müzeyyen, (1996) “Dış Göç”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1, 90-102.

- Graham, B. (2011), “Doing Business in the Homeland Diaspora-Owned Firms and the Value of Social Networks”, **School of International Relations University of Southern California Working Paper**, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1983575 (21.04.2016).
- Grubel, H. G. ve Scott, A. D. (1966), “The International Flow of Human Capital”, **The American Economic Review**, 56 (1/2), 268-274.
- Grubel, Herbert (1974), “The Brain Drain Statistics from the “Internationalist” and “Nationalist” Point of View”, Göran Friberg (Ed.),**Brain Drain Statistics: Empirical Evidence and Guidelines**, 1. Baskı içinde (69-91),Stockholm: The Committee on Research Economics (FEK) Report 6.
- Guarnizo, Luis Eduardo ve diğerleri (2003), “Assimilation and Transnationalism: Determinants of Transnational Political Action Among Contemporary Migrants”, **American Journal of Sociology**, 108(6), 1211-1248.
- Gujarati, Damodar N. (2003), **Student Solutions Manual for Use with Basic Econometrics**, McGraw Hill Higher Education.
- Güngör, Nil Demet (2003), **Brain Drain From Turkey: An Empirical Investigation Of The Determinants Of Skilled Migration And Student Non-Return**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngör, Nil Demet ve Tansel, A. (2008), “Brain Drain From Turkey: An Investigation of Students’ Return Intentions”. **Applied Economics**, 40(23), 3069-3087.
- Güriş, Selahattin ve Çağlayan, Ebru (2011), **Eviews ile Temel Ekonometri**, İstanbul: Der Yayınları.
- Güven, Sami (1977), “Dış Göç ve İşçi Yatırım Ortaklıkları”, **TODAİE Yayını No: 168**.
_____ (1996), **Uluslararası İşçi Göçünün Sosyal Politika Sorunları**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Ha, Wei ve diğerleri (2016), “Brain Drain, Brain Gain and Economic Growth in China”, **China Economic Review**, 38(2016), 322-337.

- Hagan, J. ve McCollom, S. (1996), "Skill Level and Employer Use of Foreign Speciality Workers", **Temporary Migrants in The United States**, Lindsay Lowell (Ed.), 1. Baskı içinde (159-182), ABD: U.S. Commision on Migration Reform Research Paper.
- Hague, N. ve Kim, S. (1995), "Human Capital Flight: Impact of Migration on Income and Growth", **IMF Staff Papers**, 42(3), s. 577-607.
- Hair, Joseph F. ve diğerleri (2009), **Multivariate Data Analysis**, 7. baskı, New Jersey: Prentice Hall.
- Hammar, T. Broschmann ve diğerleri (1997), **International Migration, Immobility and Development: Multi-Disciplinary Perspectives**, New York: Berg, Oxford.
- Harris, J. R. ve Todaro, P. Michael (1970), "Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis", **American Economic Review**, 60, 126-142.
- Helliwell, J. F. (1999), "Checking the Brain Drain: Evidence and Implications", **Policy Options Institute for Research on Public Policy**, 6-17.
- Hilbe, J.M. (2011), **Negative Binomial Regression**, 2. baskı, New York: Cambridge University Press.
- Hu, Albert G. Z. ve Jaffe, Adam B. (2003), "Patent Citations and International Knowledge Flow: The Cases of Korea and Taiwan", **International Journal of Industrial Organization**, 21(6), 849-880.
- Huggins, Robert ve Izushi, Hiro (2007), **Competing for Knowledge, Creating, Connecting and Growing**, Oxford: Routledge.
- Hugo, G. (2010), "The Indian And Chinese Academic Diaspora in Australia: A Comparison", **Asian Pacific Migration Journal**, 19 (1), 87-117.
- Hunger, Uwe (2000), "Brain Gain Hypothesis: Indian IT-Entrepreneurs", **Berlin-Institut**, http://www.berlin-institut.org/fileadmin/userupload/handbuchtexzte/pdf_Hunger_BrainGainIT.pdf (28.04.2015).
- _____ (2004), "Indian IT Entrepreneurs in the US and in India: An Illustration of the 'Brain Gain Hypothesis'", **Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice**, 6(2), 99-109.

- Hussain, Syed Muhammad (2015), "Reversing the Brain Drain: Is it Beneficial?", **World Development**, 67, 310-322.
- Iradele, R. (2001), "The Migration of Professionals: Theories and Typologies", **International Migration**, 39(5), 7-26.
- Işıklı, Alparslan (1963), "Milletlerarası İşgücü Hareketleri", **Anadolu Üniversitesi SBF Dergisi**, 18(1), 75-101.
- Ite, E. Uwem (2002), "Turning Brain Drain into Brain Gain: Personal Reflections on Using the Diaspora Option", **African Issues**, 30(1), 76-80.
- İçduygu, Ahmet ve Ünalın, Turgay (1998), "Türkiye'de İçgöç: Sorunsal Alanlar ve Araştırma Yöntemleri", **Türkiye'de İç Göç Konferansı**, Bolu: Tarih Vakfı Yayınları.
- Johnson, Harry, G. (1965), "The Economics of the "Brain Drain": The Canadian Case", **Minerva**, Spring, 299-311.
- _____ (1967), "An "Some Economic Aspects of the Brain Drain", **The Pakistan Development Review**, 7(3), 379-441.
- _____ (1968), "An "Internationalist" Model", W. Adams (Ed.), **The Brain Drain**, 1. Baskı içinde (68-91), New York, The Macmillan Company.
- Johnson, J. ve Regets, M. (1998), "International Mobility of Scientists and Engineers to The United States: Brain Drain or Brain Circulation", **Issue Brief 316**, Arlington VA: National Science Foundation.
- Jöns, H. (2009), "Brain Circulation and Transnational Knowledge Networks: Studying Long-Term Effect of Academic Mobility to Germany (1954-2000)", **Global Networks**, 9, 315-338.
- Kabra, Kamal, Nayan (1976), **Political Economy of Brain Drain (Reverse Transfer of Technology)**, New Delhi: Arnold-Heinemann Publication.
- Kalaycı, Şeref (Ed.) (2009), **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Uygulamaları**, 4. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kale, Dinar (2008), "International Migration, Knowledge Flow and Innovation Capacities in Indian Pharmaceutical Industry", **25th Celebration Conference**, Copenhagen.

- Kale, Dinar ve diğeri (2006), "Diffusion of Knowledge Through Migration of Scientific Labour in India", **IKD Working Paper No. 17**, https://www.researchgate.net/publication/42798924_Diffusion_of_knowledge_through_migration_of_scientific_labour_in_India (20.10.2016).
- Kanjanapan, W. (1995), "The Immigration of Asian Professionals to The United States: 1988-1990", **International Migration Review**, 229 (1), 7-32.
- Kapur, Devesh (2001), "Diasporas and Technology Transfer", **Journal of Human Development**, 2(2), 265-286.
- Karabulut, Kerem ve Polat, Dilek (2007), "Türkiye'de Yaşanan Göç Olgusu Üzerine Bir Alt Bölge Uygulaması", **8. Türkiye Ekonomisi ve İstatistik Kongresi**, Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Kasasa, A. (2001), "Dossier: Migration", **The Courier**, 187, 28-29.
- Katseli, L. ve diğeri (2006), "Effect of Migration on Sending Countries: What do We Know?", **Working Paper 250**, Paris: OECD Development Centre.
- Kaya, İlhan (2008), "Avrupalı Türkler: Misafir İşçilikten Avrupa Vatandaşlığına", **Doğu Coğrafya Dergisi**, 19, 149-166.
- Keller, W. William ve Pauly, W. Louis (2009), "Innovation in the Indian Semiconductor Industry: The Challenge of Sectoral Deepening", **Business and Politics**, 11(2), 1-21.
- Ketkar, L. Suhas ve Ratha, Dilip (2007), "Development Finance via Diaspora Bonds: Track Record and Potential", World Bank (Haz.), **Migration and Development Conference**, (1-22), Washington D.C.
-
- _____ (2009), "Development Finance via Diaspora Bonds", Suhas Katkar, Dilip Ratha (Ed.), **Innovative Financing for Development**, 1. Baskı içinde (59-79), Washington DC, The World Bank.
-
- _____ (2010), "Diaspora Bonds: Tapping The Diaspora During Difficult Times", Journal of International Commerce, **Economics and Policy**, 1(2), 251-263.
- Khadria, B. (1999), **The Migration of Knowledge Workers: Second-Generation Effects of India's Brain Drain**, New Delhi: Sage Publications.

- Khanna, T. (2007) **Billions of Entrepreneurs: How China and India are Reshaping Their Futures – And Yours**, Boston MA: Harvard Business School Press.
- Khayati, Khalid (2010), **Mağdur Diasporadan Sınır-ötesi Vatandaşlığa mı? Fransa ve İsveç'teki Kürtlerde Diasporanın Oluşumu ve Ulus-ötesi İlişkiler**, (Çev. Fahriye Adsay), 1. Baskı, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Kim, I.S. (1981) **New Urban Immigrants: The Korean Community in New York**, Princeton: Princeton University Press.
- Kivisto, Peter (2001), "Theorizing Transnational Immigration: A Critical Review of Current Reforms", **Ethnic and Racial Studies**, 24(4), 549-577.
- Klagge, Britta ve Klein-Hitpaß, Katrin (2010), "High-skilled Return Migration and Knowledge-based Development in Poland", **European Planning Studies**, 18(10), 1631-1651.
- Knaus, Gerald ve Altfuldich, Christian (2013), "The Pivotal Relationship. German Doubts and the Turkish-EU Accession Process", Senem Aydın-Düzgit ve diğerleri (Ed.), **Global Turkey in Europe: Political, Economic and Foreign Policy Dimensions of Turkey's Evolving Relationship With The EU**, 1. Baskı içinde (59-64), Edizioni Nuova Cultura: Rome.
- Koray, S. ve Şen, F. (1993), **Türkiye'den Avrupa Topluluğu'na Göç Hareketleri**, Köln: Önel Yayınevi.
- Koray, Sedef (1999), **Study on Migrations: The Case of Turkey**, Essen: Zft-actuell Nr.73,1.
- Koyuncu, Ece (2003) , **Causes of Emigration from Turkey to Europe in 1990's: The Role of Family Networks**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe University, Institute of Population Studies Economic and Social Demography.
- Kurtuluş, Berrak (1999), **Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Beyin Göçü**, 1. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Kuznetsov, Y. (Ed.) (2005), **Diaspora Networks and The International Migration of Skills**, Washington DC: World Bank (WBI Development Studies)

- _____ (Ed.) (2006), **Diaspora Networks and the International Migration of Skills: How Countries Can Draw on Their Talent Abroad**, Washington, DC: World Bank.
- Kwon, T.H. (1996) **The Koreans in the World: China**, Seoul: Korean Ministry of National Unification.
- Lacuesta, Aitor (2006), “Emigration And Human Capital: Who Leaves, Who Comes Back And What Difference Does It Make?”, **Working Paper Bank of Spain**, No: 0620.
- Lall, Sanjaya (2001), “National Strategies for Technology Adoption in the Industrial Sector: Lessons of Recent Experience in the Developing Regions”, **Human Development Occasional Papers (1992-2007) HDOCPA-2001-08**, Human Development Report Office (HDRO), United Nations Development Programme (UNDP).
- Lardy, Nicholas R. (1995), “The Role of Foreign Trade and Investment in China’s Economic Transformation”, **The China Quarterly**, (144): 1065-82.
- Larner, Wendy(2015), “Globalising Knowledge Networks: Universities, Diaspora Strategies and Akademik Intermediaries”, **Geoforum**, 59, 197-205.
- Laudel, G. (2005), “Migration Currents among The Scientific Elite”, **Minerva**, 43, 377-395.
- Leclerc, Eric ve Meyer, Jean-Baptiste (2007), “Knowledge Diaspora For Development: A Shrinking Space for Scepticism”, **Asian Population Studies**, 3(2), 153-168.
- Lee, Cryungly (1997), “Foreign Direct Investment in China: Do StatePolicies Matter?”, **Issue and Studies**, 33(7).
- Lee, K.K. (1994) **Koreans in Japan: An Anthropological Approach**, Seoul: Ilchokak Publishing.
- Lee, M.W. (1996) **The Koreans in the World: Japan**, Seoul: Korean Ministry of National Unification.
- Lester, Richard H. ve Cannella Jr. A. (2006), “Interorganizational Familiness: How Family Firms Use Interlocking Directorates to Build Community-Level Social Capital”, **Entrepreneurship Theory and Practice**, 30(6), 755-775.

- Leung, M.W. H. (2011), “Of Corridors And Chains: Translocal Developmental Impact Of Academic Mobility Between China And Germany”, **Int. Develop. Plann. Rev.**, 33 (4), 475–489.
- Leung, M.W. H. (2015), “Engaging A Temporal–Spatial Stretch: An Inquiry Into The Role Of The State in Cultivating And Claiming The Chinese Knowledge Diaspora”, **Geoforum**, 59(2015), 187-196.
- Levitt, Peggy ve Glick Schiller, Nina (2004), “Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society”, **International Migration Review**, 38(3), 1002-1039.
- Lewis, W. Arthur (1954), “Economic Development With Unlimited Supplies Of Labor”, **The Manchester School of Economic and Social Studies**, 22, 139-191.
- Libaers, L. D. (2007), “Role and Contribution of Foreign-Born Scientists and Engineers to the Public U.S. Nanoscience and Technology Research Enterprise”, **IEEE Transactions Engineering Management**, 54, 423-432.
- Liu, Xiaohui ve diğerleri (2010), “Returnee Entrepreneurs, Knowledge Spillovers and Innovation in High-tech Firms in Emerging Economies”, **Journal of International Business Studies**, 41, 1183-1197.
- Lowell, B. Lindsay (2002), “Policy Responses to the International Mobility of Skilled Labour,” **International Migration Papers No. 45**, International Labor Organization, Geneva.
- Lowell, B. Lindsay ve Findly, M. Allan (2001), **Migration of Highly Skilled Persons from Developing Countries: Impact and Policy Responses (Synthesis Report)**, Geneva: ILO Department for International Development.
- Lowell, L. (2000), “Information Technology Companies and U.S. Immigration Policy: Hiring Foreign Workers”, **Vancouver Centre of Excellence Working Papers Series**, <http://mbc.metropolis.net/assets/uploads/files/wp/2000/WP00-S4.pdf> (14.05.2016).
- _____ (2002), “Skilled Labour Migration from Developing Countries: Anotated Bibliography”, **International Migration Papers No: 56**, ILO, Geneva.

- Lowell, L. ve Gerova, S. G. (2004), **Diasporas and Economic Development: State of Knowledge**, Washington DC: Georgetown University, Institute for The Study of International Migration.
- Lowell, L. ve Martin, S. (2001), “Transatlantic Round Table on Highly Skilled Migration: A Report on the Proceedings”, **Georgetown Immigration Law Journal**, 15 (649), 649-661.
- Marmolejo-Leyva ve diğerleri (2015) **Mobility and International Collaboration: Case of the Mexican Scientific Diaspora**, PLoS ONE 10(6): e0126720. doi:10.1371/journal.pone.0126720.
- Marsella, A. J. ve Ring, E. (2003), “Human Migration and Immigration: An Overview”, Adler, L. ve Gielen, U. (Ed.), **Migration, Immigration and Emigration in International Perspective** 1. Baskı içinde (3-22), London: Praeger.
- Martin, Philip L. (2002), **Germany: Managing Migration in the 21st Century**, California Davis: University of California.
- Martin, P. Chen, R. ve Madamba, M. (2000), “United States Policies for Admission of Professional and Technical Workers: Objective and Outcomes”, **International Migration Paper: 35**, ILO, Geneva.
- Martin, Susan (2001), **Remittances As a Development Tool**, Addressing Global Poverty, Economic Perspectives. An Electronic Journal of the U.S. State Department, <http://services.iadb.org/wmsfiles/products/Publications/563084.pdf> (22.01.2016).
- Massey, D. (1986), “The Settlement Process Among Mexican Migration to The United States”, **American Sociological Review**, 51, 670-684.
- Massey, D. (2003), “Patterns and Processes of International Migration in The Twenty-First Century”, **Conference on African Migration in Comparative Perspective**, Johannesburg: South Africa.
- Massey, Douglas ve Parrado, Emilio (1998), “International Migration and Business Formation in Mexico”, **Social Science Quarterly**, 79(1), 1-34.
- Massey, S. Douglas ve diğerleri (1993), “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, **Population and Development Review**, 19 (3), 431-466.

- McLaughan, G. ve Salt, J. (2002), "Migration Policies Towards Highly Skilled Foreign Workers", **Migration Research Unit, Geography Department, University College London**, http://www.geog.ucl.ac.uk/research/research-centres/migration-research-unit/publications/pdfs/highly_skilled.pdf (10.03.2016).
- Mertler, Craig A. ve Vannatta, Rachel A. (2002), "**Advanced and Multivariate Statistical Methods**", 2. Edition, Los Angeles: CA, Pyrczak.
- Meyer, Jean Baptiste ve diğerleri (1997), "Turning Brain-Drain Into Brain- Gain: The Colombian Experience of the Diaspora Option", **Science, Technology and Society** 2(2): 285-315.
- Meyer, Jean Baptiste ve Mercy, Brown, (1999), "Scientific Diaspora: A New Approach to the Brain Drain", **UNESCO-ICSU World Conference on Science**, (1-35), Budapest.
- Meyer, Jean, Baptiste (2001), "Network Approach Versus Brain Drain: Lessons From Diaspora", **International Migration**, 39(5), 91-110.
- _____ (2007), "Building Sustainability: The New Frontier of Diaspora Knowledge Networks", **COMCAD Arbeitspapiere, Working Papers No. 35**, https://www.unibielefeld.de/tdrc/ag_comcad/downloads/workingpaper_35_Meyer.pdf (17.03.2016).
- Migueluez, Ernest (2016), "Inventor Diasporas and The Internationalization Technology", **The World Bank Economic Review**, 1-28.
- Millington, Jim (1994), "Migration, Wages, Unemployment and the Housing Market", **International Journal of Manpower**, 15 (9), 89 – 133.
- Mohamoud, A. A. (2005), "Reversing the Brain Drain in Africa: Harnessing the Intellectual Capital of the Diaspora for Knowledge Development in Africa", **SAHAN**, <http://www.diaspora-centre.org/DOCS/Reversingthebraind.pdf> (06.03.2016).
- Mohapatra, Sanket ve diğerleri (2011), "Outlook for Remittance Flows 2011-13: Remittance Flows Recover top re-Crisis Levels", **World Bank Other Operational Studies 10889**, The World Bank.

- Mounford, A. (1997), "Can a Brain Drain be Good for Growth in the Source Economy", **Journal of Development Economics**, 53(2), 287-303.
- Mullings, Beverley (2011), "Diaspora Strategies, Skilled Migrants and Human Capital Enhancement in Jamaica", **Global Networks**, 11 (1), 24-42.
- Myrdal, Gunnar (1957), **Rich Lands and Poor**, New York: Harper and Row.
- Naghavi, A. ve Strozzi, C. (2015), "Intellectual Property Rights, Migration and Diaspora", **Journal of International Economics**, 96(2015), 150-161.
- Nahapiet, J. ve Ghoshal, S. (1998),"Social Capital, Intellectual Capital and The Organizational Advantage", **Academy of Management Review**, 23(2), 242-266.
- Nakosteen, R. A. ve Zimmer, M., A. (1980), "Determinants of Interregional and Interindustry Migration", **Journal of Regional Analysis and Policy, Mid-Continent Regional Science Association**, 10, 67-82.
- Neal, C. ve diğ erleri (2005), **Transcript of Press Launch of Global Economic Prospects 2006: Economic Implications of Remittances and Migration**, Washington, D.C.: World Bank.
- Nelson, Richard ve Phelps, Edmund (1966), "Investment in Humansi Technological Diffusion, and Economic Growth", **The American Economic Review**, 69-75.
- Newland, Kathleen ve Patrick, Erin (2004), "Beyond Remittances: The Role of Diaspora in Poverty Reduction in Their Countries of Origin", **Migration Policy Institute**, http://www.migrationpolicy.org/sites/default/files/publications/Beyond_Remittances_0704.pdf (10.05.2016).
- Nielsen, T. M. ve Riddle, L. (2009), "Investing in Peace: The Motivational Dynamics of Diaspora Investment in Post-Conflict Economies" **Journal of Business Ethics**, 89(4), 435-448.
- Niimi, Yoko ve diğ erleri (2008), "Remittances and the Brain Drain: Skilled Migrants Do Remit Less", **Paper No. 3393**, Bonn: Institute for the Study of Labor.
- North, D. (1996), "Some Thoughts on Non-immigrant Students and Worker Programs", Lindsay Lowell (Ed.), **Temporary Migrants in The United States**, 1. baskı içinde (57-100), U.S. Commision on Migration Reform Research Paper.

- OECD (2005), **OECD Science, Technology and Industry Scoreboard**, Paris: OECD.
- Oğuzkan, Turhan (1971), **Yurtdışında Çalışan Doktoralı Türkler: Türkiye'den Başka Ülkelere Yüksek Seviyede Eleman Göçü Üzerine Bir Araştırma**, Ankara: ODTÜ, Fen ve Edebiyat Fakültesi Yayın No. 23, Başnur Matbaası.
- ONS (2013), **International Migration**, Office of National Statistics.
- Orozco, M. (2004), "Mexican Hometown Associations and Development Opportunities", **Journal of International Affairs**, 57(2), 1-22.
- Orozco, M. (2006), "Conceptualizing Diasporas: Remarks about the Latino and Caribbean Experience." **International Forum on Remittances**, Inter-American Development Bank, Washington, DC. <http://idbdocs.iadb.org/wsdocs/getdocument.aspx?Docnum=561695> (26.04.2015).
- Osili, U. (2004), "Migrants and Housing Investments: Theory and Evidence from Nigeria." **Economic Development and Cultural Change**, 52 (4), 821-849.
- Ouaked, Said (2002), "Transatlantic Roundtable on High-skilled Migration and Sending Countries Issue", **International Migration**, 40(4), 153-166.
- Owen, D. and Green, A. (1992), "Migration Patterns and Trends", Champion, T. ve Fielding, T. (Ed.), **Migration Processes and Patterns – Volume 2 Research Progress and Prospects**, London: Belhaven Press.
- Oyelere, R. Uwaifo (2007), "Brain Drain, Waste, or Gain? What We Know About The Kenyan Case", **Journal of Global Initiatives**, 2(2), 113-129.
- Pandey, Abhishek ve diğerleri (2004), **Indian's Transformation to Knowledge-based Economy Evolving Role of The Indian Diaspora**, Evalueserve, WorldBank.
- _____ (2006), "The Indian Diaspora: A Unique Case?", Kuznetsov, Y. (Ed.), **Diaspora Networks and the International Migration of Skills: How Countries Can Draw on Their Talents Abroad**, 1. Baskı içinde (71-97), Washington DC: World Bank.
- Papastergiadis, Nikos (2000), **The Turbulence of Migration**, Cambridge: Polity.
- Patinkin, D. (1968), A "Nationalist" Model, W. Adams (Ed.) **The Brain Drain**, 1. Baskı içinde (92-108), New York, The Macmillan Company.

- Patterson, W. (1988) **The Korean Frontier in America: Immigration to Hawaii, 1896-1910**, Honolulu: University of Hawaii Press.
- Pedhazur, Elazar J. (1997), “**Multiple Regression in Behavioral Research**”, Third Edition, USA: Thomson Learning.
- Peduzzi, Peter ve diğerleri (1996), “A simulation study of the number of events per variable in logistic regression analysis”, **Journal of Clinical Epidemiology**, 49 (12), 1373-1379.
- Pellerin, H el ene ve Mullings, Beverley (2013), “The ‘Diaspora Option’, Migration and The Changing Political Economy of Development”, **Review of International Political Economy**, 20(1), 89-120.
- Peng, Chao-Ying Joanne ve diğerleri (2002), “An Introduction to Logistic Regression Analysis and Reporting”, **The Journal of Educational Research**, 96 (1), 3-14.
- Piore, Michael, J. (1979), **Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Plaza, Sonia ve Ratha, Dilip (2011), “Harnessing Diaspora Resources for Africa”, Plaza, Sonia ve Dilip Ratha (Ed.), **Diaspora for Development in Africa**, 2. Baskı *içinde* (1-54), Washington, DC: World Bank.
- Portes, A. (1976), “Determinants of The Brain Drain”, **International Migration Review**, 10 (4), 489-508.
- _____ (2001), “The Debates and Significance of Immigrant Transnationalism”, **Global Network**, 1(3), 181-194.
- Ranis, Gustav ve Fei, J. C. H. (1961), “A Theory of Economic Development”, **American Economic Review**, 51, 533-565.
- Ratha, Dilip (2003), “Workers’ Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance”, World Bank, (Ed.), **Global Development Finance: Striving for Stability in Development Finance** 1. Baskı *içinde* (157-177), Washington, D.C.: World Bank.
- Ratha, Dilip ve Mohapatra, Sanket (2011), “Preliminary Estimates of Diaspora Savings.” **Migration and Development Brief 14**, World Bank, Washington, D.C.

- Ratha, Dilip ve Shaw, William (2007), "South-South Migration and Remittances", **World Bank Development Prospects Group Working Paper 102**, World Bank, Washington, D.C.
- Rauch, James E. (2001), "Business and Social Networks in International Trade", **Journal of Economic Literature**, 39, 1177-1203.
- Ravenstein, E. G. (1885), "The Laws of Migration", **Journal of the Statistical Society of London**, 48 (2), 167-235.
- Razin, Assaf ve Sadka, Efraim (1992), "International Migration and International Trade", **NBER Working Paper Series**, Paper No. 4230.
- Rehavi, Yehiel and Asher, Weingarten (2004), "Fifty Years of External Finance via State of Israel Non-negotiable Bonds", **Foreign Exchange Activity Department, Assets and Liabilities Unit**, Bank of Israel.
- Reis, Michele (2004), "Theorizing Diaspora: Perspectives on "Classical" and "Contemporary" Diaspora", **International Migration**, 42(2), 41-60.
- Renmin, Ribao (1998), **People's Daily, Foreign Edition**, Beijing: China.
- Riddle, Liesl (2006), "Export and Investment Promotion Organizations: Bridges to the Diaspora Business Community?" **UN Expert Convocation "Strengthening the Business Sector and Entrepreneurship in Developing Countries: The Potential of Diasporas**, <http://www.un.org/esa/ffd/business/msc/tie/Riddle.ppt>. (27.04.2015).
- Riddle, Liesl ve diğerleri (2008), "Partnering to Beckon Them Home: Public-Sector Innovation for Diaspora Foreign Investment Promotion", **Public Administration and Development**, 28(1), 54-66.
- _____ (2010), "Transnational Diaspora Entrepreneurship in Emerging Markets: Bridging Institutional Divides", **Journal of International Management**, 16(4), 398-411.
- Robinson, V. ve Carey, M. (2000), "Peopling Skilled International Migration: Indian Doctors in The UK", **International Migration**, 38 (1), 89-108.
- Rodriguez-Montemayor, Eduardo (2012), "Diaspora Direct Investment: Policy Options for Development", **Inter-American Development Bank**, Policy Brief No. IDB-PB-183.

- Ryan T. P. (1997), **Modern Regression Methods**, New York: John Wiley Sons.
- Sabates-Wheeler, Rachel ve Koettl, Johannes (2010), “Protection for Migrants: The Challenges of Delivery in the Context of Changing Migration Flows”, **International Social Security Review**, 63(3-4), 115-144.
- Safran, William (1991), “Diasporas in Modern Societies: myths and of homeland and return”, **Diaspora**, 1 (1), 83-99.
- _____ (2004), “Deconstructing and Comparing Diasporas”, Kokot, W. ve diğ erleri (Ed.), **Diaspora, Identity and Religion: New Directions in Theory and Research**, 1. Baskı *içinde* (9-29), London: Routledge.
- Sağbaşı, Seyla Meltemi (2009), **Beyin Göçünün Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağırılı, Muhittin (2006), **Eğitim ve İnsan Kaynağı Yönünden Türk Beyin Göçü: Geri Dönen Türk Akademisyenler Üzerine Alan Araştırması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Salt, J. (1991), “Labour Migration and Housing in the UK: An Overview”, Allen, J. ve Hamnett, C. (Ed.), **Housing and Labour Markets: Building the Connections**, London: Unwin Hyman.
- _____ (1997), “International Movement of Highly Skilled”, **Directorate for Education, Employment, Labour and Social Affairs- International Migration Unit-Occasional Paper No: 3**, OECD.
- Samet, Kaies (2013), “Circular Migration Between the North and the South: Effects on the Source Southern Economies”, **Pro’edia Social and Behavioral Sciences**, 93(2013), 2234-2250.
- Sampradaan (2001), **Investing in Ourselves: Giving and Fund Raising in India**, Sampradaan: Indian Centre for Philanthropy.
- Sarıtaş, Hakan (2011), “İşçi Dövizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosuna Etkisi”, **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, 3(1), 163-182.

Sauer, Martina (2011), **“Partizipation und Engagement Türkeistämmiger Migrantinnen und Migranten in Nordrhein-Westfalen, Mehrthemenbefragung 2010”**, Essen: Stiftung Zentrum Für Türkeistudien.

_____ (2013), **“Integrationsprozesse und Wirtschaftliche Teilhabe Türkeistämmiger Migrantinnen und Migranten in Nordrhein-Westfalen, Ergebnisse Der Mehrthemenbefragung 2013”**, Eine Analyse in Kooperation Mit Dem Ministerium Für Arbeit, Integration und Soziales Des Landes Nordrhein-Westfalen, Essen.

Saxenian, AnnaLee (1999), **Silico Valley’s New Immigrant Entrepreneurs**, California: Public Policy Institute of California.

_____ (2001), “Transnational Communities and the Evolution of Global Production Networks: The Cases of Taiwan, China and India”, **East-West Center Working Papers Economics Series No 37**.

_____ (2002a), “Silicon Valley’s New Immigrant High-Growth Entrepreneurs”, **Economic Development Quarterly**, 16(1), 220-231.

_____ (2002b), “Bangalore: The Silicon Valley of Asia?”, Krueger, Anne O.(Ed.), **Economic Policy Reforms and the Indian Economy**, 1. Baskı içinde (169-213), Chicago and London: The University of Chicago Press.

_____ (2003), “Brain Circulation and Capitalist Dynamics: The Silicon Valley-Hsinchu-Shanghai Triangle”, **CSES Working Paper Series Paper 8**.

_____ (2004), “The Silicon Valley Connection: Transnational Networks and Regional Development in Taiwan, China and India”, D’Costa, A. P. ve Sridharan, E. (Ed.), **India in the Global Software Industry**, 1. Baskı içinde, (164-193), Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.

_____ (2005), “From Brain Drain to Brain Circulation: Transnational Communities and Regional Upgrading in India and China”, **Studies in Comparative International Development**, 40(2), 35-61.

_____ (2006), **The New Argonauts: Regional Advantage in A Global Economy**, Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Saxenian, AnnaLee ve Hsu, Jinn Yuh (2001), "The Silicon Valley-Hsinchu Connection: Technical Communities and Industrial Upgrading", **Industrial and Corporate Change**, 10(4), 893-920.
- Saxenian, AnnaLee, Motoyama, Yasuyuki ve Quan, Xiaohong(2002), **Local and Global Networks of Immigrant Professionals in Silicon Valley**, San Fransinco: Policy Institute of California.
- Schift, M. (2005), "Brain Gain: Claims About Its Size and Impact on Welfare and Growth Are Greatly Exaggerated", **World Bank Policy Research Working Papers: 3708**, Washington D.C.
- Schiller, D. ve Diez, R. (2008), "Mobile Star Scientists As Regional Knowledge Spillover Agent", **IAREG Working Paper WP2/7**, https://www.researchgate.net/publication/254746540_Mobile_star_scientists_as_regional_knowledge_spillover_agents (16.06.2016).
- Schott, Jeffrey ve diğerleri (2013), "Prospects for Negotiations on Trade in Services", Park, Donghyun ve Marcus Noland (Ed.), **Developing the Service Sector as an Engine of Growth for Asia**, 1. Baskı içinde (177-210), Manila: Asian Development Bank.
- Seguin, B. ve diğerleri (2006), "Scientific Diasporas As an Option for Brain Drain: Re-circulating Knowledge for Development", **Int. J. Biotechnology**, 8(1/2), 78-90.
- Sheffer, Gabriel (1986), **Modern Diasporas in International Politics**, London: Croom Helm.
- _____ (1996), "Whither The Study of Ethnic Diasporas? Some Theoretical, Definitional, Analytical and Comparative Considerations", Georhe Prevelakis (Ed.), **Les Reseaux des Diasporas** 1. Baskı içinde (37-46), L'Harmattan, Paris.
- _____ (2003), **Diaspora Politics at Home Abroad**, The Edinburgh: Cambridge.
- Shuval, J. T. (2000), "Diaspora Migration: Definitional Ambiguities And A Theoretical Paradigm", **International Migration**, 38(5), 45-57.
- Siar, Sheila V. (2011), "Skilled Migration, Knowledge Transfer and Development: The Case of the Highly Skilled Filipino Migrants in New Zealand and Australia", **Journal of Current Southeast Asian Affairs**, 30(3), 61-94.

- _____ (2012), **The Diaspora as Knowledge Carrier: Exploring Knowledge Transfer Through the Highly Skilled Filipinos in Australia and New Zealand**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Auckland, New Zealand.
- _____ (2014), “Diaspora Knowledge Transfer As a Development Strategy for Capturing The Gains of Skilled Migration”, **Asian and Pacific Migration Journal**, 23(3), 299-323.
- Singh, Dinar Alwyn (2012), “Working With The Diaspora For Development – Policy Perspectives From India”, **Working Paper No: 376**, Indian Institute of Management Bangalore.
- Sjaastad, Larry, A. (1962), “The Costs and Returns of Human Migration”, **Journal of Political Economy**, 70, 80-93.
- Skeldon, Ronald (2000), “Trends in International Migration in The Asian and Pacific Region”, **International Social Science Journal**, 52(165), 369-382.
- Smart, Alan ve Hsu, Jinn-Yuh (2004), “The Chinese Diaspora, Foreign Investment and Economic Development in China”, **The Review of International Affairs**, 3(4), 544-566.
- Sonderegger, Petra ve Täube, Florian (2010), “Cluster Life Cycle and Diaspora Effects: Evidence from The Indian IT Cluster Bangalore”, **Journal of International Management**, 16, 383-397.
- Song, Changzoo (2014), “Engaging Diaspora in An Era of Transnationalism”, **IZA World of Labor**, <http://wol.iza.org/articles/engaging-the-diaspora-in-an-era-of-transnationalism-1.pdf>, (21.06.2016).
- Song, Jaeyong ve diğerleri (2003), “Mobility of Engineers and International Knowledge Transfer: Technological Catching-Up in the Korean and Taiwanese Semiconductor Industries”, **Discussion Paper No. 19**, APEC Study Center Columbia Business School.
- Sorenson, Olav (2005), “Social Networks, Informational Complexity and Industrial Geography”, Fornahl, D. ve diğerleri (Ed.), **The Role of Labour Mobility and Informal Networks for Knowledge Transfer**, 1. Baskı içinde (79-96), Baltimore: Springer Science.

- Stalker, P. (1994), **The Work of Strangers: A survey of International Migration**, ILO: Geneva.
- _____ (2000), **Workers Without Frontiers**, ILO: Geneva.
- Stark, O. Helmenstein, C. ve Prskawetz, A. (1998), “Human Capital Depletion, Human Capital Formation and Migration: A Blessing or A Curse?”, **Economic Letters**, 60, 363-367.
- Stark, O. Prskawetz, A. ve Helmenstein, C. (1997), “A Brain Gain With Brain Drain”, **Economic Letters**, 55(3), 227-234.
- Stopiç, R. Sreçko ve diğ erleri (2013), “Scientific Diaspora As A Driving Force For Development in Serbia”, **Military Technical Courier**, 61(4), 70-79.
- Ş imş ek, Mevlüdiye (2006), **Beş eri Sermaye ve Beyin Göçü Kapsamında Türkiye: Karş ılaşt ırmalı Bir Analiz**, Bursa: Ekin Kitapevi.
- Tabachnick, Barbara G. ve Fidell, Linda S. (2008), **Using Multivariate Statistics**, Fifth Edition, USA: Pearson.
- Taş çı, Kamil ve Güder, Gökhan (2008), “Teknoloji Politikalarında Diasporaların Yeri ve Yazılım Endüstrisinin Geliş imine Etkileri: Brezilya, Çin, Hindistan ve Türkiye Örneğ i”, **The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management**, 3, 49-60.
- Taube, Florian A. (2005), “Transnational Networks and the Evolution of the Indian Software Industry: The Role of Culture and Ethnicity”, Fornahl, D. ve diğ erleri (Ed.), **The Role of Labour Mobility and Informal Networks for Knowledge Transfer**, 1. Baskı içinde (97-121), Baltimore: Springer Science.
- Tejada, Gabriela (2012), “Mobility, Knowledge and Cooperation: Scientific Diasporas As Agents of Development”, **Migration and Development**, 10(18), 59-92.
- _____ (2013), “Migration, Scientific Diasporas and Development: Impact of Skilled Return Migration on Development in India”, Final Research Report, **Swiss Network for International Studies**, <http://cooperation.epfl.ch/files/content/sites/cooperation/files/Migration-ScientificDiasporas-Development.pdf> (12.07.2015).

- Tejada, Gabriela ve Bolay, J. C. (2010), **Scientific Diasporas As Development Partners: Skilled Migrants from Colombia, India and South Africa in Switzerland Empirical Evidence and Policy Responses**, Bern: Peter Lang.
- Tejada, Gabriela ve diğerleri (2013), “Scientific Diasporas, Transnationalism ve Home-Country Development: Evidence from A Study of Skilled Moldovans Abroad”, **Southeast European and Black Sea Studies**, 13(2), 157-173.
- Terza, J.V. ve diğerleri (2008) “Two-Stage Residual Inclusion Estimation: Addressing Endogeneity in Health Econometric Modeling”, **Journal of Health Economics**, 27(3), 531-543.
- Terrazas, Aaron (2010), “Diaspora Investment in Developing and Emerging Country Capital Markets: Pattern and Prospects”, **Migration Policy Institute**, Washington D.C.
- Terry, D. F. (2005), “Remittance As a Tool”, D. F., Terry ve S. R., Wilson, (Ed.), **Beyond Small Change: Making Remittances Count** 1. Baskı içinde (3-31), Washington, D.C.: Inter-American Development Bank.
- Thomas, Brinley (1967), “The International Circulation of Homan Capital”, **Minerva**, 5(4), 478-507.
- Thorn, K. ve Holm-Nielsen, L., B. (2006a), “International Mobility of Researchers and Scientists”, **UNU-WIDER Research Paper No. 83**.
- _____ (2006b), “International Mobility of Researchers and Scientists: Policy Options for Turning a Drain into a Gain”, **UNU-WIDER, Research Paper No. 2006/83**.
- Todaro, Michael, P. (1969), “A model of labor migration and urban unemployment in less-developed countries”, **The American Economic Review**, 59, 138-148.
- _____ (1976), **Internal Migration in Developing Countries**, Geneva: International Labor Office.
- Todaro, Michael, P. ve Maruszko, Lydia (1987), “Illegal Migration And US Immigration Reform: A Conceptual Framework”, **Population and Development Review**, 13, 101-114.

- Topçu, Sevcan ve Beşer, Ayşe (2006), “Göç ve Sağlık”, **Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi**, 10(3), 37-42.
- Tung, L. R. (2008), “Brain Circulation, Diaspora And International Competitiveness”, **European Management Journal**, 26, 298-304.
- Turner, W. ve diğerleri (2003), “Diasporas, Development and ICTs”, Barre, R. ve diğerleri (Ed.), **Scientific Diasporas: How Can Developing Countries Benefit from Their Expatriate Scientists and Engineers?**”, 1. Baskı *içinde*, (1-43), Paris: Institute De La Recherche Pour Le Developpement.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2015), **Ödemeler Dengesi- Yıllık Ayrıntılı Sunum (1984-2015)**, <http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/tablo5.pdf>(11.05.2015).
- Ulusoy, Yunus ve Şentürk, Cem (2007), **Avrupa Birliği ve Almanya’da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü**, Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı, Essen.
- UNCTAD (2014), **World Investment Report 2014 Overview**, New York: United Nations.
- United Nation (2013), **International Migration Report 2013**, New York.
- _____ (2014), **International Trade Statistics Yearbook 2013 Volume I Trade by Country**, Department of Economics and Social Affairs, New York.
- USCIS (2006) **Yearbook of Migration Statistics**, U.S. Citizenship and Immigration Services, Office of Immigration Statistics.
- _____ (2007) **Yearbook of Migration Statistics**, U.S. Citizenship and Immigration Services, Office of Immigration Statistics.
- _____ (2008) **Yearbook of Migration Statistics**, U.S. Citizenship and Immigration Services, Office of Immigration Statistics.
- _____ (2009) **Yearbook of Migration Statistics**, U.S. Citizenship and Immigration Services, Office of Immigration Statistics.
- _____ (2010) **Yearbook of Migration Statistics**, U.S. Citizenship and Immigration Services, Office of Immigration Statistics.
- _____ (2011) **Yearbook of Migration Statistics**, U.S. Citizenship and Immigration Services, Office of Immigration Statistics.

- _____ (2012) **Yearbook of Migration Statistics**, U.S. Citizenship and Immigration Services, Office of Immigration Statistics.
- _____ (2013) **Yearbook of Migration Statistics**, U.S. Citizenship and Immigration Services, Office of Immigration Statistics.
- URL, <http://www.israelbonds.com> (09.04.2015).
- URL, <http://www.israelbonds.com/invest/prospectuses/18kamendment.aspx> (23.04.2015).
- Uslu, Salim (1999), **Turkish Migration to Europe**, Brussels: Report of ESC.
- Ünalın, Turgay (1998), “Türkiye’de İç Göçe İlişkin Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi”, **Türkiye’de İç Göç Konferansı**, Bolu: Tarih Vakfı Yayınları.
- Van Bouwel, Linda Ana Carine (2010), “International Mobility Patterns of Researchers and Their Determinants”, **DRUID Summer Conference “Opening Up Innovation: Strategy, Organization and Technology”**, London, <http://www2.dru id.dk/conferences/viewabstract.php?id=501842&cf=43> (20.10.2016).
- Varzari, V, Tejada, G., Porcescu, S. & Bolay, J-C. (eds.) (2014) **Skilled Migration and Development Practices: Republic of Moldova and The Countries of South East Europe**. Chisinau: Academy of Sciences of Moldova.
- Vertovec, S. (2004), “Migration Transnationalism and Modes of Transformation”, **International Migration Review**, 38(3), 970-1001.
- Vertovec, S. ve Cohen, R. (Ed.) (1999), **Migration, Diasporas and Transnationalism**, UK: Edward Elgar, Cheltenham.
- Vidal, J-P. (1998), “The Effects of Emigration on Human Capital Formation”, **Journal of Population Economics**, 11(4), 589-600.
- Vinodrai, Tara ve Gertler, Meric S. (2006), “Creativity, Culture and Innovation in the Knowledge-based Economy”, **Program on Globalization and Regional Innovation Systems Munk Centre for International Studies and Department of Geography, University of Toronto, prepared for the Ontario Ministry of Research and Innovation**, http://sites.utoronto.ca/onris/research_review/Working Papers/WorkingDOCS/Working06/Vinodrai06_Creativity.pdf (18.08.2016).

- Wahlbeck, Östen (2002), "The Concept of Diaspora As an Analytical Tool in the Study of Refugee Communities", **Journal of Ethnic and Migration Studies**, 28(2), 221-238.
- Wallerstein, I. (1974), **The Modern World System: Capitalist Agriculture and Origins of The European World Economy in The Sixteen Century**, Academic Press.
- Wanatabe, S. (1969), "The Brain Drain from Developing to Developed Countries", **International Labour Review**, 99(4), 401-433.
- Wei, Yingqi ve V. N. Balasubramanyam (2006), "Diaspora and Development", **The World Economy**, 29(11), 1599-1609.
- Westcott, C. G. (2006), "Harnessing Knowledge Exchange among Overseas Professionals of Afghanistan, People's Republic of China and Philippines", **Labour Migration Workshop (UNITAR, UNFPA, IOM, ILO)**, New York.
- Wickramasekara, Piyasiri (2002), **Policy Responses to Skilled Migration: Retention, Return and Circulation**, Geneva: International Labour Office.
- _____ (2009), "Diasporas and Development: Perspectives on Definitions and Contributions", **Perspectives on Labour Migration No. 9**, International Labour Office, Social Protection Sector, International Migration Programme, International Labour Office, Geneva.
- _____ (2011), **Circular Migration: A Triple Win or A Dead End?**, Geneva: ILO.
- Witt, H. (2002), **Internationalization on Higher Education in The United States of America and Europe: A Historical, Comparative and Conceptual Analysis**, USA: Greenwood Press.
- Wong, K. ve Yip, Kee, C. (1999), "Education, Economic Growth and Brain Drain", **Journal of Economic Dynamics and Control**, 23, 699-726.
- Wong, Paul (2003), **Leveraging The Jamaican Diaspora for Development**, Washington, D.C.: USAID.
- _____ (2011a), **Migration and Development Brief 16**, <http://siteresources.worldbank.org/EXTDECPROSPECTS/Resources/476882115733580628/MigrationandDevelopmentBrief16.pdf> (27.04.2016).

- _____ (2011b), **Migration and Remittances Factbook 2011**, Washington, DC: World Bank.
- _____ (2014), **Migration and Development Brief 23**, <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1288990760745/MigrationandDevelopmentBrief23.pdf> (05.04.2015).
- _____ (2015), **Migration and Development Brief 24**, <http://siteresources.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1288990760745/MigrationandDevelopmentBrief24.pdf> (23.04.2015).
- Wright, Mike ve diğeri (2008), “Mid-range Universities Linkages with Industry: Knowledge Types and the Role of Intermediaries”, **Research Policy**, **37(8)**, s. 1205-1223.
- Xiang, B. (2007), “Productive Outflow Of Skills: What India And China Can Learn From Each Other”, **Asian Population Studies**, 3 (2), 115–133.
- Yang, Rui ve Qiu, Fang-fang (2010), “Globalisation and Chinese Knowledge Diaspora: An Australian Case Study”, **The Australian Educational Researcher**, **37(3)**, 19-37.
- Yang, Rui ve Welch R. Anthony (2010), “Globalisation, Transnational Academic Mobility And The Chinese Knowledge Diaspora: An Australian Case Study”, **Studies in the Cultural Politics of Education**, **31(5)**, 593-607.
- Yapraklı, Sevda ve Bayramoğlu, Turgut (2016), “Küreselleşme, Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk”, Bayramoğlu, Turgut ve Başar, E. Enes (Ed.), **“Küreselleşme: Ekonomik ve Sosyal Eğilimler”**, 1. Baskı içinde, (49-76), Ankara: Savaş Yayınevi.
- Yoon, B-S. L. (1992), “Reverse Brain Drain in South Korea: State-led Model”, **Studies in Comparative International Development**, **27(1)**, 4-26.
- Yoon, I.J. (1997) **On My Own: Korean Businesses and Race Relations in America**, Chicago: University of Chicago Press.
- _____ (2012), “Migration and the Korean Diaspora: A Comparative Description of Five Cases”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, **38(3)**, 413-435.
- Yu, E.Y. (1983) “Korean Communities in America: Past, Present, And Future”, **Amerasia Journal**, **10(2)**, 23-51.

- Yuh, J.Y. (2002) **Beyond the Shadow of Camptown: Korean Military Brides in America**, New York: New York University Press.
- Yusuf, Shahid (2008), “Intermediating Knowledge Exchange Between Universities and Businesses”, **Research Policy**, 37(8), 1167-1174.
- Zakaria Siddiqui ve Gabriela Tejada (2014), “Development and Highly Skilled Migrants: Perspectives from the Indian Diaspora and Returnees”, **International Development Policy, Revue internationale de politique de développement**, URL: <http://poldev.revues.org/1720> (01.10.2016).
- Zhu, Zhiqun (2007), “Two Diasporas: Overseas and Non-resident Indians in their Homelands’ Political Economy”, **Journal of Chinese Political Science**, 12 (3), 281-296.
- Zweig, David (2006), “Learning to Compete: China’s Efforts to Encourage a “Reverse Brain Drain”, Kuptsch, C. ve Pang E. F. (Ed.), **Competing for Global Talent**, 1. Baskı *içinde* (187-213), Geneva and Singapore: International Institute for Labour Studies, International Labour Office and Wee Kim Wee Centre, Singapore Management University.
- Zweig, David ve diğerleri (2008), “Redefining the Brain Drain: China’s Diaspora Option”, **Science, Technology and Society**, 13(1), 1-33.

EKLER

EK-1: Araştırmanın Anket Formu

Değerli Katılımcı,

Bu çalışma, bir doktora tezinin uygulamasıdır. Çalışmanın amacı, Avrupa Birliği Bölgesinde en çok Türk ve/veya Türk kökenli nüfusun yaşadığı ülke olan Almanya’da yaşayan Türk Diasporası içerisinde yer alan bilim insanlarının anavatanlarıyla olan ilişkilerinin akademik verimlilikleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığını incelemektir. Çalışmanın diğer amacı ise, bu bilim insanlarının anavatanlarıyla olan ilişkilerinin gerek fiziki anlamda, gerekse de beşeri sermaye stoku anlamında geri dönüşü etkileyip etkilemediğini, etkiliyor ise ne şekilde etkilediğini ortaya koymaktır.

Bu anket formu ile elde edilen veriler sadece bu araştırma için kullanılacaktır. Ayrıca ankete ilişkin cevaplarınız kimse ile paylaşılmayacaktır. Araştırmamıza değerli katkılarınız için şimdiden teşekkür eder, çalışma hayatınızda başarılar diliyoruz.

Türkiye ve Uyum Araştırmaları Merkezi Vakfı bu çalışmayı desteklemektedir.
Çalışma hayatınızda başarılar dileriz.
Saygılarımızla

Prof. Dr. Adem KALÇA Arş. Gör. Atakan DURMAZ
Karadeniz Teknik Üniversitesi Bayburt Üniversitesi
İktisat Bölümü İktisat Bölümü
akalca@ktu.edu.tr adurmaz@bayburt.edu.tr

1	Doğum yeri	
2	Uyruk	☐ Türkiye Cumhuriyeti() ☐ Almanya ☐ Diğer
3	Yaş	(.....)
4	Cinsiyet	☐ Kadın ☐ Erkek
5	Medeni durum	☐ Bekâr ☐ Türk veya Türk kökenli ile evli ☐ Yabancı uyruklu ile evli
6	Eğitim durumu	☐ Yüksek Lisans (Master) ☐ Doktora (Ph.D) ☐ Post Doktora
7	Çalışma alanı	☐ Mühendislik ☐ Sağlık Bilimleri ☐ Sosyal Bilimler ☐ Fen Bilimleri ☐ Eğitim Bilimleri

8	Akademik durum	☐ Y. Lisans Öğrencisi (Araştırma Görevlisi) ☐ Doktora Öğrencisi (Araştırma Görevlisi) ☐ Geçici Araştırmacı veya Akademisyen ☐ Daimi Araştırmacı veya Akademisyen
9	Dil becerisi	
9a	İngilizce	☐ Çok Kötü() Kötü() Orta() İyi() Çok İyi
9b	Almanca	☐ Çok Kötü() Kötü() Orta() İyi() Çok İyi
9c	Türkçe	☐ Çok Kötü() Kötü() Orta() İyi() Çok İyi
10	Meslek hayatındaki çalışma süre	(.....)
11	Meslek hayatı boyunca üst düzey (SCI, SCI-Expanded, SSCI ve AHCI) dergilerde yayımlanan makale sayısı	(.....)
12	Meslek hayatı boyunca sahip olunan patent sayısı	(.....)
13	Meslek hayatınız boyunca yapılan proje sayısı	(.....)
14	Daha önce Türkiye’de yaşama	☐ Evet ☐ Hayır
15	Almanya’da geçirilen süre	(.....)
16	Almanya’da bulunma nedeni (birden fazla seçenek işaretlenebilir)	☐ Almanya’da Doğmak ☐ Eğitim Olanakları ☐ İş Olanakları ☐ Akademik Etkenler ☐ Kişisel Etkenler (Aile, Yaşam Tarzı vb.) ☐ Ekonomik ve/veya Politik Etkenler
17	Türkiye ile bağlantı durumu	☐ Yok ☐ Diaspora Kanalıyla (Siv. Top. Örg. vb.) ☐ Düzensiz Bilgi Transferi Kanalıyla ☐ Bilimsel/Akademik Dergi İşbirlikleri Kanalıyla (yazarlık, editörlük vb.) ☐ İş Ortaklıkları Kanalıyla ☐ Mesleki Örgütler Kanalıyla ☐ Geçici Durumlar(Projeler ve/veya Öğrenci Eğitimleri vb.)
18	Almanya’da herhangi bir araştırma grubuyla işbirliği	☐ Yok ☐ Var
19	Almanya dışındaki ülkelerdeki herhangi bir araştırma grubuyla iş birliği	☐ Yok ☐ Var
20	Türkiye’ye geri dönme isteği	☐ Şu an için yok ☐ Var

		☐ Fiziksel olarak dönmek istemiyorum ancak fikri anlamda (beşeri sermaye olarak) katkı sağlamak istiyorum ☐ Gelecekte dönmeyi düşünebilirim
20a	Fiziksel anlamda geri dönmeyi düşünmüyor ancak Türkiye'ye katkı sağlamak istiyorsanız bunu nasıl yapabilirsiniz? (birden fazla seçenek işaretlenebilir)	☐ Proje ve patent çalışmalarında yer alarak ☐ Uluslararası konferans ve kongrelerde bulunarak ☐ Oluşturulan Diaspora ağlarına katılarak ☐ Öğrenci eğitimlerine eğitimci olarak katılarak ☐ Türkiye'den gelen öğrencilere danışmanlık yaparak ☐ Herhangi bir fikrim yok ☐ Şuan için böyle bir şey düşünmüyorum ☐ Diğer (.....)
21	Türkiye'ye geri dönmeme nedenleri (birden fazla seçenek işaretlenebilir)	☐ Almanya'da daha çok iş olanaklarının bulunması ☐ Almanya'da daha iyi çalışma olanaklarının bulunması ☐ Almanya'daki yaşam tarzını tercih ediyordum ☐ Yakın akrabalarımın yurtdışında yaşıyor olması ☐ Türkiye ile bağlarımı yitirdiğimi düşünüyordum ☐ Çocuklarımı yurtdışında yetiştirmek istiyordum ☐ Eşimin yabancı uyruklu olması ve Türkiye'ye dönmeye sıcak bakmaması ☐ Diğer (.....)
22	Türkiye'ye geri dönme nedenleri (birden fazla seçenek işaretlenebilir)	☐ Projenin tamamlanması/Sözleşmenin sona ermesi/Öğrenim programının sona ermesi ☐ Türkiye'de daha iyi iş olanaklarının olması ☐ Türkiye'de daha iyi kariyer olanaklarının olması ☐ Türkiye'deki hayat şartlarına göre daha yüksek reel gelir elde etme olasılığı ☐ Bulduğum ülkeye uyumun zor olması (İrkçı Saldırıları, Ayrımcılıklar vb.) ☐ Bulduğum ülkedeki katı göçmenlik ve yerleşme politikaları ☐ Ailemle birlikte olmayı istiyordum ☐ Türkiye'de ailemden bazı kişilerle ilgilenmem gerekiyor ☐ Çocuklarımı Türkiye'de yetiştirmek istiyordum ☐ Anavatanıma faydalı olmak istiyordum ☐ Diğer (.....)

Katkılarınız için teşekkür ederiz.

EK-2: Araştırmada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Min.	Max.
LnY	466	35,285	21	79
C	466	1,412	1	2
M	466	2,155	1	3
ED	466	1,878	1	3
ÇA	466	2,768	1	5
TY	466	0,712	0	1
A	466	2,751	1	4
YYS	466	1,452	0E-16	11,666
LnAGS	466	20,030	1	55
PB	466	0,498	0	1
TBG	466	0,157	0	1
FTBG	466	0,618	0	1
DE	466	0,339	0	1
ABNd	466	0,320	0	1
ABNa	466	0,560	0	1
ABNe	466	0,380	0	1
ABNi	466	0,294	0	1
ABNk	466	0,371	0	1
ABNep	466	0,234	0	1
ABKge	466	0,227	,00	1,00
ABKb	466	0,178	,00	1,00
ABKm	466	0,081	,00	1,00
ABKi	466	0,070	,00	1,00
ABKg	466	0,813	,00	1,00
ABKd	466	0,066	,00	1,00

EK-3: Polikorik (Polychoric) Korelasyon Matrisi

	LnY	C	M	ED	ÇA	TY	A	YYS	LnAGS	PB	TBG	FTBG	DE
LnY	1,000												
C	-,009	1,000											
M	-,150	-,038	1,000										
ED	,134	-,032	,219	1,000									
ÇA	,041	-,223	-,114	-,022	1,000								
TY	-,005	-,269	-,022	-,034	,422	1,000							
A	,066	-,199	-,071	-,028	,434	,461	1,000						
YYS	-,011	-,307	,030	-,027	,324	,366	,302	1,000					
LnAGS	-,282	,090	,013	-,120	,009	-,020	,033	-,047	1,000				
PB	-,043	,028	,036	,011	,044	,092	,022	,198	-,061	1			
TBG	-,180	,013	,060	,019	-,052	,052	-,070	,171	-,035	-,0164	1		
FTBG	-,261	,025	,066	,071	-,176	,026	-,058	,124	-,058	0,065	0,986	1	
DE	-,715	,165	,021	-,014	-,084	-,002	-,058	-,122	,224	-,039	0,528	0,752	1
ABNd	-,067	-,002	-,003	,051	,017	,125	-,016	,104	-,003	-,0314	-,0138	-,0171	-,0091
ABNa	,148	,011	,079	,078	-,002	,092	,047	,012	,046	0,270	0,257	0,248	0,201
ABNe	,501	-,069	,056	-,053	,004	-,078	,048	,007	,253	0,068	0,029	0,157	0,181
ABNi	-,198	,034	,139	,026	-,117	-,059	-,163	-,075	-,029	0,121	-,0065	-,004	0,026
ABNk	,159	,058	-,007	-,172	-,056	,012	-,124	-,015	-,091	-,0001	-,0198	-,0053	-,0025
ABNep	-,015	,086	-,021	-,001	,072	,031	,121	,058	,040	0,048	-,0191	-,0133	-,0057
ABKge	,152	-,020	-,109	-,036	-,005	-,015	,006	-,065	-,059	0,443	0,203	0,219	0,058
ABKb	-,045	,005	-,040	,095	-,036	-,021	-,011	-,028	-,094	0,322	0,246	0,262	0,192
ABKm	-,129	-,099	-,073	-,073	,032	-,167	,023	,034	,024	0,146	0,337	0,217	-,0034
ABKi	-,171	,128	-,006	-,050	,021	-,153	,031	-,011	,043	0,223	0,312	0,250	-,0008
ABKg	,004	,043	-,129	-,069	-,038	-,071	,014	-,106	-,001	-,0013	-,0044	0,198	0,215
ABKd	,117	,015	,005	-,028	,097	,192	,139	,026	-,041	0,149	0,135	0,331	0,275

EK-3 (Devam)

	ABNd	ABNa	ABNe	ABNi	ABNk	ABNep	ABKge	ABKb	ABKm	ABKi	ABKg	ABKd
ABNd	1											
ABNa	-0,573	1										
ABNe	-0,329	0,649	1									
ABNi	-0,014	0,641	0,579	1								
ABNk	0,042	0,001	-0,205	0,378	1							
ABNep	0,022	0,358	0,502	0,661	0,393	1						
ABKge	-0,335	0,248	0,069	0,117	0,123	0,004	1					
ABKb	-0,283	0,179	0,053	-0,009	0,132	-0,038	0,690	1				
ABKm	-0,131	0,025	-0,054	-0,049	0,247	-0,042	0,336	0,400	1			
ABKi	-0,220	0,102	0,019	0,144	0,031	0,064	0,550	0,350	0,442	1		
ABKg	-0,155	0,291	0,194	0,209	0,202	0,146	-0,132	-0,015	0,005	0,009	1	
abkd	0,137	0,027	0,053	-0,005	0,190	0,039	0,197	0,458	0,353	0,334	0,322	1

* Kolerasyon katsayıları 0,90'dan küçük olduğu için çoklu doğrusal bağıntı problemi söz konusu değildir.

EK-4: VIF ve Tolerans Değerleri

Model 1			Model 2			Model 3		
Değişken	Tolerans Değeri	VIF	Değişken	Tolerans Değeri	VIF	Değişken	Tolerans Değeri	VIF
LnY	,215	4,642	LnY	,682	1,467	LnY	,214	4,670
C	,850	1,176	C	,858	1,165	C	,847	1,180
M	,878	1,139	M	,883	1,133	M	,876	1,142
ÇA	,888	1,126	ÇA	,891	1,122	ED	,494	2,024
TY	,363	2,753	TY	,429	2,331	ÇA	,878	1,139
A	,550	1,818	PB	,865	1,155	TY	,362	2,759
LnAGS	,150	6,660	DE	,900	1,111	A	,409	2,446
PB	,845	1,184	ABNd	,440	2,274	LnAGS	,149	6,694
DE	,899	1,112	ABNa	,604	1,655	PB	,810	1,234
ABNd	,302	3,312	ABNe	,655	1,526	FTBG	,721	1,388
ABNa	,538	1,860	ABNi	,620	1,613	DE	,745	1,342
ABNe	,643	1,556	ABNk	,794	1,259	ABNd	,302	3,314
ABNi	,615	1,626	ABNep	,733	1,364	ABNa	,526	1,900
ABNk	,705	1,419	ABKge	,676	1,480	ABNe	,631	1,585
ABNep	,732	1,367	ABKb	,726	1,377	ABNi	,612	1,634
ABKge	,674	1,484	ABKm	,900	1,111	ABNk	,688	1,454
ABKb	,715	1,399	ABKi	,877	1,140	ABNep	,726	1,377
ABKm	,898	1,113	ABKg	,900	1,111	ABKge	,666	1,501
ABKi	,871	1,148	ABKd	,876	1,141	ABKb	,709	1,411
ABKg	,891	1,123				ABKm	,892	1,121
ABKd	,869	1,151				ABKi	,867	1,153
						ABKg	,887	1,127
						ABKd	,864	1,158

ÖZGEÇMİŞ

Atakan DURMAZ 02.11.1987 tarihinde Havza'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Çorumda tamamlayarak 2005 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünü kazandı. 2008 yılında Erasmus programı kapsamında Krakow University of Economics'de bir dönem eğitim gördü. 2009 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesinden mezun oldu. 2009 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tezli Yüksek Lisans Programını kazandı. 2010 yılında Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümü İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi oldu. 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Tezli Yüksek Lisans Programını tamamlayıp, aynı yıl doktora öğrenimine başladı. Durmaz, Ekim 2015'de TÜBİTAK'ın 2214A "Yurtdışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı" kapsamında 8 ay süre ile Almanya'da Duisburg-Essen Üniversitesi'ndeki Türkiye Uyum ve Araştırmalar Merkezi'nde misafir araştırmacı olarak görev yaptı.

Yabancı dili İngilizce olan DURMAZ, evli ve bir çocuk babasıdır.